

Capitolul IV

UNIREA ȘI DESĂVÂRȘIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR

**Dr. Marcel Știrban, Dr. Gheorghe Iancu,
Dr. Ioan Țepelea, Dr. Mihai Racovițan**

- 4.1. 1918 – desăvârșirea statului național unitar român
 - 4.1.1. Pretutindeni bătea vânt de libertate
 - 4.1.2. Activitatea românilor din anii 1917-1918 dincolo de hotarele țării. Manifestul de la Darnița
 - 4.1.3. Demersurile românilor în Anglia, Franța, S.U.A. (1917-1918)
 - 4.1.4. Gânduri spre înnoire și unire în Basarabia la început de veac
 - 4.1.5. 27 martie / 9 aprilie 1918 - început de drum spre Marea Unire
 - 4.1.6. Lupta pentru Unire în Bucovina (1918)
 - 4.1.7. Actul Unirii Bucovinei cu România
 - 4.1.8. Sfârșit și început de drum pentru poporul nostru din Transilvania (octombrie 1918)
 - 4.1.9. Rolul Consiliului Național Român Central de la Arad și al consiliilor naționale românești locale în pregătirea Marii Uniri
 - 4.1.10. Convorbirile de la Arad dintre Consiliul Național Român Central și delegația guvernamentală maghiară
 - 4.1.11. Manifestul Marelui Sfat al Națiunii Române “către popoarele lumii”
 - 4.1.12. Atitudinea unor oameni politici străini față de problema unirii românilor într-un stat național unitar
 - 4.1.13. Pregătirea Marii Adunări Naționale. Alegerea deputaților și convocarea Marii Adunări Naționale
 - 4.1.14. “Bine ați venit în sfânta cetate de durere și de slavă a neamului românesc”
 - 4.1.15. Deschiderea Marii Adunări Naționale. Discursul lui Ștefan Ciceo Pop
 - 4.1.16. Discursul lui Gheorghe Pop de Băsești, președintele Marii Adunări Naționale
 - 4.1.17. Discursul lui Vasile Goldiș
 - 4.1.18. Probleme cuprinse în Hotărârea de Unire de la 1 Decembrie 1918
 - 4.1.19. Discursul lui Iuliu Maniu
 - 4.1.20. Discursul lui Iosif Jumanca la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia
 - 4.1.21. Votul dat Unirii celei Mari de către Marea Adunare Națională de la Alba Iulia
 - 4.1.22. Alegerea Marelui Sfat Național și ultimele discursuri rostite de episcopii Demetrius Radu, Ioan I. Papp și Miron Cristea
 - 4.1.23. Mulțimea de pe Câmpul lui Horea primește hotărârea Unirii celei Mari. Discursul episcopului Iuliu Hossu
 - 4.1.24. În capitala țării
- 4.2. Formarea Consiliului Dirigent
 - 4.2.1. Organizare și atribuții
 - 4.2.2. Componenta Consiliului Dirigent
 - 4.2.3. Marele Sfat Național al Transilvaniei
 - 4.2.4. Poziția minorităților etnice față de Unirea Transilvaniei cu România
 - 4.2.5. Preocupări pentru instituirea administrației românești în Transilvania
 - 4.2.6. Aspecte economice, sociale, de învățământ și cultură. Încetarea activității Consiliului Dirigent
- 4.3. Armata română în procesul realizării și consolidării statului național unitar (1918-1920)
 - 4.3.1. Contextul politic și militar în momentul reintrării armatei române în primul război mondial
 - 4.3.2. Acțiuni desfășurate de armata română înainte și după Armistițiul general și Convenția Militară de la Belgrad (13 noiembrie 1918)
 - 4.3.3. Armata română în Transilvania, în spiritul și sprijinul hotărârii istorice de la 1 Decembrie 1918
 - 4.3.4. O campanie pentru liniștea Europei. Ofensiva din 1919 și luarea în stăpânire a teritoriului de la est de râul Tisa
 - 4.3.5. Ofensiva Armatei Roșii ungare din iulie și contraofensiva Armatei Române de ocupare a Budapestei
- 4.4. Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Recunoașterea internațională a Unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România
 - 4.4.1. Discuții în Consiliul Suprem privind granița de vest a României
 - 4.4.2. Despre activitatea delegației României la Conferința de Pace de la Paris
 - 4.4.3. Semnarea Tratatului de Pace cu Austria
 - 4.4.4. Tratatul de Pace cu Ungaria de la Trianon – 4 iulie 1920

4.1. 1918 - DESĂVÂRȘIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

4.4.1. Pretutindeni bătea vânt de libertate.

Drumul spre desăvârșirea statului național unitar român nu mai putea fi oprit în toamna anului 1918, de nimeni și de nimic. Acționau acum, cu forță vulcanică, înseși legile obiective ale dezvoltării societății umane, în rândul națiunii române, în rândul tuturor națiunilor oprimate. Era vremea în care aceleași idealuri, de unitate și împlinire a unității politice, animau și alte popoare cuprinse, tot fără vrerea lor, în Monarhia austro-ungară și Imperiul țarist.

Suștinută de voința unanimă a poporului român, favorizată de curentul vremii, lupta românilor din 1817, de dincoace sau de dincolo de Carpați, s-a încadrat - cu forțe proprii și cu idealuri proprii - în mișcarea popoarelor oprimate. Legată prin fire netrainice, Monarhia dualistă austro-ungară, ca și Imperiul țarist, s-a destrămat la sfârșitul primului război mondial.¹ În locul lor au apărut, prin propria lor voință și ca un drept legitim, deplin legitim, noi state de-sine-stătătoare, ori s-au întregit altele, ale căror procese de formare au început mai devreme.² Avem în vedere uniunea ce se legase între Slovacia și Cehia (28 octombrie), punându-se astfel bazele unui nou stat european: Cehoslovacia, o republică (proclamată la 14 noiembrie) condusă de Thomas Garrigue Masaryk, președinte, și Karl Kramar, lider al Partidului Național Democrat, premier al unui guvern de coaliție; ne gândim la Polonia, ce-și proclamase independența în noiembrie 1918, iar Josef Pilsudski devenise, tot atunci, provizoriu, șef al statului; amintim apoi declararea statului iugoslav (1 decembrie 1918), sub numele de Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, după ce - în noiembrie, la Zagreb - Vecea Populară Centrală hotărâse unirea regiunilor slave cu Regatul sârb.³

Încheierea primului război mondial mai însemnase și constituirea statelor independente Austria și Ungaria.⁴ În noiembrie 1918, Adunarea Națională Provizorie Austriacă, sub influența acțiunilor maselor, a proclamat Republica Austria. Căzuse și sceptrul împăratului german Wilhelm, fugit în Olanda și, o dată cu el, și monarhia.

Ceea ce s-a format ori s-a întregit ca state naționale unitare, în anul 1918, pe pământul Europei nu este numai rodul unor victorii pe câmpuri de bătălie, ci rezultatul firesc al unor bătălii purtate pe multiple planuri și desfășurate sub diverse forme, vreme îndelungată, de către națiunile oprimate din monarhie. Anul 1918 înseamnă pentru români, deopotrivă, finalul unei lupte și împlinirea unui multiseclar vis. La realizarea lor au contribuit intelectualii, țărani, muncitorii, elita politică și clericală - principalele clase și pături ale societății - într-o deplină solidaritate națională.⁵

Desăvârșirea procesului de unificare statală și națională era dorința fiecărei națiuni oprimate din Monarhia dualistă și Imperiul țarist. Forțele angajate erau, pretutindeni, cele interne, naționale, depășindu-se, mai ales în momentul suprem, deosebirile de clasă. Exista, în același timp, și o mare solidaritate internațională între toate popoarele oprimate, manifestată la nivelul tuturor partidelor naționale angajate în luptă. Capitalele Apusului european - Parisul, Londra, Roma - au fost, îndeosebi spre sfârșitul războiului, locul înfrăirilor internaționale.⁶

Aceste națiuni au găsit sprijin în cele 14 puncte ale lui Wilson cuprinse în mesajul adresat Congresului american la 8 ianuarie 1918. Acestea sintetizau concepția președintelui Statelor Unite ale Americii în aceleași mari probleme, pacea și autodeterminarea națiunilor oprimate. Ideile lui Wilson,⁷ inspirate din prezentul de atunci, din trecutul nu prea îndepărtat, aduse oricum în beneficiul prezentului, veneau de fapt dintr-o istorie mai veche. Secolul al XIX-lea a fost veacul în care se formaseră mai multe state naționale. La baza întemeierii lor au stat aceleași principii - cel al naționalității și cel al dreptului

natural.⁸ Mișcarea națiunilor pentru unire era prezentă și cu un veac mai înainte și chiar mai devreme. O găsim în lumea europeană și, în cadrul acesteia, și în cea românească - munteană, moldoveană sau transilvăneană.⁹ Nicolae Bălcescu, vorbind despre unitatea națională, va spune - foarte frumos și nu mai puțin drept - că "**ea fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului spre a o manifesta lumii**", iar Cezar Bolliac, în consens cu Bălcescu, va adăuga "**Unirea României într-un singur stat nu este o idee numai în capetele câtorva români de la '48 încoace; ea a fost sentimentul național în toate părțile României, de când istoria a început a ne spune ceva despre Dacia**".

Gândul unității de neam și vrerea unirii neamului românesc într-o nouă Dacie au fost călăuze și îndemnuri în toate provinciile locuite de români. Au spus-o în programele lor și au dovedit-o, prin acțiuni concrete, românii și cehoslovacii, sârbii și polonezii, în anii războiului și până în decembrie 1918. Au spus-o cei rămași acasă, prizonierii aflați în Rusia, Italia sau Franța, oamenii politici ce trăiau în exil sau erau în misiuni diplomatice în țările Antantei.¹⁰

Acțiunile tuturor - desfășurate în locuri și forme deosebite, impresionante, toate, prin amploarea lor și prin dreptatea cauzei pentru care luptau - urmăreau același scop: realizarea deplinei unități politice, în centrul și sud-estul european, prin formarea sau consolidarea unor state naționale.

4.1.2. Activitatea românilor din anii 1917-1918 dincolo de hotarele țării. Manifestul de la Darnița.

Am aminti, mai întâi, în acest context, folosind criteriul cronologic acțiunile românilor transilvăneni de la Darnița. Aici, în numele a 13.000 de voluntari români, foști prizonieri, proveniți din armata austro-ungară, a fost redactată la 13/26 aprilie 1917, o **Proclamație-manifest**, cu un important conținut.¹¹ Erau formulate, în termeni foarte clari, vrerile românilor din provinciile cuprinse în Monarhia austro-ungară. Doreau din toată inima unirea întregii națiuni române din Monarhia austro-ungară "**în una și nedespărțită Românie liberă și independentă**".¹² Pentru împlinirea acestui ideal, ei se legau să pună în cumpănă tot ce aveau - viața și averea, femeile și copiii, existența și fericirea urmașilor. Era un legământ deplin îndreptățit, la temelia căruia au fost așezate cele mai firești argumente: unitatea limbii, unitatea culturală și cea spirituală, izvorâte dintr-o etnogeneză comună, dintr-un **trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii române**".¹³

În rândul al doilea, era invocat dreptul națiunilor de a-și alege singure statul în cadrul căruia voiesc a trăi și forma sub care doresc a-și orândui viața social-economică și politică. Cereau "**încorporarea**" a tot ce era românesc în cadrul României, "**în numele dreptului fiecărei națiuni capabile de viață și în stare de a-și hotărî singură soarta, de a-și alege singură statul și forma prin care voiesc să se guverneze**".¹⁴

Se răspundea, în același timp, întrebărilor privind ce reprezenta Monarhia austro-ungară și care era semnificația destrămării ei: un conglomerat de națiuni și popoare "**răpite prin forța brutală**", iar dezmembrarea sa - "**repararea, în numele democrației, a unei nedreptăți istorice**". Finalul sintetiza crezul politic ce a străbătut întreg manifestul-program, de fapt, și exprima convingerea că "**între viitoarele state fericite naționale și democratice, va fi și România tuturor românilor**".¹⁵

Asemenea idei, purtând semnătura a 500 de români, au fost adresate guvernului provizoriu al Rusiei, Sfatului deputaților, muncitorilor și soldaților din Petrograd, reprezentanților diplomați ai țărilor aliate și neutre acreditați în Rusia, și răspândite cu ajutorul presei rusești, românești, americane. În S.U.A. au ajuns prin intermediul lui Vasile Lucaciu și Vasile Stoica, care au făcut, în drumul lor spre America, un

popas la Darnița. Aviația a răspândit apoi manifestul în tranșeele austro-ungare de pe frontul apusean, iar o copie a fost prezentată secretarului de stat Robert Lansing.¹⁶

Manifestul-program de la Darnița, în ansamblul său, este un important document politic. Important, pentru că s-au spus aici lucruri de o valoare deosebită, toate având o semnificație aparte. Au fost exprimate drepte judecăți în legătură cu istoria trecută a românilor transilvăneni și drepte revendicări pentru cea viitoare. La temelia tuturor a stat o cunoaștere temeinică a realităților concrete istorice și cuprindeau ceea ce au dorit și exprimat, de multă vreme, românii de dincoace de Carpați.

4.1.3. Demersurile românilor în Anglia, Franța, Italia, Statele Unite ale Americii (1917-1918)

În anul 1917 și apoi în cel următor, 1918, activitatea românilor în Europa apuseană și în Statele Unite ale Americii cunoaște dimensiuni sporite. În Franța și Italia,¹⁷ în Anglia și America,¹⁸ s-au întâlnit români din Transilvania și Bucovina, din Banat și Vechiul Regat, porniți de la casele lor în vremuri de restriște. Erau purtătorii de cuvânt ai întregului neam românesc, în numele căruia au și vorbit. Au vorbit și au scris adresându-se popoarelor, puterilor aliate și diplomației acestora, organizându-se în misiuni ori consilii naționale, asemeni și altor neamuri ce luptau în acea vreme pentru împlinirea idealului lor național. Românii purtau cu ei întreaga istorie a poporului român. O purtau în mintea și în inima lor și o făceau cunoscută în pagini de ziare, sub forma interviurilor și a articolelor sau prin intermediul unor edituri ce publicau, cu generozitate, crâmpeie din istoria veche românească. Purtau cu ei, în același timp, și vrerile românilor de pretutindeni, gândurile lor menite a pregăti drumul spre realizarea unității statale și, implicit, naționale a poporului român. Erau, toate, argumente istorice pentru noua istorie a României moderne, exprimate simultan, acasă și în "casa" țărilor Antantei.

Emigrația română din țările aliate a fost formată din o seamă de oameni de știință și cultură, oameni politici, publiciști, români din toate provinciile românești. Amintim numele lui C.Angelescu, Sever Bocu, N.Basilescu, Ioan Cantacuzino, Partenie Cosma, Mircea Djuvara, Dimitrie Drăghicescu, Ioan Th.Florescu, Octavian Goga, Take Ionescu, Traian I.Lalescu, dr.Nicolae Lupu, Vasile Lucaciu, Paul Negulescu, Ion Nistor, N.Petrescu, O.Tafrali, Nicolae Titulescu, V.Stoica, Ioan Ursu, Tr.Vuia. Sunt doar numele câtorva dintre românii care au desfășurat o bogată activitate pusă în slujba intereselor românilor din toate provinciile românești. Știința lor și relațiile statornicite, atunci sau mai înainte, cu oamenii politici din țările aliate, ori din rândul popoarelor oprimate în Monarhia austro-ungară, au fost folosite onest în rezolvarea problemelor ce se impuneau a fi soluționate, în explicarea unor situații ce se cereau deslușite.

Activitatea lor s-a îndreptat în câteva direcții principale: de a face cunoscut opiniei publice și diplomației apusene - și nu numai acestora - dreptul poporului român la întregirea național-statală; de a se explica împrejurările concrete în care au avut loc încheierea armistițiului de la Focșani și pacea de la Buftea și, de aici, deplina valabilitate a prevederilor Tratatului din august 1916, dovedind, în consecință, că România nu putea fi socotită ca țară neutră în răstimpul dintre armistițiu - pace și reintrarea în război; organizarea, peste hotare, în țările Antantei, a unor corpuri de voluntari români, care să participe la acțiuni militare împotriva Puterilor Centrale, după ce România a fost obligată să întrerupă, pentru o vreme, confruntările sale militare cu acestea; realizarea unui contact nemijlocit cu emigrația tuturor popoarelor care doreau formarea sau întregirea statelor lor naționale. Căile alese și mijloacele folosite pentru a împiedica acțiunile potrivnice luptei pentru desăvârșirea unității naționale, au fost cele îngăduite în acea vreme.

Contribuții de seamă în realizarea dialogului sau în informarea oamenilor politici ai Antantei, prin memorii, au avut îndeosebi Take Ionescu, N.Titulescu, O.Goga, V.Lucaciu, S.Mândrescu, G.Moroianu, S.Bocu, Traian Vuia, o bună parte dintre ei cu vechi și binecunoscute cărți de vizită peste hotare, conduși de cele mai nobile dorințe. Toți au fost capabili să schimbe atitudini ale unor aliați, născute din necunoașterea adevărului, și să aducă, în felul acesta, reale servicii cauzei românești. În consecință, conducători de state aliaste, ori miniștrii lor de externe și alți oameni politici fac declarații de recunoaștere a drepturilor românilor și cer respectarea prevederilor Tratatului din august 1916, ceea ce însemna un mare succes al diplomației noastre. Opinia publică străină a fost alături de români. Stau mărturie bogatele manifestații ce au avut loc în toate statele Antantei.

Pentru ca acțiunile de peste hotare să cunoască o formă organizată și unitară, românii și-au constituit organisme proprii. Amintim: Misiunea Universitară, creată la Paris în 1917; Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina, format tot la Paris, un an mai târziu (la 18 aprilie 1918), avându-l ca președinte pe Traian Vuia; Consiliul Național al Unității Române (Paris, 3 octombrie 1918), cu foarte mulți membri de dincolo de munți, dar și din Transilvania: N.Titulescu, Tr.Vuia, S.Mândrescu, G.G.Mironescu, G.Moroianu etc, cu Take Ionescu ca președinte, și ardelenii Vasile Lucaciu și Octavian Goga, doi din cei patru vicepreședinți. În Italia, la Roma, luaseră ființă, la 19 iunie 1918, Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Bant și Bucovina, sub președinția lui S.Mândrescu, iar în mai multe orașe - Milano, Genova - numeroase organizații intitulate "Pro romeni". În Statele Unite a fost creată "Liga națională a Românilor din America".

Membrii organizațiilor amintite au publicat, în străinătate, cărți și au ținut conferințe, au editat ziare: "La Roumanie" (Paris), "La Transylvanie" (Paris), "Roumania" (Chicago). Au scris numeroase articole și au dat interviuri solicitate de presa americană, engleză, franceză, italiană. Toate aceste pagini de autentică istorie națională au fost așezate drept temelie la crearea statului român modern, ce se cerea - obiectiv și în numele dreptății istorice - recunoscut între granițele sale firești. S-a spus atunci prin viu grai, ca și prin slove tipărite, ceea ce doreau toți românii: unirea lor într-o singură țară românească și dreptul de a sta la masa tratativilor de pace - cu drepturi egale - alături de aliați. Era invocată istoria, erau amintite Tratatul din august 1916, toate argumentele juridice, eforturile și jertfele umane și materiale, erau înfățișate împrejurările în care se încheiase pacea separată.

Au întreținut permanente legături cu cehii și slovacii, cu polonezii și sârbii, cu consiliile lor naționale sau cu alte organisme politice. Au participat la cele două congrese, de la Roma (11 aprilie 1918) și New York (15 septembrie 1918), ale naționalităților din Monarhia austro-ungară. Pretutindeni s-a susținut, cu argumente, necesitatea dezmembrării Monarhiei austro-ungare și dreptul fiecărui popor de a-și constitui unitatea de stat național sau să-și completeze această unitate pentru a atinge deplină sa unitate politică și economică.¹⁹

Era, așadar, înainte de a se sfârși războiul, un singur cuvânt de ordine în rândul popoarelor europene care încă nu-și realizaseră sau desăvârșiseră unitatea națională, afirmat - acasă și în străinătate - în forme deosebite, după cum erau îngăduite de împrejurările interne și externe, conducând toate spre împlinirile monumentale prin semnificația lor istorică. Acest cuvânt de ordine însemna pentru români, pentru întregul popor român - asemeni altor popoare -, unirea lor cu oamenii și cu pământul României de peste munți.

Anii celui dintâi război mondial au însemnat pentru românii basarabeni, pentru românii bucovineni, pentru românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș o perioadă de intensă pregătire a Unirii celei Mari. Firește, conștiința unității de neam era mult mai veche la toți românii și manifestațiile ce dovedeau acest lucru aveau și ele o mare vechime.²⁰ Unirea din 1918 este apogeul unei lupte manifestată în variate forme și afirmată ca idealul generațiilor înfrățite ale românilor de pretundeni, din Vechiul Regat, din Basarabia, din Bucovina, din Transilvania. Când împrejurările istorice n-au îngăduit

afirmarea acestui ideal în arealul celor două imperii, austro-ungar și rusesc, românii au făcut-o în casa fratelui mai mare, în România, și în aceea a prietenilor poporului român: Franța și Italia, Anglia și America. Aici s-au întâlnit românii în anii 1917-1918, au format - după cum am arătat - Consilii naționale, au scos ziare și au scris cărți ce dovedeau dorința și drepturile românilor la Unire. Erau ardeleni, bănățeni și sătmăreni, erau basarabeni și bucovineni, erau români exilați de cei ce, vremelnic, puseseră stăpânire, în iarna lui 1916, pe capitala Țării Românești. Gândeau și acționau împreună în același scop: desăvârșirea unității naționale.

Era un țel neasemuit de frumos, formulat de Nicolae Iorga și Take Ionescu sau I.C.Brătianu, de marea noastră elită din generația Unirii. Cel dintâi, Nicolae Iorga, a făcut acest lucru după ce a străbătut toată Basarabia, toată Bucovina și toată Transilvania, după ce a scris cărți despre fiecare și a vorbit studenților și contemporanilor săi despre toți românii, aceiași pretutindeni. El a vorbit și a scris - asemeni lui Șincai și depășindu-l pe Șincai - despre toți românii, fie ei din Ardeal, din Banat, Crișana și Maramureș, din Vechiul Regat, din Basarabia și Bucovina, care înainte de 1918 și-au exprimat dorința unirii noastre într-o singură țară, ca un unic și vrednic neam ce suntem. **"Suntem - spunea Iorga - un singur trup, tot acest neam ... Suntem un trup și ne înfățișăm toți laolaltă ca un mândru și roditor pom se ce înalță în mijlocul livezii"**.²¹

Problema națională era - pentru marele istoric, în 1910 - **"problema românilor neliberi care trebuie să fie încorporați, fără zăbavă, la România, fără care orice interes pentru această problemă trebuie să se piardă. Hotarele noastre - afirma Iorga - trebuie întregite dintr-o zi pe alta cu Ardealul, părțile ungurești locuite de români, cu Basarabia, cu Bucovina ..."**.²² Dar chiar mai înainte, în 1907, Iorga afirma cu tărie dreptul românilor la întregirea statului lor: **"Cel mai drept și mai sfânt decât orice este dreptul fiecărui neam de a trăi pe pământul său, cu legea sa, cu rostul său"**.²³ Cu un deceniu înaintea Marii Uniri, cu mulți ani înainte de a fi cunoscute ideile dreptului la autodeterminare formulate de președintele american Wilson, Iorga afirma cu glas hotărât dreptul românilor din cele două imperii la unirea lor cu Vechiul Regat. O face ca istoric, dar și ca om politic.

Cuvântul său rostit sau scris era auzit ca tulnicul și răspândit ca argintul viu dincolo de toate hotarele politice artificiale așezate între români, răspândit și recepționat de elita română din amândouă imperiile, căci îl rostea cel ce a cunoscut povestea neamului românesc ca nimeni altul, cel care i-a înțeles destinul și, adeseori, i-a prefigurată și viitorul. În vremea în care Nicolae Iorga scria în acești termeni se petrecea în toate provinciile românești din Monarhia austro-ungară și Imperiul rusesc o activizare a vieții politice.²⁴ Lupta națională cunoștea forme și dimensiuni deosebite. Este o trăsătură comună ce se cere subliniată.

4.1.4. Gânduri spre înnoire și unire în Basarabia la început de veac

În ce privește Basarabia, întâlnim aici două grupări politice - una moderată și alta mai radicală.²⁵ Cea dintâi se mărginea a cere un învățământ primar mai întâi în românește, apoi în rusește, iar în cadrul școlilor secundare să se facă și cursuri în limba română. Era, fără îndoială, o cerere îndreptățită, pentru a schimba stări cu urmări dezastruoase pentru românii basarabeni. Școala și Biserica lor, doi factori de cea mai mare importanță, nu și-au putut împlini aici misiunea lor fundamentală în păstrarea ființei naționale. Învățământul primar era trecut (până în 1884) de sub influența bisericească a preoțimii, sub cea laică a nobilimii, subordonată statului și intereselor sale rusificatoare. Din 1884, Sinodul rus primește dreptul de a deschide școli primare parohiale, independente de cele laice, dar cu același program general de rusificare, impus și asigurat, de data aceasta, de însuși Sinodul rusesc. Școlile confesionale din Basarabia își pierd astfel caracterul lor de lăcașe de cultură spirituală românească. Biserica însăși n-a putut face prea multe,

având o ierarhie nu doar rusofilă, ci chiar rusească. Vreme de peste o sută de ani, Basarabia a avut un singur ierarh român, pe Gavrilă Bănulescu (1812-1821), om foarte cult, dar apropiat și el rușilor. Ceilalți ierarhi, în număr de 12, au fost cu toții ruși: Sulima, Irinah Popov, Antonie Șușcov, Pavel Lebedev, Sergheie Lapidevski, Isaachie Poloyenschi, Neofil Navodcicov, Iacob Piatnițchi, Vladimir Sinchievici, Serafim Ciciacov, Platon Rojdestvenschi și Atanasie Gribanovschi. Preoțimea basarabeană locală n-a putut să facă nici ea prea mult.

Totuși mișcarea națională a mers la mijlocul primului deceniu al veacului nostru, mai departe. A cerut învățământ public în limba noastră, pământ și drepturi naționale, autonomia Basarabiei, limba română în dregătorii și școli, organizarea Sfatului Țării și a puterii locale după principii democratice, votul obștesc, egal, direct și secret. Încep să apară ziare cu programe și revendicări naționale: "Basarabia" (mai 1906), "Viața Basarabiei" (aprilie 1907), "Moldovanul" (ianuarie 1907), "Cuvânt Moldovenesc" (mai 1913). Lupta națională, începând cu sfârșitul lunii martie 1917, este condusă de Partidul Național Român ce se crease atunci. Actul marchează un moment de seamă în lupta națională a românilor basarabeni. Anul 1917 deschide ceea ce istoricul Ștefan Ciobanu numea **faza romantismului național**.²⁶

Este vremea revoluției ruse. Popoarele din Imperiu încep acum să-și revendice drepturi pe care le mai ceruseră în 1905. Cererile lor nu depășesc însă dreptul la autonomie provincială, dreptul la limba maternă în biserică, școală și administrație. Încep să se țină congrese naționale și profesionale. Se organizează diferite partide, societăți, cercuri. Se face o propagandă intensă, în rândurile militarilor și țăranilor, pentru autonomie. Guvernul rus manifestă în această vreme tendințe radicale în probleme sociale, centraliste și de rusificare în problema națională.

Dezamăgite și nemulțumite de atitudinea guvernului provizoriu, popoarele din Imperiu trec, în lupta lor, de la ideea de federalizare a popoarelor din Rusia la ideea de autodeterminare politică, de separare de Rusia, de creare de state independente sau de alipire la state naționale înrudite. E faza a doua din lupta popoarelor din Imperiul rusesc, pe care tot istoricul Ștefan Ciobanu o definește ca fiind aceea a **realismului național**. Istoria Basarabiei anilor 1917-1918 le cunoaște pe amândouă.²⁷

În octombrie 1917 a fost deschis, la Chișinău, Congresul soldaților moldoveni. Timp de mai multe zile, au fost dezbătute aici o serie de probleme cu caracter politic și socio-economic de importanță deosebită și s-a hotărât "**autonomia teritorială și politică a Basarabiei**",²⁸ în cadrul Republicii Federative Ruse "**și formarea, în cel mai scurt timp, a Sfatului Țării pentru ocârmuirea Basarabiei**".²⁹ Sfatul Țării a fost conceput ca o instituție reprezentativă, formată din deputați aleși de comitetele orașenești, congresul țăranilor, comisiunile județene, cele comunale și corporațiunile profesionale. Atribuțiile sale erau de a coordona viața administrativ-politică și de a redacta proiectul de proclamare a autonomiei, proiect ce urma să fie supus unei Constituante, a cărei convocare de asemenea a fost cerută.

Sfatul Țării, sub președinția profesorului universitar Ion Incuț, la 15 decembrie 1917, proclamă Republica Democratică Moldovenească, ca membră cu drepturi egale în cadrul Republicii Federative Ruse. Tot în decembrie 1917, a fost format un organ executiv al Sfatului Țării, numit Consiliul Directorilor, cu atribuții guvernamentale, avându-l în frunte pe Pantilimon Erhan.³⁰ În această vreme, imperiul rus era în plină descompunere. În instituții și întreprinderi, pe străzi erau lozinci și revolte. Regimul nou își crea un drum prin haos, pe care, de fapt, el l-a creat și pe care îl adâncea mereu. Armata rusă era derutată și în plin proces de dezagregare. Consiliul Directorilor din Basarabia, neputând face față haosului creat de revoluționarii din capitală și provincie, hotărăște să facă apel la forțe din afară. Unii se gândesc la Cartierul general rus de la Iași, alții la intervenția armatei române. Blocul moldovenesc din cadrul Sfatului Țării se pronunță pentru o intervenție română. Consiliul Directorilor cere, în consecință, Guvernului Român să trimită trupe pentru a menține liniștea și a asigura securitatea Basarabiei.³¹

Armata română intră în Chișinău, sub comanda generalului Broșteanu, la 13 ianuarie 1918.³² Guvernul sovietic, nemulțumit, rupe relațiile cu România.³³ Armata română e primită, în schimb, la

Chișinău cu mare bucurie și alese sentimente.³⁴ Liniștește spiritele, fără a se amesteca în treburile Consiliului Directorilor. Ostașul român a dus peste Prut, ca și peste Carpați, simbolul libertății și al frăției, determinând trezirea unor sentimente cu adevărat frățești, dar și al unora de siguranță. Simt ceea ce au dorit să vadă de o sută de ani.

Acest sentiment al ocrotirii, venit dinspre soldatul român, nu avea nimic comun cu arma lui. Venea din sufletul acestuia și tot spre suflet se și îndrepta. În ceea ce s-a făcut pentru Unire din partea Vechiului Regat, în cazul Basarabiei, al Bucovinei și al Transilvaniei, armata n-a avut nici un rol de constrângere, ci -dimpotrivă - a deschis sufletul românilor basarabeni, bucovineni și transilvăneni și l-a unit cu cel al munteanului și al moldoveanului, dovedind un lucru extraordinar: existența unei conștiințe naționale la români, în toate provinciile din cele două imperii, conștiință materializată, în cazul basarabenilor, în trei acte politice de importanță covârșitoare, ce se înscriu în cea de a doua fază a luptei lor naționale.

4.1.5. 27 martie/9 aprilie 1918. Început de drum spre Marea Unire

Luând exemplul Ucrainei Sfatul Țării proclamă, la 24 ianuarie/4 februarie 1918, independența Republicii Autonome Democratice Moldovenești și constituie, în locul Directorilor, un Consiliu de Miniștri. Al doilea act era chiar proclamarea unirii Basarabiei cu România, de către același Sfat al Țării, la 27 martie/9 aprilie 1918. **"În numele poporului basarabean, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România".**³⁵ Hotărârea era luată cu 86 de voturi pentru, 3 împotrivă și 36 de abțineri, în numele a 1.810.000 români din cei 2.725.000 de locuitori ai Basarabiei în 1918, ceea ce însemna 66,42% din totalul lor. Actul este primit, în numele guvernului român, în aceeași zi, la Chișinău, prin premierul Alexandru Marghiloman.³⁶

Era un început al Marii Uniri, realizată prin simțirea tuturor românilor. **"Simțeam unirea săvârșindu-se singură și cugetele tuturor frământând-o"**, mărturisește, un an mai târziu, evocând zilele premergătoare Unirii, Petre V.Haneș. Un alt martor al acelorași zile, Ioan Buzdugan, spunea la 27 martie / 9 aprilie 1918 în Sfatul Țării: **"Noi trebuie să arătăm lumii întregi că vrem să fim uniți nu numai cu mama noastră România, ci și cu frații noștri din Transilvania și Bucovina"**. La fel va vorbi și I.Inculeț la banchetul oferit de premierul Al.Marghiloman: **"Noi azi am făcut unirea. Credem că va veni un timp când vom face o unire și mai mare ca cea de azi"**.³⁷

Și vremea nu era într-adevăr departe. Începutul lui decembrie 1918 avea să însemne o deplină încununare a unor vechi dorințe de împlinire a unității național-statale. Aceste aspirații ale românilor basarabeni și dragostea lor pentru românii transilvăneni au fost și au rămas o fundamentală trăsătură a spiritualității lor. La Iași, la Cernăuți, la Chișinău, din Hora Unirii sufletești românii de dincoace de Munți nu au lipsit niciodată, iar paginile de istorie scrise acolo cuprind toată bunătatea inimii de moldovean și toată măreția codrilor lui Ștefan cel Mare. Imnul Unirii intonat în urmă cu 80 de ani la Chișinău, îl rememorăm noi azi aci, gândindu-ne la marea generație a românilor de la 1918. Era și este datoria noastră să deschidem, acum și aici, cartea de istorie a neamului românesc, acolo unde scrie: Basarabia - 27 martie 1918; Basarabia - 27 noiembrie/10 decembrie 1918; Basarabia și parlamentul României întregite - 31 decembrie 1919.

La 27 noiembrie/10 decembrie 1918 s-a săvârșit cel de al treilea act de importanță istorică covârșitoare. Hotărârea de Unire din martie păstra pe seama Sfatului Țării dreptul de a rezolva problemele importante și declara autonomia provincială a Basarabiei.³⁸ Unirea proclamată la Cernăuți (28 noiembrie) și Alba Iulia (1 decembrie 1918) au determinat Sfatul Țării să renunțe la autonomie. **"În urma unirii cu**

România mamă a Bucovinei, Ardealului, Banatului și a celorlalte ținuturi ungurești, locuite de români, în hotarele Dunării și ale Tisei, Sfatul Țării declară - la 27 noiembrie/10 decembrie 1918 - că Basarabia renunță la condițiunile de unire specificate în Actul de la 27 martie a.c., fiind încredințată că în România tuturor românilor regimul democratic este asigurat pe viitor. Sfatul Țării, în preziua Constituantei României, care se va alege după votul universal, rezolvând chestiunea agrară după nevoile și cererile norodului, anulează celelate condiții cuprinse în Actul Unirii din 27 martie și declară unirea necondiționată a Basarabiei cu România".³⁹

Unirea Basarabiei cu România primea, astfel, un conținut nou, deplin. Era pasul întreg, făcut la ceasul potrivit, așteptat și pregătit. Încă în septembrie 1917, Teofil Iancu, delegat al Partidului Național Moldovenesc la Congresul Național din Rusia, desfășurat la Kiev în zilele de 8-14, lasă să se înțeleagă scopul final al luptei românilor basarabeni. Cuvintele lui și-au păstrat actualitatea și azi - ca și atunci - un mesaj ce se cuvine să-l înțelegem bine: "**Mulți ați auzit de moldoveni - a spus Teofil Iancu - dar puțini cred că știți că națiunea moldovenească nu există. Este o națiune română. Numele moldovean și moldoveni este numai teritorial, dar nu național, iar dacă noi numim moldovenești comitetele și organizațiile noastre, o facem aceasta numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvântul român sună prea aspru la urechile vrăjmașilor noștri, de care avem mulți ca și dumneavoastră**".

Cuvântarea lui Teofil Iancu nu este o declarație de autodeterminare ca aceea a românilor transilvăneni, citită în Parlamentul de la Budapesta de Al.Vaida Voievod, la 18 octombrie 1918, dar ea este una care explică, dovedește și prefigurează ceva. Explică limitele formale organizatorice, și chiar de conținut, ale mișcării naționale din Basarabia, dovedește existența, aici, a unei conștiințe clare a unității de neam și prefigurează celelalte două acte finale ale Marii Uniri. Ea s-a înfăptuit în etape, e drept, dar - spre marea mândrie a generației de la 1918 - a înțeles și a găsit drumul ce se cuvenea să fie urmat.⁴⁰ "**În acea clipă supremă, neamul nostru din Basarabia a avut fericirea să găsească alături, stând de pază, Țara Mamă** - se spune în Parlamentul României, în Expunerea de motive la proiectul de lege al Unirii. **Făcută în libera voință a întregului norod, reîntregirea Basarabiei în unitatea României trebuie înțeleasă nu ca un act de putere, ci ca un act de cea mai înaltă echitate, ca ultimă etapă a unui proces complet de restaurare a dreptății ... Unirea tuturor românilor într-un singur stat este un act al dreptății istorice și al civilizațiunii umane**".⁴¹

Așa afirmau Alexandru Vaida-Voievod, ca prim-ministru al țării, și Ion Inculeț, ca ministru basarabean, în urmă cu 80 de ani. Așa gândea acea generație de atunci, pe care Take Ionescu a socotit-o, în 1915, ca fiind fără egal, prin misiunea sa, în toată istoria noastră. Azi știm că istoria se poate repeta. Și mai știm că ea se repetă în bine când generația eroică are urmași cel puțin pe măsura ei.

4.1.6. Lupta pentru unire în Bucovina (1918)

Lupta se desfășoară aici ca și în Transilvania, în condiții determinate de statutul celor două provincii. Amândouă făceau parte din Imperiul austro-ungar, aflat în tabăra Centralilor și deci în război cu România (1916-1918).

Această stare conflictuală, paradoxală, dar și dureroasă prin faptul că românii bucovineni și transilvăneni erau obligați să facă parte dintr-o armată ostilă fraților lor din Vechiul Regat, a condiționat viața politică din cele două provincii românești.

Întâi de toate, e vorba de o înăsprire a regimului politic în ambele provincii. Aceasta va determina o emigrație a românilor bucovineni și transilvăneni în capitalele țărilor cuprinse în Antantă. Un număr și mai mare de români din Transilvania și Bucovina ajung prizonieri, de cele mai multe ori din propria lor voință, în armatele puterilor Antantei, înrolându-se apoi ca voluntari. Prin declarații ferme, ei și-au

exprimat opțiunile lor politice pentru unirea Bucovinei și Transilvaniei cu Regatul Român înainte de noiembrie și, respectiv decembrie 1918.⁴² Sunt acțiuni comune între acești voluntari și elita politică din emigrație, pe de o parte, și autoritățile statului român, pe de altă parte, realizându-se astfel o deplină solidaritate.

Manifestul din octombrie 1918 al împăratului Carol se constituie, fără îndoială, într-un moment de răscruce al istoriei Imperiului habsburgic. A fost ultima încercare de a opri un demers istoric obiectiv. El chema națiunilor de aici - "**popoarele mele**", cum le numea el - la opțiuni pentru "**un Stat federativ austriac**", la "**clădirea noii Austrii**".⁴³

Manifestul îndemna la crearea Sfaturilor naționale, compuse din deputații fiecărei națiuni, care "**să reprezinte interesele popoarelor unul față de altul**", precum și față de guvernul imperial.

Consiliile naționale își vor forma imediat toate națiunile din Imperiu. Vor cuprinde foștii deputați, dar nu numai pe aceștia, însă, în ce privește opțiunile lor, ele vor fi categoric împotriva reclădirii Imperiului austriac. Vor lucra toate, fără excepție, în direcția întregirii sau formării de noi state europene independente. Au loc întâlniri între membrii lor, dialoguri, acțiuni comune și individuale, pentru împlinirea aceluiași scop: formarea de state de-sine-stătătoare, prin cuprinderea în cadrul lor a tuturor celor de același neam.⁴⁴ E triumful ideilor născute cu veacuri înainte, în numele cărora, de multă vreme, se purta o aprigă luptă. Este victoria naționalismului întemeiat pe virtuțile democratismului ideal, la care alte popoare ajunseseră deja.

Constituanta Bucovinei și formarea **Consiliului Național Român din Bucovina**⁴⁵ sunt evenimente de o deosebită importanță. Inițiativa convocării și formării lor îi aparține profesorului de la Universitatea din Cernăuți, Sextil Pușcariu. Un grup de intelectuali ai orașului se strâng, mai întâi, în casa doctorului Isidor Bodea din Cernăuți. Ei hotărăsc scoaterea unui nou organ de presă, numit "Glasul Bucovinei". Aici apare, în chiar primul său număr, programul grupării politice pe care o reprezentau: ocârmuire potrivit intereselor românilor bucovineni, prin ei și pentru ei, fără a mai fi nevoiți să ceară de la nimeni drepturi, viitorul lor să fie îngemănat împreună cu al fraților lor "**din Transilvania și Ungaria... în cadrul românismului**"; aceste lucruri să fie spuse, prin propriii reprezentanți, Congresului de Pace.⁴⁶

Străbate de la un capăt la altul ideea unui drum comun al românilor din Bucovina cu acela al românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, întemeiat pe dreptul la o totală independență. Este și ideea ce stă la baza hotărârii Constituantei din 27 octombrie 1918, care face un pas decisiv înainte hotărând: "**Unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria**".⁴⁷

Ceea ce românii bucovineni au numit Constituanta era într-adevăr o reprezentanță națională, chemată să aducă hotărâri de importanță covârșitoare pentru istoria românilor. Convocarea ei a fost hotărâtă în urma unor înțelegeri ce au avut loc la nivelul elitei politice care i-a hotărât și componența, și programul. Era o Adunare națională reprezentativă, formată din foștii deputați români din Parlamentul din Viena, cei ai Dietei Bucovinei și primarii români din întreaga provincie. O componență ce aducea, în prim-planul vieții politice, în momente hotărâtoare, o parte a elitei române locale, alături de aceea ce fusese până atunci purtătoarea de cuvânt a mulțimii la nivel central. Adunarea, prin componența sa, primește o valoare juridică ce-i îngăduie să aducă hotărâri istorice.

Sub președinția lui Iancu Flondor, un vechi fruntaș al luptei pentru împlinirea marelui ideal al tuturor românilor - unirea lor într-o singură țară - toți cei întruniți în Palatul Național din Chișinău, veniți de pe cuprinsul întregii Bucovine, socotindu-se "**reprezentanții poporului din Bucovina s-au declarat - în puterea suveranității naționale - Constituanta a acestei Țări Românești**".⁴⁸

În această calitate se alcătuieste moțiunea ce are în vedere Unirea Bucovinei cu România, în formularea cunoscută, și Consiliul Național Român al Bucovinei, socotit un organ executiv al puterii politice a românilor din Bucovina, chemat a reprezenta și rezolva toate problemele ce se vor ivi. La baza

activității lui trebuia să stea un principiu formulat în aceeași moțiune: Constituanta respinge cu hotărâre orice încercare ce ar ținti la știrbirea Bucovinei, dorește însă să se înțeleagă cu națiunilor conlocuitoare.⁴⁹

Era, altfel spus, o instituție cu atribuții guvernamentale, căreia o adunare reprezentativă, cu atribuții parlamentare, considerată Constituantă, adică investită la rândul ei cu puteri deosebite, îi fixează atribuțiile și îi definește coordonatele de politică internă și externă. Sunt, amândouă, instituții centrale cu caracter provizoriu. Moțiunea privind problema unirii Bucovinei cu vechiul Regat al României a fost adoptată de adunarea Constituantei în unanimitate; Constituanta își încetează activitatea de fapt la sfârșitul lucrărilor, iar Consiliul Național e investit în continuare și cu puterea legislativă. Membrii săi se consideră deputați, iar cei investiți cu puterea executivă, membri ai guvernului. Ei se întrunesc în consilii - dezbateri și poartă discuții în modalitățile obișnuite unei Camere parlamentare.

Consiliul Național Român s-a constituit din 50 de membri,⁵⁰ cu un președinte ales în persoana lui Iancu Flondor. Avea trei secții: externe, alimentație și administrație, fiecare cu un președinte. Toți președinții, împreună cu patru vicepreședinți ai Consiliului, trei secretari și un casier, formau Comitetul Executiv al acestuia.⁵¹ A lucrat potrivit uzanțelor obișnuite unei instituții centrale executive, dar și reprezentative, în consilii-dezbateri. Sunt cunoscute cinci asemenea ședințe: cele din octombrie, 12, 13, 25 și 28 noiembrie 1918⁵². Patru din ele au avut loc înaintea Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918⁵³, care hotărăște unirea Bucovinei cu vechiul Regat Român, dezbătând toate problemele fundamentale ale momentului istoric dat. Consiliul a pregătit proiecte de legi și a luat măsurile legislative și executive pe care le-a socotit necesare și a ținut un contact direct și permanent cu Guvernul României și cu celelalte forțe politice ale țării. Activitatea Consiliului Național Român din Bucovina se identifică cu însăși istoria acestei provincii românești, de la 27 octombrie 1918, data înființării lui, până la 4 aprilie 1920, data desființării sale, odată cu desființarea și a celorlalte instituții central-regionale din Basarabia și Transilvania.

Toate au o trăsătură comună: au luat hotărâri în direcția integrării lor în statul român, pregătind mai întâi unirea, apoi luând măsuri de rezolvare a unor probleme locale cuprinse în programul de guvernare și în spiritul promovat de guvernul României, guvern al întregii țări, ce s-a considerat unitară din punct de vedere geografic și politic din momentul luării hotărârilor de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia și al consacării lor prin decrete regale, tot în anul 1918.

4.1.7. Actul Unirii Bucovinei cu România

Congresul General al Bucovinei s-a întrunit pentru a vota unirea la 15/28 noiembrie 1918.⁵⁴ **"Era - își amintește Ion I.Nistor - o zi senină de toamnă târzie, când congresiștii, pâlcuri, pâlcuri, treceau zoriți spre palatul Mitropolitan din Cernăuți, căci în sala de marmoră a acestui palat avea să se țină Congresul. Erau orele 11 dimineața când președintele Consiliului Național, părintele Dionisie Bejan, deschide ședința..."**⁵⁵

Au participat 74 deputați români, 6 polonezi, 7 germani, 12 ruteni, mai multe mii de reprezentanți ai tuturor naționalităților din Bucovina și ai tuturor stărilor sociale de aici. Au participat, de asemenea, generalul Zadik, din partea Basarabiei, Pantelimon Halippa, vicepreședintele Sfatului Țării din Chișinău, Ion Pelivan, directorul Justiției din Basarabia, Ion Buzdugan și Grigore Cazacliu, deputați în Sfatul Țării. Din Transilvania au fost oaspeți la Marele praznic al Unirii Gheorghe Crișan, dr. Victor Deleu și Vasile C.Osvadă.⁵⁶

Pe adresa Congresului au sosit mai multe telegrame și scrisori primite de la dr. Cazacu, în numele Consiliului Directorilor din Basarabia, Paul Gore, în numele Societății Culturale a Românilor din Basarabia, general Gheorghe Marcu, în numele Comitetului Naționalist din Craiova, Onisifor Ghibu, în numele ziarului "România Nouă" din Chișinău, dr. G. Baiulescu,⁵⁷ în numele românilor ardeleni din exil,

de la Mitropolitul Moldovei, Pimen. Ei își exprimă marea lor bucurie pentru ceea ce bucovinenii aveau să hotărască în acea zi și urează un drum comun tuturor românilor în cadrul Vechiului Regat ce trebuia să fie nucleul istoriei viitoare a tuturor românilor.

Gândurile lor li s-au asociat cei ce au fost socotiți oaspeții de onoare ai Congresului - delegații românilor ardeleni, basarabeni, moldoveni și munteni, veniți cu toții în numele unui ideal împlinit, sau de împlinit.

Deputații bucovineni erau purtătorii de cuvânt ai întregii provincii și aveau să aducă, prin votul lor în sala Congresului, chiar votul mulțimii. Ideea Unirii a fost larg dezbătută în rândurile opiniei publice în lunile octombrie-noiembrie 1918, iar prezența celor câteva mii de oameni în jurul palatului unde se desfășurau lucrările Congresului, nu este altceva decât expresia concretă a unei conștiințe de masă și a unei voințe plene a românilor bucovineni pentru înfăptuirea Unirii celei Mari.

Prezența deputaților naționalităților conlocuitoare este o dovadă a recunoașterii din partea lor a actului săvârșit de Congres. Este, spre cinstea lor, și semnul înțelegerii noilor timpuri, a noilor cerințe ale lumii moderne. Nu este un act de resemnare în fața istoriei, ci unul de înțelegere a ei și de angajare onestă într-o direcție comună.

Congresul este chemat, prin președintele său, Iancu Flondor, să voteze Unirea, după ce acesta citește, în fața plenului, o Moțiune ce trebuie socotită, ceea ce și era, o autentică Expunere de motive, o istorie concentrată a Bucovinei din toate timpurile trecute și pentru toate timpurile ce vor veni.⁵⁸

Unirea își are, în primul rând, o motivație istorică. Întreaga Bucovină, ținuturile Sucevei și ale Cernăuților, **"a făcut pururea parte din Moldova, care în jurul ei s-a încheșat ca stat"**. Aici, în cuprinsul hotarelor Bucovinei, se găsește vechiul scaun de domnie de la Suceava, gropnițele domnești de la Rădăuți, Putna și Suceava, o istorie plină de vestigii și amintiri din trecutul întregii Moldove.⁵⁹

În Țara Codrilor bătrâni ai Bucovinei a umblat odinioară Ștefan cel Mare, iar pașii săi au însemnat tot atâtea gânduri de apărare a lor și a întregii Moldove, de toate neamurile păgâne, oricum se chemau ele și de oriunde veneau. Umbla ca un stăpân adevărat și s-a purtat ca un stăpân de necontestat. Urmașii urmașilor lui nu l-au uitat și nu și-au trădat jurământul de apărare a Țării. **"Fiii acestei Țări - se spune în Moțiune - umăr la umăr cu frații lor din Moldova și sub conducerea aceluiași domnitori, au apărat de-a lungul veacurilor ființa neamului lor împotriva tuturor încălcărilor din afară și a cotorpirii păgâne"**.⁶⁰

Spiritul lui Ștefan cel Mare din mormântul de la Putna, istoria răzeșilor din întreg evul mediu, a tuturor straturilor sociale din toată istoria modernă, sunt chemate în sprijinul hotărârii ce urma să fie luată: **"Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu regatul României"**.⁶¹

O motivație istorică pentru un act istoric, căruia îi fixează hotarele în timp: **"pentru vecie"**, în spațiu: Ceremuș, Colacin și Nistru, adică toată Bucovina, și direcția de viitor: Țară Românească. **"Cel dintâi gând al Bucovinei dezrobite se îndreaptă către Regatul României de care - se spune în Moțiune - întotdeauna am legat nădejdea dezrobirii noastre"**.⁶²

Moțiunea cuprinde, în continuarea motivației Unirii, note critice la adresa modului în care a fost răpită Bucovina și încălcate drepturile românilor de aici în anii stăpânirii străine. A fost luată **"prin viclesug"** și alipită **"de-a sila coroanei Habsburgice"**. Apoi, în toată vremea stăpânirii i-au fost **"nesocotite drepturile naționale"** și **"prin strâmbătăți și persecuții"** au încercat **"să-i înstrăineze firea"**. Drept răsplată a serviciilor aduse Imperiului le-a fost românilor **"izgonirea limbii lor din viața publică, din școală și chiar din biserică"**. Documentul acuză că au fost împiedicați sistematic de a folosi bogățiile țării și despoiați, în mare parte, de vechea lor moștenire.⁶³

Cel puțin două idei se mai desprind din Moțiunea pentru unire: recunoașterea jertfelor uriașe pe care statul român le-a înscris, împreună cu aliații săi, pentru realizarea Marii Uniri, și dorința unirii tuturor

"Țărilor Române, dintre Nistru și Tisa, într-un stat național unitar", considerând că **"ceasul acesta mare a sunat"** acum.⁶⁴

Era întâiul deziderat al bucovinenilor desăvârșirea unității naționale a românilor, exprimat - ca și în cazul românilor basarabeni - în clipa în care ei, fiecare, se uneau cu Țara. Chișinăul întindea atunci, de fapt, mână frățescă Cernăuțului și amândouă orașului simbol al Marii Uniri - Alba Iulia. Toate prefigurează pasul următor și cel final. În fiecare și prin toate s-a realizat, de fapt, Marea Unire. În fiecare s-au rostit cuvintele **ardelean, bucovinean, basarabean, muntean** sau **moldovean** cu cel mai adânc respect și cu cea mai mare dragoste și toate au fost înscrise pe un portativ, sub notele imnului tuturor românilor, Hora Unirii.

Era și este un suprem argument moral ce s-a alăturat, în chip fericit, celui istoric. Unul ne spune că am fost întâi stăpâni ai tuturor provinciilor unite în 1918, iar celălalt ne dovedește că n-am pierdut nicicând conștiința unității de neam și că atunci când **"ceasul mare a venit"** ne-a găsit cu **"simțirea trează"**, și cu **"dorința unirii tuturor românilor"**.

Oricât de puternice ar fi imperiile, pentru fiecare vine o vreme care nu mai este a lor, ci a celor pe care i-au subjugat și i-au asuprit. Lanțurile de fier se rup sau se frâng în vremuri războinice și cad în vremuri revoluționare. Războaiele înalță imperii; revoluțiile le doboară. Istoria și morala creștină ne sunt martore că nimic ce este pe pământ viu nu poate fi veșnic, că dreptatea și binele înving și vor învinge nedreptatea și răul. Continuitatea și trăirea oamenilor, a societăților umane creștine mici e suprema dovadă a triumfului adevărului și dreptății. Anul 1918 a fost o asemenea vreme pentru cele două imperii, de cădere a lor și de ridicare, în același timp, a tuturor națiunilor pe care le-au stăpânit un veac sau veacuri la rând.

Ion I.Nistor, deputat în Congresul bucovinean, a fost primul vorbitor în cadrul dezbaterilor. Frumoasa sa pregătire istorică îi va îngădui să se raporteze la trecutul Bucovinei dezvoltând ideile legate de noțiunea **state-imperii**, pe care le consideră **"plăsmuiri vremelnice create prin forță de mâna omenească, în vreme ce națiunile sunt organisme vii, cari se nasc, se dezvoltă și-și împlinesc rostul istoric prin voința lor și grație lui Dumnezeu. Contrastul acesta între stat/imperiu/ și națiune s-a remarcat în mod drastic și în istoria poporului român"**.⁶⁵

În concepția istoricului Ion I.Nistor, **"națiunea română este una și nedespărțită de la Nistru până la Tisa"**. A întâlnit **"aceeași obârșie, același grai, aceeași doină, aceleași datini și obiceiuri pretutindeni"**.⁶⁶ O comunitate de viață spirituală românească pe care granițele politice, arbitrar și vremelnice n-au putut să o înfrângă.

Vitregia vremurilor ne-a împiedicat să ne creăm **"un stat național unitar, care să cuprindă neamul întreg în hotarele lui etnice. Leagănul copilăriei neamului nostru, Ardealul, a fost cuprins de unguri înainte cu o mie de ani și înseși Principatele Române, ce se înjghebaseră la poalele Carpaților, au fost stânjenite în dezvoltarea lor și îngustate prin hotarele fără de lege. Așa s-a destrunchiat Moldova lui Ștefan prin răpirea Bucovinei, mai apoi și a Basarabiei... O nedreptate a dus la alta și toate împreună au format jugul asupritor de neam, credință și lege"**.⁶⁷

Finalul cuvântării lui Ion I.Nistor este o judecată a istoriei și o hotărâre a națiunii române din Bucovina. **"Azi, când una din puterile contractante, Austria, s-a prăbușit sub greutatea păcatelor și crimelor ei seculare, noi, urmașii băștinașilor acestei țări, ajunși stăpâni deplini pe hotărârile noastre, declarăm actul de cesiune de la 1775 nul și neavenit și hotărâm realipirea țării noastre la România din trupul căreia fusese ruptă. Hotărârea noastră este fermă și nestrămutată..."**;⁶⁸ de aceea și **"recomandă onoratului Congres primirea Moțiunii de unire"** propusă de președintele Iancu Flondor.

Un deputat, dr.Vasile Bodnărescu, a caracterizat cele spuse de Ion I.Nistor ca fiind un discurs festiv.⁶⁹ Așa a și fost, un discurs festiv plin de conținut. Același lucru va face la 1 Decembrie, Vasile

Goldiș, un alt strălucit istoric, în sala Unirii de la Alba Iulia. Amândoi au evocat toată istoria neamului românesc în fața celor ce erau chemați să hotărască Marea Unire a românilor bucovineni și transilvăneni.

În numele consiliilor naționale polonez și german din Bucovina au luat cuvântul deputații dr.Stanislaw Kwiatkowski și dr.Alois Lebouton. Cel dintâi, urmărind istoria polonezilor din Bucovina, a încheiat spunând: **"Recunoaștem pe deplin drepturile imprescriptibile ale poporului român asupra ținuturilor din sudul Nistrului în general și în special asupra Bucovinei. Polonii bucovineni, cari aici în țară au dat dovadă de trăinicia lor națională, în momentul acesta istoric al unirii Bucovinei cu glorioasa țară mamă, dau expresie încrederii lor neclintite că poporul român, ținând seama de declarațiile exprese ale guvernului actual, va acorda minorității polone libertatea credinței catolice, libera întrebuințare a limbii polone în biserică și școală, libera așezare și exercitare a profesiunilor, în sfârșit o amăsurată participare constituțională în administrația țării"**.⁷⁰

Din partea germanilor, o declarație cu un conținut similar: **"Așteptând alipirea Transilvaniei și a Banatului la România și având toată încrederea în programul guvernului, dezvoltat de guvernul provizoriu al țării în ședința Consiliului Național Român din 13 noiembrie... în baza căruia urmează să se dea toată considerația necesităților culturale ale popoarelor neromâne ce locuiesc în țară și să fie hotărâtor în toate privințele numai principiul dreptului și al dreptății, Consiliul Național German, în numele germanilor din Bucovina, se pronunță întru alipirea Bucovinei la regatul României"**.⁷¹

Moțiunea de unire, după această declarație, este supusă la vot. Ea a fost primită cu unanimitatea voturilor, **"în aplauzele nesfârșite ale Congresului și asistenței"**.⁷² Se citesc apoi telegramele ce vor fi trimise - din partea Congresului - regelui Ferdinand și Guvernului României la Iași, Puterilor Antantei: Franța, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii și Italia. Din partea președintelui Congresului se face un călduros elogiu regelui Ferdinand, iar în încheiere e intonat imnul Țării Românești. Așa se încheie drumul istoriei noastre de la Cernăuți la Chișinău, în anul Marii Uniri.⁷³

4.1.8. Sfârșit și început de drum pentru poporul nostru din Transilvania (octombrie 1918)

Războiul mondial s-a sfârșit printr-o succesiune de armistiții încheiate între puterile învingătoare și cele învinse. Cei plecați, rămași în viață, au început să se reîntoarcă acasă. Bucuria era mare. Totul avea semnificația unui triumf al vieții și al libertății.

Pacea așteptată presupunea schimbări radicale în plan politic, național și social. Erau cerute de realitățile întâlnite în satele și orașele Transilvaniei, în toate provinciile românești din fostul Imperiu austro-ungar. Reîntoarcerile acasă au însemnat încleștări și confruntări între cei ce au fost vreme îndelungată asupriți, exploatați, și între puternicii stăpânirii apuse. Slujbașii primăriilor, ai jandarmeriilor, stăpânii ori arendașii moșiilor au fost alungați sau au fugit din calea răsculaților, temându-se de judecata mulțimii.⁷⁴

Sediul primăriilor a constituit locul de întâlnire al nemulțumiților veniți pentru a da pradă flăcărilor acele catastrofe în care ei figurau mereu ca datornici visteriei de la Budapesta și Viena, ori "casarului" comunal. Au venit și pentru a cere socoteală celor care, rămași acasă să "chivernisească" treburile satului, au "uitat" să împartă soțiilor celor plecați la război și bătrânilor drepturile bănești ce li se cuveneau. Alungarea a cca 90% din slujitorii vechii stăpâniri a însemnat o primă și mare victorie a românilor transilvăneni.

Jandarmeria - un binecunoscut organ de represiune al puterii dualiste - a constituit, de asemenea, un obiectiv însemnat la sfârșitul primului război mondial. Apărători ai vechii stăpâniri, "călăuze" spre

multe închisori în anii războiului, ca și mai înainte, a multor români, jandarmii erau urâți de popor și împotriva lor s-a ridicat în 1918, cu tărie și dreptate, națiunea română din Transilvania.

Prin ruperea și a acestei veriți puternice, ce a executat cu fidelitate ordinele autorităților centrale ale monarhiei dualiste, s-a descompus, treptat, în lunile octombrie-noiembrie, vechea putere locală.

Astfel a avut loc, în multe părți ale Transilvaniei, o înlocuire a puterii locale - a primăriilor și jandarmeriilor aparținând stăpânirii austro-ungare - chiar înainte de realizarea Marii Uniri. Fenomenul trebuie considerat ca o etapă importantă în procesul de realizare a unirii Transilvaniei cu România.

În aceste condiții, stăpânii de moșii și, deopotrivă, arendașii au luat forțat drumul pribegiei, ieșind - ca altădată slugile lor - prin porțile din dos. Pământurile și-au primit în multe locuri stăpânii lor de drept. Oamenii au început să se încălzească cu lemne din pădurile seculare și nimeni nu i-a mai putut opri din drumul lor. În toate satele, curțile grofilor, pământurile acestora, fie ele terenuri arabile, pășuni sau păduri, au constituit un principal obiectiv pentru țărani. Firesc, desigur. De ele se lega - pentru țărani român sau de altă naționalitate, dar de aceeași condiție socială, de multă vreme - o viață de trudă și lipsuri. Acolo unde marea proprietate predomina - și nu erau puține asemenea cazuri - țărani au fost strânși, așa cum bine este exprimată această realitate într-un document al vremii, "**ca într-un cerc de fier neputându-se dezvolta nici cu o palmă de pământ în nici o direcție**".⁷⁵

Obiectivele erau aceleași, de ordin social și național: lichidarea rămășițelor feudale, înfăptuirea reformei agrare și a libertăților democratice, înlăturarea aparatului de stat maghiar, unirea cu România. Desfășurate la cumpăna dintre două epoci - modernă și contemporană -, mișcările din toamna anului 1918, declanșate la terminarea războiului, au contribuit în mod direct la destrămarea vechii puteri administrativ-politice și de represiune locală. De aici și importanța lor deosebită. Se creaseră, prin acțiunile lor - încă înainte de a se hotărî Unirea la Alba Iulia - condițiile instalării unei administrații românești, la nivel local, în multe sate și orașe și s-au pus chiar bazele ei prin consiliile naționale românești, care au însemnat o formă de manifestare a ideii de unitate națională și o etapă în drumul împlinirii acesteia.⁷⁶

O acțiune politică de o valoare excepțională pentru întreg demersul românilor transilvăneni din toamna și iarna anului 1918 spre realizarea unirii lor cu frații de "peste munți" a fost Declarația Comitetului Executiv al Partidului Național Român de autodeterminare a poporului român din Transilvania, citită în parlamentul din Budapesta la 18 octombrie 1918. Ea fusese pregătită la 12 octombrie, la Oradea, în casa deputatului Aurel Lazăr, unde s-au întrunit conducătorii Partidului Național Român pentru a dezbate situația politică și pentru a adopta linia tactică de acțiune a partidului. Prin Declarație s-a proclamat independența națiunii române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Totodată, declarația a marcat intrarea mișcării de eliberare a românilor în faza sa decisivă, finală.

Declarația de la Oradea cerea, pe seama națiunii române, "**dreptul ca, liberă de orice înrăurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere**"; ea nega îndreptățirea parlamentului și guvernului maghiar de a se considera în viitor reprezentante ale națiunii române la Congresul general de Pace; Comitetul Executiv al P.N.R. era considerat singurul "**îndreptățit să trateze în treburile referitoare la situația politică a națiunii române**". Declarația se încheia cu concluzia firească: "**națiunea română așteaptă și pretinde**" dreptul la "**libera viață națională**".⁷⁷

Era exprimată aici voința națiunii române de a-și alege singură locul în rândul popoarelor lumii în virtutea dreptului fiecărui neam la autodeterminare.⁷⁸ Acest drept a fost cerut de către partidul ce a condus lupta națională a românilor transilvăneni vreme de multe decenii, investit s-o facă la Oradea și Budapesta în temeiul mandatului primit din partea întregii națiuni române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. În conducerea partidului și în parlament, în numele acesteia a și fost formulată și susținută, ceea ce îi conferise o deplină valoare de drept.

În contextul general favorabil luptelor de eliberare națională din întreg Imperiul austro-ungar, la 18 octombrie 1918, după repetate amânări din partea președintelui Camerei Ungare, deputatul român

Al.Vaida-Voievod a citit în Parlamentul din Budapesta Declarația de la Oradea, iar Ștefan Cicio Pop, Teodor Mihali, împreună cu deputatul slovac Ferdinand Jurega, au susținut-o.⁷⁹

Declarația românilor a provocat mare panică și mare derută în rândurile reprezentanților din Camera Parlamentului din Budapesta. Ea însemna o afirmare clară și hotărâtă, în supremul organism politic al uneia din componentele monarhiei dualiste, în legătură cu viitorul românilor, făcută în numele națiunii române din Transilvania. Era, în același timp, o negare a oricăror pretenții ale corpurilor legiuitoare maghiare sau ale guvernului, în viitor, de a reprezenta pe români.

Importanța și semnificația unei asemenea declarații era covârșitoare. O verigă din lanț a început să se rupă pe locul unei vechi fisuri. Nu era vorba de o simplă declarație de principii, spusă în numele Partidului Național; era o hotărâre a întregii națiuni române din Transilvania adusă la cunoștința parlamentului maghiar. În aceasta consta gravitatea ei pentru monarhie, iar în ce îi privește pe români, Declarația din 18 octombrie 1918 va fi așezată la temelia întregii lupte naționale desfășurate pe pământul Transilvaniei, până la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

4.1.9. Rolul Consiliului Național Român Central de la Arad și al consiliilor naționale românești locale în pregătirea Marii Uniri

Ca o etapă următoare în organizarea luptei naționale din toamna anului 1918, de o mare însemnătate și ea, se înscrie formarea Consiliului Național Român Central (C.N.R.C.)⁸⁰ și a organizațiilor sale teritoriale, comitatense, cercuale și comunale.⁸¹

La începutul lunii octombrie 1918 a avut loc, la Budapesta, o întâlnire între reprezentanții Partidului Național Român și ai mișcării social-democrate din Transilvania, în care, și unii și alții, s-au pronunțat pentru o colaborare în cadrul unui consiliu comun. Această idee a fost concretizată apoi la sfârșitul aceleiași luni, când s-a constituit, la Budapesta, Consiliul Național Central Român, format din șase naționali: Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop, Al.Vaida-Voievod, Aurel Vlad, și șase socialiști: Tiron Albani, Ion Fluieraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu și Baziliu Surdu.⁸²

C.N.R.C., înființat la Budapesta, la 31 octombrie 1918, și-a început de fapt activitatea la Arad, câteva zile mai târziu, în 2 noiembrie, în casa lui Ștefan Cicio Pop, devenit președintele Consiliului. C.N.R.C. a desfășurat o dublă activitate, politică și administrativă, având funcțiile și rolul unui organism statal central, dar și reprezentativ în același timp. A fost considerat drept singurul organ politic al românilor din Transilvania, drept singurul for politic căruia i se adresau, pentru instrucțiuni, frunțașii luptei naționale din întreg Ardealul, din Banat, din Crișana și din Maramureș.

C.N.R.C. nu a orientat numai, ci a condus efectiv viața politică din Transilvania, cu sprijinul organismelor lui locale. Consiliile naționale comitatense, cercuale sau comunale - numite așa după locul în care-și desfășurau activitatea, corespunzând împărțirii administrative de atunci: comitat, cerc, oraș și comună - s-au format, majoritatea, în prima decadă a lunii noiembrie. Altele au luat ființă în zilele următoare.

Ele au acționat ca forțe politico-administrative, în locul vechilor instituții înlăturate în vremea mișcărilor populare din octombrie-noiembrie 1918. Au fost alese cu scopul de a rezolva problemele social-economice și politice cu caracter local și de a contribui la pregătirea unirii Transilvaniei cu România.

Consiliile naționale românești locale au activat și după 1 decembrie 1918, putând fi întâlnite și la începutul anului următor. Desființarea lor a fost cerută la 6 februarie 1919. Cadrul în care s-a desfășurat lupta românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș pentru realizarea deplinei unități naționale

I-au constituit consiliile naționale românești. În componența consiliilor au intrat intelectuali, țărani, muncitori, meșteșugari, comercianți, aleși în adunări populare direct, prin vot deschis.

Consiliile românești au reprezentat, prin modul de constituire și deopotrivă prin componența lor, expresia deplinei solidarități naționale românești, conștientă și manifestată la nivelul tuturor claselor și păturilor sociale ce au adus, prin forța lor politică, la ordinea zilei, problema desăvârșirii unității noastre naționale. Această acțiune de masă, de o importanță covârșitoare, realizată înaintea lui 1 Decembrie 1918, conferă Hotărârii de la Alba Iulia un profund caracter popular, un indiscutabil suport plebiscitar.

Exemplul deplinei solidarități naționale l-a oferit, mai întâi, Consiliul Național Român Central, format din reprezentanți, în număr egal, ai Partidului Național Român și ai celui social-democrat. Consiliul a acționat, de la început, în numele solidarității amintite. El a funcționat ca un organ de conducere colectiv, în numele tuturor românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, fiind recunoscut din partea maselor ca atare și investit, din partea lor, cu depline puteri pentru a coordona întreaga viață politică ce avea să conducă la realizarea unirii cu România.

Stau mărturie a acestei realități protocoalele de constituire a consiliilor naționale românești locale, care înscriu hotărârea unanimă a românilor de a considera Consiliul Național Român Central ca singura instituție investită, până la 1 Decembrie 1918, cu puterea de a le reprezenta interesele. Acesta era semnul unei înțelepciuni politice, mai mult, al unui realism politic, al unei maturități în gândirea generației de la 1918. Era semnul existenței unei elite politice române și a unei participări conștiente din partea maselor. Era, de fapt, semnul dreptății cauzei românești. Încrederea mulțimii nu a fost un act formal, ci angajant, asigurând astfel Consiliului un suport imens ca valoare de drept și de fapt, în același timp.

Componența Consiliului Național Român Central, precum și mandatul primit din partea maselor de a acționa în numele lor, fac din el un organism viu, de care au trebuit să țină seama autoritățile centrale și locale ale vechiului Imperiu austro-ungar, aflat în plină destrămare.

Paralel cu înființarea consiliilor, s-au creat și gărzii naționale formate, mai ales, din foști soldați reînforși de pe fronturi. Cuprindeau un număr variat de membri, în funcție de mărimea comunei, până la 50 sau chiar mai mulți, în unele cazuri. Au fost subordonate consiliilor naționale, fiind considerate ca forțe executive în probleme de ordine. Existența lor a fost prelungită și după 1 decembrie 1918, până la înființarea legiunilor de jandarmi și a polițiilor orașenești.

Actul unirii de la 1 Decembrie 1918 este dovada unei voințe colective nu numai prin votul unanim ce l-a primit din partea celor 1228 de deputați ai Marelui Sfat Național întrunit în sala Cazinoului din Cetatea Albei, ci și prin adeziunea, tot unanimă, a mulțimii strânse pe Câmpul lui Horea. Dorința de unire cu Țara a fost puternic afirmată în tot cursul lunilor octombrie-noiembrie 1918, în toate provinciile românești din cadrul monarhiei austro-ungare, și sprijinită de către toți românii din Vechiul Regat, oriunde s-au aflat ei. Sunt dovezi grăitoare că desăvârșirea unității naționale, prin Hotărârea de la Alba Iulia, a fost precedată de acțiuni hotărâte, realizate printr-o solidaritate națională a tuturor românilor.

Formarea consiliilor și a gărzilor naționale locale a fost o acțiune bine organizată. Adunările populare erau informate despre evenimentele interne și externe din lunile de toamnă ale anului 1918. Au cunoscut rosturile consiliilor naționale și ale gărzilor. S-au consemnat, în documentele alcătuite cu ocazia constituirii consiliilor și gărzilor locale, câteva lucruri ce denotă înțelegerea procesului istoric în plină desfășurare. Au fost adoptate și respectate proceduri de drept administrativ, îmbinate cu prevederi ale dreptului politic.

Învățători, profesori, preoți, juriști, intelectualitatea românească în general și mișcarea social-democrată din toată Transilvania, în consens cu aspirațiile întregii națiuni române, au pornit în zilele lui noiembrie 1918 spre satele și orașele apropiate și îndepărtate, de șes și de munte, pentru a pune bazele instituțiilor ce aveau să pregătească Unirea. Este din nou dovada existenței unei **elite** atât la **nivel central**

cât și local. Pretutindeni au aflat opinia publică gata să răspundă chemărilor Consiliului Național Român Central de la Arad, ale celor comitatense sau cercuale.

Atunci când în locul exmișilor - cum erau numiți în epocă trimișii consiliilor comitatense și cercuale - sosea în localitate doar Apelul pentru formarea consiliilor și a gărzilor naționale, întreaga obște răspundea chemării învățătorului sau preotului din sat, investiți cu organizarea lor. Oamenii erau informați despre evenimentele interne și internaționale. Participau activ la ceea ce se realiza în satul lor. Au cunoscut problemele epocii, s-au identificat cu ele, și-au exprimat încrederea și adeziunea la hotărârile luate sau care urmau a fi luate de către Consiliul Național Român Central, în vederea împlinirii idealului național. L-au investit, cum arătam, cu dreptul și puterea de a acționa în numele lor. Sunt toate semnele unei depline solidarități naționale, realizată conștient în și prin consiliile naționale.

Oriunde au avut loc adunările de formare a consiliilor naționale românești - în Transilvania, în Banat, în Crișana sau Maramureș - ele au fost prilejul dorit și așteptat de mult ca cei mulți să poată vorbi în limba lor, deschis, fără nici o teamă, despre vrerile și dorințele lor. Cărturari, țărani, muncitori, reprezentând întreaga opinie publică românească, au venit spre locurile adunărilor cu steaguri tricolore în frunte și în acordurile cântecelor **Deșteaptă-te române** sau **Pe-al nostru steag e scris unire**. "**A fost ziua cea mai aleasă a Maramureșului românesc**" - scria ziarul "Sfatul", referindu-se la data de 22 noiembrie 1918, ziua în care s-a format Consiliul Național Român al comitatului Maramureș. S-au adunat românii din toate satele comitatului, 5-6.000 de oameni, "**fiecare cu dor sfânt de inimă. Cu dorul arzător de a arăta lumii întregi că neamul românesc din Maramureș știe să-și croiască viitorul, știe să-și aleagă oamenii, și mai ales vrea să dovedească că stă ca stânca pe lângă Marele Sfat Național Românesc... Cuvintele ce s-au spus /în acea zi/ toate erau rupte din inima noastră**".⁸³

Au manifestat toate consiliile românești - indiferent de caracterul lor, comitatens, cercual, orășenesc sau comunal - o încredere nelimitată în Consiliul Național Român Central de la Arad, al cărui program de activitate l-au cunoscut îndeaproape și l-au aprobat în întregime. "**Anunțăm** - se consemna în procesul-verbal de constituire a Consiliului Național Român din Oradea și Biharia, din 3 noiembrie 1918 - că **stăm pe baza Declarațiunii Comitetului Național Român, citită în Parlament de deputatul nostru Alexandru Vaida și declarăm că singurul reprezentant competent al românilor din Ungaria și Transilvania este Consiliul Național Român / Central**".⁸⁴

Același lucru l-au spus și caransebeșenii la 7 noiembrie 1918, când și-au constituit Consiliul lor Național,⁸⁵ chiar Amos Frâncu (mai devreme, vorbind de Senatul Național de la Cluj),⁸⁶ românii din Țara Bârsei sau a Făgărașului, de pe Târnava ori Mureș, din Banat sau Crișana, toate consiliile comitatense și locale formate în noiembrie 1918. Spre Arad și-au îndreptat cu toții privirile și de acolo așteptau românii organizarea drumului lor triumfal spre vechea cetate a Albei.⁸⁷

Consiliile naționale românești locale s-au format în climatul favorabil creat de mișcările populare în proporție covârșitoare în primele două decade ale lunii noiembrie 1918. Constituirea lor s-a făcut în cadrul unor adunări populare organizate, de obicei, în curtea sau sala de clasă a școlii din sat sau oraș, cu oameni îmbrăcați în haine de sărbătoare și gata a rosti, prin glasul inimilor, cuvinte însuflețitoare, potrivite zilelor de mare sărbătoare. Adunările au fost conduse, de cele mai multe ori, de către preotul sau învățătorul din localitate, ori de un delegat al consiliului național comitatens sau cercual (avocat, profesor, meseriaș etc.)

Prin intermediul lor au urmărit și până atunci mersul evenimentelor în timpul războiului. Tot de la ei au putut afla, cei mai mulți, și știrile din gazetele românești sau sfaturile din calendarele acestora. Casele lor au fost, până în 1918, una din principalele școli ale conștiinței naționale. La chemarea lor au răspuns atunci și pe ei i-au ales în fruntea noilor instituții comunale. Consiliile naționale comitatense și cercuale și-au ales drept conducători - președinți - oameni politici români, în mare parte avocați, cunoscuți și ei în opinia publică ca fruntași ai luptei naționale.

În aceleași adunări populare, cu același entuziasm au fost aleși și ceilalți membri ai consiliilor locale, tot fruntași pe tărâmul luptei naționale, sau simpli concetățeni ai celor chemați să-i aleagă, țărani, meseriași, muncitori, intelectuali. Consiliile cercuale și comitatense au cuprins în rândurile lor, la fel ca și cele comunale, oameni de profesii și credințe religioase diferite, proveniți din localitățile de reședință, aparținătoare cercului ori comitatului. Alegerea din rândul maselor direct, prin vot deschis, a făcut din membrii consiliilor naționale, autentici reprezentanți ai puterii locale - comunale, cercuale sau comitatense. Erau unite la un loc, în mod reprezentativ, toate forțele, fără nici o deosebire de poziții sociale și credințe religioase. Satele și orașele ce s-au ridicat spontan, în octombrie 1918, împotriva grofilor și jandarmilor, primarilor și notarilor, pretorilor și comiților, au continuat în noiembrie lupta în mod organizat, cu țeluri bine precizate și deschis declarate prin și în cadrul consiliilor naționale românești.

Puterea lor primea valențe sporite, date de întreaga obște prezentă la constituirea consiliilor naționale românești. Era pretutindeni un entuziasm general, dus până la extaz, un entuziasm de legendă, plin de o caldă afecțiune, dar și deplin responsabil, angajant. În fața tricolorului românesc, simbol al unității naționale, arborat în locurile ce aveau să găzduiască consiliile naționale și purtat la butoniere de membrii consiliilor și gărzilor naționale, s-au depus solemne jurăminte de credință Consiliului Național Român Central și, prin el, națiunii române.

Dorințele exprimate atunci și legămintele luate acolo au constituit temeiuri și premise a ceea ce s-a realizat la Alba Iulia: desăvârșirea unității național-statale și un program politic și social-economic cu un profund caracter democratic. Oamenii cuprinși în consilii și deopotrivă cei ce i-au ales, aflați într-o comuniune de idei în problema unirii, prin confruntări și dezbateri au ajuns și la puncte de vedere comune în privința unor reforme politice și social-economice ce urmau să stea în atenția noului stat unitar modern român. **Hotărârea de la Alba Iulia** este o sinteză ce cuprinde vrerile și dorințele generației de la 1918, ale generațiilor înaintașe și deopotrivă ale celor ce le-au urmat. Ele au fost puternic exprimate, în zilele lui noiembrie 1918, prin intermediul consiliilor românești, instituții polarizatoare de energii și voințe, stăpânite de o impresionantă, dar și firească solidaritate națională.

Ideea realizării unității sub toate aspectele a constituit, de fapt, o călăuză permanentă a tuturor forțelor angajate în noua administrație românească din Transilvania, începând cu noiembrie 1918, ca și în perioada următoare, după desăvârșirea unității politice, când se pune problema uniformizării sub raport instituțional. Desăvârșirea unității naționale ca și problemele socio-economice, aduse la ordinea zilei, au fost mereu și pretutindeni dezbătute în adunările consiliilor naționale românești sau cu prilejul alegerilor de deputați pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

De fapt, mulți dintre delegații consiliilor reveneau, în noiembrie 1918, în satele și comunele transilvănene, după ce, cu ani în urmă, le cercetaseră cu prilejul unor alegeri parlamentare, ca trimiși ai Partidului Național Român și ai Asociației ASTRA, în toată vremea războiului și mai înainte, pentru a răspândi ideile științei și culturii moderne în rândurile românilor. Erau binecunoscuți oamenilor și cunoșteau bine vrerile lor, iar revendicările de atunci nu puteau fi acum uitate sau ignorate. Pretutindeni li s-a vorbit țăranilor de reforme economice, de reforma agrară în special, și de drepturi politice egale.

Cei trimiși pentru a organiza consilii și gărzi naționale românești erau, o bună parte din ei, fiii sau frații unor țărani și muncitori ori proveneau din rândurile micii intelectualități. Oricum, legați de țărani și de viața acestora, ei au pornit în noiembrie 1918 spre satele de munte sau de câmpie ca spre propriile lor case.

Activitatea trimișilor Consiliului Național Român Central, ai consiliilor comitatense sau cercuale se cere analizată în contextul intern și extern existent și pusă în legătură cu evenimentele ce se petrecuseră în noiembrie 1918 în întreaga Transilvanie. Atât Consiliul Național Român Central, cât și cele locale au acționat, în noiembrie 1918, și în direcția liniștirii spiritelor la sate, pentru încetarea conflictelor dintre țărani și marii proprietari, pentru menținerea ordinii.

Îndemmurile la liniște și respectarea ordinii nu au fost făcute în scopul de a opri masele populare din drumul pornit spre realizarea unui ideal politic și a unor drepturi social-economice a căror legitimitate era pe deplin recunoscută. Consiliile naționale românești nu au fost refractare înnoirilor de multă vreme așteptate, ci adepte ale lor. Le-au dorit însă realizate pe cale pașnică, într-un climat de ordine, impus mai ales de obiectivul ce trebuia atins imediat - desăvârșirea unității național-statale.

Consiliile naționale românești au urmărit activitatea și, în multe cazuri, au conlucrat cu consiliile și gărzile naționale maghiare sau săsești. Au cerut acestora desfășurarea unei activități menite a duce la organizarea pașnică a vieții de la țară. Au cerut, în primul rând, retragerea jandarmilor și angajarea tuturor locuitorilor, de orice neam, la acțiuni comune în scopul refacerii economice.⁸⁸

Aceleași consilii naționale locale românești au desfășurat o bogată activitate în problemele legate de aprovizionarea populației de la orașe și sate cu bunuri de larg consum, cu produse alimentare îndeosebi, dar și cu lemne și petrol, necesare și unele și altele, la capătul unui istovitor război, cu urme adânc lăsate în viața satelor și a orașelor noastre.

A revenit această misiune, întâi de toate, acestor consilii naționale românești. Individualitatea unor consilii și gărzi naționale a ieșit în evidență tocmai prin forma în care au știut să rezolve problemele social-economice ale zilelor din noiembrie-decembrie 1918, nu numai cele politice, legate de realizarea unității național-statale. Consiliile naționale românești au urmărit și coordonat comerțul. Se impunea o strictă dirijare a acestuia în noiembrie-decembrie 1918, ca și în perioada imediat următoare, pentru a nu se înstrăina, cum era tendința, trecându-se peste graniță, și puținele bunuri de larg consum rămase după război. Așa se explică măsurile comerciale restrictive luate în noiembrie 1918, îmbinate cu un control al circulației oamenilor și a bunurilor în general, motivate de existența unor dese acțiuni întreprinse de numeroși **"speculanți și răuvoitori"** - după cum îi numea Victor Bontescu în decembrie 1918 - care urmăreau să golească Transilvania **"de mărfuri și produse"**.⁸⁹

Consiliile naționale locale românești au încercat să facă față și cerințelor economice, conduse fiind în acțiunile lor după legile ce au început să guverneze acel început de epocă nouă pentru românii transilvăneni. Hotărârile și măsurile luate în probleme economice și sociale - așa cum fuseseră și cele politice - nu au putut satisface toate cerințele, nu toate problemele au fost rezolvate pe măsura așteptărilor. În toate însă a predominat spiritul democratic prin care s-a voit dreptate pentru națiunea română, fără a se face vreo nedreptate naționalităților conlocuitoare.

Consiliile naționale românești - de la Arad, comitatense, cercuale și orașenești - au desfășurat, în general, și o bogată activitate publicistică, în noiembrie 1918. Ziarele românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș au devenit în toamna anului 1918 organele lor de presă. Prin intermediul acestora s-au publicat numeroase și înflăcărâte chemări la organizare. S-a spus, în termeni hotărâți, care este dorința națiunii române în problema unirii. S-a vorbit deschis, în paginile multor ziare din noiembrie 1918, despre necesitatea reformelor sociale și economice și s-au dat asigurări pentru respectarea drepturilor celor de altă naționalitate. A fost manifestată o deplină solidaritate în problema desăvârșirii unității naționale și s-au exprimat puncte de vedere inspirate din gândirea național-liberală și mișcarea social-democrată în probleme socio-economice ce și-au găsit o fericită concretizare în actul unirii de la 1 Decembrie 1918. Pe drept cuvânt se poate spune că ziarele "Adevărul" de la Budapesta, "Românul" și "Foaia poporului român" de la Arad, "Unirea" de la Blaj, "Libertatea" de la Orăștie, "Telegraful român" și "Foaia poporului" de la Sibiu, "Gazeta de duminică" de la Șimleu, "Glasul Ardealului" de la Brașov, "Sfatul" din Maramureș și multe altele, au dezbătut în paginile lor marile probleme ale epocii. Existența presei, problematica abordată și modalitățile de exprimare dovedesc și confirmă, de asemenea, existența elitei pe întreg cuprinsul provinciilor românești din Monarhie.

Gândurile și acțiunile românilor din toamna și iarna anului 1918 și-au găsit în presa românească o vie reflectare. Erau gânduri și acțiuni pornite de la nivelul tuturor consiliilor naționale românești. Paginile

ziarelor românești din octombrie-decembrie 1918 s-au constituit, de fapt, în adevărate cronică. Mai mult, pentru generațiile de azi și cele viitoare, sunt o autentică antologie a luptei naționale de la 1918, o luptă cu un profund caracter de masă, întemeiată pe dreptul istoric al poporului român la realizarea desăvârșirii unității sale naționale, întemeiată pe dreptul popoarelor de a-și întregi sau forma statele lor naționale, potrivit propriei lor voințe.

4.1.10. Convorbirile de la Arad dintre Consiliul Național Român Central și delegația guvenamentală maghiară

În atmosfera de puternic suflu revoluționar, prezent pretutindeni în Transilvania, C.N.R.C., întrunit în ședință la 9 noiembrie 1918, a luat o nouă hotărâre de mare importanță, și anume **trimiterea unei note diplomatice guvernului ungar** prin care să se ceară preluarea "**puterii depline de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească**".⁹⁰ Nota diplomatică, redactată de către V. Goldiș, a fost trimisă la 10 noiembrie 1918 guvernului maghiar, termenul îndeplinirii ei fiind fixat pentru 12 noiembrie, orele 18.

La data când C.N.R.C. cerea guvernului maghiar să-i transmită autoritatea politică, administrativă și militară asupra celor 23 de comitate din Transilvania și a părților românești din comitatele Bichiș, Cenad și Ugocea, el era recunoscut de fapt de întreaga populație românească din Transilvania ca singurul for îndreptățit să vorbească în numele poporului român din fostele provincii cuprinse în monarhie, iar aparatul de stat maghiar din multe comitate fusese izgonit.

Răspunsul guvernului maghiar la aceasta nouă acțiune politică a românilor a fost, mai întâi, o amânare de 12 ore, apoi trimiterea unei delegații, în frunte cu Oszkár Jászi, ministrul naționalităților, pentru tratative. Delegația maghiară face cunoscute punctele de vedere ale guvernului de la Budapesta la 13 noiembrie 1918, când au început și tratativele. Guvernul maghiar se declara gata să accepte cererea C.N.R.C. de a prelua administrația în comitatele amintite în notă, însă într-o altă delimitare a lor, favorabilă elementului maghiar, și numai sub forma unei autonomii administrative provizorii, fără recunoașterea suveranității politice și fără drept de reprezentare în politica externă.

Propunerile delegației maghiare au fost respinse. Oszkár Jászi a făcut noi propuneri, ceva mai largi, dar departe și acestea de dorința națiunii române. El declara, în numele guvernului său, că e de acord ca C.N.R.C. să preia administrația tuturor orașelor și comitatelor în care românii sunt în majoritate, cu atribuții de guvern; să asigure românilor reprezentarea în guvernul din Budapesta; legile existente trebuiau însă păstrate în mod provizoriu; de asemenea, funcționarii, cu excepția comiților și a comisarilor guberniali; nu i se îngăduia Consiliului să facă apel la guvernul și armata română. Firește, nu acestea erau dorințele românilor, ci altele, exprimate cu multă hotărâre și simplu prin două cuvinte: "**Desfacerea totală**".⁹¹

La capătul a două zile de confruntări, s-a reafirmat cu tărie hotărârea națiunii române de a-și croi un nou drum, ce nu mai putea avea nimic comun cu cel vechi. Tratativele de la Arad au pus din nou, deschis, problema despărțirii Transilvaniei de Ungaria, iar presa contemporană a făcut comentarii în același sens. "**Ne despărțim deolaltă** - scria "Drapelul" din 6/19 noiembrie 1918 - **și fiecare parte vom porni pe calea noastră proprie, așa după cum ne dictează interesele propriei noastre ocârmuiri independente și ale libertății noastre naționale**".

În seara zilei de 14 noiembrie 1918, C.N.R.C. a făcut cunoscut poporului român din Transilvania, printr-un comunicat, că tratativele purtate cu delegația maghiară nu au dus la nici un rezultat.

4.1.11. Manifestul Marelui Sfat al Națiunii Române "Către popoarele lumii"

Câteva zile mai târziu, la 18 noiembrie 1918, un manifest intitulat **Către popoarele lumii**,⁹² redactat tot de V.Goldiș, semnat în numele Marelui Sfat al Națiunii Române de Șt.Cicio Pop, făcea cunoscut refuzul guvernului maghiar de a ține seama de revendicările juste ale populației românești⁹³.

Din nou, opinia publică mondială a fost informată de hotărârea românilor din Monarhia austro-ungară de a se despărți de vechii stăpâni, niciodată doriți și niciodată recunoscuți ca atare, de bună voie. Fără nici o șovăire și cu mare demnitate, se repetă mereu și stăruitor hotărârea lor de a trăi într-un stat liber și independent, alături de întreg neamul românesc. Se spunea acest lucru la câteva zile după convorbirile cu delegația guvernamentală maghiară din 12-13 noiembrie 1918, în care au dominat, în ce privește delegația română, aceleași idei și tendințe. Se vorbea deschis, ca în atâtea alte împrejurări, invocându-se drepturile legitime ale poporului român de a trăi între aceleași hotare toți românii, despre dorința acestora de a înfăptui, trecând peste orice obstacole, desăvârșirea statului național unitar român.

În sprijinul luptei lor, a hotărârii lor, românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș au invocat, de asemenea, "**sprijinul lumii civilizate și geniul libertății omenești**", în fapt dreptul la autodeterminare al popoarelor, recunoscut ca principiu universal de organizare statală a lumii moderne. "**Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupestă și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum de sclavie prin strălucita învingere a armelor, cari s-au luptat pentru drepturile civilizației umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă, înaintea guvernului opresorilor de până aci, a declarat voința sa de a se constitui în stat liber și independent spre a-și putea valida nelimitat forțele sale în serviciul culturii și al libertății omenești [...] Anunțând popoarelor lumii această voință și hotărâre a sa, națiunea română din Ungaria și Transilvania invocă pe seama sa sprijinul lumii civilizate și geniul libertății omenești declarând sărbătorește că din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a pieri mai bine, decât a suferi mai departe sclavia și atârănarea. Națiunea română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă că în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una vom fi de aici înainte în veci**".⁹⁴

Manifestul Marelui Sfat al Națiunii Române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș este, în ansamblul său, și el, un adevărat program politic de mare importanță și cu o adâncă semnificație. Pornește - cum era și firesc - de la marea problemă a românilor din Monarhia austro-ungară: unirea lor cu vechea Țară Românească, întemeiată pe voința, dreptul și hotărârea lor "**de a se constitui în stat liber și independent spre a-și putea valida nelimitat forțele lor în serviciul culturii și al libertății omenești**".⁹⁵

Este o idee ce revine mereu în textul Manifestului, sub această formă invocându-se "**dreptul firesc al fiecărei națiuni de a fi stăpână asupra sa și a teritoriului locuit de dânsa**",⁹⁶ dar și "**hotărârea națiunii române de a-și întemeia pe pământul său strămoșesc statul său liber și independent**",⁹⁷ de a se uni cu "**întreg neamul românesc cu care una vom fi de aici înainte în veci**".⁹⁸

În același Manifest au fost arătate și principiile de organizare statală în general, precum și cele ce vizau raporturile cu locuitorii de altă naționalitate ai provinciilor românești din Monarhia austro-ungară. Principiile de organizare erau cele democratice, ce asigurau românilor și celor de altă naționalitate din provinciile românești drepturi egale în viața politică, economică, socială și spirituală, fiind socotite unicul drum spre împlinirile dorite de oameni. "**Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvârșire de orice clasă istorică stăpânitoare, națiunea română prin ființa sa însăși este întruparea democrației celei mai desăvârșite. Pe teritoriul său strămoșesc națiunea română este gata a asigura fiecărei naționalități [conlocuitoare] deplina**

libertate națională și organizarea sa în stat liber și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omenești" .⁹⁹

Sunt cuprinse aici, într-o succesiune firească, problemele ce frământau mișcarea națională românească din Monarhia austro-ungară. Ele dovedesc gândire, hotărâre și demnitate, potrivit virtuților moștenite din tată în fiu. Asemeni generației de la 1859, românii au înțeles în 1918 momentul istoric deosebit, pregătit de ei și de generațiile înaintașe, și au făcut cunoscut, prin intermediul Manifestului din 18 noiembrie 1918, întregii lumi, voința și hotărârea lor de a se despărți de Monarhia austro-ungară și de a se uni cu frații lor de peste munți.

A fost contestat, în termeni categorici și aici, ca și în Declarația din octombrie făcută în parlamentul din Budapesta, dreptul statului maghiar de a mai governa peste românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. **"Națiunea română din Ungaria și Transilvania protestează împotriva revendicărilor maghiare asupra teritoriului românesc, care, de la descălecarea împăratului Traian și până astăzi, a fost muncit de brațele noastre și îngroșat cu sângele nostru și sub nici o condiție nu mai voiește să trăiască în legătură de stat cu națiunea maghiară, ci este hotărâtă a-și înființa pe teritoriul locuit de dânsa, statul său liber și independent" .¹⁰⁰**

Este aceasta o hotărâre cu caracter elitar și popular, izvorâtă și întemeiată pe o deplină solidaritate națională, manifestată nu numai din partea românilor din fostele provincii austro-ungare, ci și de către toți românii din Vechiul Regat, din celelalte ținuturi românești. În același timp, oamenii de știință și cultură români, politicienii, aflați la vetrele lor sau în exil, au informat opinia publică străină, diplomația și guvernele statelor aliate despre demersul românilor spre împlinirea unității lor național-statale.

4.1.12. Atitudinea unor oameni politici străini față de problema unirii românilor într-un stat național unitar

Toți românii transilvăneni, indiferent de profesie și clasă socială sau de locul unde se aflau în toamna lui 1918, și-au exprimat încă înainte de 1 decembrie 1918 hotărârea lor de a se despărți de Austro-Ungaria. Declarația din 18 octombrie 1918 și Manifestul din 18 noiembrie sunt cele mai concludente dovezi. Hotărârea lor a fost sprijinită de oamenii politici din Vechiul Regat, îmbrățișată cu multă căldură de întreaga opinie publică românească. A fost cunoscută și sprijinită de oameni politici și de către opinia publică din țările Antantei. Diplomații lor acreditați în țara noastră au avut contacte cu delegați ardeleni, iar emigrația română a informat guvernele statelor apusene despre demersurile românilor în direcția realizării deplinei lor unități național-statale.

La rândul lor, oamenii politici străini și-au exprimat simpatia și sprijinul pentru cauza românească. În rândul acestora, opiniile președintelui american W.Wilson, făcute cunoscute guvernului român prin intermediul secretarului de stat Robert Lansing, la 5-6 noiembrie 1918¹⁰¹, s-au bucurat de un larg ecou.¹⁰²

Telegrama secretarului de stat american Robert Lansing, adresată la 6 noiembrie 1918 însărcinatului cu afaceri ad-interim al României în S.U.A. - document ce dezvoltă în fapt concepția wilsoniană în problema românilor transilvăneni - este o pledoarie explicită în favoarea dreptului românilor transilvăneni, bănățeni, crișeni și maramureșeni de a se uni cu frații lor din Vechiul Regat, în favoarea dreptului întregii națiuni române de a-și desăvârși unitatea național-statală. Este și motivul pentru care Ștefan Cicio Pop amintește numele lui Wilson și Lansing în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și este, în același timp, dovada înțelegerii - și de o parte, și de alta - a principiilor wilsoniene, în sensul creării sau desăvârșirii de noi state naționale independente în centrul și sud-estul european în locul

conglomeratului de popoare cuprinse în Imperiul austro-ungar, în alte imperii, în sensul desăvârșirii unității naționale a poporului român.

Noul mesaj wilsonian din 5-6 noiembrie 1918 exprimă angajamente de sprijinire a drepturilor politice și teritoriale ale românilor din Monarhia austro-ungară. **"Guvernul Statelor Unite - se spune în Mesaj - s-a gândit permanent la bunăstarea viitoare și la integritatea României ca o țară liberă și independentă, și înainte de existența unei stări de război între Statele Unite și Austro-Ungaria, președintele a trimis regelui României un mesaj de simpatie și aprobare. Condițiile s-au schimbat de atunci și președintele dorește ca eu să vă informez că guvernul Statelor Unite este atent la aspirațiile poporului român atât în afară cât și în interiorul granițelor Regatului. A fost martor la lupta, suferințele și sacrificiile sale pentru eliberarea de sub dușmanii și asupritorii săi. În spiritul unității naționale și al aspirațiilor românilor de pretutindeni, guvernul Statelor Unite împărtășește profund necazurile românilor și nu va neglija ca la timpul cuvenit să-și exercite influența astfel încât poporul român să-și poată obține drepturile politice și teritoriale și să fie asigurat împotriva oricărei agresiuni străine"**.¹⁰³

Ecoul acestei declarații a fost impresionant în rândurile românilor, iar semnificația sa pe aceeași măsură. **"Am plâns ca și copiii și am întins jocul de bucurie"** - spunea Ștefan Cicio Pop deputaților strânși la Alba Iulia în Marea Adunare Națională - la primirea **"Soliei lui Wilson"**, iar cei prezenți atunci la Alba Iulia au scandat cu mare entuziasm **"Trăiască Wilson"**, **"Trăiască Lansing"**, **"Trăiască România Mare"**. Mesajul a fost interpretat - ceea ce și era în fapt - cu o cunoaștere și o recunoaștere a jertfelor pe care **"le-a adus pentru civilizație și pentru omenire Mica Românie"**, ca o recunoaștere a revendicărilor și, înainte de toate, a **"dreptului la o unitate națională"**.¹⁰⁴

Ideile lui Wilson, cuprinse în cele 14 puncte ale sale, veneau de fapt din secolul al XIX-lea, veacul în care se formaseră mai multe state naționale, la baza cărora au stat aceleași principii - al naționalității și al dreptului natural. Se poate merge însă și mai departe. Mișcarea națiunilor pentru unire este prezentă și cu un veac mai înainte și chiar mai devreme. O găsim în lumea europeană și, în cadrul acesteia, și în cea românească, munteană, moldoveană sau transilvăneană.¹⁰⁵

Lupta popoarelor europene pentru desăvârșirea unității național-statale a fost, fără îndoială, cunoscută de omul de stat american și de istoricul, în același timp, Wilson. Dovadă sunt referirile directe pe care le face în punctele-program prezentate Congresului american, vizând necesitatea dezvoltării tuturor popoarelor europene, cu asigurarea autonomiei și independenței lor.¹⁰⁶

Aceleași referiri, coroborate cu altele de mai înainte, sau ulterioare, dovedesc, în același timp, o evoluție în gândirea wilsoniană și în programul american cunoscut de întreaga opinie publică europeană.

Pe de altă parte, fruntașii luptei naționale, masele populare însele au înțeles și interpretat cel de al zecelea punct din programul wilsonian, ce se referea în mod direct la evoluția popoarelor din Monarhia austro-ungară - chiar de la început - ca exprimând dorința dezvoltării independente a **"Popoarelor Austro-Ungariei - se spunea în acest al zecelea punct căroră le dorim un loc ocrotit și garantat printre națiuni, va trebui să li se dea cel mai larg sprijin de dezvoltare autonomă"**.¹⁰⁷

Termenii de "autonomie" sau "dezvoltare autonomă", des folosiți în epocă, cuprinși în programul wilsonian, în cel al națiunilor din Monarhia austro-ungară, din alte monarhii, au avut în concepția fruntașilor luptei naționale, a opiniei publice mondiale, de la început, înțelesul de dezvoltare națională independentă.¹⁰⁸

Stau mărturie acestei realități toate acțiunile pornite acasă sau în capitalele țărilor apusene, pe cont propriu sau în comun, de către români, cehi și slovaci, poloni, sârbi, croați și sloveni etc., în anul 1918, chiar mai înainte bine cunoscute și unanim recunoscute de diplomația țărilor europene cuprinse în Antantă (inclusiv de președintele american Wilson) și care urmăreau, toate, încheierea sau întregirea statelor lor naționale cu statut de țări independente și nicidecum o rămânere a lor în cadrul vechii Monarhii austro-

ungare primind doar o autonomie - mai largă sau mai restrânsă. Această ultimă idee, cultivată de Monarhia austro-ungară, cunoscută de asemenea de întreaga diplomație apuseană, a fost respinsă în mod categoric de către toate națiunile cuprinse în Imperiu și nu putea fi împărtășită, cu sorți de izbândă, de către nimeni nici din afara lui.

Congresul naționalităților oprimate din Monarhia austro-ungară, ținut la Roma în aprilie 1918, pregătit încă din februarie, a pus deschis și direct problema destrămării imperiului și a dreptului la autodeterminare a popoarelor din Monarhie. Congresul a hotărât ca **"fiecare popor să-și proclame dreptul de a-și constitui propria naționalitate și unitate de stat sau de a-și întregi unitatea pentru a-și câștiga deplina independență politică și economică"**.¹⁰⁹ Monarhia austro-ungară a fost declarată piedica fundamentală pusă în calea realizării aspirațiilor și drepturilor naționale. Ca urmare, Congresul proclama **"necesitatea luptei comune împotriva opresorului comun"**¹¹⁰ până când fiecare popor își va câștiga eliberarea totală și completa unitate politică în state libere. La organizarea Congresului, la conducerea lucrărilor acestuia, au luat parte fruntași politici italieni, francezi, englezi, americani, români, sârbi, polonezi, cehi etc.¹¹¹

În ce privește desăvârșirea unității național-statale a poporului român, ea a fost înscrisă în tratatul de alianță din 4/17 august 1916. **"Rusia, Franța, Anglia și Italia - se spune în art.3 - recunosc României dreptul de a anexa teritoriile Monarhiei austro-ungare prevăzute și hotărnicite în art.4"**.¹¹² Scopul intrării României în război - singurul scop - a fost realizarea unității național-statale. Tratatul încheiat cu Puterile Antantei la 4/17 august 1916 fusese, e drept, secret, dar el a avut, de fapt, acest caracter doar câteva zile, până la intrarea țării noastre în război, la 28 august 1916. Pe de altă parte, tratatul fusese îndelung pregătit în întreaga perioadă de neutralitate și cuprindea, în art.3, un deziderat politic de covârșitoare importanță, cunoscut și recunoscut ca având un caracter de masă, popular, în sensul cel mai autentic al cuvântului. Mișcările naționale din cadrul Monarhiei austro-ungare și-au îndreptat și ele acțiunile în aceeași direcție, iar emigrația română din capitalele Apusului european și de dincolo de ocean a făcut, la rândul ei, o propagandă puternică ideii unității naționale a românilor. Ea se conjuga și se completa cu aceeași idee cultivată de emigrațiile celorlalte națiuni din Monarhia austro-ungară. La Iași, se gândea și se acționa în aceeași direcție. Consiliul Național Român Central de la Arad avea să recunoască acest lucru prin una din cele trei delegații trimise spre Iași, formată din Nicolae Bălan și Victor Precup.¹¹³

Porniți la 14 noiembrie de la Sibiu, cu automobilul, urmând ruta Sibiu-Mediaș-Târgu Mureș-Bistrița-Vatra Dornei, au ajuns la Iași după trei zile. Aici Bălan ia contact cu oamenii politici români, cu diplomați francezi, englezi și americani acreditați în România. Tuturor le expune situația din Transilvania, făcându-se mesagerul dorințelor românilor ardeleni. Apoi, prin două scrisori trimise de N.Bălan - una adresată lui V.Goldiș și alta președintelui C.M.R. de la Blaj, vicarul Vasile Suciuc aduse, la Blaj cu avionul condus de locotenentul Vasile Niculescu - arăta ceea ce credea că se cuvine să se facă, cu pași energici, de îndată ce va ajunge mesajul său la Arad.

Era, în esență, îndemnul de a se hotărî, fără nici o întârziere și fără nici o rezervă, unirea Transilvaniei cu România într-o mare adunare națională, la Alba Iulia sau în orice alt loc ce se va crede nimerit, acțiune dorită și sprijinită de întregul popor român, de diplomația franceză, engleză și americană.

În vreme ce N.Bălan se afla în misiune la Iași, lucrurile se precipitaseră în Transilvania, iar la Arad se luaseră o seamă de hotărâri menite a duce la împlinirea marelui ideal național. A doua zi după întrerupere tratatelor cu guvernul maghiar, Vasile Goldiș, în numele C.N.R.C., răspunzând unui grup de tineri ce au cerut Consiliului să proclame imediat unirea Transilvaniei cu România, vorbește de proclamarea unirii de către o Mare Adunare Națională la Blaj, la Alba Iulia ori la Sibiu.

Coroborând cele scrise de N.Bălan și Ion I.C.Brătianu - exprimând gândurile românilor de peste munți și ale diplomaților aliați - cu faptele C.N.R.C. de la Arad, cu acțiunile consiliilor naționale românești de pe întreg cuprinsul Transilvaniei, cu vreile românilor de aici, se desprinde de la sine, cu

claritate, unitatea de vederi. S-a dorit un singur lucru: unirea Transilvaniei cu România, iar pentru aceasta era o singură cale: să fie chemat însuși poporul să-și spună dorința. Izvoarele vremii dovedesc că în toate colțurile pământului românesc românii au gândit la fel, și în 1918, ca și în alte împrejurări cruciale din viața lor.

4.1.13. Pregătirea Marii Adunări Naționale. Alegerea deputaților și convocarea Marii Adunări

A doua zi după eșuarea tratativelor de la Arad cu delegația guvernamentală maghiară condusă de ministrul Jászi, la 15 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central "**compus din întreg Comitetul Executiv al Partidului Național Român și din șase delegați ai Partidului Român Social-Democrat**", ia hotărârea, de mult dorită și statornic pregătită în lunile octombrie-noiembrie 1918, de a **proclama**, în cadrul unei **Mari Adunări Naționale, Unirea** românilor transilvăneni, bănățeni, crișeni și maramureșeni, cu Regatul Român. Se invocă pentru aceasta, din nou, dreptul întemeiat pe principiile wilsoniene, cel al **autodeterminării popoarelor**, dar și **cel natural** ce a stat la temelia constituirii statelor lumii moderne, în întreg veacul al XIX-lea.

Hotărârea e cuprinsă în **Regulamentul** pentru alegerea deputaților ce urmau să voteze **Unirea cea Mare**. "**Între împrejurările date - se spune aici - voința suverană a națiunii române din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan, singură dispunătoare asupra sorții sale viitoare, trebuie să se afle cât mai urgent legitima sa exprimare decisivă**".¹¹⁴

Se spunea acest lucru - prin repetare - într-un **act intern** cu profunde semnificații. Națiunea română, lumea europeană și americană cunoscuse din toate celelalte acțiuni ale forțelor politice românești calea aleasă - autodeterminarea. A fost hotărât exprimată în parlamentul din Budapesta, în cadrul tratativelor de la Arad, în Manifestul către popoarele lumii, larg comentată în întreaga presă românească și străină și masiv dezbătută până atunci în toate consiliile naționale românești locale și comitatense.

Hotărârea luată e deci și firească, așteptată ca o consecință a demersurilor de până atunci la nivel elitar, dar și ca o expresie a unei voințe populare, reafirmată, cu o extraordinară forță, cu prilejul alegerilor - cerute la 15 noiembrie 1918.

Alegerile urmau să se desfășoare în următoarele 10 zile potrivit legii electorale din 1910, pe circumscripții, în toate localitățile desemnate a fi centre electorale. Numărul deputaților trebuia să fie de cinci, aleși potrivit votului universal deschis. Așa s-au și făcut, alegerile de deputați transformându-se într-o mare sărbătoare, în cea mai elocventă manifestare, la nivelul maselor, a voinței lor de unire cu Regatul Român. Se cer subliniate, în acest context, două elemente. Este acum întâia oară practicat aici votul universal: bărbați și femei aveau dreptul să-și exprime votul direct. Apoi, cei aleși primeau și o împuternicire, în scris, în care era exprimată voința alegătorilor de a se vota, în viitoarea Mare Adunare Națională, **Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România**.

Credenționalele - cum s-au numit în epocă aceste împuterniciri - au avut o valoare de drept și ele conferă Hotărârii ce va fi luată, la Alba Iulia, un caracter de masă. Alegătorii îi încredințează pe cei aleși să-și "**dea votul lor la deciderea asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan**".

Ei au un mandat foarte bine precizat: **votul să fie dat pentru unire**. Că este așa ne stau mărturie nu numai credenționalele amintite, ci și **hotărârile** comunităților, în totalitatea lor, consemnate în **acte independente** numite **Hotărârea noastră**, parafate toate cu semnăturile oamenilor satelor și orașelor noastre, trimise și ele la Alba Iulia. Au toate o frumusețe aparte.

"Obștea poporului român din comuna Râșnov, din îndemn propriu și fără nici o silă sau ademenire din vreo parte, dă la iveală dorința fierbinte ce însuflețește inima fiecărui român și declară că voința sa nestrămutată este:

Voim să fim alăturați, împreună cu teritoriile românești din Ardeal, Banat, Ungaria și Maramureș la Banatul României, sub stăpânirea majestății sale Regelui Ferdinand I.

În această hotărâre a noastră așternem tot ce au dorit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi, cei de față, și tot ce va înălța pururea pe fiii și nepoții noștri".¹¹⁵

Așa au hotărât cei peste o mie de români ai Râșnovului în adunarea lor de obște la 14/22 noiembrie 1918. Așa au hotărât, transmițând gândul lor la Alba Iulia, obștile satelor și ale orașelor de pe cuprinsul întregii Transilvanii. Stau azi mărturie toate - nouă și istoriei - la Muzeul Unirii din Alba Iulia și pot fi văzute și citite, strânse și publicate la un loc în câteva bogate volume.¹¹⁶

Iată de ce afirmăm, repetând de fapt, că Hotărârea de la Alba Iulia, Hotărârea Marii Uniri, **a fost expresia unei voințe colective, de masă, manifestată și confirmată în scris înainte de 1 Decembrie 1918 prin împuternicirile date deputaților aleși și Hotărârile obștilor trimise la Alba Iulia.**

Se petreceau toate acestea într-o vreme în care Consiliul Național Român Central a făcut cunoscut opiniei publice românești **Convocarea Marii Adunări Naționale** pentru ziua de 1 Decembrie 1918, prin Manifestul de la 7/20 noiembrie 1918.¹¹⁷ Locul ales a fost orașul Alba Iulia. Au mai intrat în discuție Blajul și Sibiu. Opțiunile s-au oprit la orașul unirii din vremea lui Mihai Viteazul, cetatea lui de scaun din Țara Ardealului, din rațiuni explicate și explicabile. Unirea din vremea lui Mihai era o realitate cu valoare de simbol în toată vremea ce a urmat înfăptuirii sale. Trăia în conștiința urmașilor ca un fapt ce inevitabil trebuia să se repete, iar locul, firește, nu putea fi altul decât cel ales de însuși domnul unificator de neam, considerat, în Actul Convocării, "**cetatea istorică a neamului nostru**".¹¹⁸ Prin fapta lui Mihai și supliciuul conducătorilor revoluției de la 1784, Cetatea Alba Iulia așa și era. Aici trebuia ridicat stindardul Țării întregite, tricolorul românesc, în anul Marii Uniri, ca semn al legăturii sale cu **Fapta lui Mihai**.

Se reafirmă în Actul Convocării și dorința românilor de a trăi "**alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți**", și că "**în numele dreptății eterne și al principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de acum înainte**".¹¹⁹

Așa au făcut și alte neamuri; așa au făcut românii basarabeni și bucovineni și ei vor trebui s-o mai facă. Românii erau chemați să înfăptuiască unirea de către **Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania**,¹²⁰ adică de către Consiliul Național Român Central de la Arad, care în problemele hotărâtoare și-a asociat, pe lângă membrii săi de drept, și alte personalități ale vieții politice românești, și s-a considerat ca Sfat al întregii națiuni. Consiliul însuși funcționa și activa cu depline puteri prin **înscrișuri** (rămase și ele ca o vie mărturie a istoriei) din partea consiliilor și a gărzilor naționale comitatense și locale. Actul formării lor constituia nu numai un prilej de mare sărbătoare, de reafirmare a voinței de Unire cu Țara, ci și de afirmare a deplinei încrederi în Consiliul Național Român Central. "**Eu jur atotputernicului Dumnezeu cum că întru toate voi fi cu credință și supunere către Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania, care este supremul for al națiunii române din Transilvania**, - a rostit în catedrala Blajului fiecare membru al Consiliului, al gărzii naționale de aici -; **conștient de datorințele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiesc pe orice fel de teritor politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu**".¹²¹

Era un jurământ de recunoaștere și de credință dat C.N.R.C., rostit pretutindeni în cadrul Consiliilor și a gărzilor naționale. "**A fost - la Blaj, cu acest prilej, și nu numai acolo - o clipă mai solemnă probabil - se consemnează în cronică evenimentelor de la 1918 - ca aceea din 1848. Steagurile reuniunilor și cel național au fost plecate la pământ în fața tetrapodului și mulțimea a depus**

jurământul solemn cu mâna pe inimă sau ridicând trei degete în aer, declarând credință neșrămutată Consiliului Național Român, pe care îl vor apăra între orice împrejurări, cu piepturile lor".¹²²

Convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia venea așadar din partea unei instituții investite de națiune cu depline puteri. Nimeni nu putea pune la îndoială acest drept al său. Pe de altă parte, C.N.R.C. are toată grija ca în componența Marii Adunări Naționale să intre, în afară de cei cinci delegați (reprezentanți) din fiecare cerc electoral locuit de români, și **elita clericală și laică** reprezentând instituții și organizații ce au jucat un mare rol în viața politică și spirituală a românilor.

Erau chemați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia: episcopii români din Ungaria și Transilvania; toți protopopii în funcție ai celor două confesiuni românești; câte un trimis al fiecărui consistor și capitlu; câte doi trimiși ai societăților culturale (Asociațiuni, Fondul de teatru, Asociațiunea Arădeană etc.), câte doi trimiși din partea fiecărei reuniuni femeiești; de la fiecare școală medie (gimnaziu, școală reală); de la fiecare institut teologic, pedagogic și școală civilă câte un reprezentant al colegiului profesional; câte doi delegați de la fiecare reuniune învățătoarească; garda națională va fi reprezentată prin câte un ofițer și un soldat din fiecare secțiune comitatensă; câte doi delegați de la fiecare reuniune de meseriași; delegații Partidului Social-Democrat Român, ca reprezentanți ai muncitorimii organizate, și tinerimea universitară prin câte doi trimiși ai săi.

Această chemare a elitei române la Alba Iulia, în mod expres, vădește o recunoaștere a rolului ce-l avusese în toată lupta noastră națională, dar, în același timp, înseamnă și o investire a sa pentru viitor, căci la Alba Iulia nu s-a votat numai Unirea cea Mare, ci și un întreg Program politic, cu implicații în toată viața noastră materială și spirituală. Era un program ce trebuia să răspundă așteptărilor fiecărei categorii sociale, dar și să fie bine știut și temeinic însușit de forțele chemate să-l pună în aplicare.

La Alba Iulia, prin Actul Convocării n-au fost chemați însă numai deputații și delegații de care vorbeam (și, pentru prima dată în istoria parlamentară a românilor, și femeile), ci însuși poporul. "**Suntem convinși că, afară de cei care vor reprezenta în chipul arătat mai sus toate păturile sociale ale națiunii noastre la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru pentru vecie, se va prezenta însuși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfântă**" - se spunea în Actul Convocării.¹²³

Aceasta dovedește o concepție foarte clară despre ceea ce trebuia să însemne Marea Adunare Națională de la Alba Iulia: **o instituție cu atribuții parlamentare, larg reprezentativă, dublată de prezența maselor venite în frunte cu elita lor locală.**

Era o chemare a poporului la cea mai mare sărbătoare din istoria noastră națională și recunoașterea lui ca factor de seamă în întregul drum parcurs în istoria de până atunci. Era, în același timp, o chemare pentru a da **tărie și splendoare Unirii celei Mari**. Adunarea Națională de la Alba Iulia "**trebuie să fie [cât se poate] de impozantă** - se consemnează în cronica Consiliului Național Român de la Blaj din 23 noiembrie 1918 -, **la care să fie de față păturile cele mai largi ale poporului**". S-a luat hotărârea de a se duce o vie propagandă în toate comunele "**în zilele dinaintea alegerii și să se tipărească o proclamație către săteni**".¹²⁴

Așa au crezut și oamenii altor consilii, din toate localitățile. Se pornesc la drum exmiși ai lor spre satele și orașele Transilvaniei. De fapt, se continuă un drum, pentru că toate zilele lui noiembrie 1918 au însemnat un neîntrerupt contact al spiritualității românești cu lumea satelor și a orașelor, iar din teascurile tipografiilor au ieșit Chemări și Apeluri însuflețitoare pentru o participare "impozantă" la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Chemarea a avut răsunetul așteptat: "**Ca la o vrajă de iubire** - relata Gr.Tulbure, martor al marelui eveniment - **s-au coborât miile de cărturari și 100.000 de țărani ai Ardealului și s-au strâns la Alba Iulia ... Veneau țărani români de pe Mureș și Târnave, veneau mărginenii din partea**

Sibiului cu căciulile lor mari rotunde, muntenii din Țara Hațegului cu înfățișarea lor de daci chipeși și pletoși, maramureșenii cu sumane de lână, oltenii sprinteni cu cioareci albi și toți de pe Valea Someșului și a Crișurilor, curgeau mereu în cete albe cântând, chiuind și fluturând steagurile... La poarta cetății îi primeau moșii de la Vidra și Câmpeni, nepoții lui Iancu și ai lui Balint cu căciulile țuguiate /.../, la zidurile între care avea să se săvârșească cel mai glorios act din Istoria Ardealului. Câmpia din preajma cetății Bălgradului era o mare de capete care clocotea de la o margine la alta... Era cel mai mândru alai, cel mai superb tablou în istoria unui neam de țărani".¹²⁵

4.1.14. "Bine ați venit în sfânta cetate de durere și de slavă a neamului românesc"

Era o zi de duminică, ziua de 1 Decembrie 1918, zi de sărbătoare pentru creștini și zi națională, în același timp, pentru români. Mai era și o zi de iarnă cu viscol cumplit, ca adeseori însăși istoria noastră, bătută de vânturi străine. La porțile cetății străjuiau, pentru a ura un **Bun venit tuturor**, o gardă națională formată din tineri ce întruchipau, prin înfățișarea lor, toate virtuțile de vitejie și toată frumusețea neamului românesc.¹²⁶ Un ziar intitulat "Alba Iulia", pregătit anume pentru acea zi de mare sărbătoare, prin condeie și inimi blăjone și ale gazdelor, scria pe prima pagină: "**Bine ați venit în sfânta cetate de durere și de slavă a neamului românesc**".¹²⁷ Era o tradițională urare ce cuprindea în sine o împlinire, o durere și o nădejde - de fapt o istorie.

Generalul Mackensen - la cererea lui Ștefan Cicio Pop - s-a oprit cu oștirea lui, aflată în retragere, acolo unde evenimentele i-au prins. Resemnat și resemnați, general, ofițeri și soldați ascultă și salută, la margine de drum, marșul triumfal al românilor spre Alba Iulia. Căile ferate primesc și ele ordin - și nu se opun - să pună în mișcare trenuri fără număr, de câte va fi nevoie.¹²⁸ Și trenurile au fost pornite, din toate părțile Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului, din locurile dorite și la ceasurile potrivite pentru a ajunge la timp în cetatea lui Mihai. N-a fost o cale ușoară, scutită de greutatea așezate în față de vreme și oameni. A fost, cu toate acestea, un drum apoteotic. Parcă curgeau la vale toate râurile cristaline pornite din toți Carpații noștri ardeleni pentru a se întâlni și vărsa în Câmpul lui Horea. Așa au venit cei de departe. Trenurile lor au mers uneori încet, au oprit la fiecare gară și haltă. Coboară sau primesc noi drumeți spre Alba Iulia. Opresc și între stații, acolo unde sunt zărite pâlcuri de oameni. La destinație sunt așteptați de gazde și împreună se prind în Hora Unirii. E hora înfrățirii și a Unirii celei Mari.

La Alba Iulia s-a ajuns nu numai cu trenurile. Căruțele sau săniile au fost puse și ele în mișcare, iar cei de mai aproape au venit pe jos, mai iute ca oricând. Toți au fost călăuziți spre cetate și în cetate, așezați în rânduri pentru a forma oastea neînarmată, dar ordonată, pregătită a da onorul cuvenit Măritei Adunări Naționale și Hotărârii ce avea să o ia. Erau acolo - spun cronicarii acelei zile - peste o sută de mii de suflete românești.

Delegații aleși care au format Marea Adunare Națională, au sosit unii atunci, alții mult mai devreme. Începând de Joia - ce nu mai semnifică ziua patimilor noastre, ci aceea a apropiatei reînvieri - au fost primiți și găzduiți, de fapt, toți cei ce au venit la marea sărbătoare, prin grija unui comitet de încartiruire ce funcționa fără răgaz, la ceasuri de zi și de noapte, chiar la hotelul orașului. Au fost primiți acolo și în casele ospitaliere ale oamenilor din vechiul nostru Apulum. Gazdele au făcut tuturor cea mai aleasă primire. Și ei, și casele lor, și străzile lor au îmbrăcat haina de mare sărbătoare - de primă sărbătoare națională.

Așa au fost primiți și membrii Consiliului Național Român, veniți cu două zile înainte. Era elita noastră politică de atunci, încărcată, parte de mulți ani și toată de mari răspunderi, dar și de o impresionantă demnitate. Veneau parcă din oastea lui Mihai; veneau cu gândul lui și fapta lor, căci Marea Unire este, fără îndoială, ieșită dintr-o voință națională, ai cărei purtători de cuvânt au fost, până atunci, ei.

Ei au deschis drumul spre Alba Iulia și l-au pregătit împreună cu elita clericală și laică, asigurând participarea și desfășurarea Marii Adunări Naționale într-o formă și ordine desăvârșită.

Preoții și învățătorii satelor, profesori de toate gradele, elevi și studenți, înaltul cler, vicarii și episcopii celor două Biserici românești, greco-catolici și ortodocși, într-o frățească unitate s-au întâlnit și găsit cu toții alături de credincioșii lor, în Sala Unirii sau pe Câmpul lui Horea. Unitatea tuturor a dat tărie și putere Unirii celei Mari. A fost și mai trebuie să fie această unitate - manifestată întâi în Catedrala Blajului și pe Câmpia Libertății de aici (în 1848), repetată la Alba Iulia (în 1918) - un pilduitor exemplu pentru spiritualitatea zilelor noastre și a celei viitoare. Nimic nu se poate clădi trainic decât pe adevăr și dreptate, iubire și înfrățire. Aceștia erau stâlpii de susținere ai Unirii celei Mari. Poetul Lucian Blaga, rememorând marea zi de 1 Decembrie 1918, avea să spună mulți ani mai târziu: **"...în ziua aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul național, sincer și spontan, irezistibil, organic, masiv ..."**.¹²⁹

Așa era la Alba Iulia și așa era pretutindeni pe pământul Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, pentru că, așa cum ne relatează un alt martor al acelor fermecătoare timpuri, I. Bordea, **"ceva feeric se petrecea în întreg Ardealul și aveam impresia că de pretutindeni se auzea acel strigăt de slăvire a patriei unite"**.¹³⁰ **"Privită prin perspectiva sfertului de veac ce se împlinește acum - spunea în 1943 profesorul Silviu Dragomir - Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918 apare măreață prin ideea pe care a înfăptuit-o și prin cadrul de o majestuoasă solemnitate, pe care i-a dat solidaritatea conducătorilor și unanima însuflețire a maselor populare. Ideea de la Alba Iulia cuprindea tot ce a frământat o națiune în cursul veacurilor de restriște, povăța adâncă a trecutului în aceeași măsură ca și credința neclintită în adevărurile luminoase ale lumii noi. O lecție politică de neasemuită valoare pentru toate timpurile, dar mai ales pentru generațiile cărora le revine o răspundere istorică în desfășurarea prea deseori dramatică a evenimentelor politice"**.¹³¹

Participarea maselor la Marea Unire era - așa cum o descriu toți cei care au fost la Alba Iulia în urmă cu mai bine de trei pătrăde de veac - entuziastă și cu o puternică și temeinică motivație. În aceeași atmosferă și în același spirit a fost întocmit Actul Unirii. Textul său fusese redactat, într-o primă formă, la Arad și apoi, într-o zi prelungită până noaptea târziu (30 noiembrie), discutat într-un cerc foarte larg la Alba Iulia.

S-a cerut atunci, mai ales din partea socialiștilor, ca Hotărârea Unirii să fie luată cu formularea unor condiții. Părerile erau divizate, însă Maniu este cel care intervine explicând rosturile Marii Adunări Naționale: **"Noi suntem o corporație legislativă numai într-un singur punct: al unirii"**.¹³² Tot ceea ce s-a invocat în acest sens nu se putea constitui în condiții ale unirii, ci în probleme ce urmau să fie cuprinse sau însușite în viitoarele programe ale partidelor politice de guvernământ. Învinge acest punct de vedere, iar unirea va fi hotărâtă fără condiții.

Programul Adunării era fixat din timp și de toată lumea știut. La ora 7 dimineața - serviciul divin celebrat în cele două biserici - ortodoxă și catolică din localitate. La ora 10,30 - deschiderea Marii Adunări Naționale în sala de festivități a Cazinoului din Cetate; citirea proiectului de hotărâre și votarea lui.

Oamenii satelor, ducând cu ei steaguri și pancarde ce indicau numele comunei, grupați în rânduri de câte patru, urmau să străbată piața orașului, intrând apoi în cetate pe sub poarta împăratului Carol pentru a ajunge pe Câmpul lui Horea. Aici, de pe patru tribune, se va vorbi poporului despre însemnătatea istorică a zilei, iar de pe tribuna prezidențială, din centru, se va citi Rezoluția Marelui Sfat al Națiunii Române. Totul era bine gândit și temeinic pregătit, ca și alegerile de delegați, de către Ioan Suci.

"Organizatorul Adunării - spune Silviu Dragomir - a fost Ioan Suci, al cărui merit este că circumscripțiile electorale s-au constituit la timp, alegându-și delegații, iar corpurile reprezentative, bisericile, instituțiile culturale, asociațiile de toate categoriile s-au executat de asemenea, pentru a-și desemna fiecare câte un delegat. Acest vajnic luptător, neclintit în crezul său naționalist și cu intuiția clară a realității politice, făcând parte din marea trinitate a Aradului, a înțeles

covârșitoarea importanță a adunării, ca expresiune liberă și autentică a voinței poporului românesc din Transilvania. De aceea a căutat să îndeplinească toate formele, pentru ca delegații aleși să reprezinte într-adevăr voința mandatarilor".¹³³

Așadar toți cei veniți la Alba Iulia își aveau locul lor bine gândit și bine ales. Delegații urmau să intre în sala ce de atunci se va numi a Unirii. Erau deputații românilor transilvăneni, bănățeni, crișeni și maramureșeni, și formau toți la un loc Marea Adunare Națională, o instituție cu atribuții parlamentare restrânse la dreptul de a vota, în numele alegătorilor, calea ce va fi aleasă de urmașii vechilor voievozi români din Țara de dincoace de Munți.

Mulțimea venită în număr mare se află în imediata lor apropiere. Ea s-a alăturat și gândurilor, și faptelor săvârșite înăuntru. Le-a dorit și le-a sancționat ca o putere suverană. A format din Marele Sfat mult mai mult decât o Adunare reprezentativă. Prezența sa acolo a întărit caracterul popular al actului Unirii.

Reproducem gândurile mulțimii de la Alba Iulia și nu numai de acolo, exprimate la 1 Decembrie 1918, în legătură cu unirea necondiționată, sintetizate într-un articol publicat de ziarul "Unirea" din Blaj. **"Unire necondiționată au cerut cei 1228 delegați ai tuturor ținuturilor românești. Unire fără nici o restricție, a strigat uriașa mulțime de pe Câmpul lui Horea. Și mulțimea are azi pumni de fier! A arătat îndeajuns de ce e capabilă când vrea. Iar azi vrea Unirea, dar Unirea curată, lipsită de rezervații și dictată de interesul curat al populației românești de pretutindeni. Aceasta i s-a dat. E treaba ei mai departe să grijească ca Unirea numai astfel să se facă după cum a cerut. Cu privire de oțel va veghea ca Unirea să fie a tuturor românilor... sub un Căpitan, cu o corporație legiuitoare, cu drepturi și datorințe egale și mai ales cu sprijin egal, împrumutat. Toți pentru unul și unul pentru toți e lozinca zilei de azi. O comandă, un guvern, un control, reclamă toată suflarea românească, în uriașele prefaceri ale zilelor noastre... Numai uniți, total, radical uniți cu toți românii teritoriului românesc putem privi cu încredere în viitorul acestui neam... Deci vegheați ca Unirea noastră să fie deplină, necondiționată și neturburată de veleități, care în marile prefaceri trebuie să dispară ca negura în față razelor de soare".¹³⁴** Sunt toate cuvinte ce dovedesc înțelepciune, viziune și maturitate politică.

Cazinoul este în solemnă așteptare. La intrarea membrilor Consiliului Național Român și a celorlalți reprezentanți ai vieții politice, ei sunt primiți cu puternice și sincere ovații. La fel sunt primiți și ardelenii reînțorși din pribegie, arhierii Bisericii noastre, oaspeții veniți de dincolo de Munți. Întreaga presă e prezentă și ea. **"Sosirea membrilor Marelui Sfat este primită cu puternice ovații - scria ziarul "Unirea" de la Blaj - Primul intră d.Goldiș între uralele sălii întregi. Apoi rând pe rând N.Ivan, A.Cosma, Saftu, Giurgiu, Grapini, Ciser, Flueraș, Jumanca, T.Albani, Mihuş etc. Tineri și mici de statură sunt toți. Lumea îi primește cu simpatie și aclamări. Când intră în sală Imbroane, Ghiță Pop, Geni Goga, Şchiopul, refugiații noștri, în sală izbucnesc din nou aclamările. Apar apoi arhierii, Radu, Popp, Frențiu, Cristea, Hossu între ovațiile furtunoase ale tuturor. După ei, aclamat cu căldură Şt.C.Pop, apoi T.Mihali, maiorul Vlad și ofițerii din România: Băgulescu, Jeleriu, Mărculescu, înalță chipiile românești și salută adunarea extaziată".¹³⁵**

Printre ultimii care intră e Ștefan Cicio-Pop. Era unul din fruntașii politici ai românilor din deceniile de început ale veacului nostru. Venea la Alba Iulia pentru ziua de 1 Decembrie 1918 ca cel dintâi reprezentant al națiunii române din Transilvania. Fusese până atunci președintele Consiliului Național Român Central și al Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, supreme foruri politice ale românilor de aici. **"Sufletul acestui vast mecanism improvizat peste noapte este - ne spune Silviu Dragomir - deputatul Ștefan Cicio Pop. Imaginea lui rămâne nedespărțită de serbarea plină de freamăt al poporului românesc în aceste zile ale libertății noastre. El face să se cutremure pământul sub picioarele dușmanilor, tună și fulgeră ca un vulcan aprins, știe să îndemne cu povață**

înțeleaptă ca un părinte bun, să stăruie, să convingă, să predice, să poruncească, să se zbuie fără odihnă, nu de dragul revoluției, ci al ideii care i s-a dat în grijă și pe care o va duce astfel cu siguranță la izbândă... era... de o intransigență în chestiunile naționale, mai tare ca religia unui sfânt. A fost predestinat să conducă neamul său în cele patruzeci de zile, în care se tot căuta încă, peste o mare înroșită de sânge, drumul spre ținta adevărată. Căsuța sa din Arad a devenit astfel, în curând, o reședință de guvernator, în care delegațiile consiliilor naționale din toate unghiurile Ardealului românesc cereau sfat, luau ordine și jurau Credință. Președintele le primea cu solemnitate, înconjurat de un sobor de ofițeri, bătrâni și tineri și prin hotărârea sa le investea cu autoritatea cuvenită".¹³⁶

Acei tineri și bătrâni din jurul lui Ștefan Cicio Pop, din întreg pământul Transilvaniei, au venit la Alba Iulia la îndemnul lui, al tuturor celorlalți ce formau elita noastră religioasă și politică, la propriul lor îndemn. S-au adunat într-un sobor, într-un Mare Sfat al Națiunii Române. S-au strâns la un loc într-o zi de iarnă, între zidurile Cazinoului și pe Câmpul lui Horea, pentru a hotărî și a pregăti un anotimp de primăvară unei întregi națiuni de veacuri asuprită și neîndreptățită. Alba Iulia le spunea tuturor: **Bine ați venit în sfânta cetate de durere și de slavă a neamului românesc**".

4.1.15. Deschiderea Marii Adunări Naționale Discursul lui Ștefan Cicio Pop

"La orele 10,30 se ridică dr. Ștefan Cicio Pop în liniștea solemnă a sălii întregi și ia cuvântul în calitate de președinte al Marelui Sfat al Națiunii"¹³⁷ - scrie un reporter aflat la masa presei la acel mare ceas al istoriei noastre.

Discursul său este o puternică evocare a evenimentelor și a stărilor de spirit din anii războiului, o rememorare a lor într-o succesiune și cu evidențieri ce se cer reliefate. Are aspectul unui adevărat rechizitoriu. Parcurge etapele prin care a trecut lupta românilor din anii 1914-1918. Se oprește cu precădere asupra unui grup de probleme de o mare importanță. A stăruit, mai întâi, asupra condițiilor de viață ale românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș în anii primului război mondial. A condamnat întreaga politică promovată de guvernul maghiar în timpul războiului sau de mai înainte, o politică de deznaționalizare și de îngădiri de drepturi socio-economice și politice, a cărei prăbușire o considera inevitabilă și firească.

Românii, tineri și bătrâni, au fost luați de acasă și încorporați într-o oaste străină și duși să lupte la hotare străine. Le sunt luate și bunurile: "... Dacă a mai rămas cineva /acasă/ - spune Ștefan Cicio Pop - și a mai avut o păreche de boi, ori o păreche de cai, a fost luat să fie trimis la hotarele Galiției, ori în Polonia rusească, să facă serviciu cu vitele sale, și cine n-a avut nici boi, nici cai, în sfârșit și acela a trebuit să plece, să se ducă".¹³⁸

Ce a însemnat războiul "o știm și cei plecați de acasă și cei rămași aici - spunea Ștefan Cicio Pop. "O știți voi, preoți, dascăli care ați fost printre suliți. Este Golgota neamului românesc, este Clujul blăstămat unde mii și mii de suflete (o voce în adunare: cinci mii) au suferit suferințe de martiri. Dar nici voi mărginenilor, cărora vi s-a răpit averea n-ați fost mai prejos. Nu s-au mulțumit numai cu viața noastră. Cheltuielile cele mari ale unui război nebun, au voit să le acopere din avutul nostru. Nici voi, mamelor și văduvelor, care șiroaie de lacrimi ați vărsat după fiii și bărbații voștri, n-ați fost cruțate. O știe un neam întreg".¹³⁹

De nimic rău n-a fost cruțată națiunea română, întreaga națiune română, de aici, în anii războiului. Dar oare numai atunci ? "Poate - spunea tot Ștefan Cicio Pop - că istoria veacurilor viitoare o să ne descrie gemetele durerilor, ce azi nu încap în mintea omenească". Și, în orice caz, nimeni și niciodată nu-i va putea cere națiunii române să îngăduie cuiva ca românul să fie trimis să lupte împotriva fratelui

său. **"Cine pe fața pământului, ce sociolog, ce economist-național, ce filozof, ce bărbat de stat, care om cuminte mai poate pretinde de la acest neam să mai sufere încă o dată repetarea acestei suferințe ?"**. Nimeni și niciodată, pentru că **"nu mai suntem acel popor care a stat aici în robie și a fost împesărit artificial cu asupritori"** - spunea Ștefan Cicio Pop. Nimeni și niciodată, pentru că și imperiul habsburgilor și puterea statului ungar au căzut - și nu puteau să nu cadă. **"Nici nu se putea altcum - afirmă cu tărie tot Ștefan Cicio Pop - într-o monarhie unde 80% se rugau lui Dumnezeu așa: Bate-i, Doamne, pe stăpânii noștri. Nici nu se putea altcum, pentru că ar fi fost o imposibilitate, ar fi fost contrar cu civilizațiunea, contrar dezvoltării omenești: să învingă crima și mișelia asupra virtuților"**.¹⁴⁰

Așadar, în concepția lui Ștefan Cicio Pop, destrămarea monarhiei era un act de dreptate al istoriei și tot așa era și despărțirea românilor de ceea ce niciodată n-au socotit că sunt legați. A salutat intrarea României în războiul pentru dezrobirea noastră și a evocat apoi momente din lupta românilor la sfârșitul acestuia.

Ștefan Cicio Pop a reamintit deputaților din Marea Adunare Națională două din principalele acțiuni ale mișcării naționale: conținutul Declarației din 12-18 octombrie 1918, dată în numele Comitetului politic executiv al Partidului Național Român, și Manifestul Către popoarele lumii al Marelui Sfat al Națiunii Române din 18 noiembrie 1918. **"Comitetul Partidului Național Român, la timpul potrivit - spunea Ștefan Cicio Pop - în Parlament și-a spus cuvântul său. Prin rostul d-lui deputat dr.Alexandru Vaida a adus la cunoștința lumii întregi și mai ales la cea a vecinilor noștri, că noi, în dreptul firesc al popoarelor de a-și determina singuri soarta, pentru totdeauna ne desfacem de națiunea ungarilor. Am declarat că nu mai recunoaștem parlamentul maghiar și guvernul maghiar în cauzele noastre, că voim singuri, neinfluențați de nimeni, a putea să ne hotărâm și noi vom statornici condițiile și raporturile cum ne așezăm între statele libere, ca stat liber. Acest început, domnilor, a fost în 18 octombrie st.n. După aceasta evenimentele au urmat cu o iuțea zguduitoare"**.¹⁴¹

Aceeași Declarație, arăta Ștefan Cicio Pop, a stat la baza acțiunii Consiliului Național Român Central din 10 noiembrie 1918, când s-a cerut pe seama acestuia "imperiul" peste toate ținuturile locuite de românii din Transilvania, Ungaria și Banat, ca și la redactarea Manifestului din 18 noiembrie 1918, prin care popoarele lumii au cunoscut din nou hotărârea românilor din Ungaria și Transilvania de a se uni cu frații lor de peste munți.

Ștefan Cicio Pop a mai vorbit în sala Marii Uniri, așa cum au făcut-o, la rândul lor, Gheorghe Pop de Băsești și Vasile Goldiș, despre principiile dreptului la autodeterminare formulate de președintele american Wilson.

Era, în fapt, în cele spuse de Ștefan Cicio Pop, reluarea unor idei foarte mult vehiculate, în presă mai ales, legate de cele 14 puncte ale lui Wilson cuprinse în Mesajul adresat congresului american la 8 ianuarie 1918 și care sintetizau concepția președintelui Statelor Unite ale Americii în cele două mari probleme, pacea și autodeterminarea națiunilor oprimate. Era, în același timp, ecoul unor manifestări ce au avut loc în cadrul multor consilii naționale românești, în toamna anului 1918.

Numele Wilson e rostit cu mare bucurie și cu mare încredere pretutindeni la sate și orașe. Părinții își botează nou-născuții cu numele președintelui american. **"Solia lui Wilson în care se spune că marele preșident cunoaște jertfele cele mari care le-a adus pentru civilizațiune și pentru omenire mica Românie, îi recunoaște revendicările și înainte de toate îi recunoaște dreptul la o unitate națională"**. E scrisoarea **"care cred că v-a făcut să tremurați de bucurie"**, spunea Ștefan Cicio Pop.¹⁴²

Vorbind de toate acestea, Ștefan Cicio Pop reconstituie realități din vremea războiului, explică împrejurările interne și externe din acea vreme, prezintă câteva principale acțiuni pornite și duse în cadrul luptei naționale în toamna anului 1918, esențiale și hotărâtoare, recunoaște contribuția tuturor factorilor

interni și externi până la acea vreme, formulează judecăți și sentințe. Le face și în calitate de președinte al Consiliului Național Român Central, pe care l-a condus și de care e sigur că **"și-a împlinit chemarea și față de națiunea română"**. În fața Măritei Adunări depune mandatul încredințat lui și Consiliului, cu conștiința deplin împăcată. **"Credem că ce am făcut, bine am făcut"**; iar prin cele arătate, Comitetul Național **"consideră că și-a împlinit datoria față de națiunea sa... /și/ a spune mai mult, voi, reprezentanții poporului sunteți chemați... Eu mi-am împlinit misiunea. Dumnezeu să ne dea înțelepciunea, ca să aducem hotărâri bune"**.¹⁴³ Din sală s-a scandat puternic **"Trăiască România Mare"**. Pe Câmpul lui Horea se auzea același strigăt. Ecoul lui a străbătut văzduhul în toate cele patru puncte cardinale.

În această ambianță, Ștefan Cicio Pop aduce mulțumiri oaspeților de peste munți, din Vechiul Regat, din Basarabia - lui Pantelimon Halippa, din Bucovina - profesorului Alecu Procopovici, ardelenilor constituiți în corpul voluntarilor din Transilvania și Ungaria, din Iași - dr. Victor Deleu, Vasile Osvadă, Toma Vasinca și apoi îl invită pe Ioan Suciuc să prezinte raportul Comisiei de verificare a Credenționalelor și împuternicirilor tuturor delegațiilor.

Validarea deputațiilor și Constituirea Adunării Deputațiilor.

Totul decurge cu respectarea normelor vieții parlamentare. Adunarea este informată că au sosit credenționalele din 25 de județe, aproape din toate circumscriptiile electorale (din 130), din care s-au prezentat peste 680 de delegați. Multe cercuri au trimis și suplenații. Erau apoi episcopii, delegații consistoriilor și capitlurilor, ai tuturor asociațiilor și școlilor medii și ai instituțiilor teologice, ai reuniunilor, ai social-democrației române, ai gărzilor naționale și **"aceia, cari reprezintă viitorul națiunii noastre: tinerimea universitară română"**.¹⁴⁴

Erau în sala Unirii tineri și mai puțin tineri, oameni politici, slujitori ai Bisericilor românești, profesori și învățători, avocați, țărani și muncitori, bărbați și femei. O Adunare Națională, cu adevărat democratică prin toată structura sa, și un Parlament într-o componență numerică neobișnuit de mare: 1228 de deputați.

O comisie propune ca președinți ai Marii Adunări Naționale pe Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, Ioan I. Popp și Demetriu Radu - episcopi, ca vicepreședinți pe Ștefan Cicio Pop, Teodor Mihali și Ioan Flueraș, ca notari: Alexandru Fodor, Sever Miclea, Caius Brediceanu, Silviu Dragomir, Victor Deleu, Iosif Ciser, Ionel Pop și George Crișan. **"Adunarea i-a aclamat prelung primind propunerea unanim"**.¹⁴⁵

4.1.16. Discursul lui Gheorghe Pop de Băsești, președintele Marii Adunări Naționale

Gh. Pop de Băsești, octogenar, președintele de multă vreme al P.N.R., membru de seamă al aceluiași partid de multe decenii, se adresează Măritei Adunări Naționale, încercat de anii mulți puși în slujba națiunii române și plin de emoții în același timp. Martor al istoriei românilor transilvăneni, Gh. Pop de Băsești evocă, în cuvântul său, istoria lor, pornind de la una din marile confruntări, de la 1848, când Adunarea Națională de pe Câmpia Libertății de la Blaj - spunea el - **"a luat hotărârea cu care avea să înfrunte iobăgia, în care gema sârmana națiune română"**. Vorbind apoi de dubla aspirare, națională și socială, numindu-le semnificativ **"iobăgia sufletelor noastre"** și **"iobăgia de clasă"**, caracteristice amândouă deceniilor ce au urmat revoluției, subliniază dreptul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia de a aduce - așa cum au făcut-o și în alte împrejurări adunările naționale - hotărâri pe seama națiunii române. **"La locul acesta sfințit de sângele marilor noștri martiri"** - spunea Gh. Pop de Băsești - **v-ați adunat și D-voastră ca să sfărmați și cătușele robiei noastre spirituale, ale robiei noastre seculare și**

să decidem ca un popor liber asupra sorții noastre". Salută apoi pe toți cei prezenți, salută "**Adunarea liberă a tuturor românilor din Transilvania, Ungaria și Banat**".¹⁴⁶

Desăvârșirea statului unitar realizată la 1 Decembrie 1918 a constituit, evident, încoronarea unei evoluții, fiind expresia politică a complexelor procese istorice care au străbătut societatea modernă românească.

Explicația trebuia căutată în trecutul națiunii, fiind consecința istoriei românești care, evoluând în sensul formării statului național în 1859, a creat un nou cadru de afirmare a națiunii. Formarea statului român modern și cucerirea independenței au imprimat un nou sens luptei de afirmare a românilor aflați sub stăpânire străină. Cuvântul președintelui Marii Adunări Naționale ne dezvăluie viziunea participanților, a marilor lideri, determinațiile și semnificațiile Marii Uniri. Discursul lui și cuvântările celorlalți vorbitori rămân și astăzi reprezentative pentru înțelegerea momentului istoric, dar și pentru însemnătatea atribuită națiunii în realizarea acestui proces de devenire. Importanța acestor texte îngăduie apropierea de gândirea și acțiunea politică care au prezidat, prin apelul la forțele colective, la geneza actului săvârșit. Cele două cuvântări, ale lui Gheorghe Pop de Băsești, președintele P.N.R., și Vasile Goldiș, au fost marcate de o profundă notă istorică.

4.1.17. Discursul lui Vasile Goldiș

Vasile Goldiș a oferit o cuprinzătoare și autentică Expunere de motive la proiectul Hotărârii. Expunerea a fost inspirată de voința românilor din satele și orașele noastre, de întreaga istorie națională. Cea dintâi - voința - era bine cunoscută de Vasile Goldiș ca om politic de primă mărime, cum s-a dovedit a fi în toamna anului 1918. Cea de a doua - istoria națiunii române - a cunoscut-o ca istoric, familiarizat cu problemele istoriei trecutului național și universal.

Istoric și teoretician prin excelență al națiunii, încă dintr-o perioadă precedentă, era personalitatea politică indicată să argumenteze dreptul națiunii române la autodeterminare din punct de vedere istoric. Cuvântarea lui reprezintă o piesă de rezistență în angrenajul gândirii politice românești, încadrându-se în linia deschisă de celebrul discurs bărnațian.

Referințele istorice ale lui Vasile Goldiș de la 1 Decembrie 1918 sintetizau succesiunea marilor etape parcurse de români în devenirea lor istorică în spațiul carpato-danubiano-pontic. El a relevat istoria etnogenezei "neamului românesc", fundalul unității poporului român. În formulări lapidare, în care descoperi însă o gândire profundă, Vasile Goldiș a condensat semnificația istoriei românilor de la colonizarea romană la momentul pe care reprezentanța națiunii era chemată să-l illustreze. El a surprins caracteristicile vieții istorice românești: permanența în Dacia Traiană, romanizarea trunchiului dacic, apartenența la civilizația latină, formarea statelor medievale și însemnătatea acestora pentru apărarea civilizației europene, fapt ce i-a conferit poporului român un "**titlu nepieritor și îndreptățirea la recunoașterea întregii omeniri**".¹⁴⁷ Beneficiind de orizonturi istorice largi, a semnalat înțelesurile contribuției românilor din Transilvania la viața istorică a neamului românesc de pretutindeni. Totodată, discursul s-a oprit la momentul unirii lui Mihai Viteazul, considerat în termenii istoriei europene sub semnul cruciadei târzii.

Evocarea trecutului apăsător de sub dominația străină, suzeranitatea otomană și dominația habsburgică, grave cu deosebire pentru românii din Transilvania, îl conduce spre viziunea lui Simion Bărnațiu despre condiția românilor din această parte de țară. Socotindu-i pe români, potrivit concepției doctrinarului pașoptist, ca stăpâni legitimi și adevărați ai "**pământului ce fusese odată Dacia Romană**",¹⁴⁸ omul politic, chemat să motiveze Hotărârea de Unire a Transilvaniei cu România, detașează concluziile istoriei revoluției din 1848 pentru națiunea română. El incriminează ingratitudea imperială, falsul constituționalism, apăsarea vechiului regim prăbușit, politica de opresiune și subjugare exercitată în

cadrele statului dualist. În contrast cu imaginea evocată, Vasile Goldiș înfățișează semnificația Unirii Principatelor, cucerirea independenței pentru românii din interiorul arcului carpatic.

Situându-se pe principiile revoluției democratice europene și înscriindu-se în tradiția pașoptismului românesc, omul politic și doctrinarul Unirii a reafirmat dreptul poporului român de a-și hotărî soarta în numele civilizației. **"Distrusă /fiind/ barbaria, unitatea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretențiune a civilizației"**¹⁴⁹. Inspirat de tradiția gândirii politice romantice și liberale, de substanța ideilor bărnuteiene, el a formulat ideea unirii la români ca necesară și logică. Pentru Vasile Goldiș, ca odinioară pentru Simion Bărnuțiu la Blaj, libertatea națiunii, a întregului corp social, nu putea să fie limitată la libertățile individuale, atâta vreme cât națiunea ca entitate organică era supusă politicii discriminatorii a puterii statului. În demonstrația pe care o face, reluând viziunea tradițională a pașoptismului, Vasile Goldiș a ținut să observe, o dată mai mult, că epoca pe care o ilustra a sintetizat **"libertatea individuală și libertatea națională într-o unire superioară a societății omenești"**.¹⁵⁰ Transpunând problema națiunii române în termenii civilizației universale, el a considerat că, libertatea națiunii române fiind încătușată, este legitimă descătușarea libertății. **"Națiunile trebuie liberate. Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat și Transilvania. Dreptul națiunii române de a fi liberată îl recunoaște lumea întregă, îl recunosc, acum, și dușmanii noștri de veacuri. Dar, odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă unirea ei cu Țara Românească"**¹⁵¹.

Raportând argumentația lui Goldiș la antecedentele ei doctrinare pașoptiste, se poate lesne remarca continuitatea ideilor dreptului istoric, de pe platforma căruia respinge pretențiile străine asupra teritoriului național. Ca atare, nu se poate admite **"substituirea dreptului prin brutalitate"**. Națiunea, prin urmare, este îndreptățită la libertate, iar libertatea națiunii înseamnă **"unirea ei cu Țara Românească"**.¹⁵²

La o distanță de șaptezeci de ani, Vasile Goldiș, situat pe principiile doctrinare ale ideologiei revoluționare pașoptiste, detașează toate consecințele negației bărnuteiene la uniunea cu Ungaria, ceea ce însemna, în condițiile prăbușirii Monarhiei austro-ungare, afirmarea unirii Transilvaniei cu România. El a asociat ideilor veacului naționalităților, noile principii ale autodeterminării, în spiritul civilizației universale. **"Națiunile trebuie să fie libere, ca astfel cu egale drepturi și condițiuni să poată încheia acea mare unire a popoarelor care va fi chemată să reprezinte o concepție superioară pe scara civilizațiunii și să sporească astfel fericirea omenească pe pământ"**.¹⁵³ Chemând trecutul în sprijinul ideii de unire, el invocă fapta lui Mihai Viteazul, unirea de o clipă a țărilor române, convins că unirea pe care se pregătesc s-o proclame reprezentanții națiunii trebuie să fie **"integrală și pentru eternitate"**,¹⁵⁴ pătrunsă de o concepție de viață superioară lumii care se prăbușea. **"Este principiul libertății adevărate a tuturor neamurilor și cel al egalității condițiilor de viață pentru fiecare individ al oricărei națiuni, și este principiul întovărășirii libere într-o comisiune internațională spre a împiedica nedreptatea și a scuti pe cei mari și mici deopotrivă"**.¹⁵⁵ Convins că **"unirea tuturor românilor"** va fi inspirată de noua concepție democratică a civilizației secolului al XX-lea, el proclamă, în spiritul principiilor de libertate și egalitate afirmate de revoluția de la 1848, aceleași drepturi și îndatoriri tuturor neamurilor și tuturor indivizilor, locuitori pe pământul românesc. **"Civilizația care ne-a eliberat pretinde de la noi respectul pentru dânsa și ne obligă să prăbușim în noul nostru stat orice privilegiu și să statorim ca fundament al acestui stat munca și răsplata ei integrală"**.¹⁵⁶

Expresie a unei gândiri moderne, stăpânită de ideile umanitare pe care le-a postulat într-o etapă precedentă în contribuțiile sale teoretice, motivarea lui Goldiș constituie o pagină reprezentativă pentru aspirațiile ce au prezidat la înfăptuirea unirii. Este, fără îndoială, unul din cele mai de seamă texte care, în spiritul ideii democratice, interpretează marile idei de libertate și egalitate națională.

Vasile Goldiș a reafirmat, într-o viziune complexă și obiectivă, dreptul la unire al românilor într-un cadru național statal liber, independent, prin apelul la istoria poporului român. Goldiș a respins, cu argumente luate din întreaga istorie națională, dreptul de a continua, în numele unei cuceriri prin forță, o stăpânire. **"Nu există putere - spunea Goldiș - de a suci logica până acolo, ca invadarea elementelor străine, dirijate pe aceste teritorii în chip artificial și prin abuzul de putere al statului, cu scopul desființării noastre naționale, să poată clătina dreptul nostru de proprietate asupra acestor teritorii"**.

Ca un crez al generației sale și al celor înaintașe, Vasile Goldiș, înainte de a chema Marea Adunare Națională a Românilor de **"a primi și a enunța ca ale sale cele nouă puncte ale proiectului de Hotărâre"**, adresează viitorimii îndemnul ce se constituie într-un strălucit legat politic: **"Să jurăm credință de aici înainte numai națiunii române, dar tot atunci să jurăm credință tare civilizațiunii umane. Câtă vreme vom păstra aceste credințe, neamul nostru va trăi, se va întări și fericiți vor fi urmașii noștri până la sfârșitul veacurilor"**.¹⁵⁷

Găsim, aici, marea semnificație a Hotărârii de la 1 Decembrie 1918 - deschiderea realizată prin unirea tuturor românilor într-un cadru politic statal unitar spre modernitate și universalitate.

Cei 1128 de deputați ai națiunii române veniți la Alba Iulia, în numele tuturor românilor de dincoace de munți, și mulțimea strânsă în cetatea orașului Marii Uniri, aveau să asculte și apoi să voteze cea mai responsabilă hotărâre din istoria românilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș.

4.1.18. Probleme cuprinse în Hotărârea de Unire de la 1 Decembrie 1918

Unirea fără condiții, un deziderat al tuturor românilor, fusese înscrisă în Hotărârea de la Alba Iulia în întâiul său articol¹⁵⁸. Unirea necondiționată se întemeia pe dreptul popoarelor la autodeterminare în general, principiu recunoscut de dreptul internațional modern și izvorât în același timp din voința, unanim manifestată, a națiunii române de a-și întregi unitatea național-statală asemeni altor popoare, în temeiul aceluiși drept.

Problema unirii, împreună cu toate problemele socio-economice și politice cuprinse în Hotărârea de la 1 Decembrie 1918, a fost îndelung discutată, în adunări populare sau prin intermediul presei, în perioada premergătoare Marii Uniri.

Prin conținutul său, Hotărârea de la Alba Iulia s-a constituit, în același timp, într-un adevărat program politic cu un profund caracter democratic. Hotărârea a cuprins, de fapt, problemele noii epoci, menite a satisface, odată puse în aplicare, dezideratele naționale privind dezvoltarea unitară a statului și modernizarea acestuia pe calea reformelor social-economice și politice democratice.¹⁵⁹

Autonomia provizorie până la întrunirea Constituantei, precum și formarea Marelui Sfat Național Român și a Consiliului Dirigent - lucruri ce decurgeau din articolele doi și nouă ale proiectului de Rezoluție a Unirii - au răspuns atunci unei necesități a momentului concret istoric. Trebuia să se rezolve treptat uniformizarea administrativ-instituțională pe cuprinsul tuturor provinciilor. Aceasta a fost, de fapt, misiunea Marelui Sfat și a Consiliului Dirigent și în această direcție au fost îndreptate acțiunile politice ale celor două instituții în toată vremea existenței lor.¹⁶⁰

În chip firesc, la Alba Iulia au fost hotărâte, în cel de al treilea articol, printr-o serie de șase puncte, principiile fundamentale pe care românii de dincoace de Carpați doreau așezată la **"alcătuirea noului stat român"**.¹⁶¹ Sunt cele pe care vremea le impunea ca deziderate politice și socio-economice cu caracter popular, menite a asigura, în ansamblul lor, un mers înainte al României spre democratizarea și modernizarea sa.

Din categoria drepturilor vizând minoritățile conlocuitoare, deplina libertate națională pentru toate naționalitățile conlocuitoare, egala îndreptățire și deplina libertate confesională pentru toate

confesiunile de stat au fost înscrise în primele două puncte ale articolului trei. Locul lor prioritar le conferea o adâncă semnificație istorică și politică.

Recunoașterea deplinei libertăți naționale pentru toate naționalitățile conlocuitoare însemna un triumf al doctrinei național-liberale și, deopotrivă, al celei social-democrate. Aceste idei, izvorâte din tradiția mișcării naționale, hrănită de ideologia pașoptistă, au fost însușite de Consiliul Național Român Central de la Arad, de consiliile naționale românești locale, în toată luna noiembrie 1918 - în plină revoluție. Ideea conviețuirii pașnice a tuturor celor ce trăiesc pe pământul Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, respectarea averii și a vieții tuturor cetățenilor, s-au situat în prim-planul hotărârilor.

Dovadă a consensului general, ziarul "Drapelul" de la Lugoj, din 28 noiembrie 1918, arăta că **"la Alba Iulia se va începe un nou capitol al istoriei naționale românești ... Ne vom gândi la noi, la urmașii noștri, la drepturile noastre, la libertatea noastră. Ne vom spune voința strămoșească, așa cum s-a oțelit aceasta în cursul veacurilor de grea cumpănă. Dar nu avem să ne gândim numai la noi... Suntem datori în aceste zile mari să ne gândim și la cetățenii noștri de altă limbă și lege, care de aici înainte vor fi chemați să împartă cu noi binele și răul"**.¹⁶² Orientarea democratică în atitudinea față de naționalitățile conlocuitoare a avut urmări politice pozitive, prin câștigarea încrederii și adeziunii naționalităților conlocuitoare din Transilvania la hotărârile istorice de la Alba Iulia.

Înfăptuirea unui regim democratic, votul obștesc, direct, egal, secret, pentru ambele sexe în vârstă de 21 de ani, libertatea presei și a întrunirilor, libertatea propagandei, libera difuzare a ideilor - deziderate cuprinse tot în articolul trei, punctele 3-4 - se înscriu în limitele aceleiași doctrine național-liberale, ca probleme cu un profund caracter popular, menite a asigura drumul României spre modernizarea structurilor sale politice, în cadrele statului democratic.¹⁶³

Era firesc ca în spațiul unei lumi marcate de social să triumfe principii menite a schimba vechile stări de lucruri, fără însă să afecteze structura și fondul orânduirii existente.

Dreptul de vot universal, reformă agrară, impozite progresive pe avere, drepturi socio-economice și politice muncitorilor din industrie, modernizarea României în ansamblu și sub toate aspectele erau concepte cuprinse în mod expres sau sugerate în Hotărârea de Unire de la Alba Iulia.¹⁶⁴ Dezideratele înscrise în programele politice ale partidelor și în Actele Unirii erau oportune, social și politic, pentru integrarea țării în dezvoltarea generală a timpului.

În ce privește votul universal, el fusese înscris și în Constituția Vechiului Regat în 1917, legiferat printr-un decret-lege din noiembrie 1918, iar în Transilvania a cunoscut o aplicare, din inițiativa Consiliului Național Român Central, tot din noiembrie 1918, cu prilejul alegerilor pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Pe cuprinsul întregii țări, votul universal a fost aplicat începând cu primele alegeri de după război, din noiembrie 1919. Aceste alegeri s-au desfășurat în temeiul decretului-lege din noiembrie 1918 și al unui alt decret-lege din septembrie 1919 (ultimul pentru Transilvania), care sancționase proiectul de lege electoral pregătit de către Consiliul Dirigent și votat de Marele Sfat Național de la Sibiu.

Reformele socio-economice menite a asigura dezvoltarea României au fost înscrise în Actele Unirii. Ele au fost discutate de Consiliul Național Român Central, în consiliile naționale românești locale, în presa vremii și definitivare, printr-un consens general al întregii spiritualități politice, în preziua Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Considerate principii fundamentale, ele au fost așezate la temelie noului stat român, de aici și semnificația lor deosebită. Au fost cuprinse în ultimele două puncte ale articolului trei și aveau în vedere, concret, o reformă agrară radicală, pentru țărani, și aceleași drepturi și avantaje care erau legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus, pentru muncitorii industriali.¹⁶⁵

În ce privește reforma agrară, lucrurile nu s-au mărginit la enunțarea acesteia ca un simplu deziderat, ci s-au stabilit câteva principii importante privind dimensiunile și scopul urmărit prin îndeplinirea ei. **"Reformă agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fidei-comisiile în temeiul dreptului de-a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pădure, pășune) cel puțin atât cât să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare este pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențarea producției"**.¹⁶⁶

Ideile preconizate erau promițătoare mai cu seamă pentru țăranimea fără pământ sau cu pământ puțin, ce dorea, pe bună dreptate, a ajunge în stăpânirea pământului muncit de ea până atunci în folosul marilor proprietari sau al marilor arendași. Principiul era salutar și singurul de fapt posibil în cadrul structurilor economiei libere, care o dată pus în aplicare, să ducă la "nivelarea socială" și "potențarea producției", înscrise și ele ca deziderate în aceeași Hotărâre de Unire de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918.

Găsim aici, în această ultimă formulare, concepția Partidului Național Român în problema agrar-țăărănească, concepție ce se încadrează, din acest punct de vedere, în doctrina țărănistă ce se va dezvolta și cristaliza, în anii următori, pe fundalul poporanismului sterian din primii ani ai veacului nostru și va sta la baza programelor politice și socio-economice ale Partidului Național Român (până în 1926) și Național Țărănesc, după această dată.

Problema reformei agrare, realizată **"după nevoile și cererile norodului"**, fusese înscrisă la loc de frunte în Hotărârea adusă de Sfatul Țării la 27 martie 1918, urmând imediat după consemnarea Unirii Basarabiei cu vechea Românie.¹⁶⁷ Consiliul Național din Bucovina a pregătit și a făcut cunoscut și el, în prima jumătate a anului 1919, proiectul de reformă agrară publicat sub titlul **"Principii generale pentru reforma agrară"**.¹⁶⁸

Cele cuprinse ca principii ale reformei agrare în Constituția din 1917, ca și cele din Actele Unirii din 1918, se vor constitui în temeiuri de drept pentru legislația reformei agrare de pe cuprinsul întregii țări în anii 1918-1921. Reforma agrară întemeiată pe cele două acte fundamentale, precum și legiurile definitive din anii 1920-1921 au fost călăuzite, în toate provinciile țării, de aceleași principii și au urmărit același scop: întărirea gospodăriilor țărănești prin desființarea latifundiilor și micșorarea proprietăților mari, și a avut un caracter unitar, prin prevederile și urmările sale.

Cea de a doua mare problemă, cu implicații socio-economice, înscrisă în Hotărârea de la Alba Iulia, ce viza drepturile muncitorilor și, implicit, dezvoltarea industriei românești, însemna un mare triumf al doctrinelor neoliberală și social-democrată de la sfârșitul primului război mondial. **"Muncitorimii industriale i se asigură aceleași drepturi și avantaje care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus"**.¹⁶⁹

Motivația era simplă, dreaptă, și din partea naționalilor, și din partea social-democrației transilvănene: nevoia drumului spre progresul și modernizarea țării.

S-a recunoscut, în 1918, așa cum se va întâmpla și în 1919, în Expunerea de motive la proiectul legii de reformă agrară pentru Transilvania, și necesitatea dezvoltării industriei naționale din rațiuni economice și politice - pentru că ea nu fusese până atunci dezvoltată -, ca și a comerțului de altminteri, și pentru că independența politică câștigată prin Actul Unirii trebuia dublată de independența economică la care se putea ajunge cu ajutorul industriei naționale.

În Hotărârea din 1 Decembrie 1918 și-au găsit astfel locul cei doi factori principali ai producției din cele două ramuri de bază ale economiei naționale - agricultura și industria - potrivit concepțiilor neoliberală, țărănistă și social-democrată.

4.1.19. Discursul lui Iuliu Maniu

Motivația istorică a unirii, printr-o evocare a trecutului, e o realizare în termenii amintiți de Vasile Goldiș. Același lucru, cu mari puteri de exprimare și convingere, îl face și Iuliu Maniu din punctul de vedere al dreptului național și universal. Proiectul Hotărârii proclamă voința de Unire cu România, deschide un nou capitol în istoria țării și propune un program democratic sprijinit pe principiile egalității și dreptății.

În expunerea sa, Iuliu Maniu dezvolta toate acestea cu mijloacele juristului și ale omului politic de primă mărime. Afirmă și confirmă convingeri politice și dovedește trăsături de caracter ce l-au stăpânit din întâiul ceas al angajării sale în lupta noastră politică, o încredere în națiunea română, hotărâre și intransigență în toate acțiunile, demnitate neștirbită prin nimic. Maniu e Etalonul Spiritualității noastre politice. Face parte din Panteonul marilor bărbați de stat ai României.

Discursurile sale în parlamentul din Budapesta au atras atenția oamenilor politici ai vremii și l-au impus în rândurile elitei române.¹⁷⁰ Același lucru s-a întâmplat și în evenimentele anului 1918, în cel puțin patru împrejurări hotărâtoare: la Viena, în momentul destrămării armatei imperiale, la Arad în timpul tratativelor cu delegația maghiară, la Alba Iulia în cadrul discuțiilor din preajma Marii Uniri (30 noiembrie) și la 1 Decembrie, prin fundamentarea, din punct de vedere al dreptului, a însuși Actului săvârșit atunci și acolo.

Acestea, ca și întreaga politică desfășurată până la sfârșitul vieții, l-au ridicat pe un pedestal politic de unde l-a coborât doar închisoarea comunistă de la Sighetul Marmației. Iuliu Maniu devine și rămâne, pentru trei decenii, liderul de necontestat al unui partid care a ocupat, în toată perioada interbelică și dincolo de ea, până la desființarea lui, un rol hotărâtor în viața politică a României.

Discursul lui Maniu de la 1 Decembrie 1918 este un demers istoric încadrat în spiritul bărnuțian, al cărui ecou a trecut din catedrala de la Blaj, prin glasul lui Treboniu Laurian, pe Câmpia Libertății de aci. Acum el se auzea în Sala Unirii de la Alba Iulia: prin glasul lui Goldiș ce motiva Unirea, prin pledoaria lui Maniu ce fundamenta unirea și întreg programul politic al Hotărârii de la 1 Decembrie 1918, un lucru peste care s-a trecut cu o neiertată ușurință în istoriografia ultimelor patru-cinci decenii. Iuliu Maniu a jucat un rol hotărâtor în toate marile momente ale anului 1918 și în ceea ce s-a hotărât la Alba Iulia. Importanța lui în cadrul generației Marii Uniri e covârșitoare.

Iuliu Maniu explică, în discursul său de la 1 Decembrie 1918, problematica Hotărârii și ceea ce spune el înseamnă o sinteză a concepției ce a prezidat Actul Unirii. Este inspirat din trecutul apropiat și se adresează deopotrivă prezentului de atunci și viitorului, fără granițe în timp.¹⁷¹

Unirea înseamnă, pentru Maniu, "timpuri de înălțare" pentru generația din 1918, "momente solemne" din însăși istoria noastră, dar, în același timp, și un act de solemnă angajare. "**Vrednicia națională se judecă după înțelepciunea, cumințenia și înălțarea sufletească cu care se aduc hotărâri chemate să croiască soarta noastră**", spune Iuliu Maniu. Exprima aici o concepție ce dorea să fie așezată la însăși temelia noului stat român; o concepție superioară, creștină și democratică. Alege, pentru aceasta, trei virtuți mereu întâlnite în istoria poporului român, în istoria lui de pace: **înțelepciunea, cumințenia și bunătatea**. Sunt îndemnuri și principii de viață statală din care niciodată nu s-au născut și nu se vor naște războaie. A le propovădui și aplica este semnul unei sensibilități sufletești deosebite, dar și al unei puteri grede de învins.

Actul Unirii este înțeles ca semnificând cea mai mare sărbătoare națională. E lumina soarelui pentru cel ce o vede și o simte întâia oară în viață: "**Noi - spune Maniu - suntem aici ochii poporului, cari văd azi lumina libertății neamurilor**". O lumină și o libertate ce au venit din istorie, ca o îndreptare a stărilor nedrepte, dar care au izvorât și din vitejia fraților de dincolo de munți, porniți în război pentru

eliberarea noastră. Tuturor le adresează - așa cum o face însăși Hotărârea Marii Uniri - cele mai sincere mulțumiri. **"Înainte de a lua hotărâri - spunea Maniu - trebuie să ne închinăm înaintea acelor cari au ajutat ca lumina aceasta să străbată norii. Aceștia sunt vitejii din glorioasa armată română, conduși de marele lor căpitan: regele Ferdinand. Nu pot vorbi mai departe, până ce nu las să ne închinăm capetele noastre înaintea celor morți și apoi înaintea celor vii, cari au luptat pentru înfăptuirea idealului unității românilor"**.

Dând tuturor ceea ce li se cuvenea, Maniu îndeamnă la o deplină unitate frățească, ca fiind **"singura noastră forță, care ne poate ținea în viitor"**. Unirea tuturor românilor e o cerință a zilei, izvorâtă din întreaga noastră istorie. **"Această unire noi avem dreptul s-o pretindem pe baza ființei noastre unitare naționale - spunea Iuliu Maniu. Suntem toți de aceeași tradiție și cu aceleași aspirațiuni"**. Unirea a fost și este socotită și ca **"o necesitate de viață a românilor de pretutindeni"**.

Unirea era deci un drept izvorât din istoria trecută și un drept pentru istoria viitoare; un drept recunoscut de lumea acelor timpuri pentru toate popoarele cuprinse până atunci în monarhia dualistă. Românii nu puteau să facă excepție din acest grup al neamurilor devenite libere. **"Toată lumea a recunoscut acum, că fiecare popor trebuie să se constituie într-un singur stat, că numai așa poate contribui la înălțarea civilizației mondiale conform însușirilor sale proprii. Îndeosebi noi, românii din Ardeal și Ungaria, suntem în drept să cerem această unire fiindcă aci la noi e leagănul românismului. Numai o crudă barbarie - afirmă Iuliu Maniu - poate împiedica, ca însăși vatra, leagănul, să fie despărțit, să rămână separat, atunci când toate celelalte se unesc. Și Ardealul trebuia să fie o parte întregitoare din corpul națiunii române"**.

Unirea tuturor românilor se întemeiază, în concepția lui Iuliu Maniu, pe unitatea noastră națională. Este supremul argument ce a stat la baza tuturor alcătuirilor statale naționale în epoca modernă. Unirea e cerută - spune Maniu - **"în baza ființei noastre unitare naționale"**. Toate recensămintele, din toate vremurile și din toate provinciile românești unite în 1918 cu regatul român, de la Nistru până la Tisa, Basarabia și Bucovina, Transilvania și Banatul, Crișana și Maramureșul, dovedesc existența românilor în procente ce confirmă caracterul lor de populație majoritară. O majoritate care se unește în temeiul dreptului la autodeterminare cu vechiul regat român. Vechiul stat român unește și reunește națiunea română din cele două Imperii, austro-ungar și țarist, pentru a forma împreună un stat național unitar român.

Este aceasta o cerință a istoriei noastre naționale, o etapă ce deschide o epocă în istoria poporului român, care impune unirea tuturor românilor într-un stat național unitar român. Unirea românilor este, în concepția lui Iuliu Maniu, realizată de noi și prin noi spre a asigura viitorul națiunii române. **"Istoria ne-a învățat - spune el - că nu trebuie să așteptăm nimic de la fiii altor neamuri, ci de la propriile noastre puteri. Adevărul ce ne călăuzește acum e că singur a noastră forță care ne poate ținea în viață e aceea provenită prin unirea tuturor românilor"**.

Unirea este deci un act de voință națională împlinit de națiunea română, cu implicații profunde în istoria viitoare a României. Sunt prefigurate aici și analizate în continuare, în profunzime, două probleme de esență: temeiurile unirii și semnificația sa istorică și politică. **"Suntem toți de aceeași tradiție și cu aceleași aspirațiuni"** - spune Iuliu Maniu. Adică suntem toți de un neam; suntem toți români.

Iată ideea fundamentală ce a condus pe români la Cernăuți, Chișinău și Alba Iulia și motivația supremă a unirilor realizate de ei în 1918. Gândim și acționăm la fel, în temeiul unei origini comune și al unor trăsături biologice și spirituale, în consecință și ele comune. Numiți adeseori între noi: munteni, basarabeni, bucovineni, moldoveni, ardeleni, crișeni, sătmăreni sau bănățeni - ne delimităm doar geografic și o facem cu un sentiment de mândrie. Nu ne deosebim cu nimic prin limbă, așa cum se întâmplă chiar la unele popoare europene. Nu avem dialecte. Avem aceeași limbă în toată structura sa fundamentală. Graiul

ne este același, după cum și credința ne este aceeași: creștină. Riturile ortodox și greco-catolic nu despart națiunea și nu au despărțit-o niciodată, dimpotrivă.

Și horele, și doinele, și cântecele de veselie, ca și cele de jale, sunt cântate sau rostite în aceeași limbă românească, de toți românii vorbită, de toți înțeleasă, de la Nistru până la Tisa. Buciumul din Carpați doinește pentru toți povestea Mioriței, și toți o știm și toți spunem că este a noastră. Povestea Meșterului Manole are același ecou pretutindeni și e simbolul perseverenței noastre, indiferent în ce zonă geografică ne găsim, constructivă pretutindeni, chiar și atunci când prețul dat e nemărginit de mare.

Cei ce doresc să ne cunoască mai bine, să vadă că suntem aceeași și că îndreptățită ne-a fost și ne este unirea, că suntem - cum spunea Maniu - **"toți de aceeași tradiție și de aceleași aspirațiuni"**, să deschidă hrisoavele vechii noastre istorii, să citească pe toți cronicarii vremurilor de demult și ai Școlii noastre Ardelene; să rostească cu noi toată poezia noastră, veselă și tristă, aceeași; să se oprească la izvoarele nemuritoarelor versuri ale lui Alecsandri, Eminescu și Coșbuc, sau ale poveștilor și povestirilor, și ele tot fără moarte, ale lui Creangă, Sadoveanu sau Rebreanu și vor înțelege de ce au vrut românii acum 80 de ani - și de ce vor dori până la sfârșitul veacurilor - să fie toți împreună, în aceeași țară românească. În fiecare vers, în fiecare frază este un colț de Țară Românească, din Moldova noastră, din Muntenia noastră, din Bucovina și Basarabia, ale noastre de asemenea, din Ardeal și Banat, din Crișana și Maramureș, trup al țării românești și ele, toate cu frumusețile lor aparte, date de înălțimile brazilor sau de căldura soarelui, scăldate de ape ce poartă nume strămoșești, ce răcoresc, încălzesc sau scaldă aceleași inimi ale românilor, cei dintâi stăpâni și cei mai numeroși locuitori ai ținuturilor unite cu Vechiul Regat în primăvara, toamna și iarna lui 1918.

Argumentând Actul Unirii românilor de dincoace de munți din punct de vedere juridic, Maniu sintetizează o realitate istorică, ce nimeni nu a putut și nu va putea să o tăgăduiască: **"...Românii din Ardeal și Ungaria suntem în drept să cerem această unire fiindcă aici la noi e leagănul românismului. Numai o crudă barbarie poate împiedeca, ca însăși vatra, leagănul, să fie despărțit, să rămână separat, atunci când toate se unesc. Și Ardealul trebuie să fie o parte întregitoare din corpul națiunii române"**.

Maniu spunea un adevăr rostit și de Nicolae Titulescu, încă în 1915, de Nicolae Iorga și mai devreme, de toți oamenii de bună credință, istorici și lingviști, de știință și artă. Maniu chema atunci, pe cei cărora li se adresa, la un drum în istorie, pe ei și pe toți cei ce doreau și doresc să înțeleagă suportul de drept al Marii Uniri. Era o invitație la a străbate cărările din Munții Orăștiei ce duc spre vechile cetăți dacice, de neîndoielnică viață materială și spirituală a strămoșilor noștri daco-geți. Era o chemare pentru a urmări confruntările dintre dacii lui Decebal și romanii lui Traian, pentru a simți continuitatea daco-romană, fără întrerupere aici, și nașterea poporului român pe pământul căruia i-au dat și numele, și întâii săi locuitori. Era o invocare a cnezilor și voievozilor români, din Ardeal și Banat, din Crișana și Maramureș, amintiți chiar de izvoare străine, care s-au luptat și și-au apărat țara și oamenii, ce se numeau, de unii rumâni, de alții vlahi; aceeași și unii, și alții, s-au luptat împotriva lumii barbare, a năvălitorilor cu nume bine știute și binecunoscute. Românismul n-a fost învins aici de nimeni și niciodată. Ardealul românesc a fost, pentru evul mediu și lumea modernă, ceea ce Nicolae Iorga numea **"o școală de ideal național"**, iar Iuliu Maniu **"leagănul românismului"**.

Deschidă oricine și la orice pagină Cronica Transilvaniei la numele lui Inochentie Micu, al lui Petru Pavel Aron, al lui Șaguna și al altor mari ierarhi, al lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, al lui Petru Maior, la Supplexul din 1791, la discursul lui Simion Bărnuțiu și la programul revoluției din 1848, rostite în Catedrala Blajului și pe Câmpia Libertății, la Memorandumul din 1892, la numele lui Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan și Augustin Bunea. Ei toți apără cu știința lor de carte, neîntrecută de nimeni, cu onestitate neegalată și ea, limba și drepturile la viață ale națiunii române. Națiunea română de aici e

leagănul românismului - cum spunea Iuliu Maniu - prin trăirile masei românilor și prin ideile propagate de elita clericală și laică de aici.

Unirea românilor transilvăneni este, în concepția lui Iuliu Maniu, o dorință obștească ce se întemeiază pe argumente științifice și sociologice. **"În afară de dorința noastră obștească de a ne apropia de sânul mamei noastre, toate argumentele științifice și sociologice întăresc justetea revendicărilor noastre, - ele au înfăptuit România Mare"**.

Voința obștească, afirmată și așezată de către Iuliu Maniu la temelia Unirii din 1918, are un profund temel real. El știe și subliniază pentru cei din Măritul Sfat al Națiunii Române, dar și pentru cei ce nu erau acolo, pentru toți și pentru toate generațiile viitoare, caracterul popular al Unirii celei Mari. Ca om politic și jurist investit să motiveze Actul de la 1 Decembrie 1918, el își întemeiază, fără îndoială, afirmația sa pe toate manifestările națiunii române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș din luna noiembrie 1918 și pe toate scrisorile individuale și colective trimise la Alba Iulia, pe toate hotărârile luate de către obștile sătești sau orășenești de a sprijini hotărârile ce vor fi luate la Alba Iulia, de a se pronunța deschis, direct, fără nici un echivoc, pentru Unirea cu vechiul regat al României înainte de 1 Decembrie 1918. Este o trăsătură esențială și fundamentală: Unirea a fost dorită și a fost realizată de întreaga generație a românilor de la 1918 printr-o participare, în modalități diferite, directă și mijlocită, la Actul istoric săvârșit la Alba Iulia. Unirea s-a realizat - cum spunea Maniu - dintr-o **"voință obștească"**.

Voința colectivă s-a exercitat și s-a întemeiat, la rândul său, pe ceea ce Maniu a numit **argumente științifice și sociologice**. Din nou, desigur, are în vedere istoria noastră, toată istoria noastră, vechimea națiunii române, ponderea sa numerică, unitatea sa spirituală și materială. Nu îi erau necunoscute și nu erau lipsite de actualitate toate ideile vlădicului Inochentie și ale întregii noastre școli ardelenene, continuitatea daco-romană în spațiul carpato-danubiano-pontic, formarea limbii și a poporului român aici și nu în altă parte, permanența românilor în toate veacurile istoriei lor vechi, medii și moderne între Nistru - Marea Neagră - Dunăre și Tisa. Acestea toate, adică toată istoria noastră, se constituie pentru Maniu în **"argumente științifice și sociologice"**.

Pornind de la toate acestea, **"nimic dar - spunea Maniu - nu ne poate sta în cale să înfăptuim această dorință. Trebuie să cerem încorporarea fără întârziere și pe veci într-un singur stat al tuturor românilor"**. Maniu cerea cu hotărâre nu numai afirmarea dreptului la unire, motivând-o cum am văzut, ci însăși săvârșirea Actului Unirii, fără întârziere, fără granițe în timp și într-un singur stat.

Aici Maniu se referă la trei lucruri de o covârșitoare importanță: voința hotărâtă de a înfăptui unirea, caracterul ireversibil al unirii și caracterul unitar al statului român. Primele două decurg din tot ceea ce a spus până aici Maniu. A treia problemă - caracterul statului român, cu toate drepturile și îndatoririle cetățenilor săi, cu reformele avute în vedere - este analizată în a doua parte a discursului de către Maniu. El definește statul, arătând clar ce va fi și ce nu va fi: va fi **"un singur stat al tuturor românilor"** și **"nu un imperiu de asuprire"**, ci întemeiat pe **"un regim democratic"**.

Statul român unitar, în concepția omului politic Maniu, fruntaș al luptei noastre naționale, a însemnat o Românie fără granițe în interiorul ei, cu drepturi și îndatoriri egale pentru toți cetățenii săi. Era și este concepția ce a stăpânit și stăpânește lumea europeană de mai bine de un veac. **"Toată lumea a recunoscut acum - spunea Iuliu Maniu - că fiecare popor trebuie să se constituie într-un singur stat"**, un stat a cărui integritate teritorială și politică unitară nu putea fi de nimeni și de nimic încălcate. În întreg discursul său, Maniu nu amintește de nici o autonomie, de nici un fel și sub nici o formă, decât de aceea cu caracter provizoriu, pentru perioada de tranziție. Vorbește în schimb - ceea ce era și firesc - de egalitatea în drepturi, egalitate ce exclude orice favoruri pe seama unei etnii, categorii sociale sau profesionale.

Cei ce în viața politică încercau să aplice aceste principii de viață creștină constituiau o excepție de la regula generală. Căci, cum mai spuneam, era și mai este în obiceiul lumii să aplice legea talionului, a

răzbunării. **"Prin unirea noastră și libertatea noastră națională, Marele Sfat Național Român - declara prin Iuliu Maniu - nu voiește un imperiu de asupra... Voim să asigurăm libertatea pentru toți și dezvoltarea pentru toate popoarele (naționalitățile, n.n.) conlocuitoare. Marele Nostru Sfat Național ține să accentueze că urmează vechiul nostru proverb: Ce ție nu-ți place, altuia nu face. Noi voim pe acest pământ al României Mari să întronăm libertatea națională pentru toți."**

Aceasta înseamnă, desigur, drepturi și îndatoriri potrivit principiilor de viață constituțională recunoscute și practicate de către regimurile politice instaurate în toate statele unitare și democratice, pentru toți cetățenii țării. Maniu vorbește de necesitatea instaurării unui regim democratic, egalitar, ca de o necesitate vitală pentru modernizarea României. **"Numai printr-un regim democratic putem întări țara noastră românească, mai ales când trebuie să ținem seama de cerințele vieții moderne de stat... Deplina libertate a tuturor straturilor sociale e o garanție pentru binele țării. De aceea Marele Sfat Național Român a pus în proiectul lui de rezoluție acel punct care vorbește de înfăptuirea regimului democratic"**.

Regimul democratic avut în vedere de Iuliu Maniu era cel al Apusului european. El trebuia să conducă la împlinirea unor deziderate social-economice importante: o reformă agrară, intensificarea agriculturii, dezvoltarea industriei și comerțului, întărirea țărâniei, a meseriașilor și a muncitorilor, toate în consens cu cerințele lumii moderne. Principiile ce promovează egalitatea și modernitatea călăuzesc, de fapt, cea de a doua parte a discursului lui Iuliu Maniu, definind în același timp concepția ce a stat la baza Hotărârii de Unire. El nu exclude din acest drum experiența acumulată de alte state, dar cere să ne întemeiem în primul rând pe munca și puterea noastră.

A explicat, justificat și delimitat, sensurile autonomiei provizorii, arătând că: **"trebuie să ținem seama de greutățile unei tranziții la unire. De aceea Marele Sfat Național a hotărât ca până la întrunirea Constituentei, să se dea ținuturilor noastre o autonomie provizorie, ca această tranziție să se facă fără greutăți"**.

Nu este vorba de o concepție autonomistă a Ardealului promovată de Hotărârea Unirii de la Alba Iulia și susținută de Iuliu Maniu. Ea ar fi venit în contradicție cu ideea statului unitar român, subliniată mereu în expunerea sa și susținută toată viața lui. Nu putea să intre - și nici nu a intrat - în vederile omului politic Maniu, și nici a unui român, o asemenea aberație politică. Maniu a socotit Transilvania, cum am văzut, inima românismului și a cerut integrarea ei României, imediată și pentru totdeauna. Or integrarea este în mod limpede opusă autonomiei. Folosită totuși, noțiunea primește un alt înțeles aici și are cronologic un spațiu de existență bine delimitat. Înseamnă, de fapt, o perioadă de tranziție până la întrunirea Adunării legislative cu atribuții de a da Constituția (practic încheiată cu un an mai devreme), în care să se pregătească și să se realizeze uniformizarea instituțional-administrativă, prin armonizarea stărilor deosebite create în cursul istoriei în provinciile reunite, pentru **"a se depăși greutățile unei tranziții la unire..."**, pentru **"ca această tranziție să se facă fără greutăți"**, cum spune și repetă Maniu, foarte clar și foarte categoric. Nimeni nu poate și nimeni nu are dreptul să vadă în prevederile Hotărârii de la Alba Iulia și în motivațiile lui Maniu privind autonomia Transilvaniei, nimic altceva decât o stare de provizorat, timp în care provinciile unite erau recunoscute ca părți componente ale României prin decrete regale (din 1918) și toate se subordonau unei puteri executive, unice, Guvernului României, în cadrul căruia, tot din 1918, au intrat reprezentanți din toate provinciile reunite cu regatul român.

Maniu fundamentează, în expunerea sa, și un principiu de drept internațional privind raporturile dintre state. Principiul egalitar este prezent, și aici, prin susținerea unei participări active la viața internațională a tuturor statelor, fără deosebire de întinderea lor și fără - mai ales - **"să domnească rigiditatea unei suveranități, ci să se aplice frățietatea universală, iar printr-un juriu internațional să se împiedice în viitor coliziunile cu arme"**. Un principiu din nou întemeiat pe virtuțile lumii creștine pe care îl cere aplicat. El cheamă lumea la "frățietate universală" și opune războaielor - "coliziunilor cu arme"

- înfrățirea popoarelor. Exprimă alese gânduri de prietenie pentru toate popoarele ce și-au câștigat independența prin crearea de state naționale sau întregirea lor, salută cu recunoștință națiunile Antantei și cheamă popoarele să se unească într-un organism menit a apăra, din afară, toate cuceririle lumii moderne, integritatea statelor naționale, pacea în lume, civilizația umană în general.

Discursul lui Maniu urmează fidel, punct cu punct, însăși Hotărârea Marii Uniri. Este fundamentarea sa juridică, analiza unei concepții ce a stat la baza unui mare act politic, o concepție a unui om, a unei generații, a unui popor.

4.1.20. Discursul lui Iosif Jumanca la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia

Apariția tânărului socialist Iosif Jumanca -spun gazetarii - **"a fost primită cu o oarecare neîncredere și răceală. Se temeau cu toții, pe urma știrilor tendențioase din (unele) gazete, ca nu cumva Partidul Social Democrat să facă și numai o mică știrbire proiectului de rezoluțiune. Temerea aceasta s-a dovedit de neîntemeiată și, prin urmare, frumoasa vorbire a d-lui Jumanca a fost mereu subliniată de viforoase aclamări și aplauze"**¹⁷².

El vorbește în numele social-democrației și al muncitorilor români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, declarând că dorește **"unirea tuturor românilor. O vrem și suntem gata a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea și pentru apărarea ei"**.¹⁷³ Declarația lui Jumanca a determinat o puternică reacție de reală satisfacție în rândurile Marii Adunări Naționale. Era **"o tăcere de mormânt în sala întreagă, o încordare a atențiunii, toate privirile, toți ochii erau ațintiți spre tânărul vorbitor, inima tuturor era strânsă în piept, pare a se fi rupt și respirația imensului auditor"**, pentru ca atunci când s-a auzit adeziunea pentru Unire - **"un uragan de urale, de aplauze, de să trăiască izbucnește din piepturile miilor de ascultători"**.¹⁷⁴

Unirea e considerată ca un act firesc, ieșit din simțămintele social-democraților români, iar postulatele cuprinse în Hotărâre ca o garanție a vieții democratice ce va sta la temelia României întregite și la fericirea tuturor locuitorilor ei. **"Când facem declarația aceasta, că aderăm la unire - spune Jumanca - o facem nu numai pentru că în instinctul nostru, în interiorul nostru, în inima noastră există simțul acesta, ci o facem și cu mintea clară, prin convingerea aceea fermă, că prin postulatele luate în Rezoluția ce s-a prezentat Preacinstitei Adunări, sunt luate toate acele garanții cari sunt suficiente pentru democratizarea României ... În felul acesta ne-am înțeles în Marele Consiliu Național, în spiritul acesta am stăruit pentru redactarea Rezoluției înaintate și atunci când am stabilit punct cu punct, n-am făcut-o din alte considerații, decât numai și numai că prin aceste postulate, după convingerea noastră, se poate asigura adevărata fericire a României"**.¹⁷⁵

Social-democrația română subscrisă, prin Jumanca, la Actul Unirii și la întregul program politic, social, economic și spiritual, menit a asigura drumul spre dezvoltarea și modernizarea României. Muncitorilor din întreaga țară le dorește o prosperitate cunoscută în Apusul european și este deplin încrezător în căile deschise spre progres și prosperitate generală întregii țări prin realizarea Marii Uniri.

4.1.21. Votul dat Unirii celei Mari de către Marea Adunare Națională de la Alba Iulia

După luările de cuvânt ale lui Iuliu Maniu și Iosif Jumanca, ele exprimând punctul de vedere ale Partidului Național Român și al celui Social-Democrat din Transilvania față de Actul Unirii, a fost supusă la vot, Marelui Sfat al Națiunii Române, Rezoluția Unirii. Ea a fost votată într-o înălțătoare și entuziastă

atmosferă. La întrebarea **"dacă primesc cu toții proiectul de rezoluțiune, toți s-au ridicat în picioare strigând din toată inima primim. A urmat o salvă de entuziasm ce nu se poate scrie cu condeiul, nici spune cu gura. "S-a făcut Unirea", strigau unii cu bucurie". "Trăiască România noastră scumpă". "Nu mai sunt Carpați". Unii lăcrimau. Alții intonau "Pe-al nostru steag"**. Se îmbrățișau, se sărutau de bucurie. A fost sufletul românesc scos din cătușe la viață, a fost manifestarea cea mai sublimă și cea mai spontană și mai naturală a sentimentelor care de veacuri stăteau înăbușite în sufletele tuturor românilor"¹⁷⁶.

Un martor ocular povestește că atunci când George Pop de Băsești, în calitatea sa de președinte al Măritei Adunări Naționale, a proclamat Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, profesorul Ovidiu Hulea, prezent în Sala Unirii, a strigat de la un geam mulțimii de afară: **"În clipa aceasta s-a hotărât și s-a proclamat Unirea Ardealului cu România, patria mamă"**, iar **"la auzul acestor cuvinte poporul masat pe străzile din jurul clădirii a izbucnit în chiote de bucurie"**¹⁷⁷.

Bucuria era fără margini, deopotrivă în Sala Marii Uniri și pe Câmpul lui Horea, în rândurile tuturor delegaților și a întregii mulțimi strânse în Cetatea orașului. Drumul străbătut de români prin Chișinău și Cernăuți, din primăvara și toamna anului 1918, și-a găsit, aici la Alba Iulia, deplina împlinire într-o zi de iarnă ce simboliza însă nu anotimpul sfârșitului de an, ci cel al primăverii unui întreg neam. Așa s-a vrut și așa a și fost Unirea cea Mare, împlinită acum mai bine de trei pătrare de veac în cetatea de scaun a Marelui Voievod al tuturor românilor, Mihai Viteazul. Români erau din nou împreună, ca în vremea lui. Erau din nou unite toate vechile Țări Române și toate provinciile desprinse cu vremea și pentru o vreme din ele. Români s-au strâns la un loc, la o poruncă a întregii lor istorii, fără râuri și fără munți despărțitoare și despărțitori de neam. La Alba Iulia s-a hotărât Unirea cea Mare și s-a cântat și jucat tot acolo Hora Unirii depline. Era cântecul din vremea unirii Moldovei și a Țării Românești de dincolo de munți, din vremea domnitorului Alexandru Ioan Cuza și a întâiului său sfetnic, Mihail Kogălniceanu, cântat la noi la 1 Decembrie 1918, în timpul regelui Ferdinand I și al marelui bărbat de stat Ionel I.C. Brătiaiu. La Alba Iulia, în Sala Unirii și în afara ei, era pretutindeni fapta românilor transilvăneni și bănățeni, crișeni și maramureșeni, dar și gândul și vrerile românilor de dincolo de munți, ale regelui, ale premierului țării și ale întregii elite române de acolo, ale poporului român în totalitatea sa.

O telegramă semnată de președintele Adunării Naționale de la Alba Iulia, Gheorghe Pop de Băsești, face cunoscută regelui votarea: **"într-un elan de entuziasm fără margini, cu unanimitate, unirea teritoriilor sale cu Regatul Român"**. Ea înseamnă, pentru toți cei ce au înfăptuit-o, **"încoronarea aspirațiilor de veacuri ale neamului românesc"**¹⁷⁸, și vine din întreaga noastră istorie ca o dorință și o necesitate, exprimată și realizată când timpul și vremurile au îngăduit aceasta.

4.1.22. Alegerea Marelui Sfat Național și ultimele discursuri, rostite de episcopii Demetriu Radu, Ioan I. Papp și Miron Cristea

În temeiul art.II, ce prevedea o autonomie provizorie a Transilvaniei până la întrunirea Constituantei, și a art. IX, ce preconiza înființarea unui Mare Sfat Național Român menit a reprezenta națiunea română din Transilvania până în momentul constituirii întâiului parlament al României întregite, Dr. Al. Vaida-Voievod prezintă Adunării, spre aprobare, lista celor propuși să facă parte din acest Sfat. Sunt 212 de reprezentanți ai românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, bărbați, cu o singură excepție: profesoara Eleonora Lemeni-Răzvan; de cele mai diverse profesii și stări sociale: avocați și clerici, profesori și învățători, țărani și muncitori, proprietari funciari, meseriași și negustori, publiciști și ofițeri, medici și ingineri. Toți participanții activi la pregătirea Marii Uniri. Au fost aprobați toți cei propuși, în unanimitate, iar numărul lor a crescut ulterior la 250 prin cooptarea de noi membri.

Episcopii Demetriu Radu (greco-catolic), Ioan I. Papp și Miron Cristea (ortodocși) sunt ultimii vorbitori în cadrul Marii Adunări Naționale. Cel dintâi, Demetriu Radu, evocă semnificația zilei de 1 Decembrie 1918, pe care o socotește "**sărbătoarea sărbătorilor: ziua învierii noastre**" și cere tuturor să aducă cuvenitele mulțumiri celor ce au ostenit pentru "**gătirea solemnă a sărbătorii, a praznicului acesta mare**" și, în primul rând, bărbaților din cadrul Consiliului Național Român Central, ale căror rosturi în pregătirea întregului drum spre marea unire, vreme de patruzeci de zile ce au premers actul Unirii, au fost mari și hotărâtoare și, de aceea, "**se cuvine să le înregistrăm și subliniem astăzi când visul lor și visul nostru s-a împlinit**"¹⁷⁹.

Era un fericit îndemn la o binemeritată răsplată a tuturor celor care, aflați în fruntea națiunii române, au lucrat cu cel mai desăvârșit devotament la împlinirea idealului nostru național. Venea din partea unui ierarh și a unei Biserici întregi, cu toți ierarhii ei, ce puteau să stea cu fruntea sus pentru tot ceea ce au gândit și au întreprins, în anii războiului și mai înainte. N-a cerut și pentru ei recunoștință, deși ar fi fost îndreptățit s-o facă.

Au vorbit și episcopii Ioan Papp de la Arad și Miron Cristea de la Caransebeș, evocând, și unul și altul, momente din istoria națiunii române greu și mereu încercată de vremuri și oameni. Cel dintâi, Ignăție Papp, cum i se mai spunea, a vorbit "**frumos - scrie în paginile ziarului <<Unirea>> de la Blaj, Ioan Coltor - cu un glas vibrator, nu ai zice că este bătrânelul de 70 de ani ... [iar] acordurile puternice ale imnului național, ale lui Deșteaptă-te române au înecat ca într-o unduire puternică de valuri mari curate sfârșitul vorbirii frumoase a ilustrului arhieru**"¹⁸⁰.

La istorie, dar și la principiile wilsoniene, s-a referit și episcopul Miron Cristea: "**După 52 luni de uriașe jertfe și de mult sânge românesc vărsat în lupte crunte, a biruit sfânta și mântuitoarea poruncă din solia puternicului Mesia: Wilson. Tot poporul trebuie să aibă libertatea de a fi stăpân pe sine și a-și croi însuși viitorul și soarta. Ca să ne folosim și noi, românii din Ungaria și Transilvania, de dreptul cuprins în acest evanghelic principiu, am venit la această istorică și măreață Adunare Națională în străvechea Alba Iulia, de care ne leagă amintirea celor mai crude chinuri și suferințe, dar și cea mai sfântă nădejde**"¹⁸¹.

A biruit un Adevăr și s-a făcut o Dreptate. Unirea era o cerință a istoriei naționale, sprijinită și pe un principiu de drept universal. Românii au venit la Alba Iulia pentru a împlini un ideal național, fără a aduce vreo atingere principiilor istoriei universale în plină desfășurare.

4.1.23. Mulțimea de pe Câmpul lui Horea primește Hotărârea Unirii Mari.

Discursul episcopului Iuliu Hossu

O "**uriașă simfonie celei a conștiinței naționale**" așteptă pe Platoul Romanilor vestea cea bună: Unirea. "**Entuziasmul se legăna între sală și mulțime, ca și valurile agitate între două ziduri de stâncă**", scrie Teodor Neș¹⁸², un fruntaș al luptei naționale prezent la Alba Iulia. Vremea era târzie. Trecuse de orele prânzului "**și de afară de la popor ne veneau știri și ștafete să ne grăbim**", mărturisește Ioan Coltor în ziarul Unirea de la Blaj¹⁸³.

Gheorghe Pop de Băsești, președintele Adunării, suspendă lucrările pentru a duce la cunoștința mulțimii Actul Unirii. Episcopului Iuliu Hossu i-a revenit atunci marea cinste de a fi crainicul Unirii, de a prezenta mulțimii, din încredințarea Măritei Adunări Naționale, Hotărârea de Unire cu "Țara". El anunță și citește maselor participante la Alba Iulia Rezoluția Unirii și, prin ea, împlinirea unui mare eveniment istoric, de mult așteptat, în care a văzut - ceea ce și era - "**o biruință a dreptății**". Marea Unire venea, într-adevăr, din istorie, din toată istoria noastră, ca un act de dreptate.

Desăvârșirea unității naționale era, în concepția episcopului Hossu, opera poporului român, împlinită de El și prin El, cu sprijin divin, în virtutea unor adevăruri sacre înscrise în istoria eternității. E marele adevăr, dorit și rostit atunci de episcopul Iuliu Hossu și de întreaga generație de la 1918. El socotește poporul strâns la Alba Iulia, cu deplin temei, **"marea armată a sufletelor alese ale neamului"** românesc. Cuprindea generația care -în aceeași concepție - avea toate temeiurile să se mândrească cu ceea ce a văzut cu ochii minții și ai inimilor la Alba Iulia, cu ceea ce se realizase, de fapt, în zilele lui noiembrie-decembrie 1918 pretutindeni în țară. **"O viață întreagă veți mărturisii"** - spunea episcopul Iuliu Hossu, adresându-se mulțimii - cu mândrie **"și eu am fost la Alba Iulia"**, iar fiii voștri vor chezași puternic și fericiți, rostind : **"Și părinții noștri au fost la Alba Iulia"**¹⁸⁴. El vede, prin realizarea unirii, **"o Românie Mare întemeiată pe dreptatea lui Dumnezeu și pe credința poporului său"**. Credință, dreptate și adevăr sunt, pentru episcopul Iuliu Hossu, imperativele vremurilor noi și temelia Statului Român, României Mari, căreia îi dorește veșnică trăinicie: **"Cântarea noastră de biruință să fie cântarea neamului pe calea lungă și grea a veacurilor"** ce vor veni. **"Trăiască România Mare, una și în veci nedespărțită"**¹⁸⁵ sunt urările cu care își încheie cuvântarea.

Poporul primește cu mare bucurie vestea Unirii și cu mare încredere toate cele cuprinse în Rezoluția citită lor. Erau cuprinse aici toate vrerile și toate dorințele lor, ale lor și ale celor lăsați acasă: unirea, în primul rând, drepturi egale tuturor, fără nici o deosebire de etnie și confesiune, intelectualilor depline căi de afirmare, pământ țăranilor și o viață în spiritul lumii europene, muncitorilor.

Aclamațiile mulțimii au fost delirante. De pe alte tribune improvizate vestesc Actul Unirii și alți reprezentanți ai națiunii române: **"Trăiască Unirea tuturor românilor"**. E o bucurie fără margini. Sunt cu toții martori și făptași ai **"Marii Uniri, ai României Mari"**.

Oameni ai condeiului - ziariști, scriitori, preoți și oameni politici - au scris atunci sau în vremurile ce au urmat despre ziua de 1 Decembrie 1918 ca despre cea mai sfântă zi a poporului român. De 80 de ani, în timpuri bune sau rele, participanții la Marea Unire sau urmașii acestora, urmând îndemnul episcopului Hossu, rememorează și redescoperă mereu dimensiunile unei zile istorice fără egal în istoria noastră. Sala Unirii și Câmpul lui Horea sunt locuri sacre pentru noi toți, iar imaginile lăsate de fotografii Unirii, Mârza, vor rămâne mărturii grăitoare pentru toate veacurile. Priviți chipurile elitei și ale mulțimii și veți înțelege și cine și cum s-a făcut Unirea cea Mare la Alba Iulia.

Îmbrăcați în haine de sărbătoare, fiecare în portul național ce-l particulariza, așezați într-o ordine perfectă în cadrul obștii pe care o reprezentau, privindu-i azi ai convingerea că la Alba Iulia nu au fost numai oameni cu inimile lor deschise, în haine de sărbătoare, ci însuși Pământul Țării Transilvane, Ardealul și Banatul, Crișana și Maramureșul. Era harta desfășurată a românismului de dincoace de munți. Așa era pe Câmpul lui Horea și tot așa în Sala Marii Uniri.

După prezentarea Rezoluției Unirii în fața mulțimii de către episcopul Iuliu Hossu, biroul Marii Adunări Naționale și o parte din delegați s-au reîntors în sala unde s-a votat unirea. Aici, George Pop de Băsești aduce mulțumiri tuturor pentru încrederea manifestată față de el și "soții săi din prezidiu", invită pe membrii Marelui Sfat Național să participe la ședința de constituire a Consiliului Dirigent, a doua zi în 2 decembrie, în sala Tribunalului din Alba Iulia, și declară, în numele prezidiului, **"Adunarea Națională de încheiată"**¹⁸⁶. Lua sfârșit astfel o mare solemnitate ce consacra o mare izbândă a întregii națiuni române. Chișinăul, Cernăuțiul, Bucureștiul - ce își primea regele reîntors din pribegie în aceeași zi de 1 Decembrie 1918, - și Alba Iulia sunt toate cetățile neamului românesc în care s-a hotărât, prin unirea provinciilor românești Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, reîntregirea neamului românesc.

A doua zi, la 2 decembrie 1918, Marele Sfat Național ales cu o zi mai înainte, întrunit în sala Tribunalului din Alba Iulia, își statornicește organizarea și se formează Consiliul Dirigent¹⁸⁷.

4.1.24. În capitala Țării

Tot la 2 decembrie, Marele Sfat Național hotărăște să fie aduse la cunoștința regelui și a guvernului Rezoluția Adunării Naționale, constituirea Marelui Sfat și a Consiliului Dirigent. Delegația Marelui Sfat Național încredințată să prezinte Actele Unirii a fost constituită din episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu, din Al. Vaida-Voevod și Vasile Goldiș, Caius Brediceanu și Mihai Popovici.

Ultimii doi, Caius Brediceanu (de la Lugoj) și Mihai Popovici (de la Brașov), secretari ai Marelui Sfat, au plecat de la Sibiu spre București chiar a doua zi. Misiunea lor era de a pregăti primirea delegației transilvănene. În ziua de 12 decembrie, delegația Marelui Sfat pornește spre București. În gara Teiuș s-au întâlnit Hossu și Vaida venind de la Gherla-Dej, Cristea și Goldiș de la Caransebeș-Arad. La Copșa Mică, delegații au fost întâmpinați de Laurențiu Oanea, care le înmânează, din partea lui Ștefan Cicio Pop, Rezoluția Unirii, scrisă la Sibiu pe un frumos pergament de piele. La Brașov li s-au alăturat Caius Brediceanu și Mihai Popovici, reînțorși de la București pentru a-i întâmpina. În gara Brașovului, delegația a fost primită cu drapele și îndelungate ovații. Ovațiile au fost reînnoite la Ploiești, orașul care, cu câteva decenii în urmă, la 1867, întâmpinase cu mare elan pe ardelenii George Barițiu, Timotei Cipariu, Iosif Hodoș, Alexandru Roman în drumul lor spre Academia Română, unde mergeau pentru a face "unirea limbii române".

La București, sosiți la 13 decembrie 1918, orele 5,30, au fost întâmpinați de membrii guvernului și ai Marelui Stat Major, în frunte cu Ion I.C. Brătianu și generalul C. Prezan, de reprezentanții Academiei Române, de fruntașii unor societăți culturale și patriotice, de reprezentanții coloniei săsești din București, de o mulțime de locuitori ai capitalei. A fost o primire sărbătorească. Cuvântul de salut al cetățenilor Capitalei a fost rostit de primarul Hălceanu. Din partea transilvănenilor a vorbit Miron Cristea. Și unul și altul au subliniat importanța realizării unității ca stat național. O zi mai târziu, la 14 decembrie, a avut loc o mare recepție în sala tronului, prilejuită de predarea Actului Unirii, un banchet și un dîneu oficial. La toate s-au rostit toasturi înflăcărâte, subliniindu-se luptele grele purtate pentru unitate și însemnătatea desăvârșirii acesteia.

"Vă așteptăm de o mie de ani - spunea Ion I.C. Brătianu la banchetul din seara zilei de 14 decembrie - și ați venit ca să nu ne mai despărțim niciodată [...] Bucuria noastră nu este bucuria unei singure generații. Ea este sfânta tresărire de bucurie a întregului popor român care de sute și sute de ani a îndurat suferințele cele mai crude, fără să-și piardă credința neclintită în sosirea acelei zile care ne unește astăzi și care trebuia să vie, care nu putea să nu vie"¹⁸⁸.

La 24 decembrie 1918, regele Ferdinand, luând act de hotărârea unanimă a Adunării Naționale de la Alba Iulia, îndeplinește, în lipsa parlamentului dizolvat în noiembrie 1918, actul constituțional, acoperit de o voință profund populară, al decretării unirii tuturor ținuturilor românești de dincoace de munți - Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul - pământul și oamenii săi, cu toate împlinirile lor, dar și cu toate visele lor¹⁸⁹.

Un an mai târziu, în cadrul dezbaterilor întâiului parlament al României Unite, la 29 decembrie 1919, decretul Unirii primește putere de lege prin votul dat de deputații și senatorii veniți în capitala țării din toate provinciile României. Expunerea de motive fusese semnată de Alexandru Vaida, în calitate de președinte al Consiliului de Miniștri, și de Ștefan Cicio Pop, ministru secretar de stat. Raportul delegaților pe secțiuni ai Camerei, împreună cu proiectul de lege, a fost prezentat, ca și la Alba Iulia, de către Vasile Goldiș¹⁹⁰.

Și unele, și altele au dat prilejul unor rememorații ale unor pagini din istoria națională în care și lupta pentru drepturi sociale, și lupta pentru o viață liberă și demnă, mereu purtate, mereu unite, aveau să conducă la Marea Unire. Au fost, de asemenea, invocate temeiurile de drept ale Unirii, spuse în graiul

simplu al adevărului istoric și altădată, la Blaj și Alba Iulia, și în alte locuri, muntene, moldovene sau transilvănene, la 1848, 1859, 1877-1878, 1918. Era o nouă și frumoasă lecție de istorie. **"Unirea tuturor românilor într-un singur stat național** - se spunea în Expunerea de motive - este urmarea firească a faptului că acest popor, luptând cu bărbăție împotriva tuturor vicisitudinilor istoriei, de la zămisirea sa și până astăzi n-a părăsit niciodată țara unde a fost așezat, ci și-a păstrat-o fructificând-o neîncetat cu sudoarea frunții sale și înscriindu-și în istorie dreptul la dânsa, prin scump sângele său, vărsat de atâtea ori, apărând-o. Unirea tuturor românilor într-un singur stat național este unirea firească a unirii sale sufletești, care în cursul tuturor timpurilor și-a păstrat conștiința ființei sale etnice distincte, unitatea limbii, a credinței și a datinilor sale. Unirea tuturor românilor într-un singur stat este un act al dreptății istorice și o pretenție a civilizațiunii umane".

În numele acestei dreptăți și al acestei justificate pretenții era chemată Adunarea Națională a întregii țări **"să încadreze în corpul legilor românești această unire și să ratifice decretul lege nr. 3631, investindu-l cu destulă putere de lege și consacrand astfel definitiv și pe veci actul Unirii românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș cu regatul României"**¹⁹¹.

Era, firește, o chemare de mult așteptată, de mult dorită și nu numai de cei prezenți atunci în parlament, ci de întreaga opinie publică românească. La București, erau prezente, la sfârșit de decembrie 1919, ca și la Alba Iulia, cu un an mai devreme, la 1 Decembrie 1918, inimile românilor din toate părțile țării românești. Chemarea era adresată după ce, mai înainte, în parlamentul țării - și nu numai acolo - deputații naționalităților conlocuitoare făcuseră declarații de loialitate față de statul român, în numele lor și al celor pe care îi reprezentau. Desăvârșirea unității național-politice a statului român și-a urmat astfel cursul firesc, printr-o deplină solidaritate a tuturor românilor, manifestată până la împlinirea ultimului act izvorât din normele dreptului național și universal, primind în același timp și adeziunea naționalităților conlocuitoare, afirmată nemijlocit și confirmată apoi prin încadrarea lor în normele vieții de stat a României, ca stat unitar, suveran și independent.

BIBLIOGRAFIE¹

I. Istoria României (sinteze)

1. I. Agrigoroaiei, V. Cristian, Gh. Iacob, *România de la independență la Marea Unire. (Coordonatele și strategia dezvoltării)*. Iași, 1989, 383 p.
2. Teofil Bălaj, *România. The Land and the People*. Bucharest, Meridiane Publ. House, 1972, 247 p. Ed. și în lb. franceză, română, rusă, spaniolă.
3. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Histoire de la Roumanie des origines à nos jours*. Paris, Ed. Horvath, 1970, 503 p.
4. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, etc., *Istoria României. Compendiu*, București, Ed. didactică și pedagogică, 1969, 1727 p.; Ed. a II-a, 1971, 592 p.; Ed. a III-a, 1974, 558 p.
5. x x x *Cultură și societate. Studii privitoare la trecutul românesc. Volum îngrijit de Al. Zub*. București, Ed. Științifică, 1991, 517 p.

¹ De văzut pentru toate problemele legate de unire Cpitolul IV 1918. Studii de istoriografie, V, Bibliografii și Notele Cap. 1918. Desăvârșirea Unității Statului român.

6. Iosif Constantin Drăgan, *Istoria românilor*. București, Ed. "Europa Nova", 1993, 336 p.
7. Dumitru V. Firoiu, *Istoria statului și dreptului românesc*. București, Ed. didactică și pedagogică, 1976, 391 p.
8. Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*. București, Ed. Humanitas, 1992, 365 p.
9. Mihnea Gheorghiu, N.S. Tanașoca, Florin Constantiniu, Dan Berindei, Gh. Buzatu, *Brève histoire de Roumanie*, Caracas, 1982, 208 p.
10. C. Constantin Giurescu, C. Dinu Giurescu, *Geschichte des Rumänen*. Bucharest, Wissenschaftlicher und enzyklopädischer Verlag, 1980, 495 p.
11. Idem, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*. București, Ed. Albatros, 1975, 1040 p.
12. x x x *Istoria dreptului românesc*, vol. II, partea I. București, Ed. Academiei, 1984, 440 p.
13. x x x *Istoria României. Compendiu*, vol. I-III. Sub redacția acad. Șt. Pascu, 1976, 1373 p.
14. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*. București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983, 727 p.
15. x x x *Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*. Coordonator științific Ștefan Ștefănescu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, 686 p.
16. Gh. Platon, *Istoria românilor. Epoca Modernă*. Chișinău - Galați, Ed. Porto-Franco, 1992, 150 p.; Idem, *Istoria modernă a României*. București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1985, 554 p.
17. Gh. Platon, V. Russu, V. Cristian, V. Iacob, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, Ed. Universității, 1993, 367 p.
18. Nicolae M. Popp, *Românii din Basarabia și Transilvania [în toate timpurile]*. În: *Geopolitica*, vol. I, Iași, 1994, p. 202-243.
19. x x x *La Roumanie. Géographie, histoire, économie, culture*. Bucarest, Ed. Meridiane, 1966, 225 p. (Ed și în lb. engleză, germană și rusă).
20. x x x *Statul național român, factor esențial al progresului social*. București, Ed. Militară, 1988, 254 p.
21. Ion Toderașcu, *Istoria românilor. Vol. I-IV*, Ed. Universitatis, Chișinău-Iași, Porto-Franco, Galați, 1991.

II. Istoria Basarabiei, Bucovinei și a Transilvaniei

22. Corneliu Albu, *Lumini din trecut. Aspecte din lupta Transilvaniei pentru independență și unitate națională*. București, Ed. Științifică, 1992, 337 p.
23. Constantin Aldea, *O istorie zbuciumată. Basarabia până în anul 1920*. București, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1993, 256 p.
24. Ion Andreescu, *A Short History of Bessarabia and Northern Bucovina*. Introduction by Kurt W. Treptow. Iași, The Romanian cultural Foundation, 1994, 88 p.
25. Vasile Băncilă, *Semnificația Ardealului. Argument și mic dicționar de personalități transilvănene*, de Petru Poanta. Cluj, Ed. Clusium, 1993, 56 p.
26. Dan Berindei, *Basarabia în anii 1875-1878*. CTC, 1991, 2, nr. 8.

27. Alexandru V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. I-III. București, Ed. Victor Frunză, Logos, 1992, 544 p.
28. x x x *Brève histoire de la Transylvanie*. Sous la rédaction de Constantin Daicoviciu et de Miron Constantinescu. București, Ed. de l'Académie, 1965, 467 p.
29. Marin Bucur, *România până la Nistru [Basarabia în conștiința europeană a sec. al XIX-lea]*. Manuscriptum, 1992, 23, nr. 1-4, p. 16-21.
30. Virgil Bulat, *Rolul strategic al Transnistriei în Balcani ieri și azi*. Tribuna, 1993, 5, nr. 32-33, p. 6-7.
31. Sever-Mircea Catalan, *La politique tsariste en Bessarabie pendant l'année 1855*. RRD, 1993, 32, nr. 1-2, p. 47- 54.
32. Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918*. Studiu introductiv și bibliografie de Anatol Petrencu. Chișinău, Ed. Știința, 1992, 446 p.
33. Virgil Câdea, *Transilvania, centrul pământului și neamului românesc*. Academica, 1992, 3, nr. 2, p. 16-17.
34. Mihai-Ștefan Ceaușu, *Între două imperii: Bucovina*. RIM, 1990, nr. 6, p. 6-7.
35. Alexandrina Cernov, *Grupul etnic românesc din nordul Bucovinei*, ANB, 1994, 1, nr. 1, p. 151-154.
36. Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Dosarul unei provincii istorice românești*. Memoria, 1991, nr. 2, p. 60-68; 1991, nr. 3, p. 48-57; 1992, nr. 5, p. 66-74; 1992, nr. 6, p. 58-62.
37. Idem, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional. 1806-1920*. București, Ed. Albatros, 1993, 212 p.
38. Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)*. București, Ed. didactică și pedagogică, 1992, 136 p.
39. Idem, *Bucovina între două răpiri*. RIM, 1992, nr. 2, p. 4-8, 54- 55; nr.3, p. 2-8; nr. 4, p. 24-28; nr. 5, p. 4-10; nr. 6, p. 14-18; 1993, nr. 1, p. 16-19; nr. 2, p. 20-22.
40. Idem, *Din istoria Bucovinei (1755-1844)*. București, Ed. didactică și pedagogică, 1993, 163 p.
41. Ioan M. Ciolan, Constantin Voicu, Mihai Racovițan, *Transilvania. Romanian History and Perpetuation on What Official Hungarian Documents say*, 1993, 448 p.
42. Ștefan Ciobanu, *Basarabia, populația, istoria, cultura*. Ediție îngrijită de Cornel Scafeș. București, Ed. Clio, Chișinău, Ed. Știință, 1992, 159 p.
43. George Ciorănescu, *Bessarabia. Disputed Land between East and West*. București, Ed. Fundației Culturale Române, 1993, 354 p.
44. Ion Coja, *Transilvania. Invincibile argumentum*. București, Ed. Athenaeum, 1990, 303 p.
45. x x x *Din istoria Transilvaniei*, Ed. a III-a, vol. I; Ed. a II- a, vol. II. București, Ed. Academiei, 1963, XI + 354 p. (I), XVI + 550 p. (II).
46. Lucian Dumbravă, *Voevodala Bucovina*. Cronica, 1993, 28, nr. 23, p. 3; nr. 24, p. 12.
47. Gala Galaction, *Zile basarabene*. Text stabilit și studiu introductiv de Gheorghe Cunesco. Chișinău, Ed. Știința, 1993, 228 p.
48. Ion Gherman, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța*. Prefață de Ioan Scurtu. București, Ed. All, 1993, 120 p.

49. Idem, Ținutul Herța. Istoria tragică a unui pământ românesc. Prefață de Nicolae Lupan. București, 1991, 32 p.; ANB, 1994, 1, nr. 1, p. 155-156.
50. C.C. Giurescu, Transilvania în istoria poporului român. București, Ed. Științifică, 1967, 164 p. (și în lb. engleză, 1969, 138 p. și germană, 142 p.).
51. Nicolae Pan Halippa, Basarabia: un secol de ocupație. RIM, 1990, nr. 6, p. 4-5.
52. Pantelimon Halipa, Anatoli Moraru, Testament pentru urmași. München, 1988, 235 p.
53. Mihai Iacobescu, Din istoria Bucovinei. Vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială. București, Ed. Academiei Române, 1993, 550 p.
54. Idem, Idealul de libertate și unitate națională la românii din nordul Moldovei sub Habsburgi (1774-1918). AIIAI, 1988, 25, nr. 2, p. 59-75.
55. Ion Jalea, Basarabia. Craiova, Ed. Curierul doljean, 1990, 32p.
56. Aurel Karetki, Adrian Pricop, Lacrima Basarabiei. Culegere de documente. Chișinău, Ed. Știința, 1993, 320 p.
57. x x x Kulturlandschaft Bukowina. Studien zur deutschsprachigen Literatur des Buchenlandes nach 1918. Herausgegeben von Andrei Corbea, Michael Astner. Iași, Ed. Universității "Al.I. Cuza", 1990, 299 p.
58. Miltonm C. Lehrer, Ardealul, pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american). Ediția a II-a, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, 430 p.
59. Iulian Măcreanu, O ramură a neamului. Românii transnistreni. RIM, 1990, nr. 6, p. 21-24.
60. Paul Mihail, Mărturii de spirirtualitate românească din Basarabia. Cuvânt înainte de Nestor Vornicescu. Postfață de Ștefan Sorin Gorovei. Chișinău, Ed. Știința, 1993, 408 p.
61. Ion I. Nistor, Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru. Cu o anexă: Memoriu asupra Republicii Moldovenești. REF, 1993, 38, nr. 1-2, p. 25-40.
62. Ioan Silviu Nistor, Românii transnistreni. RIM, 1991, nr. 4, p. 49-50; 1992, nr. 1, p. 20-21; nr. 2, p. 20-22; nr. 4, p. 29-30; nr. 5, p. 23-24; 1993, nr. 2, p. 25-27; nr. 3, p. 33-34; nr. 4-5, p. 65-67; Transilvania, 1993, 5, nr. 32-33, p. 11, 12.
63. Vasile Novac, Goleștii. Basarabia și Bucovina. Argeș, 1990, 25, nr. 8, p. 1, 4; nr. 9, p. 11-14.
64. Ștefan Pascu, Ce este Transilvania ? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești. Was ist Siebenbürgen in Rahmen der rumänischen Kultur. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1983, 414 p. Ediție bilingvă română și germană. Ediție separată și în lb. maghiară (1984).
65. Idem, A History of Transylvania. New York, Dorest Press, 1990, 317 p.
66. Idem, Istoria Transilvaniei, Blaj, Tip. Lumina, 1944, 382 p.
67. Gheorghe Pavelescu, Aspecte din spiritualitatea românilor transnistreni. Credințe și obiceiuri. REF, 1993, 38, nr. 1-2, p. 53-82.
68. Titus Podea, Transylvania. Posfață de Elisabeta Simion. București, Ed. Fundației Culturale Române, 1993, 230 p.
69. Ion Popescu, Aspecte socio-lingvistice ale asimilării românilor în regiunea Cernăuți. ANB, 1994, 1, nr. 1, p. 163- 169.
70. Idem, Partea românofonă a regiunii Cenăuți și zonele ei socio- lingvistice. GB, 1994, nr. 1, p. 21-27.

71. Anton Rațiu, Români de la est de Bug. Cercetări etno- sociologice și culegere de folclor. Prefață de acad. Vladimir Trebici. București, Ed. Fundației Culturale Române, 1994, 168 p.
72. Louis Roman, Români la est de Nistru în secolele XIII-XIX. RI, 1992, 3, nr. 7-8, p. 725-734.
73. Ion Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Gosu ... Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994. București, Ed. Tempus, 1994, 410 p.
74. Ion V. Strătescu, Salut, Basarabia. Cuvânt înainte: Victor Crăciun. București, Ed. pentru Turism, 1991, 129 p.
75. x x x Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschiderea europeană. Coordonatori: Sorin Mitu și Florin Gogâltan. Cluj, 1994, 258 p.
76. Mirela Șerban, Contribuții la dezvoltarea agriculturii în Bucovina în timpul stăpânirii austriece (1755-1918). Suceava, 1993, 20, p. 143-147.
77. Nicolae Titulescu, Basarabia pământ românesc. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion Greceanu. București, Ed. Rum-Irina, 1992, 137 p.
78. Paul Vataman, Figuri sorocene. Prefață de Pan Halippa. Chișinău, Ed. Știința, 1993, 184 p.
79. Valentin Zebenciuc, Populația dintre Prut și Nistru. Probleme de identitate etnică. REF, 1993, 38, nr. 1-2, p. 41- 51.

III. Ideea unității naționale

80. Adolf Armbruster, Romanitatea românilor. Istoria unei idei. București, Ed. enciclopedică, 1993, 344 p.
81. Cornelia Bodea, Ideea de unitate și continuitate în conștiința poporului român. AII, 1968, 14, nr. 2-3, p. 135-153.
82. Vistian Goia, Ideea marii uniri în elocința transilvană. Steaua, 1991, 2, nr. 11, p. 8-9.
83. Vasile Netea, Conștiința originii române și unității naționale în istoria poporului român. București, Ed. Albatros, 1980, IX + 254 p.
84. Idem, Pe drumul unității naționale. Studii și evocări. Cluj- Napoca, Ed. Dacia, 1975, 279 p.
85. Gheorghe Platon, Forța ideii de unitate în istoria românilor. În: Dezbateri istoriografice, Iași, 1983, p. 1-15.
86. Idem, Ideea unității - idee-forță în istoria românilor. Apulum, 1987, 24, p. 315-323.
87. A. Răduțiu, P. Teodor, Ideea de unitate politică la români. București, Ed. Științifică, 1968, 120 p.
88. Gheorghe Platon, De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă. Iași, 1995, 287 p.
89. x x x Unitate și continuitate în istoria poporului român. București, Ed. Academiei, 1968.
90. A.D. Xenopol, Unitatea sufletului românesc. În: Geopolitica, vol. I, Iași, 1994, p. 147-152.

IV. 1918. Studii de istoriografie

91. Nicolae Bocșan, Istoriografia Unirii [1918]. Tribuna, 1985, 29, nr. 48, p. 1,6.

92. D. Ciurea, Unirea Transilvaniei - imperativ istoric. Note istoriografice. AIIAI, 1983, 20, p. 47-49.
93. x x x Cronica Marii Uniri. MI, 1978, 12, nr. 11, p. 1-63; nr. 12, p. 5-32.
94. V. Curticăpeanu, Oglindirea procesului de unitate național politică a românilor în istoriografia modernă. În: Unitate și continuitate în istoria poporului român. București, Ed. Academiei, 1968, p. 381-394.
95. Idem, Principiul naționalității în gândirea istorică românească (secolul al XVIII-lea - mijlocul secolului al XIX-lea). În: Etudes d'histiographie. Bucarest - Université de Bucarest, 1985, p. 109-124.
96. Miahî Dan, Pompiliu Teodor, Aurel Răduțiu, Ideea de unitate a poporului român oglindită în istoriografie. AIICN, 1968, 11, p. 25-57.
97. Elena Dunăreanu, 1 Decembrie 1918 în iconografia bibliotecii "ASTRA". În: Filologie și istorie. Omagiu Marii Uniri. Sibiu, 1990, p. 383-384.
98. Alexandru Duțu, Însemnări despre rolul cărții în realizarea statului unitar național român. RB, 1968, 21, nr. 11, p. 662-663.
99. V. Fanache, Semnificația Unirii (1918) în literatura Transilvaniei. Studia Philol., 1968, 13, fasc. 2, p. 3-11.
100. Cornel Grad, Doru E. Goron, Contribuții sălăjene la istoriografia problemei Marii Uniri. AMP, 1990-1991, nr. 14-15, p. 341-345.
101. Emil Manu, Literatura unității naționale. RITL, 1978, 27, nr. 4, p. 475-490.
102. Toader Nicoară, Ghizela Cosma, Stadiul editării documentelor Unirii de la 1 Decembrie 1918. IA, 1993, 1, nr. 2, p. 29-37.
103. Aurel Ioan Pop, Repere istoriografice transilvănene în epoca formării statului național român unitar. Transilvania, 1980, 9, nr. 12, p. 15-16.
104. Al. Porțeanu, Rolul culturii în realizarea unirii. RB, 1968, 21, nr. 12, p. 707-709.
105. I.D. Suci, Semicentenarul unirii Transilvaniei și Banatului oglindit în istoriografia română. SR. ist., 1969, 22, nr. 4, p. 761-777.
106. Pompiliu Teodor, Az Egyesules a törtonetirázban. Korunk, 1983, 42, nr. 11, p. 841-845.
107. Idem, N. Iorga et l'histoire de Transylvanie. Quelques repères. R. Trans., 1991, 1, nr. 1, p. 18-30 (și în lb. română).
108. Idem, Istorici români și probleme istorice. Oradea. Fundația culturală "Cele Trei Crișuri", 1993, 195 p.
109. Idem, Transilvania spre un nou discurs istoriografic. Xenopoliana, 1994, 1, nr. 1-4, p. 59-63.
110. Al.D. Vasile, Scrisori consacrate unirii Transilvaniei cu România. RRSI, 1969, 3, nr. 1, p. 130-141 și în lb. franceză în: RREJ, 1969, 3, nr. 1, p. 137-148.
111. Florin Vlad, Unirea din 1918 oglindită în literatură. RMMM, 1983, nr. 10, p. 32-36.

V. Bibliografii

a). 1918

112. x x x Bibliografia istorică a României, I 1944-1969, p. 202- 205; IV. 1969-1974, p. 259-261; V. 1974-1979, p. 248-253; VI. 1979-1984, p. 264-270; VII. 1984-1989, p. 267-275; VIII. 1989-1994, p. 192-197.
113. x x x Contribuții bibliografice privind Unirea Transilvaniei cu România. București, 1969, 648 p.
114. Robert Deutsch, Istoricii și știința istorică din România. 1944-1969. București, Ed. Științifică, 1970, 680 p.
115. Stelian Mândruț, Bibliografia istorică a Banatului (1970- 1985). SIB, 1989 (1991), 15, 1, p. 1-150.
116. Ștefan Pascu, Marcel Știrban, Bibliografia Unirii Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918. AIICN, 1968, 11, p. 171-257.
117. Cristian Popiștean, Bibliografia istorică a Marii Uniri. RL, 1988, 21, nr. 49, p. 20-21.
118. Alexandru Rusu, Contribuții la bibliografia istorică a Banatului. SIB, 1989 (1991), 15, 1, p.153-185.
119. Paul Simionescu, L'union de la Transylvanie avec la Roumanie, 1918. Contribution bibliographique. RRH, 1968, 7, nr. 6, p. 1201-1212.
120. Alexandru Stănciulescu-Bârda, Contribuții la Bibliografia istorică a României. AIIAI, 1988, 25, nr. 2, p. 469- 483; 1989, 26, p. 575-589.
121. x x x Unirea Transilvaniei la Patria Mamă. Bibliografie. Oradea, Biblioteca municipală, 1968 (litogr.)

b). Personalități

122. Ioan I.C. Brătianu, în Bibliografia istorică a României, VIII, 1989-1994, p. 159.
123. Ștefan Cicio-Pop, în Bibliografia istorică a României, IV. 1969-1974, p. 213; V. 1974-1979, p. 180; VI. 1979- 1984, p. 180; VIII. 1989-1994, p. 159.
124. Regele Ferdinand, la Ioan Scurtu, Regele Ferdinand și Marea Unire. MI, 1994, 28, nr. 6, p. 3-6.
125. Octavian Goga, în Bibliografia istorică a României. VI. 1979- 1984, p. 208; VII. 1984-1989, p. 194; VIII. 1989- 1994, p. 160.
126. Vasile Goldiș, în Bibliografia istorică a României. IV. 1969- 1974, p. 209; V. 1974-1979, p. 178-179; VI. 1979- 1984, p. 208-209; VIII. 1989-1994, p. 160-161.
127. x x x Cronicari ai Unirii: Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Alexandru V. Boldur, Ion C. Inculeț. MI, 1991, 25, nr. 3, p. 17-23.
128. Iuliu Hossu, la I. Dimitriu-Snagov, Documente inedite. Cardinalul Iuliu Hosuu. MI, 1993, 27, nr. 12, p. 36- 39.
129. Take Ionescu, în Bibliografia istorică a României. IV. 1969- 1974, p. 211; VI. 1979-1984, p. 210.

130. Nicolae Iorga, în *Bibliografia istorică a României*. I. 1944- 1969, p. 11-13; IV. 1969-1974, p. 37-41; V. 1974- 1979, p. 26-28; VI. 1979-1982, p. 33-35; VII. 1984- 1989, p.31-32; VIII. 1989-1994, p. 32-35.
131. Lazăr Aurel, în *Bibliografia istorică a României*. VI. 1979- 1984, p. 210; VIII, 1989-1994, p. 161.
132. Lucaci Vasile, în *Bibliografia istorică a României*. IV. 1969- 1974, p. 211; V. 1974-1979, p. 179; VIII. 1989-1994, p. 161.
133. Iuliu Maniu, în *Bibliografia istorică a României*. VIII. 1989- 1994, p. 162.
134. George Pop de Băsești, în *Bibliografia istorică a României*. IV. 1969-1974, p. 213; VIII, 1989-1994, p. 183.
135. Constantin Stere, în *Bibliografia istorică a României*. IV. 1969-1974, p. 214; VIII, 1989-1994, p. 164.
136. Vasile Stoica, în *Bibliografia istorică a României*. VI. 19179- 1984, p. 181.
137. Ioan Suci, în *Bibliografia istorică a României*. IV. 1969- 1974, p. 214; V. 1974-1979, p. 181; VI. 1979-1984, p. 181.
138. Nicolae Titulescu, în *Bibliografia istorică a României*. IV. 1969-1974, p. 214; V. 1974-1979, p. 181; VI. 1979- 1984, p. 213-217; VIII, 1989-1994, p. 164-165.
139. Alexandru Vaida Voievod, în *Bibliografia istorică a României*. VIII. 1989-1994, p. 165; și în *Memorii*, vol. I-III. Prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, Cluj, Dacia, 1994-1997, Maior Liviu, Alexandru Vaida Voievod între Belvedere și Versailles. Cluj-Napoca, Sincron, 1993, 296 p.
140. Președintele american Wilson la Vasile Vesa, *President Wilson's Principles in Transilvania, in the Fall 1918*. *Studia hist.*, 1980, 25, fasc. 1, p. 32-38.

VI. Problema Unirii la București și Iași în 1918-1919.

141. Ana Ciocoiu, *Iașul și Marea Unire*. *Mărturii din presa vremii*. BC, 1989, 13, p. 59-66.
142. I. Ciupercă, *Romania Facing Recognition of Its National Unity*. AIIAI, 1988, 25, nr. 7, p. 23-59.
143. V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*. București, Ed. Științifică, 1968, 287 p.
144. Gheorghe Dumitrașcu, *Românii dintre Dunăre și Mare, solidari cu dezideratul înfăptuirii unității naționale a tuturor românilor*. RMMM, 1983, nr. 10, p. 37-42.
145. Gheorghe Dumitrașcu, Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind solidaritatea românilor în mișcarea de unitate națională (1918)*. RI, 1988, 41, nr. 10, p. 943-959.
146. Gheorghe I. Florescu, *Unirea cea mare și parlamentul României (1919-1938)*. *Cronica*, 1993, 28, nr. 22, p. 2.
147. Idem, *Unitatea națională în dezbaterile Parlamentului de la Iași (1916-1918)*. SC - Vrancea, 1981, 4, p. 201-239.
148. Titu Georgescu, *Academia și Universitatea în slujba Unirii*. AO, 1981, 2, p. 135-140.
149. Silvia Ioanid, *Contribuția universitarilor din București și Iași la Unirea Transilvaniei cu România*. AUB ist. 1969, 18, nr. 1, p. 51-72.

150. D. Ivănescu, Unirea în documente ieșene. AIIAI, 1988, 25, nr. 2, p. 251-263.
151. Viorica Moisuc, Anul 1918 în istoria românilor. Puncte de vedere. RI, 1981, 34, nr. 5, p. 853-881; în lb. franceză, RPH, 1981, 6, nr. 3-4, p. 172-177.
152. Vasile Niculae, 14 mai 1919. Academia Română omagiaază Marea Unire. MI, 1991, 25, nr. 12, p. 9-12.
153. Panit I. Panait, Bucureștii Marii Uniri. În: Pagini de istorie (Studii și comunicări științifice). Vol. I, București, 1990, p. 169-172.
154. Constantin Paraschiv, Parlamentul Român și pregătirea Marii Uniri. RI, 1987, 40, nr. 1, p. 38-49.
155. Anghel Popa, Universitatea din Iași solidară cu Marea Unire. CM, 1993, 2, nr. 11-12, p. 6.
156. x x x Parlamentul României. Sesiune solemnă a Parlamentului României la Alba Iulia, 1 decembrie 1990. Documente. Ediție de Viorel Faur, București, 1992, 109 p.
157. S. Pușcariu, Noiembrie 1918: patru zile la Iași. MI, 1978, 12, nr. 4, p. 6-9.

VII. Acțiuni pentru Unire peste hotare

158. Vasile Arimia, Cristian Popișteanu, 1914-1918: la Paris și Washington, la Roma și Londra. MI, 1983, 17, nr. 12, p. 45-49.
159. Constantin Botoran, Olimpiu Matichescu, Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1980, 335 p.
160. Gh. Buzatu, Românii americani și Marea Unire. TR, 1988, 17, nr. 377, p. 121; Idem, 1 Decembrie în istoriografia străină. Cronica, 1988, 23, nr. 48, p. 8.
161. Victor Cațavei, Conducătorii gărzii naționale române a marinarilor de la Pola. Ziridava, 1993, 18, p. 255- 260.
162. Fl. Constantiniu, Ion Stanciu, Sprijinul și lupta românilor din străinătate pentru cauza unității românești (1914-1918). RI, 1977, 29, nr. 12, p. 1873-1887.
163. Maria Dinulescu, Noi mărturii privind contribuția voluntarilor transilvăneni în armata română la făurirea și consolidarea statului național unitar. ASIP, 1989, 1, p. 37-44.
164. Valeriu Florin Dobrinescu, Sorin Pârvu, The Romanian National Mission in the United States of America (1917-1918). Some Contributions. AIIAI, 1982, 19, p. 141-151.
165. V. Florea, Cărturari englezi în apărarea Marii Uniri. AIIACN, 1989, 29, p. 545-551.
166. Eugen Hulea, Despre contribuția voluntarilor români la înfăptuirea Unirii. Apulum, 1976, 14, p. 343-363.
167. Ion Isaiu, Cu delegația românilor din Budapesta la Alba Iulia, Vatra, 1988, 18, nr. 10, p. 211 A.
168. Eugen Lazăr, Românii din America în sprijinul luptei poporului nostru pentru unitatea națională. Crisia, 1980, 10, p. 633-648.
169. Ion Munteanu, Românii din America și Marea Unire. RA, 1991, 68, nr. 1, p. 76-78.
170. Augustin Mureșan, Virgil Șerban, Valeriu Seredan, comandant al Gărzii Naționale Române de la Pola. Ziridava, 1993, 18, p. 261-270.
171. Gelu Neamțu, Marea Unire în presa românilor din S.U.A. Steaua, 1990, 41, nr. 11-12, p. 8-9.

172. Idem, Un preludiv al Marii Uniri - Adunarea Națională a românilor americani din 9-10 martie 1918 de la Youpstown, OHIO. AIICN, 1994, 33, p. 157-170.
173. Mariana Păvăloiu, Marinarii și Marea Unire. MR, 1991, 2, nr. 9, p. 4, 27.
174. Ionel Penea, Activitatea Legiunii Române din Praga. AMP, 1984, 8, p. 449-454.
175. Traian Rus, Contribuții privind lupta românilor transilvăneni și bucovineni în Rusia și S.U.A. pentru unitate națională. RA, 1988, 65, nr. 4, p. 368-375.
176. Florea Salvan, Activitatea lui Octavian Goga în cadrul emigrației române din Paris pentru unirea Transilvaniei cu România. Apulum, 1975, 13, p. 479- 493.
177. Constantin I. Stan, Contribuții ale românilor aflați peste hotare la înfăptuirea idealului național în toamna anului 1918. AMP, 1988, 12, p. 621-234.
178. Constantin I. Stan, Doru E. Goron, Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni și bucovineni la realizarea unității naționale românești (1917-1918). AMP, 1987, 11, p. 331-345.
179. Constantin I. Stan, Gelu Neamțu, Din activitatea românilor americani în sprijinul înfăptuirii Marii Uniri. AMN, 1989-1993, 26-30, 2, p. 269-296; în engleză: Trans. R., 1993, 2, nr. 2, p. 3-25.
180. M.C. Stănescu, 22 octombrie 1918: "Deșteaptă-te române" în Parlamentul din Viena. MI, 1992, 25, nr. 11, p. 17- 20.
181. Vasile Stoica, Sub zodia Marii Uniri. De la Baltică la Egee. Presentare: Dumitru Preda. MI, 1992, 26, nr. 12, p. 3-8.
182. N. Streza, Contribuția românilor din S.U.A. la Unirea Transilvaniei cu România. MA, 1979, 23, nr. 10-12, p. 781-789.
183. Ion I. Șerban, Din lupta voluntarilor transilvăneni pentru unire. Senatul central al ofițerilor și soldaților români din Viena și Legiunea română de la Praga. Sargetia, 1981, 15, p. 269-286.
184. Idem, Istorical Legiunii române din Italia (1918-1919). Apulum, 1980, 18, p. 495-528.
185. Vasile Vesa, Interferențe spirituale româno-americane în conținutul actelor fundamentale ale Marii Uniri din 1918, în Civilizație medievală și modernă românească. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1985, p. 288- 295.
186. Idem, Romanian-American Spiritual Interferences in Fundamental Acts of the Great Union of 1918. Trans. R., 1993, 2, nr. 3, p. 24-31.
187. Dumitru Vitcu, Gabriel Bădărău, Political Implications of the Romanian Emigration to America up to 1918. RRH, 1992, 31, nr. 3-4, p. 255-273.
188. S. Zaharia, Aspecte ale luptei prizonierilor și a refugiaților români aflați în Italia pentru realizarea unității de stat a României [1916-1919]. Studii Cerc. Științifice, St.Soc. Bacău, 1970, p. 247-253.
189. Dumitru Zaharia, Constituirea legiunii române din Italia, rolul și importanța sa istorică (1918). În Mărăști, Mărășești, Oituz, 1917-1977, Bacău, 1979, p. 105- 128.

VIII. Unirea Basarabiei și Bucovinei

190. Elena Alistar, Bucuria revenirii Basarabiei la patria mamă. MI, 1993, 27, nr. 3, p. 9-14.

191. x x x Basarabia, ziua întâi a Marii Uniri, 27 martie 1918. Cronologie documentară de Marian Ștefan. MI, 11, 25, nr. p. 3-16, 23.
192. Dan Berindei, Basarabia - 75 de ani de la reunirea din 1918. Academica, 1993, 3, nr. 5, p. 1, 8.
193. Alexandru Chirica, Militarii basarabeni și Unirea din 1918. RIM, 1993, nr. 2, p. 5-10.
194. A. Crihan, Chișinău, 27 martie 1918. Pe calea arătată de Istorie. MI, 1994, 28, nr. 3, p. 3-6.
195. Dănuț Doboș, Istoria unui manuscris: "Moldova între Prut și Nistru - Istoria Sfatului Țării" de D. Munteanu- Râmnic și Iustin Frățiman. Cronica, 1993, 28, nr. 22, p. 3.
196. Mitru Ghițiu, Sfatul Țării și procesul de unire a Basarabiei cu România în 1918. DR, 1994, nr. 1, p. 1-9.
197. Vasile Harea, Martie 1918: "Purga" ori Unirea ? Prezentare: Mihail Harea. Cronica, 1993, 28, nr. 6-7, p. 7.
198. Vasile Gh. Miron, Ion V. Cocuz, Unirea Bucovinei cu România. SMJ, 1978, 5, p. 45-80.
199. Gh. Neacșu, Halippa Pan, "Prezența lui Stere ne-a fost de mare ajutor". MI, 1992, 26, nr. 11, p. 43-45.
200. Ion I. Nistor, N. Peaciuc-Albu, Dimitrie Marmeliuc, Cernăuți, 15/18 noiembrie 1918. O hotărâre liberă și nestrămutată (Grupaj realizat de Gh. David, M. Ștefan). MI, 1990, 24, nr. 11, p. 13-21.
201. Zigu Ornea, C. Stere și unirea cu Basarabia. RL, 1990, XXIII, nr. 17, p. 11.
202. Ștefan Pascu, De la Unirea cu Basarabia. Academica, 1994, 4, nr. 3, p. 22-23.
203. Anghel Popa, Contribuția societății academice "Junimea" din Cernăuți la făurirea României Mari. RI, 1994, 5, nr. 1-2, p. 117-128.
204. Ioan Scurtu, Sfatul Țării - organ reprezentativ al Basarabiei. MI, 1993, 27, nr. 12, p. 3-6.
205. Constantin I. Stan, Contribuții studențești la unirea Basarabiei cu România (27 martie/9 aprilie 1918). Forum, 1993, 35, nr. 11-12, p. 92-102.
206. Idem, Cum a fost realizată Unirea Basarabiei cu România în 1918 ? Forum, 1990, 32, nr. 10, p. 20-32.
207. Marin C. Stănescu, Basarabia, 1917-1918. RIM, 1992, nr. 6, p. 19-23; 1993, nr. 1, p. 20-21; nr. 2, p. 16-19; nr. 3, p. 17-21, 53.
208. Vladimir Trebici, Unirea Bucovinei cu România. ANB, 1994, 1, nr. 1, p. 15-21.

IX. Unirea Transilvaniei

IX/1 Consiliul Național Român Central și Senatul (Comandamentul) Militar Român Central

209. Paul Abrudan, Din activitatea Senatului Militar Român Central, format la Viena în 31 octombrie 1918. SMMIM, 1978, nr. 11, p. 265-278.
210. Eugen Glük, Rolul Aradului în înfăptuirea actului de la 1 Decembrie 1918. Transilvania, 1988, 17, nr. 1, p. 37-39.
211. Vasile Popeangă, Aradul în noiembrie 1918 /Activitatea CNRC/ În: Catedra. Culegere de studii, Arad, 1973, p. 294-316.

212. Ion Ranca, Noi contribuții documentare privind Unirea Transilvaniei cu România. [Sfatul Militar Român Central din Viena]. RA, 1987, 64, nr. 3, p. 286-292.
213. Nicolae Roșuț, Contribuția Aradului la pregătirea și înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România, în : Studii privind istoria Aradului. București, Ed. Politică, 1980, p. 209-233.
214. Alexandru Roz, Aradul - cetatea Marii Uniri. Timișoara, Ed. Mirton, 1993, 385 p.
215. Idem, Consiliul Național Român Central și acțiunea sa pentru Unirea Transilvaniei cu România. MI, 1988, 22, nr. 12, p. 15-22.
216. Idem, Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad. 1918. (Acte și documente). vol. I, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1993, 295 p.
217. Idem, Ședințele Consiliului Național Român Central din 27 octombrie/9 noiembrie 1918. SUVG, 1994, 4, p. 30-33.
218. Ion I. Șerban, Înființarea Comandamentului Suprem al gărzilor naționale române din Transilvania (11 noiembrie 1918). Apulum, 1979, 17, p. 597-607.
219. Gheorghe Unc, Formarea Comandei supreme a gărzilor naționale române arădene și rolul ei în unirea Transilvaniei cu România. Ziridava, 1979, 10, p. 57-78.

IX/2 Consiliile și Gărzile Naționale Române locale

220. V. Arimia, Gărzile naționale în lupta pentru înfăptuirea unității de stat a României. RA, 1968, 11, nr. 2, p. 153-164.
221. Vasile Arimia, Nicolae Petreanu, Consiliile naționale române și rolul lor în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România. AII, 1968, 14, nr. 6, p. 22-31.
222. Nicolae Bocșan, Rolul consiliilor naționale. Steaua, 1985, 36, nr. 12, p. 7-8.
223. St. Hurmuzache, I. Adam, Consiliile naționale române în lupta pentru Unirea Transilvaniei cu România. RA, 1968, 11, nr. 2, p. 133-151.
224. Traian Rus, Activitatea democratică a consiliilor naționale române în perioada octombrie-decembrie 1918. RI, 1988, 41, nr. 11, p. 1067-1082.
225. Marcel Știrban, Consiliile naționale românești și rolul lor în pregătirea Marii Uniri. MSI, 1988, 13, p. 113-119.
226. Idem, Consiliile naționale românești din toamna și iarna anului 1918 ca forme de solidaritate națională. În: Civilizație medievală și modernă românească. Cluj- Napoca, Ed. Dacia, 1985, p. 368-379.
227. Gheorghe Unc, Augustin Deac, 1918. Gărzile naționale române din Transilvania. București, Ed. Militară, 1979, 231 p.

a). Județul Alba

228. x x x Consiliul Național Român din Blaj. Protocoale și acte (noiembrie 1918 - ianuarie 1919), vol. I-II. Ediție îngrijită, prefață, indici și glosar de Viorica Lascu și Marcel Știrban. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, 1980, 228 p. (I), 240 p. (II).
229. Marin Florea, Medici și farmaciști din comitatul Alba, participanți la Marea Adunare Națională ținută la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918. Apulum, 1989, 26, p. 585-593.

230. Gheorghe Iancu, Știri privitoare la formarea de consilii și gărzi naționale în Munții Apuseni (noiembrie 1918) în Țara Moților. Alba Iulia, 1977, p. 123-127.
231. Nicolae Josan, Sfatul Național Român din Câmpeni. Documente inedite (noiembrie 1918 - ianuarie 1919). Apulum, 1988, 25, p. 455-476.
232. Nicolae Josan, Ioan Pleșa, Reprezentanții românilor din Comitatul Alba Inferioară la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Apulum, 1994, 27-30, p. 543-559.
233. Nicolae Lascu, Evenimentele din toamna 1918 într-un sat de la poalele Munților Apuseni. AMN, 1989-1993, 26-30, 2, p. 647-650.
234. Viorica Lascu, "Tinerima studioasă" din Blaj în toamna anului 1918. Pagini inedite. AIIACN, 1987-1988, 28, p. 583- 591.
235. Vasile Niculescu, La Blaj. Apulum, 1969, 7, p. 293-300.
236. Ioan Pleșa, Colaborarea consiliilor naționale române din comitatul Alba Inferioară cu Consiliul Național Român Central din Arad pentru pregătirea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Ziridava, 1977, 7, p. 249-265.
237. Idem, Constituirea și activitatea Consiliului Național Român din Cugir în perioada noiembrie 1918 - martie 1919. Apulum, 1978, 16, p. 467-475.
238. Idem, Contribuția românilor de pe meleagurile Albei la realizarea actului istoric de la 1 Decembrie 1918. RA, 1990, 67, nr. 4, p. 371-379.
239. Idem, Formarea și activitatea consiliilor naționale din județul Alba în luna noiembrie 1918. Apulum, 1969, 7, p. 385-410.
240. Marcel Știrban, Din activitatea consiliilor și gărzilor naționale române constituite în comitatele Alba și Târnava Mică (până la 1 decembrie 1918). Apulum, 1972, 10, p. 553-562.

b). **Județul Arad**

241. Dan Demșea, Delegații arădeni la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Antecedente biografice ale unor categorii socio-profesionale. Ziridava, 1993, 18, p. 271-283.
242. Lucian Emandi, Documente arădene despre Unirea cea Mare. MB, 1983, 33, nr. 11-12, p. 754-768.
243. George Manea, Activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din Județul Arad. CTC, 1991, 2, nr. 10, p. 11.
244. Alexandru Roz, Constituirea și activitatea consiliilor și gărzilor naționale românești din județul Arad [1918- 1919]. Ziridava, 1987, 15-16, p. 185-208.
245. Marcel Știrban, Județul Arad și anul 1918 în chestionarul Astrei. R.Trans., 1991, 1, nr. 1, p. 112-132; în lb. engleză, 1991, 1, nr. 1, p. 160-182.

c). **Banat**

246. Flaviu Bizerea, Marea Unire din 1918 și sudul Banatului. SIB, 1988, 14, p. 153-169.
247. George Cipăianu, Gheorghe Iancu, Nouvelles contributions concernant l'institution de l'administration roumaine dans le Banat (1919). AIIACN, 1985-1986, 27, p. 457-474.

248. x x x Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene, 1914-1919. București, Academia de Științe Sociale și Politice, 1983, XLVIII + 255p.
249. Ieremia B. Ghita, Fabian M. Polgar, "Tot Banatul este în flăcări". Aspecte ale luptei pentru Marea Unire. ALT. B., 1990, 40, nr. 11-12, p. 76-78.
250. Gheorghe Luchescu, Momente din lupta politică pentru Unire în Banat. În: Filologie și istorie. Omagiu Marii Uniri. Sibiu, 1990, p. 169-178
251. Gheorghe Magas, Exercitarea puterii de către Consiliul Național Român Caransebeș, în perioada noiembrie 1918 - august 1919. Banatica, 1981, 6, p. 319-323.
252. Wiliam Marin, Ioan Munteanu, Gheorghe Radulovici, Unirea Banatului cu România. Timișoara, 1968, 302 p. (Muzeul Banatului).
253. Ioan Munteanu, Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, Banatul și Marea Unire 1918. Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1992, 415 p.
254. Gheorghe I. Oancea, Unirea din 1918. Contribuții bănățene. 1848-1918. Timișoara, Universitatea din Timișoara, 1988, 220 p.
255. Radu Păiușan, Bănățenii la Alba-Iulia. RI, 1993, 4, nr. 11-12, p. 1101-1105.
256. Vasile Popeangă, Destrămarea aparatului administrativ în Banat în timpul luptei pentru Unire (toamna anului 1918). SAI, 1969, 13, p. 53-61.
257. Idem, Voluntari bănățeni în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri. Ziridava, 1993, 18, p. 217-253.
258. Dan Popescu, Contribuții bănățene la Marea Unire din 1918. SAI, 1988, 57-58, p. 99-108.
259. I.D. Suci, Banatul și Unirea din 1918. SR. ist., 1968, 21, nr. 6, p. 1089-1104.

d). **Bihor**

260. Mihai D. Drecin, Noiembrie 1918 - aprilie 1919 - Eliberarea orașului Oradea în aprilie 1919. CB, 1992, 1, nr. 1, p. 8.
261. Viorel Faur, Consiliile naționale române din Bihor după 1 Decembrie 1918. CTC, 1990, 1, nr. 6, p. 3; nr. 8, p. 4; 1991, 2, nr. 1-2, p. 3; 1991, 2, nr. 3, p. 3; nr. 4, p. 3.
262. Idem, Documente bihorene inedite din decembrie 1918. CTC, 1992, 3, nr. 11-12, p. 3.
263. Idem, Documente inedite: Bihorul în perioada noiembrie 1918 - 20 aprilie 1919. CTC, 1992, 3, nr. 4, p. 8; nr. 5, p. 7; nr. 6-7, p. 3; nr. 8, p. 3.
264. Idem, Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor (decembrie 1918 - aprilie 1919). Documente, Oradea, Ed. Fundației Culturale "Cele Trei Crișuri", 1993, 144p.
265. Idem, Istoria steagului național al românilor din Oșorhei. CTC, 1990, 1, nr. 3, p. 9.
266. Idem, Mărturii despre evenimentele din Bihor (noiembrie 1918 - aprilie 1919). Oradea, Fundația culturală "Cele Trei Crișuri", 1993, 130 p.
267. Idem, Mărturii despre situația Gărzilor naționale române din Bihor (1918-1919). CB, 1992, 1, nr. 2, p. 3; nr. 3, p. 3.
268. Teodor Pavel, Considerații asupra activității rolului și caracterului consiliilor naționale române din Bihor (noiembrie - decembrie 1918). Apulum, 7, p. 423-435.
269. Alexandru Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru Unirea Transilvaniei cu România. Crisia, 1975, 5, p. 185-243.
270. Titus L. Roșu, 1918-1919. Documente și amintiri. Familia, 1990, 26, nr. 11, p. 3.

271. x x x Semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România în Bihor 1918-1919. Comunicări. Oradea, 1969, 128 p.
272. Barbu Ștefănescu, Gărzile naționale românești din Bihor în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România. Crisia, 1979, 9, p. 795-806.
273. Idem, Presa românească interbelică din Oradea despre Unirea din 1918. Crisia, 1978, 8, p. 229-252.
274. Stelian Vasilescu, Ziariști orădeni și Unirea din 1918. Familia, 1983, 19, p. 5.
275. x x x 1918. Bihorul și epopeea Unirii. Documente [1 martie 1914 - 4 mai 1919]. 1978, 476 p.
- e). **Județul Bistrița- Năsăud**
276. x x x Bistrița-Năsăud și Unirea. Tribuna, 1983, 27, nr. 47. (Supliment)
277. Pompei Crăciun, Aspecte din lupta maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea Transilvaniei cu România (1918). FI, 1976, 4, p. 390-399.
278. Vasile Ilovan, Teodor Tanco, Atitudinea social-democrației și a populației săsești din județul Bistrița-Năsăud față de actul Unirii Transilvaniei cu România. AMN, 1980, 17, p. 323-337.
279. Alexandru Porțeanu, Documente privind lupta revoluționară a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea Transilvaniei cu România (din arhivele Consiliului Național Român, 1918). AS, 1973, 2, p. 108-168.
- f). **Județul Brașov - Făgăraș**
280. Ioan Mândrea, 1918 în Țara Făgărașului. Cumidava, 1979-1980, 12, nr. 1, p. 281-304.
281. Ion Nicoară, Brașovenii în fruntea românilor din SUA pentru desăvârșirea procesului de unitate națională și politică de la 1 Decembrie 1918. Cumidava, 1974- 1975, 8, p. 169-180.
282. Luana Popa, Contribuția și activitatea consiliilor (sfaturilor) și a gărzilor naționale române din Brașov. ASTRA, 1988, 23, nr. 11, p. 5-6.
- g). **Județul Caraș-Severin**
283. Alexandru Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din județul Caraș-Severin pentru Unirea cu România. Banatica, 1977, 4, p. 317-354.
284. Vasile Mircea Zaberca, 1 Decembrie 1918. Delegația Caraș- Severinului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Banatica, 1987, 9, p. 439-449.
- h). **Județul Cluj - Someș**
285. Daniela Comșa, Radu Ardevan, Senatul Național Român din Ardeal. AMN, 1983, 20, p. 647-662; 1984, 21, p. 637- 639; 1985-1986, 22-23, p. 313-319.
286. x x x Contribuții someșene la triumful unui ideal. Culegere de studii și documente alcătuită de Augustin Pădurean. Dej, 1991, 198 p.
287. Al. Matei, Clujul și Unirea din 1918. Tribuna, 1988, 32, nr. 41, 43, 46, 47, 48.

i). Județul Hunedoara

288. Paul Abrudan, Mircea Stoia. Contribuții hunedorene la desăvârșirea unității de stat a României. Sargetia, 1981, 15, p. 261-268.
289. Ion Frățilă, Vasile Ionași, Aportul populației din județul Hunedoara la unirea Transilvaniei cu România. Sargetia, 1979, 14, p. 465-474.
290. Ion Poporogu, Traian Blaj, Din activitatea Sfatului Național Român din Petroșani în preajma Unirii Transilvaniei cu România. Sargetia, 1970, 7, p. 175-180.
291. Victor I. Șuiaga, Consiliul Național Român din Deva. 1918- 1919. Prefață de Ioachim Lazăr. Deva, 1994, 144 p.
292. Idem, Hunedorenii la Marea Unire. 1 Decembrie 1918. Deva, 1993, 107 p.

j). Județul Maramureș (Baia Mare și Satu Mare)

293. Vasile Căpâlnean, Maramureșenii - participanți activi la înfăptuirea Unirii (1918). MArmația, 1978, 4, p. 197-209.
294. Trofin Hăgan, Ioan S. Mureșan, Valeriu Achim, Vasile Căpâlnean, Maramureșul și Unirea (1918). Baia Mare, 1968, 202 p.
295. I. Kovacs, Lupta maramureșenilor pentru Unirea cu România în toamna anului 1918. RA, 1968, 11, nr. 2, p. 165-176.
296. x x x Maramureșul și Unirea. Tribuna. 1983, 27, nr. 46. (Supliment).
297. Blaga Mihoc, Din activitatea consiliilor naționale române în Baia Mare și împrejurimi (noiembrie - februarie 1919). Familia, 1978, 124, nr. 10, p. 10.
298. Idem, Unele aspecte ale activității consiliilor naționale române în Baia Mare și împrejurimi (noiembrie - februarie 1919). MN, 1976, 3, p. 449-457.
299. Doru Radosav, Viorel Ciubotă, 1918 în Sătmar. Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 1996, 199 p.
300. Ion Sabău, Noi date privind lupta populației din județul Satu Mare pentru Unire. SC - Satu Mare, 1980, 4, p. 213- 224.
301. x x x Satu Mare și Unirea. Tribuna, 1983, 27, nr. 46. (Supliment).
302. B.V. Ursu, Lupta populației din județul Satu Mare pentru unire. SC - Satu Mare, 1969, 1, p. 149-158.

l). Județul Mureș - Turda

303. Vasile Dragoș, 1918, pe Mureș în Sus (1918). Marisia, 1975, 5, p. 383-385.
304. Mărioara Lața, Entuziasmul popular prilejuit de înfăptuirea Marii Uniri, oglindit în mărturiile participanților. Marisia, 1985-1992, 15-22, p. 579-586.
305. Al. Matei, Contribuții documentare la istoria zonei Reghinului, Chiherului și împrejurimile la 1918. Marisia, 1979, 9, p. 347-382.
306. Ion Silviu Nistor, Contribuții mureșene la Marea Unire din 1918. Prefață de Ștefan Pascu. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1981, 280 p.
307. Traian-Valentin Poncea, Aspecte privind lupta românilor din fostul comitat Mureș - Turda pentru făurirea statului național român. MN, 181, 5, p. 287-294.

308. Paulina Ranca, Izvoare memoriale mureșene privind unirea Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918. Marisia, 1978, 8, p. 343-357.
309. Ion Ranca, Ion Cheoreanu, Date privind activitatea consiliilor naționale române și mișcările țărănești din județul Mureș-Turda în noiembrie 1918. Apulum, 1969, 7, p. 411-422.
310. Vasile T. Suciu, Mureșenii la marea împlinire de la Alba Iulia. Vatra, 1980, 10, nr. 12, p. 2-5; 1981, 11, nr. 1, p. 118/A-118/C.
311. Marin Șara, Leon Mircea, Documente și mărtuyrii privind unirea Transilvaniei cu România - 1 Decembrie 1918 - în zona Reghinului. Marisia, 1978, 8, p. 359-380.

m). **Județul Sălaj**

312. Paul Abrudan, Documente inedite privind participarea sălăjenilor la revoluția din 1918 și Unirea Transilvaniei cu România. AMP, 1981, 5, p. 473-506.
313. Cornel Grad, Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919). AMP, 1981, 5, p. 507-555.
314. Cornel Grad, Doru Goron, Ernest Wagner, Consilii și gărzi naționale române în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare. AMP, 1988, 12, p. 469-619.
315. Ioan Ivănescu, Sălăjenii în Marele Sfat al Țării și Consiliul Dirigent. AMP, 1984, 8, p. 455-457.
316. Grațian Mărcuș, Vasile Vetișanu, Sălăjenii în lupta pentru dezrobire și unirea din 1918. MA, 1978, 23, nr. 10-12, p. 760-771.
317. Vasile Pușcaș, Înfăptuirea unității depline a statului național român - reflectare în presa românească interbelică din Sălaj. AMP, 1978, 2, p. 257-269.

n). **Județul Sibiu**

318. Paul Abrudan, Contribuția Sibiului la Unirea Transilvaniei cu România, în Repere Sibiene. Studii și referate, vol. III, Sibiu, 1982, p. 163-185.
319. Dorin Goția, Extras din actele oficiale referitoare la participarea ținutului Sibiu la actul Unirii și în perioada Consiliului Dirigent. În: Unirea din 1918 - împlinire și speranță. Sibiu, 1994, p. 83-114.
320. Nicolae Nistor, Contribuții sibiene la desăvârșirea unității naționale și de stat. Transilvania, 1988, 17, p. 34-36.
321. Mircea Stoia, Mărturii inedite despre desfășurarea evenimentelor din 1918 la Sibiu. Transilvania, 1986, 15, nr. 11, p. 23-24.
322. Marcel Știrban, The District of Sibiu and the Year 1918 in the Surveys of "Astra" Documents. Trans. R., 1992, 1, nr. 2, p. 116-143.

X. Hotărârea de Unire de la Alba Iulia

323. Radu Abrudan, Documente privind lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar român. ALT.B., 1990, 40, nr. 11-12, f.p.

324. Gheorghe Anghel, Samoilă Maiza, fotograful Unirii (1886-1967). Apulum, 1969, 7, p. 361-374.
325. x x x Aniversarea a 70 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România. Alba-Iulia, Episcopia ortodoxă, 1989, 32 p. 326. Coriolan Bălan, Cel mai mare act din istoria neamului. MI, 1993, 27, nr. 12, p. 20-21.
327. L. Bányai, Lupta revoluționară de eliberare socială și națională în Transilvania și Actul unirii (1 Decembrie 1918). În: Omagiu lui P. Constantinescu- Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani. București, Ed. Academiei, 1965, p. 569-575.
328. Dan Berindei, Făurirea statului național român - moment dominant al istoriei naționale. MSI, 1989, 14, p. 7-11.
329. Nicolae Bocșan, Ideile politice ale actelor fundamentale ale unirii Transilvaniei cu România. Studia hist., 1992, 37, nr. 1-2, p. 141-158; În lb. engleză: Trans. R., 1993, 2; nr. 3, p. 5-23.
330. Alexandru Borza, În preajma zilei de 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia. Apulum, 1969, 7, p. 283-284.
331. Emil Botiș, Un cronicar al Adunării Naționale de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 - dr. Teodor Botiș. ALT.B., 1993, 4, nr. 10-12, p. 116-127.
332. x x x Cartea Neamului. Marea Unire din 1918. Documente istorice. Volum alcătuit de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Constantin Botoran, București, Ed. Globus, 1993, 288 p.
333. Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, L. Bányai, Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie. București, Ed. Academiei, 1968, 522 p.
334. x x x Cuvântul Basarabiei la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia [Pan Halipa]. MI, 1993, 27, nr. 2, p. 15- 18.
335. Natalia Dascăl, Augustin Mureșan, Steagul delegației studenților de la Institutul teologic din Arad purtat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Ziridava, 1993, 18, p. 307-312.
336. Valeriu Florin Dobrinescu, Romania's Diplomacy and the Great Union of 1918. Trans. R., 1993, 2, nr. 3, p. 55-62.
337. Eugen Curta-Voina, Samoilă Marza - fotograful Unirii. Steaua, 1988, 39, nr. 12, p. 59.
338. Luchian Deaconu, Momente din epopeea făuririi statului național unitar român. Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1988, 252 p.
339. Silviu Dragomir, Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei. Sibiu. Ed. ASTRA, 1943.
340. Constantin Dumitrescu, Din lunga timpului bătaie. Anul 1918. În amintirile unor martori oculari. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, 280 p.
341. Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, Mișcările țărănești desfășurate în Transilvania în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare. AII, 1968, 14, nr. 6, p. 11-12.
342. x x x File din istoria militară a poporului român. Studii, vol. 19, 1918. Triumful marelui ideal. Făurirea statului național unitar român. București, Ed. Militară, 1988, 487 p.
343. x x x Filologie și istorie. Omagiu Marii Uniri. Sub redacția Dr. Victor V. Grecu. Sibiu, Societatea de științe filologice din România. Filiala Sibiu, 1990, 416 p.

344. Dumitru V. Firoiu, Rezoluția de unire - expresie a profundului democratism al actului de la 1 Decembrie 1918. *Studia Juris.*, 1979, 24, fasc. 1, p. 3-12.
345. I. Gheorghiu, C. Nuțu, Adunarea Națională de la Alba Iulia. 1 Decembrie 1918. București, Ed. Politică, 1968, 127p.
346. Natalia Giurgiu, Populația Transilvaniei în perioada Unirii (1918). *AIICN*, 1968, 11, p. 73-78.
347. Dorin Goțea, "Astra" în 1918. *Transilvania*, 1983, 12, nr. 11, p. 45.
348. Eugen Hulea, Alba Iulia în zilele Marii Uniri din 1918. *Apulum*, 1978, 16, p. 439-465.
349. Idem, Evocare: Unirea în perspectiva semicentenarului. *Apulum*, 1969, 7, p. 11-21.
350. Idem, La 1 Decembrie 1918. *Transilvania*, 1975, 4, nr. 5, p. 30-31.
351. Ion Iacoș, Intelectualitatea - componentă organică a mișcării național-populare pentru unire. *AI*, 1988, 34, nr. 5, p. 53-71.
352. Octavian Iliescu, 1916-1919: La Roumanie et la réalisation de l'idéal national (Le témoignage de la médaille). *RRH*, 1991, 30, nr. 3-4, p. 277-282.
353. x x x Însemnări din zilele revoluției. Decembrie 1918. Colaboratori: Ion Aramă, Ion Vaghele, Gheorghe Văduva. București, Ed. Militară, 1990, 160 p.
354. Nicolae Josan, La 75 de ani de la actul istoric din 1 Decembrie 1918. Repriviri și precizări. *Apulum*, 1994, 27-30, p. 11-12.
355. Nicolae Jurca, Contribuția socialiștilor la înfăptuirea Marii Uniri. În: Unirea din 1918 - împlinire și speranță. Sibiu, 1994, p. 115-122.
356. I. Kovacs, V. Popeangă, Lupta țărănimii din Transilvania din toamna anului 1918 pentru unirea cu România. *SRT. ist.*, 1968, 21, nr. 6, p. 1071-1087.
357. Liviu Maior, 1 Decembrie - ziua națională a României. *Transilvania*, Essen, 1990, nr. 11, p. 5-6.
358. Idem, Unirea de la 1 Decembrie 1918 sau victoria principiului autodeterminării. *Tribuna*, 1991, 3, nr. 49, p. 1, 3.
359. x x x Marea Unire a românilor în izvoare narrative. Ediție, studiu introductiv și note de Stelian Neagoe. București, Ed. Eminescu, 1984, 788 p.
360. Florea Marin, Medicii și Marea Unire. Târgu Mureș. Ed. Tipomur, 1993, 311 p.
361. C.Gh. Marinescu, Epopeea Marii Uniri. Galați, Ed. Porto Franco, 1993, 424 p.
362. Al. Matei, M. Oprea, Aportul tineretului la lupta pentru înfăptuirea statului național român. *Ziridava*, 1977, 7, p. 49-65.
363. Viorica Moisuc, Caracterul plebiscitar al Marii Uniri a românilor din 1918. *RRSI*, 18, nr. 2, p. 174-175; în lb. engleză *RREI*, 1984, 18, nr. 2, p. 189-190.
364. Camil Mureșanu, Unirea din 1 Decembrie 1918. *Național și Universal*. *Tribuna*, 1985, 29, nr. 49.
365. x x x Național și internațional în lupta românilor pentru unirea Transilvaniei cu România. Coordonator C.Gh. Marinescu, Iași, 1989.
366. Iulian Negrilă, Martiri ai Marii Uniri. *Ziridava*, 1993, 18, p. 323-330.
367. Vasile Netea, L'Assemblée d'Alba Iulia. *RRH*, 1968, 7, nr. 6, p. 1051-1074.

368. Idem, O zi din istoria Transilvaniei, 1 Decembrie 1918. București, Ed. Albatros, 1970, 208 p. Ed. a II-a, îngrijită și postfață de Valeriu Borda. București, Ed. Țara noastră, 190, 190 p.
369. Idem, L'union de la Transylvanie avec la Roumanie. Bucarest, Ed. Meridiane, 1968, 67 p.; Ed. și în lb. engleză, germană și spaniolă.
370. Ioan Silviu Nistor, Marea Unire. În mărturiile participanților. Steaua, 1990, 41, nr. 11-12, p. 6-7.
371. Vasile Novac, Câteva documente inedite privind lupta pentru făurirea statului național unitar român. SC Argeș, 1992, 4, p. 172-182.
372. Ștefan Pascu, Desăvârșirea statului național unitar român. În: Istoria României. Pagini transilvane. Cluj- Napoca, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, 1994, p. 365-382.
373. Idem, Făurirea statului național unitar român. Vol. I-II. București, Ed. Academiei, 1983, 432 p. (I); 404 p. (II).
374. Idem, The Making of the Romanian Unitary National State 1918. București, Ed. Academiei R.S. România, 1989, 277 p.
375. Idem, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român. Cluj, Universitatea Babeș-Bolyai, 1968, 510 p.
376. Ștefan Pascu, Nicolae Josan, Mărturii inedite privitoare la participarea maselor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Apulum, 1988, 25, p. 477-519.
377. Teodor Pavel, Statul democratic - opțiune și componență a Marii Uniri. Apulum, 1994, 27-30, p. 535-541.
378. Emil Poenaru, Unele principii ale Declarației de la Alba Iulia [1 Decembrie 1918], Cumidava, 1968, 2, p. 225-231.
379. Ioan Aurel Pop, Contribuții studentești la mișcarea pentru unirea Transilvaniei cu România (1918). Studia hist., 1978, 23, fasc. 2, p. 63-69.
380. Al. Porțeanu, Mișcarea muncitorească din Transilvania și desăvârșirea unității statului național român. SR. ist., 1968, 21, nr. 6, p. 1039-1069.
381. Al. Porțeanu, Partidul Național Român din Transilvania - factor de seamă în lupta pentru făurirea Marii Uniri. RI, 1988, 41, nr. 11, p. 1043-1066.
382. x x x România. Documentele Unirii 1918. Allum. Coordonator: Ioan Scurtu. Autori: Ioan Scurtu, Silvia Popovici, Lidia Brâncănu, Ioana Alexandru Negreanu. București, Ed. Fundației Culturale Române, 1993, 176 p.
383. x x x România 1918. L'unione della Transilvania con Romania. Editori Riuniti. Roma, 1973, 680 p.
384. x x x Românii toți s-adună .. Alba Iulia, 1 Decembrie 1918. București, Ed. Militară, 1977, 111 p.
385. Radu R. Rosetti, Din zilele Marii Uniri (Prezentare Gabriela Dumitrescu). MI, 1993, 27, nr. 11, p. 3-7; nr. 12, p. 26-31; 1994, 28, nr. 1, p. 3-6.
386. Paul Sandachi, Neculai Moghior, Un zbor pentru unire. RIM, 1990, nr. 5, p. 3-5.
387. Elena Maria Schatz, Momente ale Marii Uniri într-un manuscris inedit din colecțiile Bibliotecii centrale de Stat. BC, 1989, 13, p. 73-78.
388. Ion Scurtu, Alba Iulia, 1 Decembrie 1918. București, Ed. Sport-Turism, 1988, 183 p.

389. Gheorghe Slev, Am fost la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918. Ziridava, 1993, 18, p. 305-306.
390. Constantin I. Stan, Contribuții ale studenților români la Marea Unire (1916-1918). AIIAI, 1988, 25, nr. 2, p. 227-237.
391. Ioan Suciuc, Biserica română unită și reîntregirea neamului. Tribuna, 1990, 2, nr. 49, p. 8.
392. Marin Șara, Leon Mircea, Din memoriile unor participanți la marele act al Unirii de la 1 Decembrie 1918. Zona Reghinului. Marisia, 1980, 10, p. 361-381.
393. Ion I. Șerban, Mișcările revoluționare din toamna anului 1918 și pregătirea Unirii Transilvaniei cu România în ținutul Orăștiei. Apulum, 1976, 14, p. 365-391.
394. Gheorghe Șora, Declarația de la Oradea (12 oct. 1918). Familia, 1983, 19, nr. 11, p. 10.
395. Idem, Ideea de unitate, suveranitate și independență națională a românilor transilvăneni, oglindită în patru documente din toamna anului 1918. Sargeția, 1982- 1983, 16-17, p. 417-424.
396. Marcel Știrban, La Alba Iulia în ziua Unirii celei Mari. Studia. Hist., 1993, 38, nr. 1-2, p. 139-168.
397. Idem, Problema desăvârșirii unității național-statale în unele documente ale Marii Uniri. Studia Hist., 1988, 33, fasc. 2, p. 42-60.
398. Idem, Semnificația istorică a Marii Uniri. Sargeția, 1994, 21-24, p. 483-498.
399. Pompiliu Teodor, Un manifest al democrației românești. Steaua, 1993, 44, nr. 2, p. 1-3.
400. Idem, 1 Decembrie 1918. Tribuna, 1986, 30, nr. 48.
401. x x x The Decision of the Union of Transylvania with Romania. Trans. R., 1993, 2, nr. 3, p. 3-4.
401. Ion Țenchea, Un document inedit privind hotărârea Marii Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. ALT.B., 1994, 5, nr. 4-6, p. 126-132.
402. x x x Unification of the Romanian National State. The Union of Transylvania with Old Romania. 1971, 368 p. (Bibliotheca Historica Romaniae).
403. x x x Unirea din 1918. Împlinire și speranță. Sibiu, Institutul de Cercetări Socio-Umane, 1994, 212 p.
404. x x x Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918. Ed. a II-a, București, Institutul de studii istorice și social-politice, 1972, 773 p.
405. x x x Unirea Transilvaniei cu România, 1918. Ed. a III-a, revăzută și adăugită. București, Ed. Politică, 1978, 743 p.
406. Marcela Vultur, Despre situația socială și profesională a semnatărilor Marii Uniri. Studia hist., 1993, 38, nr. 1-2, p. 169-174.
407. x x x 1 Decembrie 1918. Marea Unie și George Pop de Băsești. Lucrare întocmită de Laura Temian. Baia Mare, Consiliul Județean Maramureș, 1993, 160 p.
408. x x x 1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român, vol. I-X [1879-1920]. București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1983-1989.
409. x x x 60 de ani de la desăvârșirea unității de stat a României. Material documentar. Selecția de texte și introducere de Pompiliu Teodor și Nicolae Bocșan. București, 1978, 104 p.
410. x x x 60 de ani de la făurirea statului național unitar român. Culegere de studii. București, Universitatea, Facultatea de istorie-filosofie, 1978, 291 p.

XI. Unirea și naționalitățile conlocuitoare

411. Lajos Bathory, Az egész nép, az egész nemzet muve volt. *Művelődés*, 1983, 36, nr. 10, p. 3-4, 36.
412. Gheorghe I. Bodea, Adunarea națională de la Alba Iulia și problema naționalităților conlocuitoare. *Transilvania*, 1975, 4, nr. 5, p. 31-32.
413. Ingmar Brandsch, Poziția ziarului "Mediascher Zeitung" față de unirea Transilvaniei cu România. În: *Filologie și Istorie - Omagiu Marii Uniri*. Sibiu, 1990, p. 165-168.
414. Vasile Ciobanu, Revoluțiile de unire din 1918 și adeziunea naționalităților conlocuitoare la făurirea statului național unitar român. În: *Filologie și Istorie. Omagiu Marii Uniri*. Sibiu, 1990, p. 197-207.
415. Vasile Ciobanu, Monica Vlaicu, Germanii din România și Marea Unire. Studiu și documente. În: *Unirea din 1918 - împlinire și speranță*. Sibiu, 1994, p. 123-212.
416. Ioan Ciută, Caracterul plebiscitar al actului Marii Uniri. *Carpica*, 1993, 24, p. 189-193.
417. Nicolae Dascălu, Unirea din 1918 și minoritățile naționale din România. *AIIAI*, 1983, 20, p. 51-67.
418. Eilhart Dörner, Sașii și Unirea din 1918. *Tribuna*, 1990, 2, nr. 48, p. 5.
419. Tudor Drăganu, Les décisions d'Alba Iulia et leur interprétation par les minorités nationales de Roumanie. *Studia Juris.*, 1990, 35, nr. 1, p. 3-16.
420. Carol Göllner, Poziția naționalităților conlocuitoare față de desăvârșirea unității naționale a poporului român. *Transilvania*, 1983, 12, nr. 11, p. 15-16.
421. Die Stellungnahme der Siebenbürgen Sachsen zur Vereinigung Transilvaniens mit Rumänien (1918). *Forschungen*, 1966, 9, nr. 2, p. 29-38.
422. Susana Heiss, Adeziunea populației germane la Unirea din 1918. *Vatra*, 1983, 133, nr. 12, p. 6.
423. I. Kovacs, La presse hongroise au sujet de l'Assemblée nationale d'Alba Iulia du 1-er decembre 1918. *RRH*, 1968, 7, nr. 6, p. 1075-1085.
424. András Magyar, Az együttelö nemzelségék es az Egyesullés. *Korunk*, 1983, 42, nr. 11, p. 838-840.
425. William Masik, Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni. *Timișoara*, Ed. Facla, 1978, 172 p. *Forschungen*, 1978, 21, nr. 2, p. 27-34.
426. Mircea Mușat, Florian Tănăsescu, Naționalitățile conlocuitoare în statul Român întregit în 1918. *AII*, 1982, 28, nr. 5, p. 49-64.
427. Gernot Nussbächer, Mărturii ale presei de limbă germană (despre 1 decembrie 1918). *Astra*, 1978, nr. 4, p. 8.
428. Idem, Presa germană din Brașov despre adeziunea sașilor la Unirea Transilvaniei cu România. *AIIAI*, 1988, 25, nr. 2, p. 243-249.
429. Alexandru Pal-Anghel, Aspecte privind atitudinea populației maghiare față de Unire. *Vatra*, 1983, 13, nr. 12, p. 8.
430. Idem, Consiliul național maghiar din Târgu Mureș și atitudinea sa față de Unirea Transilvaniei cu România. *Marisia*, 1979, 9, p. 383-398.

431. Arnold Ungureanu, Atitudinea presei săsești față de Unirea Transilvaniei cu România. Cumidava, 1979-1980, 12, nr. 1, p. 305-317.
432. Lajos Vajda, A modern roman nemzeti állam megteremtése és a munkásmozgalom. Korunk, 1983, 42, nr. 10, p. 755-758.
433. Monica Vâlcu, Gernot Nussbächer, Aspecte privind adeziunea sașilor la actul din 1 Decembrie 1918, oglindite în presa germană din Transilvania. AIIAI, 1988, 25, nr. 2, p. 237-243.

XII. Unirea în acte diplomatice și opinia publică internațională

434. Ion Agrigoroaiei, Marea Unire și activitatea diplomației românești în vederea recunoașterii sale internaționale, reflectate în presa din Iași. AIIAI, 1988, 25, nr. 2, p. 91-117.
435. Eugen Denize, Documente diplomatice spaniole referitoare la unirea Basarabiei cu România în 1918. RI, 1992, 3, nr. 1-2, p. 339-59.
436. Idem, Documente diplomatice spaniole referitoare la unirea Transilvaniei cu România. RI, 1993, 4, nr. 9-10, p. 901-908.
437. Valeriu Florin Dobrinescu, Din diplomația Marii Uniri. AO, 1989, 6, p. 86-94.
438. Valeriu Florin Dobrinescu, Ștefan Ciobanu. Recunoașterea internațională a Unirii Transilvaniei cu România. ASUI ist., 1987, 33, p. 33-43.
439. Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroi, Marea Unire din 1918 în documente diplomatice americane. AIIAI, 1988, 25, nr. 2, p. 321-338; Patrimoniul, Chișinău, 1991, 4, p. 148-176.
440. Ion Dumitru-Snagov, Alte noi pagini din arhiva Marii Uniri - documente din Vatican. RA, 1988, 65, nr. 4, p. 399-413.
441. Idem, Documente străine inedite despre 1 Decembrie 1918. Aspirația legitimă a românilor. MI, 1988, 22, nr. 12, p. 28-32.
442. Eugenia Glodariu, Opinia publică internațională și aspirațiile românilor, reflectate în ziarul "La Roumanie" (1918). AMN, 1989-1993, 26-30, 2, p. 297-304.
443. Eugen Glük, Formarea statului național român văzută de la Praga. Tribuna, 1991, 3, nr. 49, p. 3.
444. Gheorghe Iancu, Contextul internațional al pregătirii Marii Adunări Naționale de la 1 Decembrie 1918. În: Istoria României. Pagini transilvane. Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, 1994, p. 346-364.
445. Idem, Pregătirea Marii Adunări Naționale de la 1 Decembrie 1918 și opinia internațională. MSI, 1990, 15, p. 125-129.
446. Liviu Maior, Opinia publică internațională și unitatea națională română. Steaua, 1988, 39, nr. 11, p. 7.
447. C.Gh. Marinescu, Europa și cauza Unirii tuturor românilor în anul 1918. Europa XXI, 1992-1993, 1-2, p. 89-101.
448. Gelu Neamțu, "Uniunea Democratică a Europei Centrale" și Unirea Transilvaniei cu România (1918). AIIACN, 1985-1986, 27, p. 203-222.
449. Ion M. Oprea, Activitatea politico-diplomatică pentru recunoașterea internațională a Unirii Transilvaniei cu România. RI, 1987, 40, nr. 11, p. 1111-1125; nr. 12, p. 1199-1203.

450. Grigore Ploșteanu, Ecouri ale unirii din 1918 în străinătate. Vatra, 1979, 9, nr. 105.
451. Vasile Pușcaș, Marea Unire din 1918 în contextul internațional. Tribuna, 1987, 31, nr. 48.
452. Constantin Stan, Acțiuni în sprijinul recunoașterii unirii Banatului cu România la Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Ziridava, 1993, 18, p. 331-339.
453. Vasile Vesa, Valeriu Florin Dobrinescu, Anglia și Marea Unire a românilor. AIIAI, 1987, 24, vol. 2, p. 191-205.

LISTA ABREVIERILOR

- Academica** - Academica. Revistă de știință, cultură și artă. București
- AII** - Anale de istorie. Institutul de științe istorice și social-politice. București
- AIIACN** - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca
- AIIICN** - Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca
- AIIAI** - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D.Xenopol" Iași
- AIIIX** - Anuarul Institutului de Istorie "A.D.Xenopol" Iași
- ALT.B.** - Altarul Banatului. Mitropolia Banatului Timișoara
- AMN** - Acta Musei Napocensis. Muzeul de Istorie din Cluj-Napoca
- AMP** - Acta Musei Porolissensis. Muzeul de Istorie și Artă Zalău
- ANB** - Analele Bucovinei. Suceava
- Apulum** - Acta Musei Apulensis. Alba Iulia
- AO** - Arhivele Olteniei (serie nouă), Craiova
- Argeș** - Argeș. Pitești
- AS** - Arhiva Someșană. Muzeul Năsăud (Năsăud)
- Astra** - Astra. Brașov
- AȘIP** - Anuarul de Științe Istorice. Ploiești
- AȘUI.ist.** - Analele Științifice ale Universității "Al.I.Cuza" Istorie. Iași
- Athenaeum** - Revistă europeană de cultură, artă, știință și învățământ. București
- AUB, ist.** - Analele Universității București, Istorie
- Banatica** - Muzeul Județean Caraș-Severin, Reșița
- BC** - Biblioteca și Cercetarea. Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române
- Carpica** - Carpica. Muzeul Județean de Istorie și Artă. Bacău
- CB** - Cetatea Bihariei. Revistă de cultură istorică. Oradea
- CM** - Candela Moldovei. Buletinul Oficial al Mitropoliei Moldovei. Iași
- Cronica** - Cronica. Iași
- CTC** - Cele trei Crișuri. Oradea
- Cumidava** - Cumidava. Muzeul Județean Brașov
- DR** - Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură. Fundația Culturală Română. București, Chișinău
- Europa - XXI** - Europa XXI. Centrul de istorie și civilizație europeană. Iași
- FI** - File de istorie. Muzeul de istorie Bistrița (Revista Bistriței)
- Forschungen** - Forschungen zur Volkes und Landeskunde. Sibiu
- Forum** - Revista învățământului Superior. București

GB - Glasul Bucovinei. Revistă de istorie și cultură, Cernăuți - București
IA - Istoria astăzi. Asociația istoricilor din Transilvania și Banat. Cluj-Napoca
Korunk - Korunk (Cluj-Napoca)
MA - Mitropolia Ardealului
Marisia - Marisia. Muzeul Județean Târgu-Mureș
Marmatia - Marmatia. Muzeul Județean Maramureș. Baia Mare
Manuscriptum - Manuscriptum. Muzeul Județean Târgu-Mureș
MB - Mitropolia Banatului. Timișoara
Memoria - Memoria. Revistă a gândirii arestate. București
MN - Muzeul Național. București
MR - Marina Română. Constanța
MSI - Memoriile Secției de Științe Istorice a Academiei. București
Müvelődés - Müvelődés. București
RA - Revista Arhivelor. Direcția Generală a Arhivelor Statului. București
RB - Revista Bibliotecilor. București
REF - Revista de etnografie și folclor. București
RI - Revista de istorie. Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.România, Secția de Istorie și Arheologie, București
RIM - Revista de istorie militară. București
RITL - Revista de istorie și teorie literară. București
RL - România literară. București
RMMM - Revista muzeelor și monumentelor. Seria Muzee. București
RREI - Revue Roumaine des études internationales. București
RRH - Revue roumaine d'histoire. București
RRSI - Revista română de studii internaționale. București
R.Trans. - Revue de Transylvanie. Cluj-Napoca
SAI - Studii și articole de istorie. București
Sargetia - Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Județean Hunedoara. Deva
SC-Satu Mare - Studii și comunicări, Satu Mare
SC-Vrancea - Studii și comunicări, Vrancea. Muzeul Județean de Istorie și Etnografie, Focșani
SIB - Studii de istoria Banatului, Timișoara
SMMIM - Studii și materiale de muzeografie și istorie militară. București
SR-ist. - Studii. Revista de istorie. București
SUVG - Studia Universitatis "Vasile Goldiș" Arad.
Steaua - Steaua. Revistă a Uniunii Scriitorilor. Cluj-Napoca
Studia hist. - Studia Universitatis "Babeș-Bolyai", Historia, Cluj-Napoca
Studia Juris. - Studia Universitatis "Babeș-Bolyai" Jurisprudentia. Cluj-Napoca
Studia Psihol. - Studia Universitatis "Babeș-Bolyai" Psihologia
TR - Tribuna României. București
Transilvania - Transilvania. Sibiu
Tribuna - Tribuna. Cluj
Vatra - Vatra. Târgu Mureș

Note

- 1.. Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900-1918). București, Ed.Acadmiei, 1964.
- 2.. Afirmarea statelor naționale independente unitare din Centrul și Sud-Estul Europei (1821-1923), București, Ed.Academiei, 1975 (și în l.franceză, engleză, germană, maghiară).
- 3.. Nicolae Ciachir, Istoria popoarelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă (1789-1923), București, Ed.Științifică și Enciclopedică, 1987.
- 4.. Eliza Campus, State mici și mijlocii în Centrul și Sud-Estul Europei în relațiile internaționale. Prima jumătate a secolului al XX-lea. București, Ed.Politică, 1988.
- 5.. Cf. Bibliografie IX/2. Consiliile și Gărzile Naționale Române loale, nr.218-319; X. Hotărârea de Unire de la Alba Iulia.
- 6.. Ibidem, VII, nr.157-188.
- 7.. Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă, vol.XX, 1848-1918. București, Ed.Didactică și Pedagogică, 1974, Bibliografie, V.
- 8.. Nicolae Ciachir, Procesul de formare a națiunilor în Sud-Estul Europei, SAI, 1988, 57-58, p.188-196.
- 9.. Bibliografie: III. Ideea unității naționale, nr.80-89; IV, 1918. Studii de istoriografie, nr.90-110.
- 10.. V.Netea, Lupta emigrației transilvănene pentru desăvârșirea unității de stat a României. RI, 1968, nr.6, p.1145-1163; C.Botoran, O.Matichescu, Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar. Cluj-Napoca, Ed.Dacia, 1980, Cf. și Bibliografie, VII.
- 11.. Petre Nemoianu, Prima Alba Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului, 1932.
- 12.. Ibidem, p.26-27.
- 13.. Ibidem.
- 14.. Ibidem.
- 15.. Ibidem.
- 16.. Ibidem.
- 17.. Bibliografie. VII. Acțiuni pentru Unire peste hotare.
- 18.. Ibidem.
- 19.. Ibidem.
- 20.. Ibidem, III. Ideea unității de neam; IV. Studii de istoriografie.
- 21.. N.Iorga, Războiul nostru în note zilnice, 1914-1917, vol.I, p.177-178.
- 22.. Idem, către frații din Ungaria, Vălenii de Munte, 1910, p.23.
- 23.. Idem, Ceva despre Ardealul Românesc și viața culturală românească de astăzi. Două conferințe cu privire la românii din Ardeal și Ungaria. București, 1907, p.23-24.
- 24.. Constantin Botoran, Constantin Stan, Acțiuni comune ale românilor, cehilor și slovacilor în lupta pentru făurirea statelor naționale unitare și independente și pentru recunoașterea lor internațională. EI, 1988, 41, nr.11, p.1083-1098; Gheorghe Iancu, Toamna popoarelor. Vatra, 1983, 13, nr.12, p.153A - 153C; Alexandru Poțeanu, Revoluția burghezo-democratică din Ungaria din 1918 și Transilvania. Ziridava, 1977, 7, p.159-169; Stelian Mândruț, Aspecte ale luptei pentru emanciparea națională a popoarelor din Ungaria dualistă la granița sec.XIX-XX. AMN, 1982, 19, p.135-153; Dorina N.Rusu, 1918, anul afirmării obiective a dreptului inalienabil al națiunilor la dezvoltarea liberă, de-sine-stătătoare. LIP, 1986, nr.4, p.35-39. Cf. Bibliografia; II. Istoria Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei; IV 1918. Studii de istoriografie; V.Bibliografia.
- 25.. Bibliografie. II. Istoria Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei; VIII. Unirea Basarabiei și Bucovinei, nr.189-205.
- 26.. Itefian Ciobanu, Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918. București, Cartea Românească, 1929.
- 27.. Ibidem.
- 28.. Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc, Chișinău, 1995, p.56.
- 29.. Ibidem, p.57.
- 30.. Ioan Scurtu, Sfatul Țării - organ reprezentativ al Basarabiei. MI, 1993, 27, nr.12, p.3-6. La 8 decembrie 1917 (st.v.) președintele Consiliului directorilor, Pantelimon V.Erhan, anunța agențiile telegrafice din Rusia componența acestuia: Vladimir

Gr.Cristi, Ștefan N.Ciobanu, Teofil Gr.Iancu, Nicolae N.Codreanu, Teodosie Cojocaru, Mihail Gr.Savenco, Benjamin I.Grünfeld, Ioan Gr.Pelivan; Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1928. Documente, 1995, p.124; Bibliografie VIII.

^{31.}Ibidem, p.133; Ibidem.

^{32.}Ibidem, p.140; Ibidem.

^{33.}Hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului din Petrograd transmisă la 13/26 ianuarie 1918, primită la 15/28 ianuarie. Ibidem, p.140-141.

^{34.}Ibidem, p.142-143.

^{35.}Ibidem, p.215.

^{36.}Ibidem, p.214.

^{37.}P.V.Haneș, Basarabia. Autonomia. Neatârarea și Unirea cu România. București, 1919, p.14, 23-24.

^{38.}Unirea Basarabiei și a Bucovinei... Documente, p.215-216.

^{39.}Ion I.Nistor, Istoria Basarabiei, 1923, p.433; votul a fost unanim.

^{40.}Bibliografie, VIII. Unirea Basarabiei și Bucovinei.

^{41.}Adunarea Deputaților. Sesiunea ordinară 1919-1920. M.O. nr.22 din 22 ianuarie 1920, p.302-303; Decretul-lege de recunoaștere a unirii, nr.842 din 9 aprilie 1918, a fost publicat în M.O. nr.8 din 10 aprilie 1918. Se poate găsi și în C.Hamangiu, Codul general al României, vol.VIII, p.1109, iar legea relativă la Unirea Basarabiei cu România din 1 ianuarie 1920 în M.O., nr.206 din ianuarie 1920, cf. C.Hamangiu, op.cit., vol.IX-X, p.252-253 și Adunarea Deputaților, Sesiunea Ordinară 1919-1920, p.302-303.

^{42.}Bibliografie, VII. Acțiuni pentru unire peste hotare, nr.157-188; VI. Problema Unirii la București și Iași în 1918-1919, nr.140-156.

^{43.}Manifestul împăratului Carol din 3/16 octombrie 1918.

^{44.}Ștefan Pascu, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1968, p.313-316; Bibliografia: V Bibliografie; VII. Acțiuni pentru Unire peste hotare.

^{45.}22 octombrie 1918, prin Moțiunea Adunării Constituționale a Bucovinei. Unirea Basarabiei și a Bucovinei. Documente, p.259-260.

^{46.}22 octombrie 1918. "Ce vrem? Vrem: să rămânem Români pe pământul nostru strămoșesc și să ne ocârmuim singuri, precum o cer interesele noastre românești.

Nu mai vrem: să cerșim de la nimeni drepturile care ni se cuvin, ci în schimbul jertfelor de sânge aduse în acest război - jertfe mai dureroase decât ale altor popoare;

Pretindem: ca împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plăsmuim viitorul, care ne convine nouă, în cadrul românismului;

Cerem: să putem aduce la Congresul de Pace aceste postulate ale noastre prin reprezentanți aleși de noi înșine din mijlocul Națiunii noastre". Glasul Bucovinei, nr.1, din 22 octombrie 1918. Apud Unirea Basarabiei și a Bucovinei. Documente..., p.259.

^{47.}Moțiunea Adunării Constituantei a Bucovinei, 27 octombrie 1918. Unirea Basarabiei și a Bucovinei... Documente...p.260.

^{48.}Ibidem, p.259. Cf. și Procesul verbal al dezbaterilor din Consiliul Național al Bucovinei în prima ședință. Ibidem, p.261-264.

^{49.}Ibidem, p.259-260.

^{50.}Ibidem, p.265.

^{51.}Ibidem, p.261-264.

^{52.}Unirea Basarabiei și a Bucovinei ... Documente..., p.261-264, 268-278, 281-312, 315-329, 329-334.

^{53.}Ibidem, p.329-334.

^{54.}Unirea Basarabiei și a Bucovinei... Documente, p.333-341.

^{55.}Ion I.Nistor, Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918.

^{56.}Unirea Basarabiei și a Bucovinei... Documente...p.331.

^{57.}Ibidem, p.332-333.

^{58.}Ibidem, p.333-335.

^{59.}Ibidem, p.333.

^{60.}Ibidem, p.333-334.

^{61.}Ibidem, p.335.

^{62.}Ibidem, p.334.

^{63.}Ibidem, p.334.

^{64.}Ibidem, p.334.

-
- 65..Ibidem, p.335.
- 66..Ibidem.
- 67..Ibidem.
- 68..Ibidem.
- 69..Ibidem, p.337.
- 70..Ibidem, p.338; Cf. și Bibliografia. VIII. Unirea Basarabiei și Bucovinei; XI. Unirea și naționalitățile conlocuitoare.
- 71..Ibidem, p.339; Ibidem.
- 72..Ibidem.
- 73..Ibidem, p.340-343. Decretul-lege cu privire la Unirea Bucovinei cu România în Monitorul Oficial nr.217 din 19 decembrie 1918, iar Legea pentru unirea Bucovinei cu România în M.O, nr.206 din 1 ianuarie 1920. Expunerea de motive la proiectul de lege privind Unirea Bucovinei cu România în Adunarea Deputaților. Sesiunea ordinară, 191901920, M.O. nr.22 din 22 ianuarie 1920, p.304.
- 74..Cf. Bibliografie IX, Unirea Transilvaniei și X, Hotărârea de Unire de la Alba Iulia. Pentru toate problemele urmărite de văzut întreaga Bibliografie de la sfârșitul capitolului.
- 75..Marcel Țirban, Din istoria României, 1918-1921, vol.I, Cluj-Napoca, Ed.Dacia, 1987, p.57.
- 76..Cf.Bibliografie IX/2 (pe județe sau regiuni): Alba, Arad, Banat, Bihor, Bistrița-Năsăud, Brașov-Făgăraș, Caraș-Severin, Cluj-Someș, Hunedoara, Maramureș, Mureș-Turda, Sălaj, Sibiu.
- 77..Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. București, 1943, p.24-25; Cf. și Bibliografie în toate lucrările de sinteză și cele care au în vedere lupta națională din toamna și iarna anului 1918.
- 78..Marea Unire de la 1 Decembrie 1918... (1943), p.24-25.
- 79..Tiron Albani, Ultima ședință a parlamentului maghiar sub era habsburgică. Declarația citită de dl. Vaida-Voevod. Familia, 1939, t.6, an.1, p.95-103. Cf.și Bibliografia.
- 80..Bibliografie IX/1, nr.207-217.
- 81..Ibidem, IX/2, nr.218-409.
- 82..Alexandru Roz, Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad (Acte și Documente... 1993; cf. Bibliografie IX/1.
- 83..Maramureșul în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918. Ediție îngrijită de Vasile Căpâlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, București, 1981, p.321-322; Doru Radosav, Viorel Ciuboă. 1918 în Sătmar. Editura Presa Universitară Clujeană, 1996.
- 84..Din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională. Documente. R.A., 1968, 11, nr.2, p.211.
- 85..Al.Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din județul Caraș-Severin pentru unire cu România. Banatica, 1977, 4, p.323.
- 86..Din lupta poporului român..., RA, 1968, 11, nr.2, p.203.
- 87.. M.Știrban, Din istoria României..., p.63-65; - Civilizație medievală și modernă românească. Cluj-Napoca, Ed.Dacia, 1985, p.371-375. Bibliografie IX.
- 88..Consiliul Național Român din Blaj. Protocoale și acte (noiembrie 1918-ianuarie 1919) vol.I. Ediție îngrijită, prefață, indici și glosar de Viorica Lascu și Marcel Știrban, Cluj-Napoca, 1978, p.123; Bibliografie IX-X.
- 89.. Gazeta oficială a Consiliului Dirigent, din 18/31 decembrie 1918, nota circulară nr.133
- 90..Marea Unire de la 1 Decembrie 1918...(1943), p.33. Cf. Bibliografie, lucrările de sinteză și cele speciale ce abordează mișcarea națională din 1918.
- 91..V.Netea, O zi din istoria Transilvaniei, 1 Decembrie 1918. București, Ed.Albatros, 1971, p.34-38.
- 92..Marea Unire de la 1 Decembrie 1918... (1943), p.41-44.
- 93..Ibidem, p.43.
- 94..Ibidem, p.41, 43-44.
- 95..Ibidem, p.41.
- 96..Ibidem.
- 97..Ibidem, p.42.
- 98..Ibidem, p.44.
- 99..Ibidem, p.43.
- 100..Ibidem.
- 101..1918 la români, vol.III. Recunoașterea ei internațională. Documente interne și externe, august 1918 - ianuarie 1919, 1986, p.46.
- 102..Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și Documente, p.4-5.
- 103..1918 la români. Vol.III..., p.46.
- 104..Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia ..., p.5.

-
- ^{105.} Romulus Seișanu, Principiul naționalităților. Origine, evoluție și elemente constitutive ale naționalității, 1935; M.Stoicescu. De la conștiința unității de neam la conștiința națională. Revista de istorie, 1984, 37, nr.2, p.107-125.
- ^{106.} Romulus Seișanu, Principiul naționalităților..., p.204.
- ^{107.} Ibidem.
- ^{108.} Marea Adunare de la 1 Decembrie 1918...(1943), p.41-44.
- ^{109.} Șt.Pascu, Făurirea statului național unitar român, vol.II, p.25.
- ^{110.} Ibidem.
- ^{111.} Ibidem.
- ^{112.} Romulus Seișanu, Principiul naționalităților..., p.198.
- ^{113.} Consiliul Național Român din Blaj..., vol.I, p.19-23.
- ^{114.} Marea Unire de la 1 decembrie 1918... (1943), p.47.
- ^{115.} 1918 la Români. Documentele Unirii, vol.VIII, p.134.
- ^{116.} Bibliografie X, Hotărârea de Unire de la Alba Iulia și multe alte colecții de documente cuprinse în Bibliografia (V) și în bibliografia noastră.
- ^{117.} Marea Unire de la 1 Decembrie 1918...(1943), p.49-51.
- ^{118.} Ibidem, p.49.
- ^{119.} Ibidem.
- ^{120.} Ibidem, p.51.
- ^{121.} Consiliul Național Român din Blaj, II, p.153.
- ^{122.} Ibidem.
- ^{123.} Marea Unire de la 1 Decembrie 1918... (1943), p.50.
- ^{124.} Consiliul Național Român din Blaj, vol.II, p.47-48.
- ^{125.} Gr.Tulbure, Praznicul Neamului. Oradea, 1919, p.12-13.
- ^{126.} Alba Iulia, 1918, 1 decembrie, p.1.
- ^{127.} Alba Iulia, 1918, 1 decembrie, p.1.
- ^{128.} Consiliul Național Român din Blaj, vol.II, p.216.
- ^{129.} De vorbă cu Lucian Blaga despre 1 Decembrie 1918, în Tribuna Nouă, 1945, nr.35, p.2.
- ^{130.} I.Bordea, Din mărețele zile ale neamului. Unirea în Ardeal. București, 1919, p.16-17.
- ^{131.} Silviu Dragomir, Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei. Sibiu, 1943, Ed.Astra, p.25.
- ^{132.} Ibidem, p.26.
- ^{133.} Ibidem, p.24.
- ^{134.} Dr.Octavian Prie, Unirea (Blaj), nr.de propagandă din 4 decembrie 1918.
- ^{135.} Consiliul Național Român din Blaj... vol.II, p.221.
- ^{136.} Silviu Dragomir, Un sfert de veac...p.18-19. Cf. Bibliografie, V.Bibliografii, la Personalități...
- ^{137.} Consiliul Național Român din Blaj ... vol.II, p.221.
- ^{138.} Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie. Acte și documente, p.3.
- ^{139.} Ibidem, p.4.
- ^{140.} Ibidem, p.4,5.
- ^{141.} Ibidem, p.5.
- ^{142.} Ibidem.
- ^{143.} Ibidem, p.6.
- ^{144.} Ibidem.
- ^{145.} Ibidem, p.7.
- ^{146.} Ibidem. Cf. și Bibliografie, V. Bibliografii, la personalități...
- ^{147.} Ibidem, p.8.
- ^{148.} Ibidem, p.10.
- ^{149.} Ibidem, p.10.
- ^{150.} Ibidem, p.9.
- ^{151.} Ibidem, p.10.
- ^{152.} Ibidem.
- ^{153.} Ibidem, p.9.
- ^{154.} Ibidem, p.10.
- ^{155.} Ibidem.
- ^{156.} Ibidem.
- ^{157.} Ibidem.

-
- ^{158.} Ibidem, p.10-11.
- ^{159.} Bibliografie X, Hotărârea de Unire de la Alba Iulia.
- ^{160.} Gheorghe Iancu, Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920). Cluj, Ed.Dacia, 1985; și în I. engleză. The Ruling Council. The integration of Transylvania into Romania 1918-1920. Center for Transylvanian Studies. Cluj-Napoca, 1995.
- ^{161.} Ibidem. Cf. Hotărârea de unire și toată bibliografia ce abordează această problemă.
- ^{162.} Drapelul (Lugoj) din 28 noiembrie 1918.
- ^{163.} Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia ... p.11.
- ^{164.} Ibidem.
- ^{165.} Ibidem.
- ^{166.} Ibidem.
- ^{167.} Ion I.Nistor, Istoria Basarabiei, 1923, p.422-425.
- ^{168.} D.Sandru, Reforma agrară din 1921 în România. Ed.Academiei, 1975, p.61.
- ^{169.} Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia ...p.11.
- ^{170.} "În viața românilor din Ungaria s-a întâmplat un lucru mare cât privește demnitatea măcar. La expunerea proiectului guvernului, deputatul Ștefan /Cicio/ Pop a întrerupt, amintind de acea lege a naționalităților, libere să-și arate ființa lor, lege care nu se ține în seamă. Camera a răspuns în mugete. Ele s-au făcut și mai sălbatece când tânărul Iuliu Maniu, om simpatic și hotărât, s-a ridicat pentru a ține o cuvântare al cărui scop era să afirme că este un partid național românesc, cu program național românesc și că el va lupta fără preget împotriva oricărei măsuri care va sprijini dorința "unei singure clase" din Ungaria de a nimici și contopi pe celelalte. Cuvinte nouă au fost acestea în parlamentul Pestei, și în supunerea lor ca și în felul cum au fost spuse. Salutăm spiritul cel nou, de siguranță, îndrăzneală, mândrie al tineretului român de pretutindeni", Nicolae Iorga, De la românii de peste hotare, în Neamul Românesc, 1906, 1, nr.4 din 21 mai, p.65 sau "...Au cuvântat pâine acum în auzul neamurilor Iuliu Maniu, Vaida Voievod, Vlad Mihali. Cel dintâi e un frumos tânr bălan, vioi și lesnicios în mișcări, care seamănă mai mult a visător, a poet decât a om de fapte. Are cancelarie de avocat la Blaj unde-l iubește toată lumea. Vorbește cu înlesnire și redactează ușor. În scris și în vorbă, unește decizia cu forma aleasă". Idem, Deputații române de "dincolo", în Neamul Românesc, 1906, nr.7 din iulie, p.103.
- ^{171.} Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia ... p.12.
- ^{172.} Unirea (Blaj) nr. de propagandă 15-16 din 1 decembrie 1918.
- ^{173.} Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia ... p.14.
- ^{174.} Unirea (Blaj), nr. de propagandă 15-16 din 1 decembrie 1918.
- ^{175.} Marea Unire de la 1 decembrie 1918... (1943), p.108. Fraza lipsește din Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia, p.12.
- ^{176.} Unirea (Blaj) nr. 15-16 din 1 decembrie 1918.
- ^{177.} V. Netea, O din istoria Transilvaniei ... p. 167; Eugen Hulea, Alba Iulia în zilele Marii Uniri din 1918. Apulum, 1978, 16, p. 439-465; Idem, Unirea în perspectiva semicentenarului. Apulum, 16, 7, p. 11-21; Idem, La 1 Decembrie 1918. Transilvania, 1975, 4, nr. 5, p. 30-31.
- ^{178.} Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia ... p. 113.
- ^{179.} Consiliul Național Român din Blaj ... II, p. 225.
- ^{180.} Ibidem.
- ^{181.} Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 ... (1943), p. 126.
- ^{182.} Ștefan Pascu, Făurirea Statului Național Unitar Român, vol. II, p. 198.
- ^{183.} Consiliul Național Român din Blaj ... vol. II, p. 225.
- ^{184.} Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 ... (1943), p. 128-130.
- ^{185.} Ibidem.
- ^{186.} Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia ... p. 18.
- ^{187.} Cf. Gh. Iancu, Contribuția Consiliului Dirigent ...; The Ruling Council ... (vezi nota 159).
- ^{188.} Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 ... (1943), p. 136-137.
- ^{189.} Ibidem, p. 139.
- ^{190.} Dezbaterile Adunării Deputaților, 1919-1920, p. 305.
- ^{191.} Ibidem.
- ^{192.} ..

4.2.FORMAREA ȘI ACTIVITATEA CONSILIULUI DIRIGENT

4.2.1. Organizare și atribuții

Chiar în preajma Marii Adunări Naționale românești, la 29 noiembrie, Oszkár Jászi mai spera că naționalitățile din Ungaria, făcând uz de dreptul la autodeterminare, se vor pronunța pentru o formulă confederativă a statului maghiar.¹ La acea dată, o parte a românilor - delegați sau simpli participanți - ajunseseră la Alba Iulia, alții fiind în drum spre oraș.

La 30 noiembrie, de dimineața și până târziu în noapte, s-a desfășurat, la Alba Iulia, dezbaterile proiectului de Rezoluție întocmit de Vasile Goldiș, după consultări cu alți fruntași arădani, la care au participat, în afara membrilor Consiliului Național Central, delegați la Adunare și specialiști în diferite domenii de activitate.

Dorința de unire a Transilvaniei cu România fără condiții era copleșitoare și bine fundamentată: "Aveam senzația netă - scria un contemporan al evenimentelor - că nu numai cei din sală și de prin camerele vecine, dar zidurile sălii, drapelele și întreaga cetate cereau cu putere, fără condițiuni, unirea Ardealului cu România"². După discuții susținute, în forma finală a Rezoluției s-a inclus, la punctul I, prevederea cu privire la Unirea Transilvaniei cu România, fără a se face nici o referire la eventuale condiții. În consecință, autonomia, care avea să dureze până la întrunirea Constituantei, era lipsită de semnificație politică. Principiile cu caracter burghezo-democratic care urmau să stea la baza viitorului stat român întregit - incluse în Rezoluție ca: deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare, egala îndreptățire și libertate pentru toate confesiunile, vot obștesc, direct, egal, secret, pe comune, pentru ambele sexe în vârstă de cel puțin 21 de ani, libertatea presei, de asociere și întrunire, reforma agrară radicală, drepturi pentru muncitori - au întrunit consensul general.

A doua zi, duminică - 1 Decembrie 1918, Adunarea Națională a adoptat proiectul de Rezoluție, decizându-se, astfel, unirea Transilvaniei cu România, singura chestiune în care Adunarea a avut - în opinia specialiștilor - valoarea unei Constituante. Pregătirea și desfășurarea Adunării, entuziasmul cu care cei peste 100.000 de români aflați la Alba Iulia au primit textul Rezoluției, conferă actului de la 1 Decembrie 1918 valoarea unui autentic plebiscit spontan românesc. Se încheia la 1 Decembrie un însemnat proces din istoria poporului român - desăvârșirea unității sale de stat. La 9 aprilie 1918 se unise Basarabia cu România, iar la 28 noiembrie, Bucovina.

Conținutul Declarației de Unire fiind deosebit de clar, apar cu totul nefirești și surprinzătoare opinii deformate cu privire la textul ei, la chestiunea autonomiei sau a pretinselor condiții de unire.³

Unirea Transilvaniei cu România a fost un act înfăptuit de poporul român și nu un dar al Marilor Puteri. El s-a încadrat în mișcarea amplă a popoarelor asuprite din monarhie din lunile octombrie-noiembrie 1918, care a determinat dispariția statului dualist. Subscriem, deci, la opinia lui R.W.Seton-Watson, că nu Marile Puteri au dezmembrat Monarhia, ci prăbușirea ei s-a datorat slăbiciunilor interne și acțiunii energice a popoarelor asuprite. În momentul încheierii armistițiului de la Padua monarhia practic nu mai exista.⁴

Din momentul Unirii, sub raport politico-constituțional, Transilvania făcea parte integrantă din statul român, Constituția României extinzându-se, în mod tacit, și asupra acestei părți de țară.

Unirea Transilvaniei cu România a avut un ecou deosebit în străinătate. Oameni politici, presa vremii, opinia publică progresistă din țările aliate și asociate au salutat Unirea ca expresie a biruinței

principiului autodeterminării popoarelor, au relevat necesitatea și legitimitatea ei, s-au referit la atmosfera de sărbătoare în care s-a ținut Adunarea Națională, la unanimitatea cu care s-a adoptat programul ei.⁵

Hotărându-se unirea Transilvaniei cu România, punctul II al Rezoluției prevedea menținerea unei autonomii provizorii până la întrunirea Constituintei aleasă pe baza votului universal. Autonomia *provizorie și limitată în timp*, hotărâtă la Alba Iulia, apărea ca o necesitate a activității practice din epocă. Toți cei care au participat la adoptarea Hotărârii de la Alba Iulia, presa vremii sau cei care s-au aplecat ceva mai târziu asupra semnificației autonomiei provizorii rezervată Transilvaniei, au interpretat-o doar ca o etapă necesară în procesul de unificare generală a țării, care nu atingea cu nimic actul unirii Transilvaniei cu România. La Alba Iulia s-a hotărât - scria ziarul clujean "Glasul Ardealului" din 7 decembrie 1918 - "o autonomie în chestiunile interne pînă ce deosebirile de structură politică și socială dintre noi se vor nivela". Într-o cuvîntare rostită în Camera Deputaților la 22 decembrie 1919, Iuliu Maniu, referindu-se la același fenomen a declarat, printre altele: "atunci cînd am decretat unirea, am decretat-o necondiționat, și nerezervînd drepturi speciale provinciale, pentru că am fost și sunt de credința nestrămutată că România întregită trebuie să fie una în Corpurile Legiuitoare; trebuie să fie una în guvernămîntul său; trebuie să fie una în sufletul său, în gîndirea sa și în toate instituțiunile publice de stat"⁶.

După încheierea cuvîntărilor-pagini de aleasă ținută democratică - și după ce Adunarea Națională a primit prin aclamații Rezoluția, s-a trecut la alegerea Marelui Sfat Național, cu atribuțiile stabilite de punctul IX din Rezoluție. George Pop de Băsești, președintele Adunării, i-a dat cuvîntul lui Alexandru Vaida-Voevod, care a propus ca Marele Sfat Național să fie format din 250 de membri, din care 200 să fie aleși de Adunare, iar restul ulterior. Adunarea a primit toate cele 200 de propuneri făcute, constituindu-se astfel Marele Sfat Național, corporațiune provizorie, investită cu dreptul de a desemna din rîndurile sale un organ de conducere cu activitate permanentă. Cel mai bine erau reprezentați în acest forum avocații (99) și preoții (39). Aceasta își avea explicația în faptul că în condițiile opresiunii sociale și naționale din perioada dualismului, aceste două profesii spirituale le fuseseră mai accesibile românilor. Majoritatea membrilor aparțineau Partidului Național Român. Socialiștii aveau 17 reprezentanți, printre care și pe singura femeie din Marele Sfat Național, profesoara din Sibiu, Eleonora Lemeny-Rozvan.

La 2 decembrie 1918, orele 9⁰⁰, în sala Tribunalului din Alba Iulia, în conformitate cu cele hotărâte cu o zi înainte, s-au întrunit membrii Marelui Sfat Național, adoptînd hotărâri de mare importanță pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor⁷. S-au ales, cu acea ocazie, organele de conducere ale Marelui Sfat (președinte - George Pop de Băsești, vicepreședinți - episcopii Ion Ignatie Papp și Demetru Radu, Teodor Mihali și Andrei Bârseanu, notari - Caius Brediceanu, Mihai Popovici, Ionel Pop, Silviu Dragomir, Gheorghe Pop, Iosif Ciser) și membrii delegației, care urmau să prezinte regelui și guvernului de la București hotărârile Adunării Naționale (episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod, cărora li se vor adăuga apoi Caius Brediceanu și Mihai Popovici). În aceeași ședință, Marele Sfat Național a desemnat din rîndurile sale un comitet executiv cu activitate permanentă, care urma să conducă afaceri curente ale Transilvaniei, numit **Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria**.

În Consiliul Dirigent au fost aleși 15 membri: Iuliu Maniu, ca președinte, Romul Boilă, Victor Bontescu, Valeriu Braniște, Ștefan Cicio-Pop, Ion Flueraș, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Emil Hațieganu, Iosif Jumanca, Aurel Lazăr, Vasile Lucaciu, Ioan Suciu, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad. Cei prezenți au depus jurămîntul în fața episcopului ortodox de Arad, Ignatie Ion Papp. Lipseau O.Goga și V.Lucaciu, aflați încă în străinătate, și V.Braniște, bolnav. În Consiliul Dirigent au fost aleși reprezentanți de seamă ai poporului român din Transilvania, ortodocși și greco-catolici, cunoscuți și apreciați luptători pentru formularea și susținerea drepturilor lui naționale și care au condus nemijlocit procesul unirii Transilvaniei cu România. Membrii Consiliului Dirigent formau o echipă omogenă și

sudată. Cu excepția celor doi lideri socialiști-I.Fluerăș și I.Jumanca-, ceilalți erau aderenți ai Partidului Național Român.Ei se cunoșteau personal, activaseră în perioada anterioară în mișcarea națională, se întâlniseră de multe ori la consfătuiri confidențiale, sau la ședințele Comitetului Executiv al Partidului Național, la conferințe electorale și la manifestări cultural-religioase.

Cunoașterea vieții economice, politice, instituționale, a fenomenului cultural, a problemelor de învățământ, de până la momentul de răscruce de la 1 Decembrie 1918, ca și dialogul permanent ce-l vor întreține cu guvernul de la București, cu specialiști din toate domeniile, le-a permis organizarea și dirijarea cu succes a vieții publice din această regiune românească.

În aceeași ședință s-a hotărât trimiterea unei telegrame Regelui, prin care șeful statului român era înștiințat că "Adunarea Națională a românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, ținută la Alba Iulia, glorioasa cetate a lui Mihai Viteazul, a declarat într-un elan de entuziasm fără margini, unirea teritoriilor sale cu Regatul România". În aceeași zi de 2 decembrie 1918, orele 17, s-a ținut la Alba Iulia prima ședință a Consiliului Dirigent - o ședință de organizare⁸. S-a stabilit sigiliul Consiliului Dirigent - *C.D. 1918. Resortul....*, devenit apoi *Regatul România. C.D.1918. Resortul...*, împărțirea în 12 compartimente, numite resorturi, ai căror titulari se numeau șefi de resort, s-a confirmat președintele Consiliului Dirigent în persoana lui Iuliu Maniu și s-au ales patru vicepreședinți: Vasile Goldiș, Al.Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop și Aurel Vlad, care urmau să prezideze ședințele în această ordine, atunci când situația ar fi cerut-o. Romul Boilă, ajutat de E.Hațieganu, a fost însărcinat cu luarea proceselor-verbale. Resorturile cu titularii lor au fost următoarele: Resortul de Interne - Iuliu Maniu; Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice, mai apoi și rezolvarea raporturilor cu minoritățile și confesiunile locale -Vasile Goldiș; Resortul Armatei și Siguranței Publice - Ștefan Cicio-Pop; Resortul de Externe și Presă - Alexandru Vaida-Voevod; Resortul Organizării și Pregătirii Constituantei - Ion Suciuc; Resortul de Justiție - Aurel Lazăr; Resortul de Codificare - Emil Hațieganu; Resortul de Finanțe - Aurel Vlad; Resortul de Agricultură și Comerț - Victor Bontescu; Resortul de Comunicații, Lucrări Publice, Poștă, Telegraf și Alimentație - Romul Boilă; Resortul Social și Igienă - Ion Fluerăș; Resortul de Industrie - Iosif Jumanca. V.Lucaciu, V.Braniște și O.Goga erau membri ai Consiliului Dirigent fără resort, urmând să primească însărcinări cerute de momentul în care își ocupă efectiv funcțiile.

Constituirea celor două organisme românești la Alba Iulia, la 1 și 2 decembrie 1918, a fost salutăată cu bucurie, într-un limbaj generos, viu, cu multe valențe emoționale, de prestigioase instituții științifice, bisericești, de consilii naționale românești, de personalități de seamă ale vieții politico-culturale românești.

Printr-o telegramă, "Academia Română care reprezintă de la întemeierea ei unitatea culturală a românilor de pretutindeni" trimitea "salutul ei frățesc Consiliului Dirigent și Adunării, care a proclamat unirea românilor din Transilvania [...] realizând prin actul lor, gândul statornic al neamului românesc"⁹. Universitatea din București "în bucuria și însuflețirea generală cu care neamul românesc întreg salută fericita îndeplinire a unității sale naționale", aducea "prinosul său de dragoste și cinstire scumpilor frați din România de peste munți", care au votat unirea. "Fie - se spunea în continuare - ca ea să aducă o nouă renaștere și înălțare națională, o nouă epocă de înflorire a statului român și a culturii românești, deschizând un viitor strălucit și luminos României unite".¹⁰ La rândul lor, profesorii universitari din Iași și-au exprimat cele mai profunde sentimente de "dragoste frățescă și adâncă admirație" pentru înfăptuirea Unirii¹¹. Liga Culturală întrunită într-un congres extraordinar "pentru întâia dată după înfăptuirea idealului național", constata cu satisfacție că "munca ce a depus timp de 28 de ani alături de energiile naționale de peste Carpați a fost încununată de deplin succes".¹² Promotorul și susținătorul idealurilor naționale, istoricul Nicolae Iorga, a adresat Consiliului Dirigent un vibrant mesaj: "În clipa când ceea ce au urmărit trudele și suferințele noastre de mucenici, timp de atâtea sute de ani ajunge a fi un crez de biruință, lăsați să vie către voi înduioșatul glas al cuiva, care o viață întreagă a urmărit pas cu pas fiecare din aceste silinți

și dureri și s-a împrietenit cu gândul său cu toți aceia dintre voi care, ca și dînsul, au muncit și au crezut"¹³. La 7 decembrie 1918 prezidiul Consistoriului ortodox român din Oradea, după ce-și manifesta regretul că nu avusese "răgazul" să salute constituirea Consiliului Național Român Central și a-i "exprima adeziunea la acțiunile sale", transmitea acest salut "actualului Consiliu Dirigent ca depozitarul puterii executive a Națiunii române, implorând binecuvîntarea Cerului asupra Marelui Sfat și a Înaltei stăpîniri naționale"¹⁴. Și exemplele ar putea continua.

Formarea Consiliului Dirigent, organism politico-administrativ provizoriu, investit de Marele Sfat Național cu largi atribuții, a răspuns unei necesități a momentului concret istoric. În condițiile sfârșitului de an 1918 era nevoie de un organism destinat să vegheze asupra menținerii ordinii și care să caute să pună în aplicare cele hotărâte la Alba Iulia, totul doar ca o etapă în procesul unificării statale.

Consiliul Dirigent mai ține câteva ședințe la Alba Iulia, după care la 9 decembrie 1918, în conformitate cu hotărârea Marelui Sfat Național s-a stabilit la Sibiu. Consiliul Dirigent a rămas la Sibiu până în toamna anului 1919, când, pe resorturi, s-a mutat la Cluj.

La Sibiu, Consiliul Dirigent a întocmit un manifest datat 11 decembrie 1918 intitulat *Către națiunea română din Transilvania, Banat și Țara Ungurească* și publicat în numărul 1 din 14 decembrie 1918 al "Gazetei Oficiale" a Consiliului Dirigent. După ce se aducea la cunoștință tuturor constituirea sa în vederea conducerii "provizorii a Transilvaniei până la întrunirea Constituantei", Consiliul Dirigent se angaja ca în activitatea lui să se conducă după principiile democratice proclamate la Alba Iulia. Conștient de eforturile deosebite ce trebuiau depuse, Consiliul Dirigent își exprima încrederea în capacitățile creatoare ale poporului român, pe care-l îndemna să muncească cu abnegație, dar să fie în același timp gata să se ridice împotriva oricărui dușman al libertății sale.

Printre primele acțiuni inițiate de Consiliul Dirigent a fost aceea de a comunica guvernului maghiar hotărârea de unire a Transilvaniei cu România și constituirea sa. Din însărcinarea Consiliului Dirigent, A.Vaida-Voevod a transmis Rezoluția Adunării de la Alba Iulia, tradusă de Emil Hațieganu, guvernului maghiar prin intermediul lui Ioan Erdelyi, aflat la Budapesta. Prin nota din 9 decembrie 1918, citită în ședința Consiliului Dirigent din 11 decembrie 1918, guvernul Károlyi Mihály făcea cunoscut că aflase despre hotărârea de la Alba Iulia și despre formarea "unui comitet compus din 15 membri", dar că, bazat pe prevederile convenției de la Belgrad, potrivit cărora "administrația va rămînea și în continuare sub autoritatea guvernului maghiar", declara că deciziile de la Alba Iulia "veneau în contradicție cu actul sus-numit, din care cauză nu ia în considerare hotărârile adoptate și le condamnă cu asprime"¹⁵. Atitudinea guvernului maghiar se înscria în concepția generală a guvernului Károlyi, care în programul său își stabilise să acționeze pentru menținerea integrității politice și teritoriale a Ungariei. Această concepție - evidențiată de noi - e semnalată încă la 8 noiembrie 1918 de consulul german din Brașov într-un raport către cancelarul Germaniei: "cu toată atitudinea democratică a lui Károlyi și susținerea de către el a drepturilor naționalităților, el este totuși, înainte de toate ungar și preocupat de păstrarea cît mai nevătămată a integrității țării sale".¹⁶

După ce prin Manifestul lansat de Consiliul Dirigent la 11 decembrie 1918 se avea în vedere ruperea relațiilor cu guvernul maghiar, prin Decretul VII din 19 februarie 1919 se declara drept nul și neavenit orice act de înstrăinare sau de dispunere asupra unor bunuri mobile sau imobile ale statului aflate pe teritoriile unite cu România la 1 decembrie 1918.

Preocupările Consiliului Dirigent de organizare a serviciilor lui interne se împleteau cu pregătirile în vederea predării actului Unirii oficialităților de la București și a integrării concrete a Transilvaniei în ansamblul vieții statului român unitar.

La 8 decembrie 1918 delegația transilvăneană, în componența amintită, a plecat spre capitala României. Pe întreg parcursul drumului, ca și la București, solii ardeleni au fost întâmpinați cu însuflețire și cu mare bucurie.

Ziarul arădean "Românul" publica la 15 decembrie 1918, următoarele: "Consiliul Dirigent [de fapt Marele Sfat] din Sibiu după consultări mature a decis să predea imperiul ocârmuit de el [puterea deținută de el] și care cuprinde teritoriul celor 26 comitate în mâinile Majestății Sale regelui Ferdinand. Acest pas făcut de Consiliul Dirigent este un pas istoric a cărui importanță o ghicesc toți fiii neamului, cărturari și țărani, care acum înfrățiți în cugete și simțiri asediaza trenul delegațiunii Consiliului Dirigent și prin uralele și aclamațiile lor aprobă deciziunea mare politică".

În ziua de 14 decembrie Vasile Goldiș, în numele delegației, a predat regelui Ferdinand I Rezoluția votată de Adunarea Națională de la Alba Iulia.

La scurt timp de la predarea actului Unirii, alți fruntași transilvăneni - Iuliu Maniu, Aurel Vlad - au plecat spre București. Aici, împreună cu Goldiș și cu Vaida-Voevod, au participat la ședințe ale Consiliului de Miniștri, au discutat chestiuni generale și speciale. Ca rezultat al acestora, la 24 decembrie 1918 s-au emis două decrete-legi, de foarte mare însemnătate. Primul se referea la "recunoașterea Unirii"¹⁷, al doilea la organizarea Transilvaniei "până la definitivă organizare a României întregite"¹⁸.

Primul decret-lege decreta că "Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale din Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918 sunt și rămân de-a pururea unite cu Regatul României".

În iarna anului 1919, la 29 decembrie, Parlamentul român, ales pe baza dreptului de vot universal pentru bărbați, a votat Legea de Unire a Transilvaniei cu România.

Se poate conchide că potrivit principiului dreptului popoarelor la autodeterminare se adoptase Rezoluția de Unire la Alba Iulia. Prin aceasta, Unirea Transilvaniei cu România era un fapt definitiv hotărât. Predarea actului unirii oficialităților de la București marca transpunerea ei în practică din partea celor care o hotărâseră. Forurile de la București au primit-o și au sancționat-o prin decret-lege. Această consfințire a Unirii, hotărâtă la Alba Iulia, va dobândi o consacrare internațională prin Tratatul de pace de la Trianon.

Decizia forurilor de la București de a nu mai aștepta hotărârea Conferinței de Pace cu privire la Transilvania contravenea prevederilor Convenției militare de armistițiu de la Belgrad. În consecință, ea n-a găsit, cu siguranță, un ecou favorabil la Budapesta și Belgrad. La rândul lor, Marile Puteri Aliate și Asociate făcuseră demersuri prin care să se facă cunoscut României că doar Conferința de Pace va avea competența de a decide asupra unor teritorii disputate și, ca atare, actul românesc n-ar avea nici o relevanță internațională. Se pare că guvernul englez a stopat acțiunea aliată.¹⁹ Poporul român, întocmai ca la 1859 și 1877, va face, însă fără ezitare, pașii care decurgeau din conținutul decretului-lege amintit.

Al doilea decret-lege stabilea principiile și modalitățile concrete de conducere a afacerilor transilvănene de către guvern și Consiliul Dirigent, pentru o perioadă de timp limitată, destinată unificării legislative și instituționale.

Consiliul Dirigent, "emanat din Adunarea Națională de la Alba Iulia" era încredințat cu conducerea unor sfere de activitate din Transilvania. El mai trebuia ca "în cel mai scurt timp" să prezinte guvernului proiectul de reformă electorală care să cuprindă dreptul de vot universal și proiectul de reformă agrară. Cele două proiecte trebuiau - așa cum reiese din explicitările președintelui Consiliului Dirigent - să fie pregătite, supuse dezbaterii Marelui Sfat Național și apoi promulgate ca decrete-legi.

Asupra laturilor fundamentale politico-economice ca: afacerile externe, armata, circulația financiară, mijloacele de comunicație, împrumuturile publice, vămile, siguranța generală a statului, guvernul țării devenea factorul de conducere și decizie. Transilvania trebuia să fie reprezentată în guvern prin miniștri fără portofoliu. Se mai avea în vedere că pentru chestiunile care se refereau la Transilvania se numeau, prin decret-lege, consilieri speciali, pe baza propunerilor făcute de ministrii fără portofoliu. Decretul-lege asupra căruia am stăruit stabilea, deci, atribuțiile Consiliului Dirigent, reglementa reprezentarea Transilvaniei în guvern și preciza prioritățile, aceleași la nivelul întregii țări, care stăteau în

fața acestui for provizoriu de conducere. Prin prevederile sale, Decretul-lege se impune ca cel de-al doilea izvor de drept al Consiliului Dirigent, primul fiind alegerea lui de Marele Sfat Național.

Consiliul Dirigent era investit cu atribuții legislative și executive pentru domeniile care nu trecuseră încă sub autoritatea nemijocată a guvernului.

Extinderea competenței guvernului asupra unor domenii de activitate din Transilvania, de o importanță vitală pentru interesele întregului popor român, însemna și începutul procesului de unificare a vieții de stat din Transilvania cu cea din restul țării, deziderat unanim al acelei epoci istorice. Într-o altă accepțiune, de nuanță administrativă, prevederile acestui decret-lege pot fi considerate ca o aplicare de către autoritățile de la București a principiului descentralizării administrative raportat la Transilvania.

Referitor la cele două decrete-lege se mai impune cel puțin o subliniere care denotă cumpănirea atentă, realistă a situațiilor. În ele nu se face nici o referire la autonomia preconizată la Alba Iulia, ci se are în vedere unirea și unificarea țării.

Transpunerea în viața practică a dispozițiilor acestui decret-lege a necesitat un interval de timp mai lung sau mai scurt, în funcție de complexitatea acțiunilor ce s-au cerut întreprinse și s-a realizat ca urmare a legăturilor strânse dintre guvern și Consiliul Dirigent.²⁰

În timpul consultărilor de la București s-a convenit ca Transilvania să fie reprezentată în guvern prin trei miniștri fără portofoliu, care să fie propuși de Consiliul Dirigent și numiți prin decrete-legi. Cei trei miniștri fără portofoliu au fost desemnați: Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod. Cicio-Pop și Vaida-Voevod și-au ocupat posturile în ianuarie, în timp ce Goldiș, abia în martie, atunci când Braniste a putut prelua Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Cei trei au rămas, în continuare, și membri ai Consiliului Dirigent.

Pe lângă miniștrii fără portofoliu s-au creat, la scurt timp, servicii ajutătoare, numite Secretariate, conduse de secretari ministeriali, numiți prin decret-lege, la propunerea miniștrilor. În consecință, Laurențiu Oanea a fost numit secretar ministerial pe lângă Ștefan Cicio-Pop, Grigore Ion, pe lângă Vaida-Voevod și Constantin Nedelcu, pe lângă Vasile Goldiș.

În conformitate cu prevederile decretului-lege nr.3632 s-au numit pe lângă ministere câte un consilier special, care să colaboreze cu ministrul de resort în chestiuni care se refereau și la Transilvania.²¹

În guvernul Arthur Văitoianu (27 septembrie - 30 noiembrie 1919) Transilvania a fost reprezentată prin aceiași miniștri fără portofoliu, iar în guvernul Averescu (13 martie 1920 - 16 decembrie 1921) de O.Goga și V.Goldiș.

Consiliul Dirigent a fost tot timpul în deplină cunoștință de cauză cu aspectele esențiale ale politicii interne și externe românești, acomodându-și conduita în funcție de acestea.

Viața politico-diplomatică internațională era dominată în acea perioadă de lucrările Conferinței de Pace de la Paris.

Obiectivul fundamental urmărit de guvernul român era ca tratatele de pace ce se vor încheia să consfințească desăvârșirea unității de stat românești și să ia în considerare efortul și sacrificiile umane și materiale ale țării în timpul războiului.

Delegația română la Conferința de Pace a cuprins și transilvăneni, oameni politici - Alexandru Vaida-Voevod, și experți, propuși de Consiliul Dirigent, acceptați și numiți de forurile de la București (Caius Brediceanu, Mihai Șerban, George Crișan, Ionel Mocioni, Ion Grigore, ing.Lazăr, Ion Iosif, Ion Coltor, Nicolae Bogdan etc). Acțiunile întreprinse de ei, în consens cu politica generală a guvernului, erau demersuri puse în slujba cauzei întregului popor român, și nicidecum manifestări ale unei politici externe proprii a Consiliului Dirigent. La Paris s-au mai aflat O.Goga, V.Lucaciu, George Moroianu.

Acțiunile lor s-au concretizat în participări la ședințe ale diferitelor organisme ale Conferinței când se discutau chestiuni românești, în întâlniri cu oameni politici și militari aliați, în contacte cu presa

internațională, scriind articole, dând interviuri, oferind informații credibile despre realități din țară, cu precădere din Transilvania, întocmind broșuri cu articole maghiare îndreptate împotriva Puterilor Aliate.

Oamenii politici români, gazetarii sesizând o formidabilă propagandă maghiară în favoarea menținerii integrității teritoriale a Ungariei, care-și avea centrul în Elveția²², au făcut eforturi deosebite în vederea contracarării ei în cercurile diplomatice, în opinia publică, în cercuri bisericești sau socialiste din țările apusene. Un rol deosebit în această amplă acțiune de interes național l-a avut Al.Vaida-Voevod.

Importanța unei propagande externe românești cât mai energice și de durată, a sesizat-o foarte bine Ghiță Pop într-o scrisoare adresată la 10 martie 1919 de la Paris lui Iuliu Maniu: "În sfârșit țin să vă comunic impresiunea mea că oricare ar fi sfârșitul Congresului de Pace, în viitor chestia propagandei în străinătate trebuie să formeze obiectul unei preocupări permanente a guvernelor noastre. E vorba nu numai de a cuceri, dar și de a păstra situațiunea bună de azi. Epoca de tulburare prin care trece Europa și mai ales primejdiile ce ne pot încă amenința în viitorul apropiat ne impun această datorie de a cultiva atmosfera bună în apus pentru noi"²³.

Proiectul tratatului de pace cu Austria, remis reprezentanților Cehoslovaciei, Greciei, Iugoslaviei, Poloniei și României la 29 mai 1919, prin prevederile referitoare la dreptul Marilor Puteri de a interveni în chestiunile interne privind tranzitul de mărfuri (art.60), și minoritățile (art.5) a generat numeroase controverse între foruri ale Conferinței de Pace și România. Aceste prevederi aduceau o știrbire a suveranității de stat a României, fapt cu care membrii Consiliului Dirigent nu puteau fi de acord. Iuliu Maniu și-a precizat foarte clar opiniile, fie în ședințe ale Consiliului Dirigent, fie în convorbirile avute cu membrii guvernului, fie în interviuri. După părăsirea lucrărilor Conferinței de Pace de către I.I.C.Brătianu, în semn de protest față de proiectul de tratat cu Austria, Iuliu Maniu a participat, la București la mai multe întrevederi pe această chestiune, despre care a făcut o informare în ședința Consiliului Dirigent din 7 iulie 1919.

Într-un interviu apărut în "Telegraful român" din 11 iulie 1919 Maniu a declarat: "Drepturile minorităților, sub controlul marilor puteri, sunt imprecis formulate și inadmisibile. O asemenea clauză este jignitoare pentru poporul român, care prin hotărârile proclamate la Alba Iulia a pus la temelie statului român egalitatea de drepturi și libertatea pentru toate naționalitățile și confesiunile din cuprinsul său (...) Chestiunile economice prevăzute în tratat cuprind primejdii pentru lăsarea tranzitului și a vămilor la discreția străinătății". Mai târziu, în ședința Consiliului Dirigent din 11 septembrie 1919, Maniu a reafirmat că era de neconceput semnarea tratatului fără încercarea de a salva suveranitatea statului. În aceeași zi de 11 septembrie 1919 în "Patria" Maniu a apreciat necesară constituirea unui guvern de uniune națională, care "să lupte pentru schimbarea condițiilor oneroase ale tratatului".

La rândul său, Al.Vaida-Voevod, care în scrisorile către Maniu făcuse numeroase considerații pe marginea tratatului, prezent la ședința Consiliului Dirigent din 7 noiembrie 1919, după ce a expus pe larg activitatea desfășurată de el la Paris, a conchis că "și astăzi Consiliul Dirigent este de părere că tratatul de pace cu Austria în forma sa actuală este neacceptabil, dar trebuie să se încerce a obține prin discuțiuni maximul de concesiuni"²⁴.

Guvernul Vaida-Voevod a semnat doar la 10 decembrie 1919 tratatul, după ce se obținuse eliminarea dispozițiilor la care ne-am referit.

Convinși de faptul că propaganda externă eficientă implică știință, artă și bani, Vaida, dar mai ales G. Moroianu, au depus mari eforturi pentru a încheia o delegație de ziariști străini care să viziteze România. Ziariștii, plecați din Paris la 22 aprilie 1919, au străbătut mai multe localități din țară, s-au întreținut cu oameni politici, publicând la întoarcere mai multe articole referitoare la problematica românească. Fără să cunoaștem - în aceeași fază a cercetării - conținutul materialelor publicate, dintr-o scrisoare a lui Vaida către Maniu din 21 mai 1919, se desprinde constatarea că ele au servit cauzei românești²⁵.

*

Angajarea în noua epocă istorică deschisă de actul de la 1 Decembrie 1918 se făcea, atât pe plan național cât și regional, în condiții interne complexe și nu lipsite de reale greutăți. Poporul român, în ansamblul său, își păstra însă convingerea că nimic și nimeni nu putea invalida hotărârea de la Alba Iulia.

După constituirea Consiliului Dirigent și stabilirea lui la Sibiu se începea activitatea propriu-zisă de organizare și de conducere, demers de mare responsabilitate în care trebuiau învinse neajunsuri obiective și subiective.

Organizarea internă, stabilirea normelor de drept cu care să opereze erau chestiuni pregătitoare și preliminare ale procesului fundamental de instituire a vieții de stat românești în acele locuri. Acesta era în corelație atât cu reglementările internaționale existente, cu locul liniei demarcaționale, cât și cu atitudinea și conduita vechiului aparat de stat rămas în Transilvania după evenimentele din toamna anului 1918.

Atribuțiile Consiliului Dirigent se exprimau în putere legislativă și executivă, astfel că la baza activității sale a stat principiul modern al separării puterilor, hotărându-se asupra exercitării lor în felul următor: puterea legislativă opera prin Consiliul Dirigent în ansamblul său, cu discutarea chestiunilor și supunerea lor la vot; puterea executivă a rămas să fie exercitată prin Resoarte, iar puterea judecătorească prin judecătorii, tribunale și Curți de Apel, cu deplină independență în pertractări față de Consiliul Dirigent. Emanatiile puterilor astfel constituite nu puteau fi decât cele cunoscute din doctrina constituțională: legi, de la puterea legiuitoare, regulamente sau ordonanțe, de la cea executivă. Consiliul Dirigent, conducând nemijlocit doar anumite domenii de activitate dintr-o regiune a țării, a considerat oportun ca în opera de legiferare să nu opereze cu termenii de "legi" sau "decrete-legi", ci cu norma de drept numită **Decret al Consiliului Dirigent**. Așa după cum Consiliul Dirigent a fost un organism regional de conducere, izvorât din realitățile concrete istorice ale perioadei respective, tot așa și decretul său pot fi apreciate ca norme de drept specifice aceleiași epoci istorice. În cadrul Consiliului Dirigent s-a convenit ca Decretul să fie prevăzute cu numărul curent roman, continuativ cât dura legiferarea, fără a se indica anul sau data publicării. Ca formă exterioară, Decretul purta numărul curent roman, având introducerea "Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria a decretat și decretează", după care urma textul, iar la sfârșit data ședinței Consiliului Dirigent în care s-a votat și semnătura lui Iuliu Maniu, președintele Consiliului. În cazul unor decrete se specifica expres că ele se aplicau din ziua publicării. Decretul, emanație a întregului Consiliu Dirigent, au fost cel mai înalt izvor de drept al acestuia, singurul care, principial, putea modifica legi anterioare. Consiliul Dirigent și-a exercitat puterea legislativă până la întrunirea Parlamentului țării întregi (20 noiembrie 1919), interval de timp în care a emis 24 Decrete. O dată cu convocarea Parlamentului, Consiliul Dirigent s-a abținut de a mai legifera pentru Transilvania, apreciind, pe bună dreptate, că menținerea unei puteri de legiferare regională nu-și mai găsea justificarea în condițiile existenței unui for legislativ la nivelul întregii țări.

A doua normă de drept în ierarhia actelor legiuitoare, atât în doctrină cât și în practica constituțională, era regulamentul, emanație a puterii executive, investit cu dreptul de a reglementa raporturile juridice, prin puterea ce o are statul de a ordona, de a dispune. Consiliul Dirigent n-a adoptat însă denumirea de regulament, ci pe cea de ordonanță. Principial, ordonanța - ca emanație a puterii executive a șefului de resort - nu putea modifica o lege anterioară sau un Decret al Consiliului Dirigent. Unele ordonanțe de mai mare importanță au fost semnate nu numai de șeful de resort ci și de președintele Consiliului Dirigent. Aceste chestiuni de procedură principială n-au fost însă respectate întocmai în decursul activității Consiliului Dirigent, mai ales în ultimele sale luni de funcționare. Au fost cazuri în care șefi de resort au semnat ordonanțe prin care au atins și dispoziții cuprinse în legi anterioare, depășind astfel limitele stabilite de Consiliul Dirigent. Așa s-a ajuns la situația că jurisprudența și practica constantă a instanțelor judecătorești au consfințit și ordonanțele ca izvor juridic cu drept de a modifica o lege anterioară. Pe de altă parte, întrucât în cadrul Consiliului Dirigent se acceptase ca secretarul general să-l

poată înlocui cu puteri depline pe șeful de resort, inclusiv la ședințele Consiliului Dirigent - ceea ce s-a și întâmplat în numeroase cazuri - unele ordonanțe au fost semnate în locul șefilor de resort de secretarii generali.

Mai menționăm că pentru valabilitatea decretelor sau ordonanțelor nu era prevăzută publicarea în "Gazeta Oficială", cum era în general uzanța. Hotărârile Consiliului Dirigent deveneau obligatorii din momentul în care se aduceau și se semnau, președintele neavând dreptul să suspende ori să revoce singur un decret sau o ordonanță votate.

Consiliul Dirigent a funcționat din 2 decembrie 1918 și până la începutul lunii aprilie 1920, ținând în acest răstimp 256 ședințe, la ordinea de zi fiind înscrise 3.234 de probleme. Ședințele Consiliului Dirigent s-au ținut la Alba Iulia (2,3,4 decembrie 1918), Sibiu (9 decembrie 1918 - 18 noiembrie 1919), în trenul care-i ducea spre București pe cei aleși în circumscripțiile electorale ale Transilvaniei (18 noiembrie 1919), București (21, 25 noiembrie, 3 decembrie 1919) și Cluj (17 decembrie 1919 - 10 aprilie 1920). Ședințele au fost dese - în multe cazuri ținându-se chiar două ședințe într-o zi -, intervalul dintre 3 decembrie - 17 decembrie 1919, fiind cel mai lung în care Consiliul Dirigent nu s-a întrunit.

Membrii Consiliului Dirigent, cel puțin până la întrunirea Parlamentului, au fost prezenți la ședințele Consiliului, exceptându-i pe cei aflați peste hotare (V.Lucaciu, O.Goga, I.Fluraș, V.Braniște), pe cei intrați în guvern, pe cei plecați la București pentru a discuta cu forurile competente chestiuni ținând de resorturile lor, sau pe cei însărcinați cu rezolvarea unor situații importante în diferitele regiuni ale Transilvaniei (A.Lazăr a condus operațiunea de instaurare a administrației românești în județul Bihor. V.Braniște a rezolvat diferite chestiuni în Banat), ca și pe cei doi reprezentanți social-democrați aflați în câteva rânduri în centre muncitorești. Ședințele se începeau sau se încheiau cu citirea proceselor-verbale luate în ședința anterioară sau în cea curentă. La multe ședințe, în afara șefilor de resort, a secretarilor generali, au fost invitați ca referenți funcționari superiori de la diferitele resorturi. În ceea ce-l privește pe președintele Consiliului Dirigent, în lipsa căruia nu se puteau lua - și nici nu s-au luat - hotărâri de mare importanță, el a participat cu regularitate la ședințe. După convocarea Parlamentului, prezențele lui Iuliu Maniu la București au fost de mai lungă durată.

Desemnarea membrilor Consiliului Dirigent a fost doar momentul de început al constituirii unui aparat administrativ, în majoritate românesc, care să dirijeze compartimentele rămase în competența sa. Apelurile adresate de Consiliul Dirigent specialiștilor s-au întâlnit cu dorința acelor care erau dispuși să-și pună cunoștințele și energia la dispoziția noii puteri de stat românești. S-a constituit astfel un corp de funcționari interni și externi ai Consiliului Dirigent, care a fost nevoit să depună o muncă uriașă, cu multe valențe noi, în acea perioadă de la sfârșitul primului război mondial. Dintre aceștia s-au detașat, la nivelul Resorturilor, secretarii generali, investiți cu largi prerogative și numiți, majoritatea dintre ei, în ședințe ale Consiliului din luna decembrie 1918²⁶. Dintre funcționarii externi, prefecții și primarii au avut un rol deosebit în viața administrativă.

La propunerea Consiliului Germano-Săsesc a fost numit la 13 martie 1919 secretar general la Resortul de Culte și Instrucție Publică, Lutz Korodi, unul din fruntașii sași prigonit în epoca dualistă. La sfârșitul anului 1918 Lutz Korodi se afla în Polonia. În ianuarie 1919 Rudolf Brandsch l-a invitat la Sibiu pentru a ocupa un post însemnat în cadrul Consiliului Dirigent. A sosit la Sibiu abia la 9 martie, fiind întâmpinat cu bucurie de concetățenii săi sași, de care se despărțise în urmă cu 16 ani. "Telegraful român" din 13 martie 1919 saluta și el "cu bucurie pe neînfricatul luptător pentru libertate și drepturi". Fiind primit cu deferență de către membrii Consiliului Dirigent, el a depus jurământul, în limba germană, și a fost numit secretar general pentru biserica evanghelică la Resortul Cultelor și Instrucției Publice.

Atribuțiile secretarilor generali au fost ample, iar în perioada de după alegerile parlamentare ei au condus efectiv agendele resorturilor, în lipsa titularilor aflați la București.

Cu atribuțiile și cu retribuția unui secretar general a fost numit la 1 iunie 1919 George L. Moroianu, referent special pe lângă Președinție pentru chestiunile de ordin extern.

La propunerea șefilor de Resort au fost încadrați, treptat, secretari personali ai acestora, șefi de secție, șefi de sector, de birou, alți funcționari necesari și utili în activitatea Consiliului.

La 14 decembrie 1918 a apărut la Sibiu organul de presă al Consiliului Dirigent, purtând numele de "Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului, Maramureșului și părților ungurene", în care urmau să se publice hotărârile Marelui Sfat Național, Decretele, Ordonanțele, Notele circulare ale șefilor de resort, ale secretarilor generali, ale altor autorități de stat. Redactor a fost numit istoricul și publicistul T.V.Păcățian, iar administrator Gh.Vitencu. "Gazeta oficială" a apărut până la 31 martie 1920, în 99 de numere, la Sibiu până la 18 octombrie 1919 (nr.61) și la Cluj în continuare. La 3 martie 1919 a fost numit traducător de limba germană la "Gazeta Oficială" Iuliu Schorsten, în a cărui redactare, începând cu 1 iulie, "Gazeta oficială" a apărut și în limba germană.

Într-o formă prescurtată, "Gazeta oficială" a apărut din 13 martie 1919 și în limba franceză, purtând numele de "Le Moniteur de la Transylvanie. Bulletin roumain d'information. Edité par le Bureau de la Presse de Conseil Dirigeant de la Transylvanie".

În fața Consiliului Dirigent s-a pus din primul moment chestiunea principială, de mare importanță, de a stabili sau elabora sistemul de acte normative cu care să dirijeze sferele de activitate din Transilvania rămase în competența sa. Era vorba fie de a se extinde legislația din vechea Românie, fie de a se menține vechile legiuri cu modificările ce se impuneau, până la o unificare generală, pe un plan superior, pe baza unei sinteze. În acel moment istoric a prevalat, atât pe plan european cât și național, curentul de opinie care se pronunța împotriva extinderii imediate a unei legislații socotită ea însăși susceptibilă de înnoiri, punându-se speranțele în unificarea grabnică a legislației, în elaborarea cât mai neîntârziată a unor coduri unitare, rezultat al valorificării aspectelor valoroase de pe tot cuprinsul țării.²⁷

Unificarea legislativă trebuia să devină o pârghie puternică în procesul consolidării statului român, a dezvoltării sale ascendente și a modernizării structurilor economice, politice și culturale. Fără să urmărim în cadrul acestei lucrări procesul unificării legislației, se poate afirma că în practica vieții constituționale a României interbelice s-a înregistrat o împletire a principiilor și a modalităților de înfăptuire a unificării. Menținerea pentru un timp mai scurt sau mai lung a unor legiuri specifice doar unor regiuni s-a interferat cu extinderea tacită - de pildă extinderea Constituției României în provinciile unite cu statul român - și cu cea expresă a unor legi din vechea Românie, cu promulgarea legilor și codurilor de unificare, fără a se putea face o periodizare cronologică distinctă între aceste căi. În funcție de principiile stabilite și de amploarea acțiunii de unificare se pot totuși circumscrie două etape ale acestui proces: una, până la Constituția din 1923, și o a doua, după acel moment.

Consiliul Dirigent, în consens cu opinia dominantă impusă la nivelul întregii țări, prin primul său act fundamental, Decretul I din 24 ianuarie 1919, a hotărât că "Legile, ordonanțele, regulamentele și statutele legale, emanate înainte de 18 octombrie 1918, rămân în interesul ordinii publice și pentru a asigura continuitatea de drept până la altă dispoziție, în mod provizoriu"²⁸ cu excepțiile ce se vor indica. Aceasta însemna că legile, deși emanau de la factori străini au fost investite prin voință românească cu puterea de norme obligatorii pentru Transilvania.

Un fenomen dificil, foarte complex, de o importanță vitală pentru evoluția evenimentelor și care a generat, în epocă și în timp, poziții și opinii contradictorii a fost atitudinea statului român, al cărui mandatar era Consiliul Dirigent, față de autoritățile locale ale guvernelor maghiare. Exercitându-și dreptul de suveranitate națională, statul român a decis în consens cu uzanța din statele moderne, ca în procesul instituirii vieții de stat românești în Transilvania să se pretindă depunerea jurământului de fidelitate²⁹ de la toți funcționarii numiți de guvernele maghiare sau *Promisiunea solemnă* pentru aceia care depunerea jurământului ar fi fost în contradicție cu convingerile lor religioase, și în textul căreia în locul referirii la

Dumnezeu se spunea: "Promit pe onoarea și conștiința mea". Legitimitatea aceluia demers consta - în concepția românească - în Hotărârea de Unire de la 1 Decembrie 1918 și în decretul-lege de recunoaștere a Unirii. El se afla, ca și în cazul sârbilor, în opoziție evidentă cu prevederea Convenției militare de la Belgrad, potrivit căreia administrația civilă rămânea sub controlul guvernului maghiar pe toate teritoriile fostei Ungarii dualiste. Acest argument a fost folosit constant de către oamenii politici și funcționarii maghiari. În plus, ei afirmau că doar Conferința de Pace putea decide asupra viitorului unor teritorii, fapt care încă nu se produsese în cazul Transilvaniei. Se făcea referire și la prevederile Convențiilor de la Haga din 29 iulie 1899 și 18 octombrie 1907 care interziceau trupelor de ocupație să pretindă depunerea jurământului de fidelitate pe un teritoriu cucerit. În acest din urmă caz se făcea abstracție, voit, de faptul că în Transilvania jurământul a fost pretins de autoritățile civile românești, nu de armata regală română, revenită în Transilvania pentru a apăra, și dacă situația o cerea, a impune Hotărârea de Unire de la 1 Decembrie 1918.

Se cuvin luate în considerație și alte motivații care au influențat conduita funcționarilor maghiari: jurământul depus față de guvernul maghiar ca și credința unora că autoritatea românească este doar temporară, astfel că în eventualitatea rămânării Transilvaniei în cadrul Ungariei jurământul depus față de statul român le putea crea posibile neajunsuri. În plus, un asemenea act ar fi putut fi folosit de delegația română la Conferința de Pace ca o dovadă a aderării populației maghiare la noul stat³⁰.

În principiu guvernul maghiar a interzis funcționarilor să depună jurământ de fidelitate față de statul român. Rigorile vieții, condiții specifice locale au făcut ca acest fenomen să se prezinte foarte nuanțat. Studiindu-l în toată amploarea lui în intervalul decembrie 1918 - august 1919 se poate constata că, indiferent de momentul în care s-a desfășurat, au fost locuri și instituții în care funcționarii maghiari au refuzat în bloc depunerea jurământului. În altele, situația a fost inversă. Situațiile nu s-au prezentat însă pretutindeni și întotdeauna atât de tranșant, într-un sens sau altul. S-au înregistrat cazuri, în care inițial s-a refuzat depunerea jurământului pretins, părăsindu-se posturile, pentru ca după un timp să se revină în mod individual cu cereri de reprimire în funcții. În alte locuri, deși s-a depus jurământul, s-au părăsit totuși posturile. Și, în sfârșit, deși cei care nu acceptau să-l depună ar fi trebuit să fie îndepărtați din funcții, o parte din ei au fost menținuți în continuare.

Guvernele maghiare au sprijinit material, cel puțin un timp, în măsura posibilului, funcționari care au refuzat depunerea jurământului. O parte a lor a părăsit însă teritoriul Transilvaniei, proces început în anul 1918³¹.

4.2.2. Componenta consiliului dirigent

Consiliul Dirigent a funcționat din 2 decembrie 1918 și până la începutul lunii aprilie 1920, răstimp în care componenta și organizarea sa internă n-au rămas aceleași, ci au înregistrat mai multe modificări. Schimbările au survenit ca urmare a prevederilor decretului-lege de organizare a Transilvaniei, a intrării unor șefi de resort în guvernul Vaida, a unor demisii cauzate de considerente de partid sau personale, a desființării sau înființării de resorturi. Așa de pildă, la scurt timp, resorturile Armatei și Siguranței Publice, ca și cel de Externe și Propagandă Ziaristică s-au desființat. Printr-o notă circulară, semnată de Ștefan Cicio-Pop, din 18 ianuarie 1919, se aducea la cunoștință numirea generalului Ioan Boeriu la comanda armatei din Transilvania și trecerea Siguranței Publice și a gărzilor naționale - în afară de organizare și disciplină - în competența Resortului de Interne. În partea finală a notei se sublinia ferm că "Armata ardeleană română este parte integrantă a armatei române"³². Armata de pe teritoriul Transilvaniei a fost încadrată în Secția Organizării VI-VII, iar mai târziu în Corpul VI armată Cluj și Corpul VII armată Sibiu.

Cei trei membri - Braniște, Goga, Lucaciu -, care, cu regretul în suflet că n-au putut participa la Adunarea de la Alba Iulia, și-au ocupat pe rând locurile în Consiliul Dirigent.

V. Braniște s-a văzut silit, din cauza sănătății sale precare, să participe la prima ședință de Consiliu abia la 18 martie 1919, când a fost numit șeful Resortului de Culte și Instrucțiune Publică.

Octavian Goga, aflat la 1 Decembrie 1918 încă la Paris, unde activa pentru cauza tuturor românilor, s-a entuziasmat de măreția acelei zile și a primit cu satisfacție alegerea sa în Consiliul Dirigent. "Mai întâi - îi scria la începutul lui ianuarie 1919 lui Maniu - vă strâng mâna tuturor care, înțelegând rostul vremii, v-ați pus în fruntea mișcării și ați realizat unirea politică care de atâta vreme trăia în toate fibrele de simțire ale neamului. Adunarea de la Alba Iulia, această manifestare grandioasă a conștiinței noastre naționale, înscrie o nouă pagină de glorie pe urma adunării de la Blaj"³³. În continuare, însă, după sosirea delegației oficiale române la Paris, Goga, deși inclus în grupul lui Alexandru Vaida-Voevod, și primea salariul pentru această calitate, ca și pentru cea de membru în Consiliul Dirigent, s-a distanțat atât de linia politică promovată de primul delegat - Ion I.C. Brătianu cât și de activitatea Consiliului Dirigent. A contribuit la aceasta probabil și faptul că lui i s-a acordat o atenție mai mică decât se aștepta el. Gravitând în jurul lui Take Ionescu, el se pronunța, printre altele, pentru o soluție de compromis cu sârbii în problema Banatului, în contrast cu poziția oficială română, care în această chestiune se menținea pe linia tratatului din 1916 și a hotărârii de Unire de la Alba Iulia. Chiar dacă finalmente Conferința de pace a adoptat soluția împărțirii Banatului între România și Iugoslavia, ținuta lui Goga din acele luni a generat nemulțumiri și la Paris și la Sibiu. El critica deschis și activitatea Consiliului Dirigent, nutriend simpatii evidente față de partidul lui Averescu. Aceste caracteristici ale activității lui rezultă cu claritate din scrisorile lui Vaida-Voevod și ale lui Caius Brediceanu trimise lui Iuliu Maniu³⁴. Vaida-Voevod a intuit marile lui ambiții politice ca și faptul că, mai devreme sau mai târziu, va intra în Partidul averescan, lucru care s-a și adevărit.

Informațiile amintite fac să se înțeleagă mai bine raporturile lui Goga cu Consiliul Dirigent și cu P.N.R. după întoarcerea în țară. Goga va participa la prima ședință a Consiliului Dirigent la 21 mai 1919. La scurt timp, la 5 iunie și-a manifestat intenția de a demisiona din Consiliul Dirigent, lucru care i-l spusese lui Vaida încă la Paris. Ceilalți membri l-au convins că e util să continue să facă parte din acest organism, astfel că el a renunțat la intenția declarată. La 4 iulie el a fost numit șeful Resortului de Propagandă, nou constituit, prin detașarea Secției de Propagandă din Resortul Organizării. După convocarea parlamentului, Goga s-a apropiat fâțiș de averescani, combătând linia politică a P.N.R., socotit de el ca un partid cu tendințe regionaliste și s-a pronunțat pentru încetare grabnică a activității Consiliului Dirigent. Într-un asemenea context, demisia lui din Consiliu, survenită la începutul lunii februarie 1920 și încadrarea în Partidul Poporului - situații intuite de Vaida - au apărut ca ceva firesc. Al treilea mare absent din cei aleși în Consiliul Dirigent a fost cunoscutul militant național Vasile Lucaciu, numit și "Leul de la Sisești". Fericit că prin această alegere i-au fost recunoscute meritele avute în mișcarea de emancipare națională a românilor, el aprecia cu realism că "nu e destul că patria s-a unit: ea trebuie consolidată și această consolidare pretinde o muncă tenace și dezinteresată"³⁵. Credincios unui asemenea țel nobil, el a continuat să activeze în străinătate, în S.U.A., Elveția, Italia, Franța, până în toamna anului 1919, când a revenit în țară. A fost primit cu însuflețire la București, Sibiu, Satu Mare, Baia Mare, și mai ales la Sisești. Prezent pentru prima dată la o ședință a Consiliului Dirigent la 4 octombrie 1919, într-o perioadă dominată de pregătirea primelor alegeri parlamentare la nivelul întregii țări, V. Lucaciu se va face mai mult remarcat ca deputat decât ca "dirigent".

La 5 octombrie a demisionat din Consiliu Ioan Suci, el devenind președintele Consiliului Superior de Agricultură din Cluj, desființându-se și Resortul Organizării.

În momentul constituirii sale, din Consiliul Dirigent au făcut parte și doi social-democrați, Ioan Flueraș și Iosif Jumanca. Congresul socialist, ținut la Sibiu între 19-20 ianuarie 1919, a reconfirmat

justețea poziției avută față de unirea Transilvaniei cu România. Aceste sublinieri se cuvin făcute fiindcă adesea se afirmă fără nuanțe că socialiștii români s-au pronunțat pentru menținerea integrității statului maghiar, transformat într-o republică democratică. Asemenea curent a existat între socialiștii români din fosta Ungarie. El era reprezentat de socialiștii de stânga, internaționaliști, care n-au participat la Adunarea de la Alba Iulia, ci la adunarea maghiarilor și șvabilor ținută la Cluj în 22 decembrie 1918, unde s-au pronunțat în favoarea menținerii integrității teritoriale a Ungariei. Prin manifeste răspândite, mai ales printre țărani, căutau să-i îndepărteze pe aceștia de ideea României Mari. O parte a lor au luptat de bunăvoie și din convingere, în armata Republicii Sfatului împotriva armatei regale române, fiind deci dușmani fățiși ai desăvârșirii unității politice a românilor. Influența ideologiei dobândită în Rusia Sovietică ca și a politicii acesteia față de România Mare era evidentă.

Comitetul Executiv al P.S.D. a decis la 31 iulie 1919 încetarea colaborării tactice cu P.N.R., încheiată în perioada de pregătire și decretare a Unirii Transilvaniei cu România, și, în consecință, retragerea celor doi reprezentanți din Consiliul Dirigent. La 4 august 1919 Marele Sfat Național lua la cunoștință demisile lui I.Flueras și I.Jumanca din Consiliul Dirigent și părăsirea lucrărilor de către reprezentanții social-democrați. În aceeași zi, într-o ședință a Consiliului Dirigent s-a decis ca Resortul Ocrotirilor Sociale să fie condus temporar de către Emil Hațieganu, iar cel de Industrie de către A.Vlad. La 11 august 1919 Marele Sfat Național a numit doi noi membri în Consiliul Dirigent. S-a constituit un Resort al Industriei și Comerțului, condus de Mihai Popovici, Bontescu rămânând șef de Resort la Agricultură. Tiberiu Brediceanu a fost numit șeful Resortului de Ocrotiri Sociale, la care a trecut și Secția Artelor, condusă de el până atunci în cadrul Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

4.2.3. Marele Sfat Național al Transilvaniei

Marele Sfat Național a fost ales la 1 Decembrie 1918 de Adunarea Națională, pe baza propunerilor făcute de președinții Consiliilor naționale județene. El consta din 210 membri. Dintre categoriile sociale prezente în Marele Sfat amintim: juriști (99), preoți (39), profesori (17), proprietari (8), publiciști (7), directori de bancă (6), învățători (4), medici (3), muncitori (17) etc.³⁶

Membrii Marelui Sfat s-au întrunit a doua zi într-o ședință ale cărei lucrări le-am prezentat, despărțindu-se, însă, fără a se stabili data proximei întâlniri și a se defini mai precis atribuțiile lui. Observându-se că nu toate categoriile sociale erau judicios reprezentate în Marele Sfat s-a convenit ca el să fie întregit atunci când se va reîntruni.

O dată cu emiterea decretului-lege privind organizarea provizorie a Transilvaniei, act care nu face nici o referire la Marele Sfat Național, care stabilea întocmirea de către Consiliul Dirigent a celor două proiecte de legi, credem că s-au cristalizat în concepția Consiliului, rolul și competențele Marelui Sfat. Întocmirea proiectelor de lege, dezbaterile lor în Consiliul Dirigent a celui agrar și în consfătuiri cu specialiști români, cu reprezentanți ai sașilor și ai maghiarilor, elemente de ordin internațional, au făcut ca Marele Sfat Național să se întrunească abia la 29 iulie 1919, la Sibiu. În ședința Consiliului Dirigent din 19 iulie când s-a și decis convocarea lui, s-a stabilit ca după întregire Marele Sfat va dezbate cele două proiecte de legi.

La lucrările Marelui Sfat au participat și oameni politici din restul țării, detașându-se prezența la Sibiu, în 5 august 1919, a lui I.I.C.Brătianu, primul-ministru.

Lucrările Marelui Sfat Național, desfășurate pe parcursul a 21 de ședințe, între 29 iulie - 11 august, se pot grupa în două mari categorii: prima se referă la dezbaterile și adoptarea celor două importante proiecte de legi, cărora li s-a afectat cea mai mare parte a timpului, și o a doua în care se includ chestiunile de procedură, de întregire, de completarea Consiliului Dirigent și câteva interpelări.

Existența Marelui Sfat Național a încetat *de jure* la întrunirea Corpurilor Legiuitoare (20 noiembrie 1919) - așa cum se stabilise în ultima lui ședință - iar *de facto* în după-masa zilei de 11 august 1919.

4.2.4. Poziția minorităților etnice față de Unirea Transilvaniei cu România

Destrămarea monarhiei dualiste în toamna anului 1918 și mersul ascendent al mișcării naționale românești spre unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, act înfăptuit la 1 Decembrie, sub forma unui plebiscit spontan, au determinat, au impus chiar, celorlalte etnii din teritoriu elaborarea unor strategii care să corespundă și să reflecte interesele lor naționale.³⁷ Elemente și factori de ordin statal, de natură istorică, politică, culturală, religioasă, din zona mentalităților individuale sau colective, au stat la baza stabilirii planurilor și modalităților de acțiune. Fiecare grup etnic a acționat pragmatic, într-un cadru intern și extern, deloc static. Considerentele raționale, de ordin practic, de moment sau de perspectivă, au fost decisive în inițierea acțiunilor socotite utile și necesare. Sentimentalismele n-au fost cultivate de nici o parte în acele vremuri de profunde transformări.

Rezoluția de la Alba Iulia prevedea largi drepturi democratice pentru minoritățile etnice din Transilvania.

S-a discutat și se mai discută, în literatura de specialitate, dacă punctele 1 și 2 din punctul III din Rezoluție ar fi trebuit să se regăsească în integralitatea lor în textul Constituției României din anul 1923. Legea fundamentală a țării proclama egalitatea deplină a tuturor locuitorilor, fără a mai face însă referiri la popoare, ceea ce a generat nemulțumiri în rândul minorităților etnice". Oricum, un act elaborat doar într-o provincie a țării - în cazul nostru Rezoluția de la Alba Iulia - nu era obligatoriu să dobândească o aplicabilitate la nivelul întregii țări, în toate formulările sale.

La scurt timp după adoptarea Rezoluției ziarul "Telegraful român", referindu-se la raporturile care trebuiau să se statornicească între poporul român și minorități, scria în numărul din 10 decembrie 1918: "Suntem datori în aceste zile mari să ne gândim și la concetățenii noștri de altă limbă și lege, care de acum înainte vor fi chemați să împartă cu noi binele și răul", să-i convingem că "libertatea noastră n-are să însemne pentru ei sclăvie, ci din contră, libertate ca și pentru noi". Oprindu-se ceva mai târziu, la 5 iunie 1920, asupra celor decise la Alba Iulia cu privire la drepturile minorităților, Sextil Pușcariu nota în Memoriile sale: "Instinctul sănătos politic al poporului nostru a hotărât, la Alba Iulia, care trebuie să fie ținuta noastră față de minorități. Cei ce au gustat din belșug pâinea amară a asupriților au decretat toleranța absolută în momentul în care deveneau stăpînitori".³⁸

Conținutul democratic al Rezoluției în chestiunea pe care o abordăm a fost receptat diferit de minoritățile etnice din Transilvania, atitudine generată categoric și de punctul I al Rezoluției care decreta schimbarea apartenenței statale a Transilvaniei. În consecință, cel puțin în perioada imediat următoare, prevederile democratice n-au avut nici o rezonanță în rândurile populației maghiare, fapt absolut explicabil întrucât ei deveneau din națiune dominantă, minoritate.³⁹

În schimb, după încheierea Tratatului de pace de la Trianon, prin care unirea Transilvaniei cu România dobânda o consacrare internațională, speranțele maghiare de revenire la realități teritoriale anterioare lui 1 Decembrie 1918 s-au năruit. Din acel moment, prevederile Hotărîrii de Unire cu privire la minorități vor fi invocate, cu consecvență, de reprezentanți ai maghiarilor, de pretutindeni și de oricând, ca un element de sprijin în susținerea revendicărilor politice, economice, cultural-religioase ale maghiarilor din Transilvania.

Pentru celelalte etnii, pentru care granițele în care trăiau nu însemnau cel mai important factor, prevederile amintite puteau însemna un început în încercarea de a-și valida interesele naționale în noua configurație politico-statală.

În cazul sașilor din Transilvania s-a înregistrat o schimbare radicală de opțiune politică în intervalul octombrie 1918 - ianuarie 1919⁴⁰. La 29 octombrie 1918 Comitetul Central Săsesc Lărgit (erweterte Sächische Zentralausschuss) s-a pronunțat pentru rămânerea comunității săsești în cadrele statului maghiar, pentru ca la 8 ianuarie 1919, la Mediaș, să se decidă aderarea la actul unirii Transilvaniei cu România. Evenimentele interne și externe desfășurate în acel interval, analiza lor lucidă, acțiunile proprii întreprinse de liderii sașilor, demersurile lor pe lângă Consiliul Dirigent care le-a promis satisfacerea intereselor etnice, au condus la hotărârea de la Mediaș.

Șvabii au aderat la statul român abia în august 1919, după tratative cu Consiliul Dirigent, influențați și de sași și în condițiile în care devenise evident că Banatul va fi împărțit între România și Iugoslavia.⁴¹

Evreii au rămas în expectativă până la încheierea tratatului de pace de la Trianon.⁴²

4.2.5. Preocupări pentru instituirea administrației și justiției românești în Transilvania

Decizia de Unire a Transilvaniei cu România, adoptată la 1 Decembrie 1918, însemna încadrarea din punct de vedere constituțional a acestei provincii românești în statul român. Instituirea efectivă, practică a autorității statului român în părțile transilvănene s-a constituit într-un proces complex și dificil, care, din considerente externe, independente de voința poporului român, nu s-a putut înfăptui pretutindeni în perioada imediat următoare lui 1 Decembrie 1918.⁴³ S-a reușit ca până în vara anului 1919 autoritatea statului român să se exercite asupra regiunilor unite cu România la 1 Decembrie 1918. Consiliul Dirigent, ca reprezentant al guvernului român în aceste părți, și-a adus o contribuție de seamă, de valoare națională, la desfășurarea procesului amintit.

Doar după înfăptuirea acestui obiectiv esențial s-a putut trece, în etapele pe care le vom prezenta, la preluarea și la reorganizarea diferitelor sfere de activitate din Transilvania.

Situația în zonă a rămas extrem de complicată în pofida încheierii Convenției de la Belgrad, care nu rezolvase tranșant toate chestiunile litigioase. Limpezirile au durat câteva luni bune și au devenit certitudini doar după operațiunile militare victorioase ale armatei regale române din lunile aprilie-mai și iulie-august 1919. Perioada cea mai densă în evenimente și situații a fost - în opinia noastră - cea de la mijlocul lunii noiembrie 1918 și până la sfârșitul lui ianuarie 1919. În acest răstimp, guvernele maghiar, cehoslovac, român și sârb au căutat să-și pună în aplicare principiile fundamentale ale politicii lor interne și externe, s-au convins, cel puțin temporar, de raporturile de forțe militare existente, ca și de ecoul pe care acțiunile și aspirațiile lor îl avea în rândul Puterilor Aliate.

În cazul Cehoslovaciei lucrurile au evoluat destul de rapid. La 15 octombrie 1918 guvernul francez recunoscuse guvernul provizoriu ceh. Convenția de la Belgrad nu a fixat limita nordică a Ungariei, care viza Slovacia. Cu toate acestea, cehoslovacii au început să ocupe teritorii în acea zonă, ceea ce a determinat protestul guvernului maghiar, care socotea că aceste acțiuni erau contrare "l'esprit de ... Convention".⁴⁴

La 19 noiembrie 1918 Kramár Karel i-a răspuns lui Károlyi că prevederile Convenției nu se refereau și la Slovacia, a cărei unire cu Cehia fusese deja recunoscută de Aliați⁴⁵. La 25 noiembrie, Eduard Beneš, ministrul cehoslovac al afacerilor externe, aflat la Paris, i-a solicitat lui Stephen Pichon ca autoritățile maghiare să părăsească Slovacia. Peste două zile răspunsul primit a fost favorabil pentru cehi⁴⁶. Probabil, ca efect direct al acestui răspuns, la 28 noiembrie 1918, ministrul plenipotențiar al

Republicii Cehoslovace pe lângă guvernul maghiar i-a făcut cunoscut lui Vix că, întrucât Republica cehoslovacă - proclamată la 14 noiembrie - fusese recunoscută de către Aliați, noul stat își aroga dreptul de a ocupa teritoriile slovace, până la o linie care trecea la sud de Presburg, Balassa, Gyarmat, Miskolcz și Ungvar.⁴⁷ Peste câteva zile, la 2 decembrie, Vix a primit de la Paris ordinul adresat guvernului maghiar, căruia i l-a transmis în 3 decembrie, pentru a-și retrage autoritățile din Slovacia.⁴⁸ În ordin nu se fixa și o linie de demarcație. Ea s-a stabilit în 6 decembrie, prin intermediul Misiunii militare franceze, de Hodza Milan și Bartha Albert, fără a fi fost respectată de către cehoslovaci. La 22 decembrie, Consiliul Interaliat de la Versailles a trasat o nouă linie de demarcație, adusă la cunoștința guvernului maghiar la 24 decembrie, tot de Vix, prin care se indica teritoriul ce putea fi ocupat de Cehoslovacia⁴⁹. Printr-un lung raport, din aceeași zi, pe marginea politicii Aliatilor față de Ungaria, Vix aprecia că: "La décision prise á Versailles en ce qui concerne l'occupation de la Slovaquie par les troupes Tchéco-Slovaques constitue, á mon avis, une première atteinte grave á la convention ... La convention du 13 Novembre n'est plus en somme qu'un chiffon de papier".⁵⁰

Guvernul maghiar s-a supus deciziei de la Paris și a dat ordin trupelor sale să părăsească Slovacia, astfel că problema cehoslovacă era, provizoriu, rezolvată.

Ceea ce i s-a părut lui Vix "un chiffon de papier" s-a dovedit a avea mai multă consistență în cazul României.

Obiectivele politico-naționale ale acestei țări erau clar precizate și erau în consonanță cu declarațiile de principiu ale românilor din Transilvania din 18 octombrie, 9 noiembrie și, mai ales, 1 Decembrie 1918, care au vizat unirea acestei provincii cu Regatul României.

Mobilizarea rapidă a armatei române și trecerea primelor unități în Transilvania, undeva în intervalul 12-16 noiembrie, au surprins, probabil, guvernul maghiar, copleșit de situația dramatică în care se afla țara și au creat un ascendent militar și moral pe seama Românilor. Țelurile politico-naționale ale demersului militar făcut de România erau clar exprimate în Proclamația semnată la 26 noiembrie 1918 de generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General al armatei române și anume, cuprinderea în cadrele statului român a teritoriilor de până la Tisa și Dunăre, așa cum erau ele indicate în Tratatul din 1916. Se voia, deci, să se spună tuturor că în acțiunile ei România lua, în continuare, în considerare și prevederile aceluiași Tratat.

Avându-se în vedere pregătirile pentru Adunarea Națională și desfășurarea ei, armata română s-a oprit din înaintare, pentru a nu influența lucrările ei.

După 1 Decembrie, armata română și-a continuat înaintarea atingând la 15 decembrie linia de demarcație.

În timpul desfășurării operațiunii unitățile române au primit mai multe telegrame de la Misiunea militară franceză din Budapesta, de la guvernul maghiar, ele stânjenind acțiunea începută. În 4 și 9 decembrie Marele Cartier General român a dat noi ordine pentru continuarea deplasării în conformitate cu planul inițial stabilit. Planurile operaționale ale armatei române au fost transmise Comandamentului Armatei Dunării atât la 2 decembrie cât și la sfârșitul aceleiași luni.

În această fază, guvernul maghiar, destul de puțin informat, a întreprins mai multe demersuri, diplomatice, militare și administrative, în speranța împiedicării instituirii controlului românesc asupra Transilvaniei.

Receptând Proclamația lui Prezan, Károlyi, într-o convorbire cu Vix, a contestat "... aux Roumains le droit d'occuper la Transylvanie dans les limites fixéer par la Convention militaire".⁵¹

La 30 noiembrie 1918 guvernul maghiar a cerut Puterilor Aliate, prin intermediul lui Vix, ocuparea de către trupele lor a mai multor orașe din Transilvania: Arad, Alba Iulia, Aiud, Târgu Mureș, Cluj, Bistrița, Sighet, Satu Mare, Baia Mare, Oradea, Odorhei, Carei.⁵²

Finalmente, planul ocupării Ungariei de către trupe aliate, cu foarte mici excepții, soluție agreată de guvernul maghiar, nu s-a realizat.

Comisia ministerială maghiară pentru armistițiul îi solicita, la 11 decembrie 1918 lui Vix, lămuriri cu privire la statutul armatei române. Răspunsul lui Vix a fost foarte explicit: "România a fost recunoscută ca putere aliată a Antantei și armata sa ia parte la ocuparea teritoriilor stabilite prin Convenția de armistițiu cu același statut ca și celelalte națiuni ale Antantei".⁵³

Între timp guvernul maghiar, neriscând o rezistență armată la trecerea Carpaților de către unitățile românești, datorită forțelor reduse de care dispunea, s-a preocupat de întărirea poziției sale la Cluj. La 1 decembrie 1918 s-a organizat, în oraș, Divizia secuiască, condusă de Károly Kratochwill, care la sfârșitul lunii decembrie număra 3000 de soldați după spusele lui Apáthy.⁵⁴ Și tot acolo și-a început activitatea la 14 decembrie, Comisariatul General al Ungariei de Răsărit, condus de Apáthy István, compus din 14 secțiuni, organism investit de guvernul maghiar cu largi prerogative. Înființarea lui apare ca o replică, destul de promptă, la acțiunile românești de la Alba Iulia.

Intervalul de timp cuprins între 10 și 24 decembrie a fost extrem de dens în evenimente. Aspectul major l-a constituit depășirea de către armata română a liniei de demarcație și apropierea ei de Cluj.

În 15 decembrie armata română era pregătită pentru declanșarea operațiunii. În aceeași zi, guvernul maghiar i-a cerut lui Vix explicații cu privire la intenția românilor. Acesta, seara, l-a avertizat pe Berthelot că potrivit Convenției de armistițiu, românii aveau voie să ocupe doar puncte strategice dincolo de linie, și că deci trecerea liniei era neavenită. Consiliul Dirigent, tot în 15 decembrie, i-a comunicat Comisariatului din Cluj, decizia armatei române de a trece linia, situație în care, pentru evitarea pierderilor de vieți inutile, armata maghiară să se retragă din zonă. Refuzul Comisariatului la o asemenea sugestie a fost categoric. A doua zi, 16 decembrie, Consiliul Dirigent a repetat demersul făcut cu o zi înainte, de data aceasta prin intermediul locotenent-colonelului Landrot, cu același rezultat.

În 16 decembrie trupele române au trecut linia, intrând în Mediaș și Sighișoara. Începutul era făcut.

La 17 decembrie guvernul maghiar a acceptat retragerea trupelor maghiare la nord de linia demarcațională.

În aceste condiții, statutul Clujului dobânda nu numai valențe strategice, ci și emoționale. În 17 decembrie Vix a înmânat autorităților maghiare o telegramă de la Berthelot, prin care se comunica că la "ordinul meu" orașul urma să fie ocupat de trupele române.⁵⁵

Ședința Consiliului de Miniștri maghiar din 18 decembrie a acceptat intrarea armatei române în Cluj. La Cluj se constituia *Comitetul de guvernare centrală transilvăneană maghiară*, avându-l în frunte tot pe Apáthy, care a cerut pentru maghiarii din Transilvania o guvernare autonomă. Generalul Neculcea a cerut, tot în 18 decembrie, ca unitățile maghiare să părăsească orașul.

Autoritățile maghiare făceau, în acest timp, eforturi deosebite pentru ținerea la Cluj a unei mari adunări populare, la care au fost invitați "toți locuitorii neromâni ai Transilvaniei". Cu câteva zile înaintea Adunării, desfășurată în 22 decembrie, presa maghiară vorbea despre o întrunire a cca. 100.000 de oameni, care ar proclama Republica Ardeleană Independentă. La Cluj, în 22 decembrie, au fost prezenți cca 50.000 de oameni, maghiari și șvabi. O parte a celor care ar fi dorit să ajungă la Cluj fiind împiedicați, în opiniile lui Mikó Imre și Raffay Ernő - de autoritățile românești.

Cuvântul de deschidere a fost rostit de Apáthy István. Între altele, el a spus: "Am fost învinși de puterea mai numeroasă a dușmanilor, trebuie să recunoaștem că ne-au învins. Dar n-am fost învinși într-o așa măsură încât oricare din națiunile din jur să dispună de soarta noastră, ca națiunile din jur să poată împărți țara".⁵⁶

În Rezoluția adoptată, făcându-se apel la principiile wilsoniene, cei prezenți s-au pronunțat pentru menținerea integrității teritoriale a statului maghiar în care toate națiunile să se bucure de largi drepturi, protestându-se împotriva Hotărârii de la Alba Iulia.

Adunarea a ales un *Consiliu Dirigent maghiar al Transilvaniei* format din reprezentanți ai partidelor Independenței, Radical și Social-democrat.

Printre vorbitori s-au numărat și doi social-democrați de stânga, români, Avramescu și Strengar, care au protestat împotriva unirii Transilvaniei cu România, declarându-se de acord ca Transilvania să rămână în cadrele unei Republici maghiare democratice.

Liderii maghiari, cred că erau conștienți că hotărârile adoptate nu se vor putea pune în practică. Ei au urmărit o îmbărbătare a populației maghiare din Transilvania și să arate străinilor că aici exista o puternică comunitate maghiară, care-și revendica drepturile bazate pe principiile wilsoniene.

La 24 decembrie trupele române au intrat în Cluj, după ce, în prealabil, trupele maghiare părăsiseră orașul, fiind primite cu însuflețire de către români.

Generalul Berthelot a întreprins o călătorie de informare în Transilvania în intervalul 25 decembrie 1918 - 3 ianuarie 1919, urmărită cu interes de toate părțile.⁵⁷ La 30 decembrie generalul a ajuns la Cluj unde, în 31 decembrie, după întrevederi cu Apáthy, s-a stabilit o nouă linie de demarcație între forțele militare maghiare și române, pe liniamentul Baia Mare-Cluj-Deva. La vest de această linie, despre care guvernul maghiar a aflat abia la 10 ianuarie, urma să se creeze o zonă neutră de 15 km, în lărgime, în care să nu staționeze trupe, linie pe care, în cele din urmă, guvernul a luat-o în considerare. Franchet d'Esperey a aprobat la 27 ianuarie 1919, linia Berthelot-Apáthy,⁵⁸ lucru acceptat în prealabil și de guvernul francez, nu fără însă ca G.Clemenceau să-și exprime dezacordul față de demersul lui Berthelot.

Armata română a depășit și noua linie, intrând în Baia Mare, Sighet, Huedin, Zalău, ajungând și în localități din Munții Apuseni.

Deplasarea armatei române s-a făcut fără incidente, cu excepția celor de la Ciucea și Țigani (Crișeni). Armata română care venea dinspre Jibou spre Zalău a fost atacată la 14 ianuarie la Țigani, punct situat la 5 km nord de Zalău, înregistrându-se morți și răniți în rândurile românilor. Aceasta, în pofida acordului încheiat între comandamentele locale, române și maghiare. Autoritățile militare române l-au făcut răspunzător pe Apáthy István de evenimentele sângeroase de la Țigani, astfel că la 15 ianuarie el a fost arestat și dus la Sibiu unde va fi judecat și condamnat la 5 ani închisoare, fiind eliberat însă în ianuarie 1920. În discuția purtată la Sibiu, în 23 ianuarie, cu generalul francez Henri Patey, Apáthy a negat că ar fi avut vreun rol în declanșarea acelor evenimente.⁵⁹ Comisariatul maghiar din Cluj a continuat teoretic să mai existe, dar activitatea i-a devenit aproape nulă.

În zilele de 14-15 ianuarie 1919 o delegație de oameni politici maghiari din Cluj, condusă de Grandpierre Emil, s-a deplasat la Sibiu unde a discutat cu Iuliu Maniu chestiuni privind administrarea Transilvaniei. Reprezentanții maghiari au propus ca în zonele maghiare limba administrației să fie maghiara, în cele române - româna, iar în zonele mixte - bilingvă. Consiliul Dirigent n-a primit însă aceste propuneri și prin Decretul I se introducea limba română ca limbă oficială.⁶⁰ O invocare de nesocotire a autorității statului român în Transilvania a fost făcută în Secuime, unde la 28 noiembrie se proclamase Republica secuiască. La 8 ianuarie Comitetul administrativ din Odorhei s-a pronunțat pentru instituirea unei administrații secuiești. La 9 ianuarie Pál Arpád, vicecomite, a fost arestat de autoritățile române, pentru că a luat jurământul de la 36 de funcționari în favoarea Republicii secuiești. A doua zi au fost arestați și funcționarii. Între timp, armata română își continua înaintarea, intenționând să intre și în Satu Mare și Oradea.

Situația putea deveni foarte complicată deoarece: "Surexcité le sentiment nationaliste se réveillait alors chez les Hongrois. De toutes parts, arrivèrent en Transylvanie des volontaires décidés à la lutte".⁶¹ De altfel, la 23 ianuarie 1919, Consiliul de Miniștri maghiar "... decided for the first time that no other

option was left to the government but military resistance".⁶² Nu se va ajunge însă la o ciocnire deschisă între cele două forțe armate deoarece la 21 ianuarie Franchet d'Esperey a ordonat stoparea acțiunii românești, iar la 24 ianuarie Clemenceau îi atrăgea atenția lui Berthelot că nu era cazul să se ia în considerare toate pretențiile Românilor. Un nou ordin din 28 ianuarie al lui Clemenceau a determinat oprirea armatelor române, care erau dispuse pe linia: Sighet-Baia Mare-Zalău-Ciucea-Zam.⁶³

Deși situația de fapt nu mulțumea pe de-a-ntregul, nici guvernul maghiar și nici pe cel român și, deși ea apărea clar ca o stare de provizorat, s-a menținut până în 16 aprilie 1919.

Românii au protestat și înainte și după 1 decembrie 1918 față de traseul liniei de demarcație. Argumentul principal invocat de ei era dreptul la autodeterminare, în virtutea căruia au acționat în perioada octombrie-noiembrie 1918 și concretizat în Hotărârea de la Alba Iulia. Prevederile Tratatului din anul 1916 au fost și ele luate în considerare. Extinderea autorității statului român până la limita etnică românească era reclamată și datorită persecuțiilor suferite de românii de pe teritorii aflate sub controlul statului maghiar. Nu e de mirare deci, că în demersurile românești, din țară și din străinătate, cei trei factori menționați se regăsesc aproape întotdeauna.

După 1 decembrie 1918 desființarea consiliilor și gărzilor naționale românești, înrolări cu forța în armata maghiară, arestări, maltratări, ucideri, alungări de la vetrele lor au justificat din plin demersurile românești.

La 9 decembrie 1918 ambasadorul britanic de la Berna, Horace Rumbold, îi trimitea lordului A.J.Balfour un *Aide-memoire* prezentat de ministrul român la Berna și de doi delegați ai Consiliului Dirigent, prin care se protesta împotriva modului de fixare a liniei demarcaționale.

La 10 decembrie 1918, Ioan Erdely, reprezentantul statului român la Budapesta, i-a înmânat locotenent-colonelului Vix un memoriu în care erau relevate gravele neajunsuri cauzate de Convenția de la Belgrad poporului român. "La ligne de démarcation jusqu'à laquelle le territoire doit être évacué par les troupes magyares divisées la nation roumaine de Hongrie et de Transylvanie en deux, par quel fait l'oeuvre d'organisation et de la renaissance si importante dans le temps présent de transformation historique, est rendue difficile",⁶⁴ se spunea în memoriu.

La 15 ianuarie Clemenceau îl informa pe Berthelot ca Aliații conveniseră să-i confere României același statut ca al Serbiei, Belgiei, Greciei, atrăgându-i însă atenția să-și acomodeze acțiunile interesului general al politicii franceze față de România. În legătură cu nemulțumirea lui Berthelot față de limita vestică până unde se putea exercita controlul statului român, el preciza că "delimitarea acestei zone s-a făcut în mod provizoriu de generalul Comandant al armatelor din Orient în conformitate cu necesitățile de fapt și din considerente de ordin militar care pot fi supuse revizuirii, după observațiile pe care le-ați prezentat generalului Franchet d'Esperey".⁶⁵ El recunoștea, deci, în principiu, caracterul provizoriu al locului liniei de demarcație și posibilitatea modificării ei.

După mai multe luni de căutări, de dezbateri, de informări - timp în care, conform opiniei lui I.I.C.Brătianu, "România fu silită să asiste neputincioasă la acte de groaznică violență, făcute de autoritățile și trupele ungare în contra populației de pe teritoriile române din Ungaria, care aștepta îngrijorată și nerăbdătoare să sune în fine ora eliberării"⁶⁶ - Conferința de pace a decis la 26 februarie 1919 crearea unei zone neutre între forțele maghiare și cele române, care urma să fie controlată de trupele aliate.⁶⁷

Retragerea trupelor maghiare la vest de limita apuseană a zonei neutre trebuia să înceapă la 23 martie și să se încheie într-un interval de 10 zile. În acest răstimp, generalul de Gondrecourt, urma să conducă operațiunea de ocupare a zonei neutre de către unități interaliate și să supravegheze retragerea trupelor maghiare. Trupelor române li se permitea să ocupe noile poziții, dar numai după retragerea celor maghiare.

În cercurile aliaților plana o oarecare incertitudine cu privire la atitudinea pe care o va adopta Ungaria față de *nota* în cauză.

Temerile de care aminteam s-au adevărit. Astfel că atunci când locotenent-colonelul Vix, însoțit de câte un reprezentant american, englez și italian a prezentat, la 20 martie 1919, președintelui provizoriu al Republicii ungare, Károlyi Mihály, hotărârea Conferinței de pace privind crearea zonei neutre, semnată de generalul de Lobit, comandantul suprem al Armatei din Ungaria, nota n-a fost acceptată de oficialitățile maghiare. S-a ajuns la demisia atât a guvernului cât și a președintelui Károlyi.⁶⁸

În atari condiții, la 21 martie 1919, în Ungaria s-a proclamat Republica Sfaturilor, proletariatul devenind forța politică conducătoare, națiunea maghiară punându-și speranța în noul regim în eforturile de a salva, cu orice preț, integritatea Ungariei. Și într-adevăr, chiar din primele zile, Republica Sfaturilor s-a arătat decisă să-și îndeplinească mandatul cu care fusese investită. De aceea s-a decretat mobilizarea generală a bărbaților între 16-48 de ani, s-a declarat război Cehoslovaciei și României, s-a căutat realizarea unei colaborări militare cu Rusia Sovietică. Într-o epocă în care teoria revoluției mondiale se bucura de o largă răspândire și audiență, Republica Sfaturilor a sperat să-și realizeze obiectivele externe și printr-un sprijin masiv din partea proletariatului internațional și, în special, a Rusiei Sovietice. Radiogramele lansate de Kun Béla, la 22 martie 1919, către V.I.Lenin, prin care solicita o alianță ofensivă și defensivă cu guvernul Sovietelor, articole din presa maghiară despre iminentul acord dintre cele două țări, îndreptat în primul rând împotriva României, atacul declanșat în 28 martie 1919 în Slovacia conturează coordonatele politicii externe a Republicii Sfaturilor, care se dovedea a fi în opoziție evidentă cu hotărârile Conferinței de Pace și cu aspirațiile naționale ale popoarelor cehoslovac și român.

Un martor ocular al evenimentelor din Budapesta acelor zile, căpitanul american Niholas Roosevelt, a prezentat oficialităților americane un amplu raport în 10 puncte cu privire la natura, esența și efectele revoluției maghiare, subliniind caracterul, în principal naționalist al revoluției, noul regim constituind ultima speranță pentru salvarea integrității teritoriale a țării, relevând apoi hotărârea guvernului de a nu se conforma "Notei Vix", ca și intențiile agresive manifestate față de Cehoslovacia și România, sugerând, în final acțiunile care s-ar fi putut întreprinde de Marile Puteri pentru a determina Republica Sfaturilor să se conformeze deciziilor luate la Paris.⁶⁹

În lumina acestor considerații, se poate aprecia că declarațiile lui Kun Béla, inclusiv cea din 30 aprilie 1919, potrivit cărora Republica Sfaturilor ar fi renunțat la principiul integrității, au fost dictate doar de considerente tactice, conjuncturale.

Zilele se scurgeau fără ca Marile Puteri să întreprindă acțiunile menite a crea zona neutră preconizată, ceea ce putea apare ca un eșec diplomatic și militar al Conferinței de Pace care contribuia la creșterea pe plan intern a prestigiului regimului Republicii Sfaturilor.

În vederea ieșirii din izolarea diplomatică în care se găsea și în speranța înlăturării blocadei economice instituită de aliați asupra Ungariei, Kun Béla s-a declarat dispus să negocieze cu Puterile Aliate, fie pe baza Notei respinsă de Károlyi, fie pe alte baze care i s-ar fi propus. Fără a i se recunoaște Ungariei un statut diplomatic obișnuit, în ședința celor patru șefi de guverne din 31 martie 1919 s-a hotărât trimiterea la Budapesta a unui emisar care să întrunească atât calități militare, cât și diplomatice. A fost astfel, desemnat generalul Jan Christian Smuts, bine cunoscut în epocă. Misiunea încredințată generalului Smuts desfășurată în 4 și 5 aprilie 1919 era de a examina executarea generală a armistițiului din 3 noiembrie 1918, a convenției militare din 13 noiembrie 1918, și în special chestiunea constituirii unei zone neutre reale, ale cărei limite nu coincideau însă cu cele din "Nota Vix". Trupele maghiare ar fi trebuit să se retragă la vest de o linie fixată cam la jumătatea zonei neutre preconizată anterior, iar forțele române să rămână pe pozițiile pe care le ocupau. Guvernul maghiar a respins și noile propuneri, insistând ca armatele române să se retragă pe linia de demarcație fixată la 13 noiembrie 1918, iar trupele franceze să

părăsească Aradul și Seghedinul, ceea ce l-a determinat pe Smuts să înceteze convorbirile și să părăsească, spre surprinderea oficialităților maghiare Budapesta.⁷⁰

Misiunea generalului Smuts a generat îngrijorare și nemulțumiri în rândul românilor.

Într-o asemenea situație, când politica Marilor Puteri se dovedea lipsită de fermitate față de Republica Sfaturilor, România, care nu se împăcase cu separarea regiunilor românești din Transilvania, s-a convins că pentru încetarea acelor stări de fapt, va fi nevoită la un nou efort, de data asta de factură militară. Actul de la 1 Decembrie 1918 fusese îndeplinit prin forțele proprii ale poporului român și se impunea acum să fie definitivat tot prin forțe proprii.

Se poate estima că misiunea Smuts a grăbit decizia României de a se continua înaintarea trupelor spre vest, care fusese oprită la sfârșitul lunii ianuarie.

În noaptea de 15/16 aprilie, armata română a fost atacată de unități militare, un atac considerat firav. După cum fusese stabilit, în zori armata română a pornit o ofensivă viguroasă pe toată lungimea frontului.

După un șir de victorii, trupele române au atins între 30 aprilie - 1 mai ambele maluri ale râului Tisa, făcând joncțiunea cu unități cehoslovace, care se mișcaseră și ele, în zona Csap-Munkás, după care, la somația Conferinței de Pace, s-au oprit, deși oficialitățile române, civile și militare, ar fi dorit să continue operațiile până la înfrângerea adversarului. Se poate aprecia că acțiunea românească s-a bucurat de aprobarea tacită a Aliaților.⁷¹

În urma operațiunii victorioase desfășurată au fost eliberate alte teritorii românești, care se puteau astfel încadra faptic în statul român.

Pe măsura înaintării trupelor române, Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, alți membri ai lui, au pășit neîntârziat în locurile eliberate, pentru a îmbărbăta pe românii de acolo și a ajuta la instituirea administrației românești.

Ele au fost întâmpinate cu un simțământ de ușurare și de acea parte a populației maghiare care detesta regimul comunist. Aceste fapte le-a constatat, în călătoria prin Transilvania, și atașatul militar francez la București, general Pétin: "Les populations hongroises de la rive Est de la Tisza ont accueilli avec faveur les troupes roumaines, qui les délivrent des bolschéviks; sous leur protection les Hongrois se sent en sécurité..." Referindu-se la români el nota: "Partout, j'ai recueilli l'impression d'une foi ardente dans les destinées de la Grande Roumanie et d'un attachement à la mère Patrie".⁷²

La 13 iunie 1919 Conferința păcii a stabilit granița dintre Ungaria și România, care va fi consemnată în tratatul de pace de la Trianon.

Republica Sfaturilor din Ungaria n-a renunțat la ideea integrității teritoriale a fostei Ungarii decât în momentele de grea cumpănă de la sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1919. În rest ea a acționat pentru reîncadrarea în statul maghiar a teritoriilor locuite în marea majoritate de nemaghiari, care, pe baza principiului dreptului popoarelor la autodeterminare, se desprinseseră de Ungaria.

Astfel că procesul de organizare în care era angajat poporul român a fost din nou întrerupt de atacul declanșat la 20 iulie 1919 de trupele maghiare. Unitățile românești au rezistat acestui atac și au trecut la o contraofensivă care s-a soldat cu ocuparea Budapestei la 3 august 1919, victorie primită cu entuziasm în țară.

Campaniile militare victorioase ale armatei române din aprilie-mai și iulie-august 1919 n-au urmărit cuceriri teritoriale străine, ci au avut caracterul unor războaie drepte, de apărare și de susținere a intereselor naționale românești.

Tratatul de pace de la Trianon din 4 iunie 1920 va consacra pe plan internațional Unirea Transilvaniei cu România, act îndeplinit de poporul român. "Prin iscălirea aceasta - nota la 5 iunie 1920 Sextil Pușcariu - se încheie în sfârșit, în mod oficial, și pentru noi marea dramă ai cărei actori am fost atât

că, la sfârșitul acestei drame nu se găsesc cuvintele stereotipe <<cortina cade>>, ci <<cortina se ridică>>. Perdeaua se dă la o parte pentru o viață nouă. Și e datoria noastră s-o privim în fața cu ochii deschiși."⁷³

În legătură directă cu locul unde s-a aflat linia demarcațională, cu realitățile din Banat și zona Aradului și în corelație cu deciziile Conferinței de Pace sau ale altor foruri internaționale, civile și militare, Consiliul Dirigent și-a propus, fără nici o ezitare sau amânare, instituirea vieții de stat românești, implicit a unei administrații românești, făcând deci abstracție de prevederi ale Convenției de la Belgrad.

Procesul început și dus cu brio la bun sfârșit a reprezentat o adevărată probă de foc pentru statul român, o probă a maturității și competenței. De-a lungul întregului interval a fost nevoie de spirit de prevedere, fermitate, de o înțelegere realistă a situațiilor.

Declanșarea operațiunii a fost precedată, pe lângă alte acțiuni pregătitoare de mai mică importanță, de pregătirea și adoptarea, la 24 ianuarie 1919, a Decretelor I și II ale Consiliului Dirigent, și de numirea prefecților județeni și ai orașelor cu drept de municipiu. Prevederile celor două Decrete au stat, în principal, la baza funcționării administrației în perioada Consiliului Dirigent. Limba română devenea limba oficială în serviciile publice. Pentru celelalte etnii urmau să se aplice dispozițiile Legii naționalităților din anul 1868, cu mențiunea că în textul Legii în locul "limbii maghiare" se punea "limba română".

Consiliul a făcut numirile de prefecți în concordanță cu propunerile trimise de Consiliile naționale române sau de fruntași politici români din județe. S-au desemnat prefecți și pentru teritoriile aflate dincolo de linia de demarcație, deși era evident că nu-și vor putea începe imediat activitatea. Consiliul a procedat astfel fiindcă prerogativele cu care fusese înzestrat, îi impuneau să se considere reprezentantul românilor de pe toate teritoriile unite cu România la 1 Decembrie 1918.

Din punctul de vedere al guvernelor maghiare aceste demersuri erau contrare prevederilor Convenției de la Belgrad.

Prefecții au fost cei care, în cele mai multe locuri, au condus instituirea autorității statului român asupra tuturor sferelor de activitate din plan teritorial.

Etaple care se pot defini în desemnarea prefecților și care n-au concordat întotdeauna cu momentele concrete de preluare și introducerea administrației românești în județele Transilvaniei sunt următoarele: decembrie 1918 - ianuarie 1919, martie-aprilie; mai-iulie 1919.⁷⁴

În conformitate cu legile administrative menținute în vigoare, orașele cu drept de municipiu erau conduse de un prefect diferit de cel al județului din care făcea parte orașul. Era cazul orașelor Cluj, Sibiu, Târgu Mureș, Arad, Oradea, Timișoara și Satu Mare. La 11 ianuarie au fost numiți Valentin Poruțiu, prefect al Clujului și fostul primar Albert Dorr, prefect al Sibiului. Prefectul orașului Târgu Mureș a fost numit, la 16 ianuarie, Eugen Bran, iar al orașelor Arad și Oradea au fost numiți, în 23 septembrie, Romul Veliciu, respectiv Nicolae Zigre. La 2 octombrie Consiliul Dirigent l-a desemnat ca prefect al orașului Timișoara pe Stan Vidrișchin. Prefectul orașului Satu Mare a fost Augustin Frențiu.

La propunerea prefecților, începând cu 29 ianuarie 1919, Consiliul a făcut numiri de subprefecți, funcționari cu un rol deosebit în conducerea agendelor administrative.

Se mai cuvine amintit Decretul IV al Consiliului Dirigent din 7 februarie 1919, prin care s-au introdus denumirile folosite în vechea Românie pentru unitățile și funcționarii administrativi.

Ansamblul situațiilor militare și diplomatice au făcut ca procesul de integrare efectivă a teritoriilor transilvănene în statul român să se desfășoare în etape, neprestabilite, care se pot circumscrie astfel: ianuarie-martie pentru cele 15 județe aflate de la sfârșitul lunii ianuarie sub autoritatea Consiliului; mai-iulie, pentru județele Caraș-Severin, Timiș-Torontal și Arad.

Realitățile din etapele a doua și a treia n-au fost identice. Astfel, în Bihor, Sălaj, Sătmar și Maramureș administrația a rămas sub controlul guvernului maghiar până la sfârșitul lunii aprilie. În județul și orașul Arad administrația maghiară a funcționat nestânjenită de prezența în oraș a trupelor

franceze, intrate în noaptea de 30/31 decembrie, până la instaurarea Republicii Sfaturilor. La 23 martie 1919 Comandantul Armatei din Ungaria "a faire prendre le commandement de la ville par l'autorité militaire",⁷⁵ administrația maghiară menținându-se până în vara lui 1919. În județul Caraș-Severin, după retragerea trupelor sârbești, în martie 1919 s-a instituit o administrație militară franceză, sub controlul căreia a funcționat administrația civilă maghiară până în lunile mai-iunie. În județul Timiș-Torontal administrația sârbească a fost înlocuită în iulie 1919.

Mai remarcăm faptul că instituirea vieții de stat românești în diferitele regiuni ale Transilvaniei n-a fost condiționată neapărat de prezența trupelor române în acele locuri. Așa de pildă, armata română a intrat în Arad la 17 mai, dar administrația română s-a introdus mai târziu. În județele din Banat organizarea administrației românești a precedat sosirea trupelor române. E drept că în ambele situații autoritatea statului maghiar era ca și inexistentă.

Procedura de desfășurare a instituirii administrației românești a fost aceeași, fie că a fost vorba de județele Alba sau Făgăraș, Sibiu sau Bihor, Caraș-Severin sau Arad, datele cronologice au diferit doar. O delegație în frunte cu prefectul român, sau cu un delegat al Consiliului Dirigent, se prezenta la sediul prefecturii, cerând, în virtutea dispozițiilor Consiliului Dirigent, fundamentate pe Rezoluția de la Alba Iulia, predarea prefecturii și a puterii publice din județ. În general, după un protest formal, vechii funcționari au predat oficiile, întocmindu-se procese-verbale, despre acțiunea desfășurată. În continuare, șeful delegației invita funcționarii să depună jurământul de fidelitate față de statul român, în caz contrar ei putând fi îndepărtați din servicii. Situațiile concrete înregistrate le-am semnalat deja. După preluarea prefecturilor județene urmau celelalte instituții administrative, judiciare, financiare, școlare, sanitare etc.

În județele Bihor, Sătmar, Maramureș și parțial Sălaj, puterea de stat maghiară s-a menținut și după 1 Decembrie 1918. În pofida democratismului afișat al guvernului maghiar, care a pretins depunerea jurământului de fidelitate din partea tuturor funcționarilor până la data de 13 decembrie 1918, românii din aceste teritorii au fost supuși unui tratament discriminatoriu și represiv, în mare parte relevat deja. Mai ales fruntașii lor au fost intimidăți, terorizați, alungați de la casele lor, înrolați cu forța în armata maghiară și chiar uciși. Cărți, volume de documente, studii și articole, corespondență, rapoarte militare și diplomatice, articole din presa vremii conțin dovezi concrete și peremptorii care susțin afirmația de mai sus. Principalul for unde s-au concentrat, în epocă, informațiile de acest gen a fost Consiliul Dirigent. Nu este deci de mirare că acesta a solicitat constant eliberarea de către armata regală română a teritoriilor de dincolo de linia de demarcație. Campania armatei române din aprilie 1919 a pus capăt acestor stări de fapt. Ca atare, în ultima decadă a aceleiași luni, Consiliul Dirigent a putut introduce viața de stat românească și acolo. Procedura de preluare a administrației locale a fost cea uzitată și în lunile anterioare. Aparent surprinzătoare, dar, în fond, perfect explicabilă a fost atitudinea funcționarilor maghiari, care au depus pretutindeni jurământul de fidelitate solicitat. Decisivă în adoptarea unei asemenea poziții credem că a fost teama și oroarea față de regimul comunist de care scăpaseră doar cu ajutorul soldaților români, pe care i-au aclamat ca pe adevărați eliberatori. O chintesență a stării lor de spirit a prins-o în câteva cuvinte Aurel Lazăr, într-o informare trimisă din Oradea, unde condusesse acțiunea de instaurare a puterii politice a statului român: "Zilnic vin deputății /delegații/ să mulțumească pentru eliberarea prin armata română".⁷⁶

Situația în Banat și în zona Aradului a fost deosebit de complexă, cunoscând particularități distincte față de celelalte regiuni românești, atât în privința perioadelor de instituire a vieții de stat românești cât și a modalităților concrete de desfășurare.⁷⁷

Banatul constituia, în acele luni, obiect de dispută între Ungaria, pe de o parte, România și Iugoslavia, pe de altă parte și, în plus, între doi foști aliați, România și Serbia. Șansele Ungariei de a-l păstra au apărut de la început minime⁷⁸.

Hotărârile Marilor Puteri în problema Banatului s-au caracterizat prin prudență, prin dezbateri ample în cadrul organismelor Conferinței de Pace, printr-o preocupare evidentă de a elimina autoritatea statului maghiar din regiune⁷⁹.

Populația celor trei județe, după etnie, se prezenta astfel:

Județul	km ²	Români	Șvabi	Sârbi	Maghiari	Alții	Total
Caraș-Severin	11,074	336,082	53,883	14,674	33,787	27,721	466,147
Timiș	7,433	169,030	165,883	69,905	79,960	15,357	500,835
Torontal	10,016	86,937	167,779	199,750	128,405	34,980	615,151
Total	28,503	592,049	387,545	284,329	242,152	76,058	1,582,133

Sursa: Sever Bocu, p.22

Numărul total al românilor era, evident, mai mare decât al fiecăruia din celelalte etnii, și mai ales în Caraș-Severin și Timiș. Sârbii erau în număr mai mare doar în Torontal, la fel ungurii. Șvabii erau bine reprezentați în Timiș și Torontal, situându-se pe locul doi, după români, ca număr total⁸⁰.

În urma ofensivei Armatei Aliate din Orient, începută în septembrie 1918, trupele sârbe s-au deplasat rapid spre nord-vest reușind să ocupe regiunile Baranya, Bacska și Banatul și le-au pus sub controlul unui Consiliu național sârb, Narodno Uprava. Comportamentul autorităților sârbești a fost dur față de populația maghiară și română, față de instituții de stat și particulare: desființări de gărzii și consilii naționale, școli maghiare închise sau ocupate de armată, rechiziționări de bunuri aparținând statului sau particularilor, împiedicarea românilor să plece spre Alba Iulia.

Românii, care revendicau Banatul pe baza tratatului din 1916 și a Hotărârii de Unire din 10 Decembrie, au protestat împotriva acțiunilor sârbești pe lângă generalii Franchet d'Esperey, aflat în decembrie 1918 la București și Berthelot. Adesea se afirmă că sârbii au părăsit estul Banatului la presiunile exclusive ale generalului Berthelot. E posibil să fie așa, dar se cuvine să se ia în considerare faptul că Franchet d'Esperey a emis prima dispoziție care avea în vedere retragerea sârbilor din estul Banatului și crearea unei zone neutre între sârbi și români, încă la 28 decembrie 1918, care trebuia ocupată de trupe franceze. Începând de la acea dată s-au succedat mai multe dispoziții ale lui Franchet d'Esperey, unele adresate voievodului Mișic, care au făcut posibilă ocuparea Banatului de către unități militare franceze din Divizia a 11-a de Infanterie colonială și retragerea trupelor sârbe din județul Caraș-Severin. Până la 30 ianuarie 1919 operațiunea a fost aproape încheiată, definitivându-se în intervalul 1-5 februarie.⁸¹ În Lugoj soldații francezi au intrat la 27 ianuarie, fiind întâmpinați cu entuziasm de români "Soyez les bienvenus chez nous héros de la France généreuse..." scria "Drapelul" din 28 ianuarie.

În noile condiții din județul Caraș-Severin, Consiliul Dirigent aprecia la 14 februarie 1919 că devenise actuală chestiunea instituirii administrației românești în acele locuri. Se preconiza numirea lui Caius Brediceanu ca prefect al județului.

Preluarea puterii în județ de către autorități românești n-a fost însă posibilă atunci, ci doar peste câteva luni, în decursul cărora evenimentele din zonă au luat o cu totul altă turnură.

Între timp, guvernul francez i-a transmis lui Franchet d'Esperey instrucțiuni ferme cu privire la crearea unei zone neutre reale în Banat. În urma dispozițiilor primite de la Franchet d'Esperey, comandantul Armatei din Ungaria, generalul de Lobit, după consultări cu guvernul sârb, a stabilit la 15 martie 1919 limitele și modalitățile concrete de organizare și funcționare a zonei de ocupație franceză.

Conducerea ei era încredințată generalului Leon Farret, comandantul Diviziei a 11-a Infanterie colonială⁸².

Instalat la Lugoj, generalul Farret a emis la 23 martie 1919 Instrucțiunile cu privire la scopul și la organizarea zonei de ocupație franceză, care cuprindea aproape în întregime județul Caraș-Severin și partea de nord-est a județului Timiș. Generalul își exercita atribuțiile începând cu data de 22 martie, orele 12,00; misiunea trupelor franceze din zonă consta în a supraveghea ca linia de demarcație de pe Mureș dintre trupele maghiare și române să fie respectată de ambele părți, să interzică pătrunderea în zonă a trupelor române și sârbe; zona franceză din Banat urma să formeze o singură unitate politico-administrativă, numită **Județul Lugojului**; vicecomitele maghiar din Lugoj era singurul reprezentant al guvernului maghiar admis pe lângă comandantul zonei. Se mai specifica că acest teritoriu continua să facă parte din statul maghiar, până la o hotărâre definitivă a Conferinței de Pace. În consecință, administrația se exercita, în continuare, de către autoritățile civile aflate în funcție, sub autoritatea trupelor franceze.

Prin crearea Zonei franceze de ocupație în Banat se poate estima că guvernul francez a avut în vedere atât scopuri militare cât și politice. Sub raport militar, s-a căutat evitarea conflictelor între trupele maghiare, române și sârbe din zonă și între cele române și maghiare de la linia de demarcație, precum și menținerea strictă a ordinii. Obiectivele politice, mai puțin declarate, urmăreau, pe de o parte, sincronizarea realităților din zonă cu deliberările Conferinței de Pace în chestiunea Banatului, iar, pe de altă parte, scoaterea aproape integrală a acestui teritoriu de sub autoritatea și controlul statului maghiar, în pofida referirilor la Convenția militară de armistițiu de la Belgrad. Dacă în Transilvania chestiunea unei zone neutre a rămas în faza principială, în Banat ea s-a constituit și a ființat câteva luni.

La 21 iunie Consiliul Suprem a acceptat frontiera propusă de experți.⁸³ Discuțiile la Conferința de Pace au continuat pe aceasta temă până la încheierea tratatului de pace de la Sevres în 10 august 1920.

În teritoriu lucrurile erau mai aproape de limpezire. La 10 mai 1919, la câteva zile doar după ce armata română se oprise din înaintare, Franchet d'Esperey îi transmitea comandantului Armatei din Ungaria decizia Antantei cu privire la necesitatea sprijinirii acțiunii militare române și de înlocuire a tuturor autorităților maghiare menținute după Convenția de armistițiu. Ca atare, comandantul șef al Armatei Aliate din Balcani îi cerea subordonatului său din Ungaria să studieze chestiunea înlocuirii administrației maghiare cu cea românească în județul Caraș-Severin, în care populația română e majoritară, în fruntea căreia putea fi numit George Dobrin⁸⁴.

Franchet d'Esperey i-a comunicat aceste decizii, de cea mai mare importanță și lui Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, cu prilejul unei întrevederi avute în acele zile. Aceasta se poate constata din informarea pe care a făcut-o I. Maniu la 12 mai în Consiliul Dirigent referitoare la întâlnirea cu Franchet și la problemele discutate. Conformându-se indicațiilor lui Franchet d'Esperey, comandantul armatei din Ungaria i-a cerut comandantului Zonei de ocupație franceză din Banat propuneri concrete cu privire la reorganizarea administrației în Județul Lugojului, pe care generalul de Tournadre le-a elaborat la 13 mai 1919.⁸⁵ Se avea în vedere înlocuirea majorității funcționarilor maghiari cu români, stabilindu-se ordinea care trebuia urmată în desfășurarea acestui proces. Generalul de Tournadre a întocmit actul din 13 mai, probabil după consultări avute cu fruntași politici români, așa cum se poate desprinde din scrisoarea lui George Oprescu din 13 mai adresată lui V. Braniște: "Azi s-au tratat importante lucruri cu comandamentul francez satisfăcător pentru noi".⁸⁶ Totuși, detaliile și esența măsurilor preconizate de generalul de Tournadre urmau să rămână încă secrete și trebuiau prezentate "... comme le résultat d'un courant pro-roumain, encore accentué chez nous, et non comme l'application anticipé des décisions de l'Entente".⁸⁷

Hotărârea principală fiind luată, rămâneau de fixat ritmul și modalitățile de instituire a autorităților românești. Punctele de vedere ale comandantului francez și ale fruntașilor români nu erau încă întru totul identice.

În acele zile au avut loc mai multe întrevederi între generalul de Tournadre, Dobrin și Baltescu menite să ducă la armonizarea pozițiilor lor. În 13 mai generalul a conferit doar cu Baltescu, Dobrin fiind plecat, iar a doua zi, 14 mai 1919, cu amândoi. În timpul discuțiilor, Dobrin în special a insistat asupra instituirii cât mai grabnice a administrației românești în toate compartimentele, a recunoașterii lui Baltescu ca subprefect, a lui ca prefect, numire făcută deja de Consiliul Dirigent. Generalul a luat în considerare o parte din sugestiile lui Dobrin, dar a refuzat categoric recunoașterea lui ca prefect politic, sfătuindu-și superiorii că ar fi preferabil "écarter le plus longtemps possible la nomination comme préfet politic du Monsieur Dobrin".⁸⁸ După aceste întrevederi Baltescu și Dobrin au plecat la Sibiu pentru a informa Consiliul Dirigent despre convorbirile avute cu comandantul francez.

La întoarcere, în 16 mai 1919, s-au întâlnit din nou cu generalul de Tournadre, căruia i-au făcut cunoscut punctul de vedere al președintelui Consiliului Dirigent în chestiunile controversate. Consiliul Dirigent aprecia că Baltescu putea accepta funcția de subprefect doar în situația în care "tout les fonctionnaires supérieurs tant politiques qu'administratifs, étaient remplacés par des personnalités roumaines ou ralliées". Generalul le-a reconfirmat intenția "...de réaliser ici une politique pro-roumaine". Chestiunea prefectului politic a rămas în suspensie, dar se va vedea că nu pentru mult timp, însuși Dobrin "... n'a plus insisté sur cette question".⁸⁹ Această stare de lucruri l-a făcut pe Dobrin să afirme, în 18 mai 1919, "Eu din grația voastră [Consiliul Dirigent] sînt acum domn fără turmă. Pînă cînd?"⁹⁰

Din actul întocmit de generalul de Tournadre, la care ne-am referit anterior, se desprinde, o dată în plus, hotărârea românilor de a-și impune autoritatea deplină și în teritoriile bănățene.

Pe baza informațiilor primite de la generalul de Tournadre, care între timp își stabilise sediul la Arad, la 20 mai 1919, printr-un raport semnat de E.Dossé, șeful Statului Major al Armatei franceze din Ungaria, Franchet d'Esperey era informat despre greutățile financiare pe care le întâmpinau autoritățile militare franceze în administrarea unei zone atât de întinse, din cauza faptului că trupele sârbești goliseră casele publice, iar impozitele nu putuseră a fi plătite de 4 ani. Dossé remarca faptul că Consiliul Dirigent ar fi fost dispus să avanseze sumele necesare, doar dacă acesta ar fi fost dus la "... émettre des exigences journalières au point de vue politique qui anihilerait complètement administration du general de Tournadre". Soluția preconizată de Dossé era ca sumele să fie puse la dispoziția autorităților franceze de către România, dar că "... serait préférable confier définitivement administration Banat aux Roumains et nous retirer".⁹¹

Raportul mai evidenția că atât sârbii cât și românii priveau ocupația franceză "... avec hostilité et noués considèrent comme gêneurs". Deși nici în acest raport, avocatul G.Dobrin nu era considerat ca persoana cea mai potrivită pentru funcția de prefect al județului Lugojului, generalul Franchet d'Esperey a rămas consecvent opiniei lui anterioare, astfel că la 24 mai 1919 la Békéscsaba, cu prilejul prezenței familiei regale române acolo, generalul Prezan i-a înmănat lui Dobrin telegrama lui Franchet de confirmare a lui ca prefect și a lui I.Baltescu ca subprefect. După întoarcerea la Lugoj, în 25 mai 1919, cele două numiri au fost recunoscute și de comandantul Zonei franceze, venit la Lugoj de la Arad. Aceste numiri ofereau posibilitatea instituirii controlului românesc asupra întregii administrații, un control aflat încă sub autoritatea comandantului francez al zonei de ocupație.

În aceeași zi de 25 mai 1919 generalul de Tournadre a dispus înlocuirea jandarmeriei maghiare cu jandarmi români, atribuțiile comandantului maghiar al jandarmeriei încetând în 26 mai, orele 18,00.

În conformitate cu concepția lui Franchet d'Esperey care preciza "... que la zone d'Occupation Française du Banat est complètement coupée du gouvernement... de Budapest" și că se impunea "... de faciliter les ravitaillements de Roumaine en opérations" și că "... les fonctionnaires du Banat qui n'accepteraient pas la nouvelle orientation politique seraient remplacés par des fonctionnaires de nationalité roumaine", generalul de Tournadre aducea la cunoștința comandanților din cercuri la 26 mai 1919 că "Le préfet roumain du département sera chargé d'installer les nouveaux fonctionnaires".⁹² Întregul

proces urma să se desfășoare sub autoritatea și controlul autorităților franceze. Cu aprobarea comandantului francez, la 28 mai 1919, G.Dobrin a început actul preluării puterii politice.

Vechii funcționari trebuiau să-și precizeze până la 1 iunie 1919 poziția care o vor lua față de depunerea jurământului.

Prezența autorităților militare franceze, care trebuiau să confirme toate numirile propuse de prefectul român, însemna o limitare a exercitării depline a autorității prefectului, reprezentantul statului român. De aceea "...trebuie tins într-acolo ca să scăpăm și de piedica aceasta, spre a ne putea mișca liber" - aprecia el la 31 mai 1919⁹³.

În condițiile în care comunicația cu Consiliul Dirigent era încă dificilă, a prezenței franceze, având de făcut față unor greutăți deosebite care se manifestau în zonă, ca rezultat al anilor de război, cu prelungirile lor nedorite, prefectul român a preluat totuși treptat instituțiile publice din județ. El a pretins cu fermitate depunerea jurământului de fidelitate de către vechii funcționari, insista pentru desemnarea mai grabnică de către Consiliul Dirigent a unor persoane necesare în administrația județului.

În afară de aceasta, pentru ziua de 10 iunie 1919 s-a organizat o impresionantă adunare populară românească la Lugoj care s-a pronunțat în favoarea revendicărilor românești privitoare la Banat.

Zona de ocupație franceză își va micșora treptat aria de cuprindere. În conformitate cu ordinele primite de la Franchet d'Esperey, trupele franceze trebuiau să părăsească definitiv orasul Arad, comandantul francez stabilindu-și cartierul general la Lugoj, colonelul Béatrix rămânând în continuare acolo, ca adjunct. La 10 iunie 1919 de Tournadre a întocmit un plan detaliat de reșezare a trupelor franceze în zonă.

În 11 iunie de Tournadre sosea din nou la Lugoj, dar nu pentru mult timp. În 15 iulie 1919 Dobrin, parcă cu sufletul la gură, dar cu siguranță foarte bucuros, îi comunica lui V.Braniște marea veste pe care o aștepta de mult el și toți românii și în care a crezut cu tot sufletul: "A sosit azi la comanda lor [a autorităților franceze din Lugoj] o telegramă cifrată în care li se spune să grijească ca până în 20-lea l.c. să fie toți francezii de pe la noi concentrați în Timișoara".⁹⁴ Foarte probabil, telegrama provenea de la Franchet d'Esperey, întrucât a doua zi, 16 iulie 1919, generalul de Tournadre semna actul elaborat "Au termens des ordres reçu du Général Commandant en Chef", cu privire la părăsirea de către trupele franceze a Zonei de ocupație din Banat în intervalul 16-22 iulie 1919.⁹⁵

Pe măsura plecării trupelor franceze se permitea pătrunderea în zonă a trupelor române. Generalul de Tournadre urma să se stabilească la Timișoara în 18 iulie, autoritatea lui exercitându-se încă în județul Lugojului până în 22 iulie 1919 seara, prin prezența la Lugoj a colonelului Béatrix. Béatrix rămânea la Lugoj până în 23 iulie orele 12,00 când îi preda Comandamentul cu toate actele necesare comandantului trupelor române. Retragerea trupelor franceze care va urma, va însemna instituirea deplină a autorității statului român și în această zonă românească, eveniment în consens cu hotărârea de Unire de la 1 decembrie 1918.

La 19 februarie 1919 în Timișoara, unde se aflau încă din 3 decembrie 1918 trupe franceze, au intrat unități sârbești, care au instaurat după numai o zi, la 20 februarie, administrația sârbă. De fapt, și până atunci, Comisarul guvernamental maghiar Otto Roth nu-și putuse exercita autoritatea asupra județului Torontal și a părții sudice a județului Timiș, regiuni în care "L'administration hongroise y a été remplacée par un personnel serbe qui ne repond a aucune des demandes qui lui sont adressées par le Commissaire du Gouvernement"⁹⁶. El a fost înlăturat din funcție, împreună cu prefectul de Timișoara, cu șeful poliției și cu directorul general al poștelor. Ca o măsură de protest față de acțiunile sârbești, la 21 februarie s-a declanșat o grevă generală la căile ferate din Banat, reprimată însă rapid.

În intervalul în care a funcționat administrația sârbească instaurată la 20 februarie, autoritățile sârbești au transportat mari cantități de produse și utilaje, bunuri culturale din zonă în Serbia⁹⁷.

Prin aceleași Instrucțiuni din 16 iulie, prin care se stabiliseră etapele evacuării Zonei de ocupație din Banat de către trupele franceze, se dispunea părăsirea de către trupele sârbe, în intervalul 22-31 iulie, a teritoriului ce urma să revină României conform hotărârii Consiliului Puterilor Aliate de la Paris din 21 iunie 1919.

La 25 iulie Consiliul Dirigent l-a numit pe Aurel Cosma prefect al județului Timiș, el depunând jurământul în fața lui V.Braniște și care, începând cu 28 iulie, va prelua puterea publică.

În aceeași zi de 28 iulie 1919, A.Cosma îl înștiința pe președintele Consiliului Dirigent despre preluarea puterii asupra județului Timiș și a orașului Timișoara.

În 2 august 1919 au sosit în oraș, venind de la Arad, 480 de jandarmi români, prilej de bucurii pentru români.

În 3 august 1919 și-a făcut intrarea în Timișoara armata română.

În aceeași zi, prefectul județului Caraș-Severin îi transmitea autoritatea lui A.Cosma asupra plaselor Buziaș, Rucăr, Lipova și Aradul Nou, care aparținuseră județului Timiș până la constituirea Județului Lugoj.

La 10 august 1919 a avut loc la Timișoara o impresionantă adunare populară, la care s-a adoptat o Rezoluție, prin care se declara încă o dată Banatul unit pe veci cu România. Tot la 10 august, șvabii din Banat s-au pronunțat pentru încadrarea lor în statul român.

La 12 august 1919 a părăsit Timișoara generalul de Tournadre, încetând astfel orice atribuții ale trupelor franceze în Banat, întregă putere publică și administrativă rămânând definitiv în mâna autorităților românești.

În toamna anului 1918 Aradul a fost centrul de coordonare al acțiunilor politico-naționale ale românilor transilvăneni. Guvernul maghiar și-a menținut puterea politică în zonă și după 1 Decembrie 1918.

Cu ocazia prezenței generalului Berthelot în oraș, la 29 decembrie, s-au produs incidente între români și maghiari, astfel că la sugestia acestuia s-a decis trimiterea aici de trupe franceze care au și pătruns în oraș începând cu noaptea de 30/31 decembrie 1918. La 31 decembrie, printr-o Proclamație semnată de comandantul francez și primar, s-a făcut cunoscut locuitorilor orașului că din acel moment ordinea și siguranța urmau să fie asigurate de trupele franceze, poliția și jandarmeria locale.

La 3 februarie 1919 s-a introdus cenzura militară franceză pentru a se evita publicarea în presa locală a unor articole care ar fi putut incita populația la acte necontrolate. Guvernatorul al Aradului a fost, între 20 februarie - 6 iunie generalul Gondrecourt, înlocuit apoi cu generalul de Tournadre.

Populația română din oraș și județ a fost supusă mai multor vexațiuni din partea autorităților militare maghiare. L.Varjassy, în cunoștință de cauză, fiind în epocă comisar al guvernului maghiar pentru județul Arad, afirmă, fără echivoc, în lucrarea deja citată, că generalul Soos, comandantul Corpului de Armată de la Seghedin a sosit la Arad și "Il désarma tout d'abord, puis concéda les gardes roumaines d'Arad; il envoya ensuite des troupes hongroises dans les villages de l'arrondissement où elles se livrèrent à des actes d'une fanatique cruauté. Les gardes roumains furent partout dissoutes, la population des villages fut cruellement maltraitée"⁹⁸.

Memoriile trimise de Consiliul Național Român din Arad Consiliului Dirigent, Misiunii militare franceze de la Budapesta, autorităților franceze din oraș și "Popoarelor Antantei" (12 februarie), ca și documente de proveniență franceză confirmă opiniile lui Varjassy. Un număr de români din județ, fruntași politici, foști voluntari în armata română, membri ai gărzilor naționale, funcționari, s-au văzut siliți să se refugieze la Zam, unde se afla armata română. Aici au încheiat procese-verbale în fața Consiliului comunal care, prin intermediul comandantului gărzilor române din Arad, au ajuns la autoritățile franceze. Chiar dacă au fost transpuse într-o franceză, uneori aproximativă, ele sunt relevante în reliefația dificultăților prin care ei au trecut⁹⁹.

Evenimentele petrecute la Budapesta în zilele de 20, 21 martie 1919 l-au determinat pe comandantul Armatei din Ungaria să-i transmită lui Leon Farret următoarele dispoziții:

"- n'entrer, en aucun cas, en relations avec les autorités bolchevistes qui se constitueraient et ne connaître que celles existant au moment de l'Armistice;

- interdire tout enlèvement de matériel ferré, militaire ou d'Etat, à Arad et Seghedin;

- empêcher toute communication entre territoires occupés et Hongrie;

- en ce qui concerne Arad, prendre les dispositions suivantes;

- établir une tête de pont à l'Ouest de Maros, en vue de couvrir la ville...

- établir les troupes dans les faubourgs de la ville, et non à l'intérieur, de manière à encercler. Les troupes Serbes devront rester au Sud de Maros..."¹⁰⁰ Se mai avea în vedere organizarea unei centuri de control în jurul orașului, efectuarea de recunoașteri aeriene la nord de linia demarcațională.

În noul context politico-militar, Consiliul Dirigent l-a numit la 27 martie pe Iustin Marșieu ca prefect al orașului și județului Arad. La 24 aprilie el s-a prezentat la generalul Gondrecourt, solicitându-i sprijinul pentru a-și putea îndeplini misiunea cu care fusese încredințat. Guvernatorul Aradului l-a recunoscut doar ca prefect al județului, nu și al orașului. În consecință, Marșieu s-a văzut nevoit să-și stabilească reședința la Radna. Această situație a durat câteva luni.

La sfârșitul lui aprilie sau începutul lui mai, Consiliul Dirigent i-a solicitat lui Franchet d'Esperey aprobarea pentru ca prefectul român să se instaleze în oraș. Comandantul francez l-a informat despre acest lucru pe Georges Clemenceau care, la rândul lui, i-a solicitat opinia ministrului de externe, S.Pichon. În raportul pe care l-a întocmit Pichon nota: "J'ai l'honneur de vous faire savoir qu'il est très probable qu'Arad sera attribuée à la Roumanie, sans toutefois qu'on puisse dès maintenant préjuger de la décision définitive, qu'il appartient à la Conférence de prendre à cet égard. Si donc la brigade française qui occupe la région devait se retirer nous n'aurions, en ce qui nous concerne, pas d'objection à laisser les Roumains prendre sa place". Din cauza opiniilor diferite ale Alișilor, Pichon sugera, că în interesul românilor "il est donc préférable de maintenir le statu quo jusqu'à nouvel ordre". În continuare, Pichon prelua opiniile lui Franchet d'Esperey, pe care i le transmitea lui Clemenceau:

"1 - que le préfet hongrois actuellement en fonctions continuera de siéger à Arad;

2 - qu'un préfet roumain, chargé de s'occuper des populations roumaines du Comitat, pourra être installé à Arad;

3 - que les Roumains devront s'abstenir de toute opération de recrutement dans la ville d'Arad;

4 - que l'administration de la ville continuera d'être assurée par les autorités militaires française;

5 - que les troupes roumaines ne devront pas pénétrer à Arad".¹⁰¹ În încheiere, Pichon recomanda că și dacă nu se putea încă atribui orașul României se puteau face "certaines facilités aux Roumains, nos alliés". Acest lucru s-a produs curând. În urma întrevederii lui Iuliu Maniu cu Franchet d'Esperey, armata română a putut intra, la 17 mai 1919, în Arad, fiind ovaționată de români. O ediție specială a "Românului" care se voia "un prinos al nostru, datori să-l aducem aceluia căroră le dăm întreg sufletul nostru", saluta evenimentul. În aceeași zi, la Radna, într-o consfătuire confidențială a frunțașilor români s-au stabilit persoanele care să fie numite în administrația județului. În 19 mai 1919 Marșieu s-a prezentat la comisarul maghiar al județului, Ferdinand Greén, pentru a prelua prefectura. Acesta a refuzat inițial predarea, cedând numai când a fost avertizat ca în caz de rezistența se va recurge la forță. Dintre funcționarii județului doar trei, dintre care doi români, au depus jurământul de fidelitate.

La 26 mai 1919 Iustin Marșieu a cerut, din nou, recunoașterea lui și ca prefect al orașului Arad. Deși solicitarea n-a fost luată încă în considerare de autoritățile franceze, la 1 iunie 1919 generalul de Tournadre, comandantul teritorial al zonei de ocupație franceză din Banat și orașul Arad, l-a autorizat să se instaleze în oraș.

La 6 iunie 1919 reapărea, spre bucuria tuturor românilor, organul de presă "Românul", din al cărui editorial reținem: "prindem din nou condeiu, căci a sosit clipa dreptei răsplătiri în care credem, când am cedat în fața terorii. Continuăm deci munca, cu același avânt, cu aceeași dragoste, cu care am pornit întâia dată la lupta mare pentru dezrobirea fraților noștri, luptă pentru întregirea deplină a neamului și a țării, pentru întărirea, înălțarea și înflorirea acestora, de-a pururi scumpe nouă".

La 12 iunie a apărut în ziarul local "Aradi Tükör" (Oglinda Aradului) o listă întocmită de primarul orașului Fr.Sárkányi și prezentată generalului la 7 iunie, cu persoanele ce urmau să facă parte din noua reprezentanță municipală a Aradului, între care figurau și 9 români, desi aceștia, într-o consfătuire anterioară, refuzaseră orice colaborare cu vechile autorități. Cei 9 au protestat atât împotriva întocmirii cât și a includerii lor pe listă, în condițiile în care era deja numit de Consiliul Dirigent un prefect român al orașului Arad. Într-o scrisoare adresată ziarului "Românul" și apărută la 13 iunie 1919, Romul Veliciu scria următoarele, în legătură cu gestul primarului: "Noi stăm pe punctul de vedere românesc adoptat la Adunarea de la Alba Iulia și nu dorim să cooperăm la această administrație care e continuarea vechii administrații maghiare".

În conformitate cu o ordonanță semnată de general și de șeful Statului Major, maiorul Raymond, comandamentul militar al orașului precum și controlul administrativ al funcționarilor rămânea încă sub autoritatea trupelor franceze. La 7 iulie o delegație românească, în frunte cu prefectul Iustin Marșieu, a preluat prefectura și primăria orașului Arad, precum și alte instituții. Urma doar plecarea trupelor franceze pentru ca întreaga viață publică a Aradului să treacă sub controlul statului român. La 10 iulie 1919 generalul de Tournadre a comunicat prefectului român ordinul Comandamentului Suprem al Armatei Aliate din Orient, potrivit căruia administrarea orașului Arad trecea în mod definitiv și integral în mâna autorităților românești.

Început în ianuarie 1919, procesul instituirii puterii politice și administrative românești asupra teritoriilor unite prin hotărârea de la Alba Iulia cu România, s-a încheiat în vara anului 1919, cu mult, deci, înaintea încheierii tratatelor de pace de la Trianon și Sevres.

Preluarea instituțiilor administrative însemna doar o etapă pe calea reînțepirii unei vieți administrative cât mai normale. Se impunea apoi, în mod necesar și imediat, încadrarea lor cu un corp de funcționari absolut indispensabil activității administrative, acțiune îngreunată de faptul că exista un număr mic de funcționari români, iar o parte din cei maghiari refuzau să-si ofere serviciile statului român.

În perioada de desfășurare a instituirii vieții de stat românești în Transilvania, această provincie a fost străbătută de ofițeri superiori francezi, trimiși în misiune de generalul Berthelot. Rapoartele lor au ajuns prin intermediul generalului la Ministerul de Externe al Franței, surse utile în vederea stabilirii politicii Franței în zonă. Aceste documente pe care le-am adunat cu G.Cipăianu într-un volum, apărut în anul 1990, oferă informații deosebite despre pătrunderea în profunzimea societății românești a necesității unirii Transilvaniei cu România, despre nerespectarea prevederilor Convenției de armistițiu de către guvernul maghiar, despre nemulțumirea statului român față de traseul liniei demarcaționale, despre persecuțiile și prigonirile suferite de românii rămași dincolo de linia demarcațională, despre liniștea și ordinea care domneau în zona aflată sub autoritatea statului român.

*

La 1918 în cadrul statului român se găseau în vigoare mai multe sisteme de legi, rezultat al evoluției politice anterioare. Pe teritoriul Transilvaniei se aplica atât dreptul civil maghiar cât și codul civil austriac din 1811, modificat în 1876. Se adăugau legile civile maghiare și ordonanțele regale și ministeriale emise în perioada 1867-1918 și aplicate în întreaga Transilvanie. Această situație făcea

dificilă aplicarea unitară a legilor în țară. De aceea problema unificării legislative s-a pus presant în fața societății românești, din considerente politice, sociale și juridice.¹⁰²

În Transilvania, instanțele judecătorești erau: judecătoriile de ocol (urbane și rurale), tribunalele, Curțile de Apel, Curțile cu jurați, autorități administrative investite cu drept de jurisdicțiune.

În conformitate cu prevederile Decretului I al Consiliului Dirigent au fost menținute în vigoare și legile în materie de justiție, atât cele materiale cât și cele formale. S-au păstrat, de asemenea, gradele de jurisdicție cu atribuțiile ce le aveau, ca și organizarea internă a magistraturii.

Într-o primă etapă, prin Ordonanța 121 referitoare la judecători, avocați și notari publici, s-a extins jurisdicția statului român asupra instanțelor judiciare din cele 15 județe aflate în acel moment sub controlul efectiv al Consiliului Dirigent, instanțe subordonate Curților de Apel Cluj și Târgu Mureș. Ordonanța, ale cărei prevederi vor sta la baza întregului proces de preluare a justiției, mai cuprindea și dispoziții privind activitatea organelor judiciare în noile condiții politice, ca și obligativitatea pentru personalul juridic (magistrați, procurori, avocați, notari publici) de a depune jurământul de fidelitate față de statul român. Cei care prestau jurământul își puteau continua activitatea, păstrându-și, în același timp, toate drepturile dobândite până atunci.

Pe baza acestor dispoziții s-a trecut la preluarea instituțiilor judiciare, acțiune ce se integra organic în complexul proces de preluare a tuturor serviciilor publice din Transilvania.

Pe adresa șefului Resortului de Justiție au fost trimise procesele-verbale despre preluarea Curților de Apel din Cluj, Târgu Mureș și, apoi, Oradea și Timișoara, a tribunalelor și judecătoriilor, însoțite de un raport cu privire la desfășurarea operațiunilor de preluare.

Cele două categorii de acte, prin caracterul lor exhaustiv, oferă șansa de a se cunoaște cu precizie numele celor care au condus operațiunea, procedura urmată, atitudinea magistraților, avocaților, notarilor, personalului auxiliar, oamenilor de serviciu, forțele rămase în funcțiune, primele măsuri (unele cu caracter provizoriu), luate de noile conduceri, având drept scop continuarea activității instanțelor.

O a doua etapă în extinderea autorității Resortului de Justiție asupra instanțelor judiciare de pe teritoriul Transilvaniei s-a realizat prin Ordonanța nr.1200 din 18 iunie 1919, prin care se separa jurisdicția județelor Arad, Bihor, Maramureș, Sătmăr, Sălaj și Ugocea de cea a statului maghiar și se subordona statului român. Din acest moment jurisdicția Curții de Apel Debrețin asupra teritoriului aparținând tribunalelor Sighetul Marmăției, Satu Mare și Zalău, precum și jurisdicția Curiei Ungare asupra tuturor teritoriilor amintite, înceta. Tribunalele și judecătoriile din județele menționate se subordonau Curții de Apel Oradea, de care mai țineau tribunalele din Oradea și Arad. Urmare firească a acestor schimbări, toate cauzele de pe aceste teritorii, de orice natură, care pe cale de recurs ar fi urmat să fie înaintate Curții de Apel din Debrețin, se înaintau Curții de Apel din Oradea, iar cele ce ar fi trebuit să fie înaintate Curiei Ungare, se țineau la instanțele respective în suspensie până la dispoziții ulterioare.

În sfârșit, într-o a treia etapă, prin Ordonanța nr.6267 din 9 august 1919 primită de Consiliul Dirigent la 13 august, se extindea autoritatea Resortului de Justiție și asupra forurilor judiciare din județele Caraș-Severin, Timiș-Torontal, Bichiș și Cenad, încheindu-se de fapt prin aceasta cuprinderea întregului teritoriu al Transilvaniei sub autoritatea Consiliului Dirigent. Judecătoriile și tribunalele de pe teritoriul județului Timiș-Torontal se subordonau Curții de Apel din Timișoara, cele din județul Cenad - tribunalului Arad, respectiv Curții de Apel din Oradea, iar judecătoriile din județele Timiș și Torontal, care aparținuseră până acum tribunalelor a căror reședință era în afara teritoriului luat în stăpânire efectivă de statul român, se subordonau, deocamdată, jurisdicției tribunalului Timișoara. Apariția ordonanței consfințește pentru județul Caraș-Severin o stare de fapt deoarece, în urma acordului realizat cu Comandamentul francez, instanțele judiciare de pe acest teritoriu fuseseră preluate în cursul lunii iunie 1919.

Prin Decretul V din 8 februarie 1919 se declara cu putere retroactivă "de nul și neavenit în toate consecințele sale" pe teritoriul Transilvaniei art.XVII din 1915 referitor la responsabilitatea materială a "trădătorilor de patrie", precum și ordonanțele date în această materie. Tuturor celor atinși de sancțiunea legii și a ordonanțelor li se acorda completa reintegrare în drepturi. Prin Ordonanța din 15 februarie 1919, de aplicare a Decretului V, se cerea imediata sistare a procedurilor intentate sub titlul trădării de patrie în temeiul legii și a ordonanțelor amintite și ridicarea sechestrelor. Se realiza prin aceste dispoziții, pe lângă o recompensare materială, și o importantă reabilitare morală a acelor care au avut mult de pățimit în anii primului război mondial pentru sentimentele de unitate politică românească.

O altă chestiune care s-a cerut rezolvată a fost cea a forului judecătoresc suprem pentru instanțele din Transilvania, aceasta deoarece, prin unirea Transilvaniei cu România, jurisdicția Curiei din Budapesta nu se mai putea exercita asupra teritoriului Transilvaniei și, ca atare, Curțile de Apel, tribunalele și judecătoriile de aici nu dispuneau de o instituție supremă judecătorească.

După o amplă consultare a factorilor competenți din întreaga țară s-a adoptat soluția - concretizată printr-un Decret-lege - din noiembrie 1919 - a înființării a trei Secțiuni transilvănene pe lângă Curtea de Casație și Justiție din București.

*

Alegerile parlamentare din noiembrie 1919 constituie un adevărat punct de referință în istoria vieții parlamentare din țara noastră. Au fost primele alegeri din România Mare și cele dintâi care s-au ținut pe baza dreptului de vot universal¹⁰³

Întâlnirea celor aleși pe cuprinsul întregii țări în cadrul Corpurilor Legiuitoare de la București era un fapt cu totul nou, era o întâlnire așteptată de veacuri și reclamată de întreaga evoluție istorică a societății românești. Desfășurate la un an de la înfăptuirea unității politice, într-un moment în care urmările războiului se resimțeau puternic, campania electorală, programele partidelor sau grupărilor politice vor reflecta, într-un dozaj totuși diferit, două dintre obiectivele fundamentale care se puneau în fața societății românești: grabnica refacere a țării și completa uniformizare a statului român. Alegerile din circumscriptiile Transilvaniei, parte integrantă a procesului unic de la nivelul întregii țări, au fost pregătite și conduse de Consiliul Dirigent. Ținerea lor, principiile care să stea la baza legii electorale s-au stabilit însă la București.

În campania electorală din Transilvania, care a generat o vie activitate politică, precizări de poziții față de principalele probleme social-economice și chiar delimitări organizatorice, de o parte s-a situat Partidul Național Român - "oficialitatea" - partid care a realizat o înțelegere cu o parte a grupărilor politice ale minorităților etnice, iar de altă parte - opoziția - neomogenă nici organizatoric, nici programatic sau social formată din Partidul Social-Democrat - din septembrie 1919 Partidul Socialist - și din partide și grupări politice burgheze. Alegerile pentru deputați și senatori în circumscriptiile electorale ale Transilvaniei s-au soldat cu rezultate așteptate, marcând un succes destul de net al P.N.R.

Cu privire la aceste rezultate se cuvin a fi făcute câteva observații care vin să îndrepte erori existente în lucrări istorice mai vechi sau mai noi. Și anume, Partidul Național Român nu s-a găsit singur în campania electorală și nici n-a fost singurul căruia i-au revenit mandatele. În campania electorală au participat și P.S., Partidul Țărănesc Ardelean, Uniunea Națională, Partidul lui Amos Frâncu și grupările politice ale minorităților etnice. Mandate de deputați au obținut și Partidul Țărănesc (4), Uniunea Națională (4), independenții (2-3), sașii (8), șvabii (6), maghiarii și secuii (8), slovacii (2), rutenii (1), astfel că P.N.R. a obținut din cele 205 mandate circa 170. În privința mandatelor de senatori la cele 2 mandate ale unor adversari ai P.N.R. se adaugă cele ale minorităților etnice: 3 sași, 3 șvabi, 4 maghiari și secui și 1 slovac, deci 13 senatori care nu aparțineau P.N.R.

Prezența deputaților și senatorilor minorităților etnice în parlamentul de la București evidențiază, pe de o parte, faptul că în acordarea dreptului de vot nu s-a făcut în Transilvania nici o diferențiere pe considerente naționale, iar pe de altă parte hotărârea minorităților etnice, inclusiv a unei părți din cea maghiară, de a se încadra în viața politică a României.

Succesul P.N.R. are câteva explicații care decurg din condițiile specifice ale anului 1919. P.N.R. s-a prezentat în campania electorală aureolat de un trecut istoric în care făcuse dovada că este exponentul poporului român din Transilvania și, în special ca un partid care a militat și a contribuit decisiv la făurirea Unirii de la 1 decembrie 1918. Pe de altă parte, a fost singurul partid cu o organizare centrală și locală ce a putut desfășura o intensă și nestânjenită campanie electorală pe tot cuprinsul Transilvaniei, beneficiind din plin de sprijinul autorităților. În același timp, Partidul Socialist, principalul său adversar, s-a abținut de la vot, Partidul Țărănesc a prezentat candidați doar în unele circumscripții, iar Uniunea Națională, și ea grupare tânără și puțin numeroasă, și-a prezentat candidați doar în Banat. S-au adăugat și înțelegerile realizate cu grupările minorităților etnice și faptul că partidele politice din vechea Românie n-au participat la lupta pentru mandatele din Transilvania.

Deputații și senatorii aparținând Partidului Național Român s-au organizat în Grupul parlamentar transilvan. Independenții, reprezentanții Uniunii Naționale și ai Partidului Țărănesc Ardelean au constituit un grup distinct în Parlament, condus de senatorul de Lugoj, Gheorghe Popovici.

Maghiarii și secuii s-au organizat într-un alt grup distinct, condus de Daniel Ludovic.

Deputații și senatorii germani din Parlament s-au constituit într-un grup unic, având ca președinte pe deputatul Rudolf Brandsch, iar ca vicepreședinte pe senatorul Karl von Möller.

În 25 noiembrie 1919 s-au pus bazele Blocului parlamentar, cuprinzând Partidul Național Român din Transilvania, Partidul Țărănesc din Regat, Partidul Naționalist Democrat, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, Partidul Țărănesc din Basarabia și grupul N.Lupu. La 1 Decembrie 1919 s-a format guvernul Alexandru Vaida-Voevod în care P.N.R. din Transilvania a mai fost reprezentat prin Ștefan Cicio-Pop, secretar de stat, Victor Bontescu, ministrul Agriculturii și a Domeniilor Coroanei, Octavian Goga, ministrul Educației și Cultelor, Mihai Popovici, ministrul Lucrărilor Publice și Aurel Vlad, ministrul Finanțelor. Guvernul Vaida-Voevod a funcționat până la 13 martie 1920.

4.2.6. Aspecte economice, sociale, de învățământ și cultură.

Încetarea activității consiliului dirigent¹⁰⁴

În cadrul monarhiei austro-ungare industria Transilvaniei ocupase un loc secundar, de interes local, situată departe de materiile prime, de combustibil și de marile centre de consum. Întreprinderile industriale din Boemia, Galiția, Viena sau Budapesta satisfăcând nevoile de consum și de export ale monarhiei, concureau puternic industria din Transilvania.

Prin ieșirea Transilvaniei din acest angrenaj neprielnic și prin unirea cu România s-au deschis cu totul alte perspective dezvoltării industriei românești în general, și a celei din Transilvania în special. "Se poate prevedea - sublinia o publicație a vremii, "Revista economică" din 28 iunie 1919, - că industria și comerțul, în urma noilor constelații comerciale și industriale, vor lua un avânt mai puternic și se vor putea aduce la nouă înflorire".

Principalele preocupări ale Consiliului Dirigent în domeniul industriei s-au concretizat în preluarea întreprinderilor care aparținuseră statului ungar, în organizarea instituțiilor care coordonau și îndrumau activitatea industrială, în precizarea poziției față de societățile industriale cu capital inamic și față de capitalul străin în general, în sprijinirea materială a unor întreprinderi, în încercările de soluționare a crizei de combustibil, în reglementări ale condițiilor de muncă și de trai ale muncitorilor.

În urma mutațiilor politice de după 1 decembrie 1918 un grup de întreprinderi miniere și metalurgice care aparținusera statului maghiar, și anume: minele metalifere și uzinele metalurgice din Baia Mare, minele de la Abrud și Săcărîmb, Uzina metalo-chimică Zlatna, uzinele siderurgice și domeniile Hunedoarei, minele de cărbuni din Lonea, uzinele siderurgice Cugir și exploatarea de gaz metan din podișul Transilvaniei au trecut în proprietatea statului român. Pentru administrarea acestora s-a creat, în februarie 1919, în cadrul Resortului de industrie, o Direcție a minelor.

Între Consiliul Dirigent și Camerele de Comerț și Industrie care și-au continuat activitatea, instituții a căror menire era promovarea industriei și a comerțului, s-au stabilit strânse legături.

După război, economisirea și valorificarea la un nivel cât mai înalt a combustibilului, descoperirea de noi surse de energie, s-au înscris ca preocupări de seamă. Importanța deosebită a combustibilului pentru punerea în funcțiune a capacităților industriale ale Transilvaniei justifica interesul acordat de Consiliul Dirigent problemei cărbunelui, gazului metan, curentului electric și materialului lemnos.

În 1919 gazul provenit de la cele 3 conducte existente se utiliza doar în 4 orașe: Turda, Uioara, Mediaș și Târnăveni. Cantitatea de gaz consumată era cu mult mai mică față de zăcămintele existente, cât și de necesitățile industriei.

Exploatarea gazului metan din Transilvania aparținea în cea mai mare parte "Societății maghiare de gaz metan", înființată la 26 noiembrie 1915 prin participarea Ministerului de Finanțe maghiar (4000 de acțiuni), a unei grupări maghiare (8250 acțiuni), a uneia austriacă (2500 acțiuni) și germană (12.250 acțiuni), cu capital majoritar german (Deutsche Bank). În conformitate cu prevederile tratatului de la Versailles, această societate s-ar fi putut lichida, bunurile ei trecând în patrimoniul statului român. Unele cercuri economice s-au și pronunțat pentru punerea mai întâi sub administrația forțată și apoi lichidarea societății.

La 16 iunie 1919 Consiliul Dirigent a decis ca Societatea să fie pusă sub sechestru judiciar, situație care s-a menținut până la încetarea activității Consiliului Dirigent.

În Rezoluția de la Alba Iulia s-a avut în vedere o reformă agrară radicală, determinată de nedreapta împărțire a pământului. Țăranii, în majoritate români, dețineau o suprafață de pământ mult prea mică în raport cu numărul lor.

Proiectul legii agrare elaborat de Resortul de agricultură, definitiv și după consfătuiri cu reprezentanți ai minorităților etnice, a fost dezbătut și aprobat de Marele Sfat Național, devenit apoi decretul-lege de reformă agrară nr.3911 din 1919.

În perioada de activitate a Consiliului Dirigent nu s-a realizat în fapt, o reformă agrară, aceasta întâmplându-se în anul 1921, când s-a elaborat o nouă lege agrară pentru Transilvania.

În schimb, s-a adoptat și s-a aplicat o legislație dedicată arendărilor forțate, modalitate de a lucra o parte a pământului arabil, izvorâtă din condițiile concret-istorice din lumea satelor transilvănene, s-au instituit instituțiile agricole în vederea aplicării reformei agrare.

Paralel și în strânsă legătură cu preocupările pentru reluarea și normalizarea activității productive se cereau luate măsuri cu privire la circulația și distribuția mărfurilor, încercându-se, pe cât posibil, apărarea intereselor publicului consumator. În situația concretă de atunci, comerțul liber, predominant în circulația capitalistă a mărfurilor, în împrejurările obișnuite, a fost socotit ca neadecvat pentru condițiile societății transilvănene postbelice. Intervenția statului prin organisme și autoritățile sale în desfășurarea vieții comerciale, cu toate inerentele neajunsuri care puteau decurge din aceasta, a apărut ca modalitatea cea mai eficientă pentru asigurarea unei aprovizionări raționale a regiunilor Transilvaniei. Comerțul, dirijat și controlat cu destulă strictețe la început, a devenit pe măsura normalizării situației tot mai liber, integrându-se organic în piața internă unitară a României.

Pentru ca autoritățile să dispună de mărfurile necesare aprovizionării populației și armatei, mai ales de alimente, s-a recurs fie la contingentarea produselor alimentare, fie la rechiziții, atunci când prima măsură nu se dovedise destul de eficientă.

Pentru a se combate scumpetea și specula s-au fixat preturi maximale, s-a încurajat înființarea de organisme ale consumatorilor, s-au urmărit și pedepsit persoane particulare și chiar oficiale care contraveneau dispozițiilor în vigoare.

Pentru regiuni mai greu încercate de lipsuri - ca zona Munților Apuseni, Maramureșul sau Sătmarul - s-a căutat înființarea unor organisme regionale a căror principale atribuții constau în aprovizionarea populației, ca de pildă Comisariatul Munților Apuseni.

Decretul-lege nr.3632 din 24 decembrie 1918 prevedea că alături de alte domenii, circulația financiară, vămile și împrumuturile publice rămâneau în administrarea guvernului de la București. În situația în care după 1 Decembrie 1918 pe teritoriul României circulau mai multe semne ale valorii (leul emis de Banca Națională, leul emis prin Banca Generală de către ocupanții germani, coroană austro-ungară, rubla Romanov și rubla de Lwov), dispoziția amintită apare ca ceva ce se înscria în cadrul firescului. În consecință, toate chestiunile importante privind viața financiară a țării s-au decis la București, unele care priveau Transilvania, după consultări cu Consiliul Dirigent, și au fost doar duse la îndeplinire, în aceste locuri, prin Resortul de Finanțe.

Scoaterea din circulație a banilor de proveniență străină și înlocuirea lor cu leul emis de Banca Națională a României, adică unificarea monetară, a fost una din complicatele probleme care, după desăvârșirea unității de stat, își aștepta rezolvarea. În Transilvania coroana austro-ungară era moneda care circula în proporție covârșitoare. În consecință, hotărârile și dispozițiile Resortului de finanțe, urmând indicațiile Ministerului, s-au referit, într-o mare măsură, la stabilirea cantității de coroane aflate în circulație într-un moment sau altul, la evoluția cursului ei, la pregătirea și înfăptuirea ștampilării, la modalitățile de retragere a coroanelor și a înlocuirii lor cu leul românesc.

Mai menționăm că prin Resortul de finanțe, Consiliul Dirigent a emis Împrumutul național de 5% în bonuri de tezaur în coroane. S-au creat toate posibilitățile pentru a se putea face subscrieri la Împrumut și la București.

Consiliul Dirigent a întreprins măsuri și pentru reglementarea exploatării și organizării căilor ferate, a poștei, telegrafului și a telefoanelor, constituindu-se la nivelul Transilvaniei, Comisii Centrale în aceste domenii.

În condițiile vitrege create în perioada dualismului, învățământul în limba română nu s-a putut dezvolta în mod firesc, ajungându-se astfel, ca în ajunul primului război mondial să fie în Transilvania mult mai puține școli cu limba de predare română decât maghiară, deși românii formau majoritatea absolută a populației.

Astfel, în conformitate cu datele statistice oficiale în ultimul an înaintea începerii războiului, în teritoriile unite cu România se găseau 5347 școli primare, dintre care 1497 școli de stat, 507 școli comunale, 1218 școli confesionale ortodoxe românești, 1078 școli confesionale greco-catolice românești, 269 școli confesionale luterane, 388 confesionale catolice, 322 confesionale reformate, 26 școli confesionale unitariene, 42 școli confesionale evreiești. După limba de predare, erau 2392 școli cu limba de predare română, 2588 școli cu limba de predare maghiară, 287 în limba germană, 80 de școli cu alte limbi. În condițiile în care românii reprezentau 57,8% din populație, rezultă că revenea 1 școală primară la 1.233 de români. O disproporție și mai mare se înregistra în cazul școlilor secundare și speciale. Din cele 68 de licee, românii dispuneau de 4 în timp ce maghiarii aveau 54; din cele 117 gimnazii, 2 erau românești și 106 ungurești; din cele 19 școli de comerț, 1 era românească și 17 maghiare.

Pe baza datelor statistice s-a putut conchide că românii, deși reprezentau 57,8% din populație, aveau 44,7% din școlile primare, 7,3% din licee, 3,3% din gimnazii, 26,6% din institutele pentru

învățători, 5,2% din școlile de comerț, 1,5% din cele de meseriași. Populația maghiară (25,5% din total) dispunea de 48,4% din școlile primare, 79,4% din licee, 90,6% din gimnazii, 89,4% din școlile de comerț, 63,3% din institutele de învățători. Populația germană-săsească care reprezenta 10% din întreaga populație, avea 5,3% din școlile primare, 13,2% din gimnazii, 5,2% din școlile de comerț, 10% din institutele pentru învățători.

Raportând numărul școlilor la cel al locuitorilor se constată că o școală primară revenea la 503 maghiari și la 1.233 români, 1 liceu revenea la 24.365 maghiari și la 590.019 români, 1 gimnaziu la 12.318 maghiari și 737.526 români, 1 școală de comerț la 76.849 maghiari și la 2.969.316 români, 1 institut pentru învățători revenea la 68.665 maghiari și la 368.762 români.

În timpul războiului, pe lângă perturbările firești care s-au resimțit în învățământ, ca de altfel în toate sferile de activitate, învățământul românesc a fost ținta unor noi atacuri ale autorităților. Astfel, după intrarea României în război, animată de dorința împlinirii idealului național, prin înființarea așa-zisei "zone culturale" la granița Transilvaniei cu România, au fost desființate 311 școli confesionale române cu 477 învățători. În locul acestora s-au înființat școli în care, în afara religiei, toate materiile se predau în limba maghiară.

De aceea, Consiliul Dirigent s-a preocupat de trecerea școlilor de stat maghiare în posesia statului român și de transformarea lor în școli românești, susținând însă, și școli de stat sau secții ale acestora în limbile minorităților etnice, s-a permis înființarea de noi școli confesionale de către acestea. S-a organizat învățământul de toate gradele și tipurile și s-au întreprins pași spre apropierea de realitățile din Vechiul Regat.

Într-o perioadă de timp relativ scurtă, prin inițiative ale Consiliului Dirigent, ale unor valoroși oameni de știință și cultură români de pretutindeni, în Cluj s-au înfipt adevărați piloni ai științei și culturii românești, cum au fost: Universitatea românească, Academia de Agricultură, Institutul de Istorie, de Chimie, de Speologie, Muzeul Limbii Române, Grădina Botanică, Teatrul Național, Opera Română, Conservatorul de Muzică.

Nume ca Valeriu Braniște, Onisifor Ghibu, Tiberiu Brediceanu, Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu, Alexandru Borza, Constantin Pavel, Gheorghe Dima, Emil Racoviță, Constantin Levaditti, Zaharia Bârsan, Mihai Șerban, și-au pus activitatea creatoare în slujba progresului poporului român.

În plan sanitar preocupările Consiliului Dirigent s-au concretizat în întocmirea Decretului XXI, prin care se aduceau modificări legilor maghiare în domeniu, menținute prin Decretul I, în înființarea Spitalului din Abrud, a Ambulatoarelor policlinice și a Institutului Surorilor de Ocrotire, primele instituții cu caracter profilactic din Transilvania, în lupta pentru combaterea epidemiilor.

În noiembrie 1919 și apoi în 4 februarie 1920, Consiliul Dirigent a decis întocmirea unui Proiect de lege privind încetarea activității sale, care ar fi urmat să fie dezbătut de parlamentul țării. Înlocuirea guvernului Vaida-Voevod cu guvernul Averescu, la 13 martie 1920, a făcut ca problema încetării activității acestui organism politic provizoriu să genereze o vie dispută politică între Partidul Național Român din Transilvania și guvernul Averescu. Tenta electorală a acestei dispute era evidentă.

Finalmente, înaintea alegerilor parlamentare, prin decretul-lege nr.1462 semnat de rege, la 2 aprilie și dat publicității la 4 aprilie 1920, s-a sistat activitatea Consiliului Dirigent. Ultima ședință a Consiliului s-a ținut la Cluj la 10 aprilie 1920.

Locul lui a fost luat de o Comisie Centrală de Unificare, cu o altă organizare și alte atribuții, aflată în subordinea guvernului și care a întreprins noi acțiuni de unificare administrativ-instituțională a țării.

Consiliul Dirigent trebuie considerat ca un organism politic provizoriu, cu atribuții legislative, executive și administrative limitate, care a funcționat în Transilvania unită cu România între 2 decembrie 1918 și 10 aprilie 1920. Forul suprem care i-a stabilit prerogativele - guvernul țării - a fost și cel care i-a dictat încetarea activității, stabilind și organele administrative care să continue acțiunea de unificare.

Într-o epocă în care efectele războiului se simțeau încă dureros, poporul român, de acum unit, a depus mari și fructuoase eforturi în vederea recunoașterii pe plan internațional a desăvârșirii unității de stat, a refacerii economice și înfăptuirea unor reforme cu caracter democratic, reclamate de însăși evoluția societății românești.

În ansamblul preocupărilor de la nivelul întregii țări, s-au încadrat și măsurile întreprinse, în unele domenii de activitate, în regiunile transilvane de către Consiliul Dirigent, organism politico-administrativ, specific acelei perioade istorice. Având ca suport programatic hotărârile adoptate de Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918 Consiliul Dirigent a acționat, fără nici o veleitate de regionalism, în consens cu aspirațiile fundamentale ale poporului român.

Încredințat de guvernul țării cu instituirea vieții de stat românești în teritoriile unite cu România la 1 Decembrie 1918, Consiliul Dirigent și organele sale subordonate și-au îndeplinit mandatul primit, în pofida numeroaselor dificultăți ce s-au cerut a fi depășite. Din acel moment, având sprijinul generos al populației românești, s-a putut trece la reorganizarea diferitelor sectoare de activitate economică, politică, culturală, de învățământ sau sanitare, într-o asemenea manieră încât pretutindeni realitățile să reflecte noua situație politică de după 1 Decembrie 1918.

Generația care a înfăptuit Marea Unire s-a dovedit la înălțimea obiectivelor care au stat în fața societății românești după acel moment de cotitură în istoria sa. Astfel că și în perioada scurtă în care a funcționat Consiliul Dirigent sunt sesizabile elemente de înnoire, de modernizare în toate domeniile de activitate. Poporul român și-a probat astfel, din plin, maturitatea politică, spiritul creator, aspirația spre civilizație și progres.

LISTA BIBLIOGRAFICA

I. ARHIVE

Arhivele Naționale ale României (ANR), Direcția județeană Alba, fond Prefectura județului Alba, Cabinetul prefectului. Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, Direcția județeană Arad, fonduri: Prefectura județului Arad; Serviciului Agricol Arad. ANR, Direcția județeană Brașov, fonduri: Prefectura județului Brașov, Prefectura județului Făgăraș, Camera de Comerț și Industrie Brașov, George Moroianu. Arhivele Naționale ale României București, Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (DANIC), fonduri: Casa Regală Ferdinand, Consiliul Dirigent, Mișcarea muncitorească, Onisifor Ghibu, Jurnale ale Consiliului de Miniștri, Microfilme: Elveția, Franța, R.F.Germania, Statele Unite ale Americii; Ministerul de Interne, Ministerul Industriei Chimice și Petrolului, Ministerul Industriei și Comerțului, Ministerul Instrucției Publice și Cultelor, Președinția Consiliului de Miniștri, Vasile Stoica. Direcția județeană Cluj, fonduri: Valeriu Braniște, Camera de Comerț și Industrie Cluj, Curtea de Apel Cluj, Prezidențiale; Elie Dăianu, Iuliu Moldovan, Prefectura județului cojocna, Resortul de agricultură al Consiliului Dirigent, Resortul de justiție. Direcția județeană Hunedoara, Deva, fonduri: Prefectura județului Hunedoara, Revizoratul școlar al județului Hunedoara. Staatsarchiv Dresden, Aussenministerium, Film Nr. 1832, 2157. Direcția județeană Bihor, Oradea, fond. Prefectura județului Bihor. Zentrales Staatarchiv Postdam, fond Reichslandbund Presse Archiv, Nr. 2477, Reichsministerium des Innern, Nr. 5940. Direcția județeană Sibiu, fonduri: Alexandru Vaida-Voevod, Inspectorat Industrial Sibiu. Direcția județeană Mureș, Târgu Mureș, fonduri: Prefectura județului Mureș, Prefectura județului Târnava Mare. Biblioteca Academiei Române, București, Secția Manuscrise: Arhiva Valeriu Braniște, Arhiva Valer Moldovan. Biblioteca Academiei române, Filiala Cluj, fonduri: Blaj 1918, Valeriu Braniște, Fotocopii. Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Procesele-verbale ale Consiliului Dirigent, vol.I-III, Inv.m. nr.168-170.

II. PUBLICAȚII OFICIALE

Dezbaterile Adunării Deputaților, 1919-1920. Dezbaterile Senatului, 1919-1920. Monitorul Oficial 1918-1920. Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent (Sibiu, Cluj), 1918-1920. Le Moniteur de la Transylvanie, Edité par le Bureau de la Presse du Conseil Dirigent de la Transylvanie (Sibiu, Cluj), 1919-1920.

Biharea, Gazeta oficială a județului Bihor, 1919-1920. Gazeta oficială a județului Brașov; Gazeta oficială a județului Sibiu, 1919-1920, Monitorul oficial al județului Alba, 1919-1920.

III. PRESA

Adevărul (Sibiu, Cluj), 1918-1920; Alba Iulia 1918-1920; Arguș (București) 1919-1920; Banatul, Banatul românesc (București, Lugoj) 1919-1920; Banatul (Timișoara) 1919-1920; Curierul Hunedoarei (Deva) 1919-1920; Cuvântul liber (București) 1919-1920; Cuvântul poporului (Săliște) 1919-1920; Dacia (București) 1919-1920; Dacia Traiană (Sibiu) 1920; Dimineața (București) 1919-1920; Drapelul (Lugoj) 1919; Educația (București) 1919-1920; Ellenzék (Cluj) 1919; Epoca (București) 1918-1920; Foaia comercianților români (Brașov) 1919-1920; Glasul Ardealului (Brașov) 1918-1920; Glasul Libertății (Cluj) 1919-1920; Îndreptarea (București) 1919-1920; Înfrățirea (Cluj) 1920; Învățătorul (Sibiu, Cluj) 1919-1920; Minerul (Sibiu, Cluj) 1919-1920; Națiunea (București) 1920; Neamul românesc (București) 1918-1920; Ostland (Sibiu) 1919; Patria (Sibiu, Cluj) 1919-1920; Renașterea română (Sibiu, București) 1919-1920; România liberă (Deva) 1919-1920; Românul (Arad) 1918-1920; Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt (Sibiu); Socialismul (București) 1918-1920; Telegraful român (Sibiu) 1918-1920; Timișoara (Lugoj) 1919; Tribuna. Tribuna Bihorului (Oradea) 1919-1920; Tribuna socialistă (Sibiu, Cluj) 1919-1920; Țărâniea (Sibiu) 1919-1920; Uj világ (Cluj) 1919-1920; Unirea (Blaj) 1918-1920; Universul (București), 1918-1920; Viitorul (București) 1918-1920; Voința (Cluj) 1920; Volksville (Timișoara) 1919.

IV CARȚI ȘI ARTICOLE

1. Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei (1821-1923), vol. I
Coordonatori: Viorica Moisuc, Ioan Calafeteanu, București, 1979.

2. I. Agrigoroaiei, V. Cristian, Gh. Iacob, România de la independență la Marea Unire, Iași, 1989.

3. Angheta industrială din 1920, "Buletinul Industriei", 1921, nr. 7-9.

4. M. Antonescu, Organizarea păcii și Societatea Națiunilor, București, 1932.

5. N. T. Arcadian, Industrializarea României, București, 1946.

6. Constantin Argentoianu, Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri. Vol. al VI-lea Partea a VI-a (1919-1922). Ediție și prefață de Stelian Neagoe, București, 1996, 358 p.

7. Mads Ole Baling, Von Reval bis Bukarest. Statistischbiographies Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ost-Mittel- und Südosteuropa, 1919-1945, Bde 1,2, Kopenhagen Dokumentation Verlag, 1991.

8. Marco I. Barasch, Legislația muncii în România. Mișcarea legislativă de după război, București, 1927.

9. Mircea Baron, Societățile carbonifere și evoluția social-economică a Văii Jiului în perioada interbelică. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1997.

10. Nicolae Basilescu, La Roumanie dans la guerre et dans la paix, Paris, 1919.

11. Báthory Ludovic, Aspecte ale politicii economice românești în industria carboniferă (1919-1929), "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", 1983-1984, 26, p.245-260.

12. Idem, Aspecte privind situația industriei carbonifere din România între anii 1919-1920. "Anuarul Institutului de Istorie Cluj", 1967, 10, p.285-295.

13. Idem, Capitalul străin în industria minieră din România (1918-1924), "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", 1975, 18, p.247-262.

14. Idem, Contribuția industriei carbonifere la dezvoltarea social-economică a României între 1919-1929, Cluj-Napoca, 1981, Teză de doctorat.

15. Idem, Dezvoltarea industriei extractive a metalelor prețioase după unirea Transilvaniei cu România, "Anuarul Institutului de Istorie Cluj", 1968, 11, p.159-170.

16. Idem, Evoluția industriei miniere din Banat între anii 1919-1929, "Banatica", 1973, 2, p.247-262.

17. Idem, Politica de achiziții pe piața de stat a cărbunelui, evoluția prețurilor și lupta de concurență între societățile carbonifere (1919-1929), "Marisia", 1981-1982, 11-12, p.407-432.

18. Idem, Principalele societăți carbonifere. Relațiile lor cu capitalul autohton și străin între anii 1918-1921, "Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", 1996, 35, p.247-268.

19. Idem, Procesul de refacere a industriei metalurgice din România după primul război mondial (1919-1924), "Studia Universitatis Babeş-Bolyai Historia", 1973, 18, fasc.II, p.112-116.
20. Idem, Rolul industriei carbonifere în economia națională a României (1919-1929), "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", 1978, 21, p.233-252.
21. Idem, Trăsături generale ale dezvoltării și modernizării sistemului industrial-bancar [1919-1939], În: Dezvoltare și modernizare în România interbelică. 1919-1939. Coordonatori: Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, București, 1988, p.173-235.
22. Idem, Uzinele de Fier ale Statului de la Hunedoara între anii 1919-1940 (I-II), În: Din istoria metalurgiei hunedorene. Îngrijit de Ioachim Lazăr, Dan Lazăr, Hunedoara, 1994, p.315-354.
23. C.T.Băicoianu, Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale. 1914-1920, vol. III, București, 1933.
24. E.Beneš, Der Aufstand der Nationen. Der Weltkrieg und die tschechoslowakische Revolution, Berlin, 1928.
25. Eduard Beneš, Souvenires de guerre et de revolution (1914-1918), Paris, 1928-1919.
26. Jean Bernachot, Les Armées françaises en Orient après l'armistice de 1918. vol.I, L'Armées française à l'Orient. L'Armées de Hongrie (11 novembre 1918 - 10 septembre 1919); vol.II, L'Armée du Danube. L'Armée française d'Orient (25 octobre 1918 - 25 Janvier 1919), Paris, 1970.
27. Vasile Bianu, Însemnări din războiul României Mari, vol.II, Cluj, 1926.
28. Bibliografia istorică a României, vol.I,IV-VIII, București, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996.
29. Biró Sándor, Nationalities Problem in Transylvania 1867-1940. Distributed by Columbia University Press, New York, 1992.
30. Ion Bitoleanu, Actul ratificării tratatelor de pace în Corpurile Legiuitoare ale României 1920, "Revista de istorie", 1986, 39, nr.1, p.44-62.
31. Victor I.Blășian, Probleme de industrie națională, Sibiu, 1919.
32. Sever Bocu, La Question du Banat. Roumains et Serbes, Paris, 1919.
33. Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, R.W.Seton-Watson și românii. R.W.Seton-Watson and the Romanians, vol.II, București, 1988.
34. Eugen B.Boia, Neglected Issue in Romanian Historiography. The Diplomatic Struggle over the Banat, 1914-1920, "Revue roumaine d'histoire", 1994, 33, nr.1-2, p.43-61.
35. Romul Boilă, Consiliul Dirigent, În: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928, vol.I, București, 1929, p.89-101.
36. Idem, Organizația de stat, Cluj, 1927.
37. Olimpiu Boitoș, Le progrès culturel en Transylvanie de 1918 à 1940, "Revue de Transylvanie", 1941-1943, 7-9, p.113-209.
38. C.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisuc, România și Conferința de pace de la Paris (1918-1920), Cluj-Napoca, 1983.
39. Constantin Botoran, Alenxadru Duțu, Mihai Retegan, Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare, București, 1993.
40. Cosntantin Botoran, Olimpiu Matichescu, Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar, Cluj-Napoca, 1980.
41. Rudolf Brandsch, Akten zur Geschichte des Deuschtum in Südosten aus den Jahren 1918 und 1919, "Volk in Osten" (Bukarest), 1943, Heft 1/3, S.20-29.
42. Valeriu Braniște, Scrisori din închisoare (Seghedin, 1918). Ediție îngrijită de Valeria Căliman și Gheorghe Iancu, Reșița, 1996.
43. Gheorghe I.Brătianu, Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C.Brătianu, Ed.a II-a, București, 1940.
44. Idem, Origines et formation de l'ăunité roumaine, Bucarest, 1943.
45. Caius Brediceanu, Amintiri din viața mea, Lugoj, 1936.
46. Aurel Buteanu, Teatrul românesc în Ardeal, Timișoara, 1944.
47. Octavian Buzea, Clujul, 1919-1939, Cluj, 1939.

48. John M. Cabot, *The Racial Conflict in Transylvania*, The Beacon Press Inc., Boston, Mass., 1926.
49. Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, Mircea Timbuș, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol.I-II, Arad, 1978, 1980.
50. Aug. Caliani, *L'enseignement minoritaire en Transylvanie*, "Revue de Transylvanie", 1934.
51. Idem, *Die Kirche der Minderheitengruppen Rumäniens*, În: *Siebenbürgen*, vol.II, Bukarest, 1943, S.611-634.
52. E. Campus, *Din politica externă a României 1913-1947*, București, 1980.
53. Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1994)*, Cluj-Napoca, 1996.
54. George Castellan, *A History of the Romanians*, New York, 1989.
55. Pompiliu Ciobanu, *Unirea Banatului și încorporarea Banatului în România Mare*, Timișoara, 1934.
56. R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926.
57. Roman R. Ciorogariu, *Studii și documente*, vol.I-II, Oradea, 1991, 1992.
58. Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1928.
59. *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, 1990.
60. *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, București, 1960.
61. Ioachim Crăciun, *Publicațiunile Institutului de Istorie Națională din Cluj-Sibiu și colaboratorii lor de la 1920-1945*, Sibiu, 1945.
62. Idem, *Serbările jubiliare ale Universității din Cluj la împlinirea primului deceniu 1920-1930 și Activitatea științifică în primul deceniu 1920-1930*, Cluj, 1930-1933.
63. Constantin C. Damian, *Reforma agrară din 1918-1921. Studiu social-economic*, București, 1928.
64. N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, 1936.
65. Idem, *Principiul Naționalităților și Societatea Națiunilor*, București, 1922.
66. Gheorghe Dobre, *Nivelul și structura economică a țării în anii 1918-1921*, În: *Progresul economic în România, 1877-1977*, București, 1977, p.216-219.
67. Valeriu Florin Dobrinescu, *La reconnaissance internationale de l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie*, "Revue roumaine d'histoire", 1987, 26, nr.1-2, p.3-15.
68. Idem, *Relații româno-engleze (1914-1933)*, Iași, Universitatea "Al.I.Cuza", 1986, 186 p.
69. Idem, *Romanian Diplomacy and the Great Union of 1918*, "Transylvanian Review", vol.II, no.3, Winter 1993, p.55-62.
70. Idem, *România și sistemul Tratatelor de Pace de la Paris (1919-1923)*, Institutul European Iași, 1993.
71. Idem, *România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947)*, *Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, București, 1996.
72. *Documents and Readings in the History of Europe since 1918*, New York, 1969.
73. *Documents diplomatiques français sur l'histoire du Bassin des Carpates 1918-1932*, Magda Ádám, Összeállítás, vol.I, octombrie 1918 - august 1919, Budapest, 1993.
74. Silviu Dragomir, *Chestiunea autonomiei la adunarea din Alba Iulia*, "Patria" (Cluj), nr.229 din 3 decembrie 1919.
75. Idem, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, Bucarest, 1934.
76. Tudor Drăganu, *Les décisions d'Alba Iulia et leur interprétation par les minorités nationales de Roumanie*. Extrait, Bucarest, 1945.
77. D. Drăghicescu, *La Transylvanie. Esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique*, Paris, 1918; București, 1997.
78. Constantin Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie*, (Memorii, 1918), Cluj-Napoca, 1978.
79. Constantin Dumitrescu, *Să crezi în ceasul de dreptate. Liceeni, studenți și profesori în amfiteatrele Marii Uniri*, Cluj-Napoca, 1994.
80. Nicolae Edroiu, Vasile Pușcaș, *Les Hongrois de Roumanie*, Cluj-Napoca, 1995.
81. Idem, *Maghiarii din România*, Cluj-Napoca, 1995.
82. Eduard Eisenburger, Rudol Brandsch. *Zeit - und Lebensbild eines Siebenbürger Sachsen*, Cluj-Napoca, 1983.

83. Engeström Maxon E., Les changements de nationalité après les Traités de Paix de 1919-1920, Paris, 1923.
84. Erdély története, Harmadik kötet, 1830-tól napjaninkig, Sxerkesztette Szász Zoltán, Második Kiadás, Budapest, 1987.
85. Flaminia Faur, Mărturii despre evenimentele din Bihor (noiembrie 1918 - aprilie 1919), Oradea, 1993.
86. Viorel Faur, Contribuția lui Aurel Lazăr la introducerea administrației și justiției românești în județul Bihor (1919), "Cele trei Crișuri", Oradea, 1990, 1, nr.7, p.3.
87. Idem, Cultura românilor din Bihor 1849-1918, Oradea, 1992.
88. Idem, Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor (decembrie 1918 - aprilie 1919). Documente, Oradea, 1993.
89. Idem, Viața politică a românilor bihoreni 1849-1919, Oradea, 1992.
90. Ștefan J.Fay, Caietele unui fiu risipitor (Jurnal, 1924-1989), București, Editura Humanitas, 1994, 293 p.
91. Fête de l'inauguration de l'Université roumaine de Cluj 31 janvier - 2 février 1920, Buckarest, 1920.
92. Holger Fischer, Oszkár Jászi und Mihály Károly. Ein Beitrag 1918-1919, München, 1978.
93. Gheorghe I.Florescu, Despre împrejurările aducerii la putere a guvernului Al.Averescu, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>> Iași, 1969, p.51-66.
94. Idem, Partidele politice în alegerile parlamentare din 1919, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>> Iași, 1972, 9, p.313-332.
95. Gaján Kolomán, Masaryk, Beneš und Kramer und ihre Einflussnahme auf die Gestaltung der Friedensverträge, În: Versailles-St.Germain-Trianon. Unbruch in Europa von fünfzig Jahren, R.Oldenbourg, München, Wien, 1991, p.
96. Aurel Galea, Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918 - 10 aprilie 1920), Târgu Mureș, 1996.
97. Général Mordacq, Le minist~ere Clemenceau. Journal d'un témoin, tome II, Paris, 1930.
98. Ion Georgescu, George Pop de Băsești, Oradea, 1935.
99. Vlad Georgescu, Istoria Românilor. De la origini până în zilele noastre, București, 1992.
100. Onisifor Ghibu, Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut, Cluj, 1974.
101. Idem, Universitatea Daciei Superioare, București, 1923.
102. Vladimir Ghidionescu, L`enseignement roumain en Transylvanie, Sibiu, 1945.
103. Lucian Giura, Istoricul exploatării gazului metan din România, Cluj-Napoca, 1996. Teză de doctorat.
104. C.C.Giurescu, Istoria românilor, București, 1935.
105. Aurel Gociman, România și revizionismul maghiar, Ediția a II-a, București, 1934.
106. Octavian Goga, Aceași luptă: Budapesta - București, București, 1930.
107. Vasile Goldiș, Corespondență (1888-1934). Scrisori trimise, vol.I, Ediție îngrijită de Gheorghe Șora, Cluj-Napoca, 1992.
108. Ralf Thomas Gölner, Der ungarisch-rumänische Nationalitätenkonflikt in Siebenbürgen in Spiegel der Volkszählungen von 1910, 1920 und 1930, "Siebenbürgische Semesterblätter", (München), 1993, 7, Heft 1-2, S.83-101.
109. Cornel Grad, Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a județului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului unitar român (ianuarie - aprilie 1919), "Acta Musei Porolissensis", 1982, 6, p.251-262.
110. Otto Greffner, Populația șvăbească (germană) din Banat. Cine sunt, când au venit și de unde? Arad, 1994.
111. Hajdu T., Contribution to the History of the Proclamation of the Hungarian Republic of Council in 1919, "Acta Historica", (Budapest), 1973, 19, nr.1-2, p.55-86.

112. Idem, Michael Károlyi and the Revolutions of 1918-19, "Acta Historica", 1964, 10, nr.3-4, p.351-371.
113. Hevenesy André de, L'agonie d'un empire: L'Autrich-Hongrie. Moeurs et politique, Paris, 1923.
114. Histoire de la Hongrie des origines à nos jours. Par Barta István, Berend, T., Hanák Peter. ..., Budapest, 1974.
115. Kalervo Hovi, Cordon sanitaire ou barrière de l'Est? The Emergence of the New France Eastern European Alliance Policy 1917-1919, Turku, 1975.
116. Carol Iancu, L'émancipation des Juifs de Roumanie (1913-1919), Montpellier, 1992.
117. Idem, Les Juifs en Roumanie (1866-1919). De l'exclusion à l'émancipation, Editions of l'Université de Provence, 1979.
118. Gheorghe Iancu, Activitatea Consiliului Dirigent în domeniul finanțelor, "Marisia", 1976, 6, p.445-477.
119. "Acta Musei Napocensis", 1978, 15, p.546-560.
120. Idem, Acțiuni ale Consiliului Dirigent în vederea reglementării exploatării gazului metan din Câmpia Transilvaniei (1919-1920), "Marisia", 1979, 9, p.339-406.
121. Idem, Campania electorală pentru alegerile parlamentare din 1919 în circumscriptiile Transilvaniei, "Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historia", 1973, 18, fasc.1, p.91-120.
122. Idem, Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920), Cluj-Napoca, 1985.
123. Idem, Contribuții la istoricul asigurărilor muncitorești din România (1918-1920), "Acta Musei Napocensis", 1983, 20, p.639-646.
124. Idem, Desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscriptiile Transilvaniei, "Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historia", 1974, 19, fasc.1, p.100-131.
125. Idem, Der deutsche Konsul in Kronstadt über die Verkäktnisse in Rumänien (Dezember 1918 - Dezember 1919), "Siebenbürgische Semesterblätter" (München), 1993, 5, Heft 1-2, S.111-128.
126. Idem, Establishing of the Romanian State Life in Transylvania after the Great Union of 1918, În: Nouvelles études d'histoire, vol.VIII, București, 1990, p.221-235.
127. Idem, Înființarea Teatrului Național Român din Cluj (1919), "Acta Musei napocensis", 1989-1993, 26-30, p.345-350.
128. Idem, Der Leitende Regierungsrat und die Integration der Verwaltung und die Institutionen Tranulvaniens in den rumänischen nationalen Einheitsstaat, În: Nouvelles études d'histoire, vol.VI/2, Bucharest, 1980, S.119-130.
129. Idem, Officiers supérieurs français en mission dans la Transylvanie des années 1918-1919, În: La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914-1918). Editeurs George Cipăianu, Vasile Vesa, Cluj-Napoca, 1997, p.153-162.
130. Idem, Die politische Haltung der Banater Schwaben im Jahre 1919, în: Kulturraum mittlere und untere Donau: Traditionen und perspectiven des Zusammenlebens. Spațiul cultural al Dunării mijlocii și inferioare: tradiții și perspective ale conviețuirii, Reșița, 1995, S.199-203.
131. Idem, Preocupări ale Consiliului Dirigent pentru reorganizarea activității industriale în Transilvania (1918-1920), "Marisia", 1975, 5, p.261-281.
132. Idem, Preocupările Consiliului Dirigent în domeniul comunicațiilor, "Marisia", 1981-1982, 1-12, p.373-390.
133. Idem, Preocupările Consiliului Dirigent în vederea organizării justiției în Transilvania (1918-1920), "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", 1975, 18, p.213-228.
134. Idem, Problema desființării Consiliului Dirigent, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj", 1972, 15, p.373-391.
135. Idem, The Ruling Council. The Integration of Transylvania into Romania 1918-1920, Cluj-Napoca, 1995.
136. Gh.Iancu, G.Cipăianu, La consolidation de l'Union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Témoignages français, Bucarest, 1990.

137. Gheorghiu Iancu, Gheorghe Iancu, Aspecte ale vieții sanitare din Transilvania în perioada 1918-1920, "Marisia", 1976, 6, p.431-444.
138. Illyés Elemér, National Minorities in Romania. Change in Transylvania, Boulder, New York, 1982.
139. (Informații despre evoluția învățământului din Transilvania 1918-1928), În: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1920, vol.II, București, 1929.
140. Nicolae Iorga, Istoria Românilor, vol.X, București, 1939.
141. Istoria României. Pagini transilvane. Coordonator Dan Berinderi, Cluj-Napoca, 1994.
142. Aug.Iuga, Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte. Documente. Procese, Baia Mare, 1940.
143. Marcel Ivan, Evoluția partidelor noastre politice, 1919-1932, Sibiu, 1933.
144. Das Jahr in der Tschechoslowakei und in Ostmittel - Europa. Herausgegeben von Hans Lemberg und Peter Heumos, R. Oldenbourg Verlag München, 1993.
145. Jakabffy Elemér, A Magyar államhatalom utolsó napjai Hrasso-Szörény vármegyében, Lugoj, 1920.
146. Tadeusz Jderuszczak, La renaissance de l'Etat polonais en 1918, Warszawa, 1980.
147. Victor Jinga, Probleme fundamentale ale Transilvaniei. Ediția a II-a, Brașov, 1995.
148. Paul Johnson, A History of the Modern World: from 1917 to the 1990 s. Revised Edition, Weidenfeld and Nicolson, London, 1991.
149. Károlyi Mihály, Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek, Budapest, 1968.
150. Michael Kausch, Schicksalswende im Leben der Banater Deutschen Volkes, vol.I, Temeschburg, 1939.
151. Constantin Kirițescu, Die rumänische Schule in Siebenbürgen, În: Sibenburg, vol.II, 1943, S.437-472.
152. Tytus Komarniki, Rebirth of the Polish Republic. A Study in the diplomatic History of Europe, 1914-1920, London, 1957.
153. Korbuly Dezsó, Nationalitätenfrage und Madjarisierung in Ungarn (1790-1918), "Osterreichische Osthefte", 1971, 31, Heft 2, S.152-161.
154. Bogdan Krizman, The Belgrade Armistice of 13 November 1918, "The Slavonic and East European Review", 1970, 48, nr.110, p.67-87.
155. Kurze Geschichte Siebenbürgens, herausgegeben von Köpeczi Béla, 1988.
156. Liviu Lazăr, Mișcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1997.
157. Ivo J.Lederer, Yugoslavia at the Paris Peace Conference, New Haven and London, 1963.
158. Legea pentru alegerile de deputați și senatori în Ardeal Banat și ținuturile românești din Ungaria (explicații și adnotări de Victor Onișor), Cluj, 1919.
159. Milton C.Lehrer, Ardealul, pământ românesc. Problema Ardealului văzută de un american, Cluj-Napoca, 1991.
160. Lengyel Zsolt K., Auf der Suche nach dem Kompromiss. Ursprünge und Gestalten des frühen Transsilvanismus 1918-1928, Münche, 1993.
161. Zsolt K. Lengyel, Grundlinien der politischen Beziehungen zwischen Deutschen und Magyaren im Rumänien der zwanziger Jahre, "Zeitschrift für Sibenburgische Landes-Kunde", Böhlau Verlag Köln, Weimar Wien, 1994, 17, Heft 2, S.172-198.
162. Idem, Östliche Schweiz und Siebenbürgen 1918/1919. Aus der Geschichte der ungarischen Alternativvorstellungen zu grossrumänischen Staatsidee, "Siebenbürgische Semesterblätter", (München), 1992, 6, Heft 2, S.112-130.
163. Idem, Transzilvanizmus és regionalizmus a huszas évek Erdélyében. Különbségek és hasonlóságok, "Korunk", 1993, 4, nr.6, p.59-64.
164. Valeriu Leu, Carmen Albert, Banatul în memorialistica "măruntă" sau istoria ignorată, Reșița, 1995.

165. N.Gordon Levin Jr., Woodrow Wilson and World Politics, Oxford University Press, 1968.
166. Lexicon zur Geschichte der Parteien in Europa, Hrsg. von Frank Wende, Stuttgart, 1981.
167. Litván György, Documents des relations franco-hongroises des années 1917-1919, "Acta Historica", 1975, 21, nr.1-2, p.183-207.
168. Irina Livezeanu, Cultural Politics in Greater Romania, Cornell University Press, Ithaca and London, 1995.
169. C.A. Macartney, Hungary and her Successors. The Treaty of Trianon and its Consequences 1919-1937, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1937.
170. C.A. Macartney, A.W.Palmer, Independent Eastern Europe, London, 1962.
171. Liviu Maior, Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles, 1993.
172. V. Mamatey, United States and East Central Europe, 1914-1918, Princeton, 1957.
173. Iuliu Maniu, Unirea Ardealului. Conferință ținută la Radio București, 1934. Cu două anexe.
174. Pierre Mantoux, Les délibérations du Conseil des Quatre 24 mars - 28 juin 1919, Paris, 1955.
175. Sabin Manuilă, Aspects démographiques de la Transylvanie, Bucarest, 1938.
176. Idem, Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX. Coordonatori: Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 1995.
177. Marea Adunare Națională întrunită în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente.
178. Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, București, 1943.
179. Al.Marghiloman, Notițe politice 1897-1924, vol.IV, 1918-1919, București, 1927.
180. Ștefan Mărcuș, Sătmăr. Fragmente istorice și culturale. Aspecte sociale, Oradea, 1938.
181. Radu Meitani, Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856-1930, București, 1943.
182. Blaga Mihoc, Dr.Vasile Lucaciu (1852-1922), un luptător pentru Marea Unire, Oradea, 1993.
183. Mikó Imre, Huszonkét év. Az erdélyi maggyarság politikai története 1918 December 1-től 1940 Augusztus 30-ig, Budapest, 1941.
184. Minderheit und Nationalistaat, Siebenbürgen seit dem Erstern weltkrieg, Herausgegeben von Harald Roth, Böhlau Verlag, Köln Weimar Wien, 1995.
185. I.Moga, Siebenbürgen in dem Wirtschaftsorganismus des rumänischen Bodens, Bukarest, 1940.
186. Ion Montani, Din zile grele, Arad, 1925.
187. T.Morariu, S.Oprean, The Western Frontier of Rumania, Cluj, 1946.
188. Marie-Renée Mouton, La Société des Nations et la protection des minorités. Exemple de la Transylvanie (1920-1928), Grenoble, 1969.
189. Ion Munteanu, Dr.Aurel Cosma, primul prefect român al județului Timiș, "Apulum", 1989, 25, p.521-533.
190. Idem, Mișcarea națională din Banat 1881-1918, Timișoara, 1994.
191. Ioan Munteanu, Mircea Vasile Zaberca, Mariana Sârbu, Banatul și Marea Unire 1918, Timișoara, 1992.
192. M.Mușat, I.Ardeleanu, De la statul geto-dac la statul național român unitar, București, 1983.
193. Mircea Mișat, Ion Ardeleanu, România după Marea Unire, vol.II, 1918-1933, București, 1986.
194. Stelian Neagoe, Istoria guvernelor României. De la începuturi 1859 până în zilele noastre, București, Ed.Machiavelli, 1995.
195. Idem, Viața universitară clujeană interbelică, vol.I-II, București, 1980.
196. G.Neamțu, Activitatea C.N.Român din Caransebeș, nov.1918-aug.1919, Amintiri. Documente, Caransebeș, 1927.
197. Gelu Neamțu, "Uniunea Democratică a Europei Centralei" și Unirea Transilvaniei cu România, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", 1985-1986, 27, p.203-222.
198. Camil Negrea, Evoluția legislației în Transilvania de la 1918 până astăzi, Sibiu, 1943.
199. P. Nemoianu, Sârbii și Banatul, Craiova, 1930.
200. T.Nichiciu, Der Übergang von den Kronen -zur leiwährung in Siebenbürgen. Kritische Studie über die Abstempelung und Einlösung der Kronennoten, Lugosch, 1922.

201. Harold Nicholson, Peacemaking, London, 1937.
202. Jean Nouzille, Transilvania, zonă de contacte și conflicte, București, 1995.
203. Idem, La Transylvanie. Terre de contacts et de conflicts, Strasbourg, 1993.
204. 1918 la români, vol.II-V, București, 1983, 1986, 1986, 1986.
205. 1918. Bihorul în epopeea Unirii. Documente. Coordonator Ioan Chira, Oradea, 1978.
206. 1918. Unirea Transilvaniei cu România. Ed. a III-a, București, 1978.
207. Jan Opocensky, La fin de l'Autriche et la genèse de l'Etat Tschecoslovaque, Prague, 1928.
208. Idem, Der Untergang Österreich und die Entstehung des Tschechoslowakischen Staates, Prag, 1928.
209. Oromos Mária, La Convention militaire de Belgrade en 1918, "Acta Historica", Budapest, 1979, 25, nr.1-2, p.27-60.
210. Idem, From Padua to the Trianon, Budapest, 1990.
211. Idem, Még egyszer a Vix jegyzékről, "Századok", 1979, nr.2, p.314-332.
212. Wolf Oschlies, Die Deutschen in Rumänien, Teil 3: "Grobrumänien" unde seine Deuschen)1918-1944), Köln, 1982.
213. Vasile C.Osvadă, Material pentru soluții economice, Cluj, 1923.
214. V.Pantelimonescu, Statutul evreilor din România 1918-1941, București, 1941.
215. Ioan Papp, Paul Balașiu, Codul de procedură civilă în Transilvania, Cluj, 1925.
216. Ștefan Pascu, Făurirea statului național unitar român, vol.II, București, 1983.
217. Idem, A History of Transylvania. Translated by D.Robert Ladd, Detroit, Wayne State University Press, 1982.
218. Idem, The Making of the Romanian Unitary National State 1918, București, 1988.
219. Pástor Péter, The Transylvanian Question in War and Revolution, În : Transylvania. The Roots of Ethnic Conflict. Edited by John Cadzow, Andrew Ludany, Louis J.Elteto, The Kent State University Press, 1983.
220. Idem, The Vix Mission in Hungary 1918-1919. Reexamination, "Slavic Revuew", 1970, vol.29, nr.3, p.481-498.
221. Radu Păiușan, Mișcarea națională din Banat și Marea Unire. 1895-1919, Timișoara, 1993.
222. Nicolae Păun, Istoria economică a României, Cluj-Napoca, 1989.
223. Idem, Stat și economie. România în perioada dintre cele două războaie mondiale, 1919-1939, Cluj-Napoca, 1992.
224. Z.Pâclișanu, Politica minoritară a guvernelor ungurești 1867-1918, București, 1943.
225. Petra-Petrescu Horia. Revoluția mondială a lui Masaryk, În: Almanahul presei române din Ardeal și Banat pe anul 1928, Cluj, 1929.
226. N.N.Petrașcu, Evoluția politică a României în ultimii douăzeci de ani (1918-1948), București, 1939.
227. E.Petrini, Reforma agrară în Transilvania, În: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928, vol.I, București, 1929, p.285-314.
228. Antonie Plămădeală, Contribuții istorice privind perioda 1918-1939. Documente. Însemnări. Corespondență, Sibiu, 1987.
229. Pomogáts Béla, Aspirations des Hongrois de la Transylvanie vers l'autonomie 1918-1921. În: Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn, Band 2 herausgegeben von Kálmán Benda, Thomas von Bogyay, Horst Glassel, Lengyel Zsolt K., München, 1988, S.82-87.
230. Cezar Popescu, Evoluția industriei din Ardeal după Unire. În: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928, vol.I, București, 1929, p.489-531.
231. Iosif Popovici, Problema școlilor minoritare din Ardeal și Banat, Cluj, 1925.
232. David Prodan, Transylvania and again Transylvania. A historical Exposé, Cluj-Napoca, 1992.
233. Sextil Pușcariu, Memorii. Ediție de Magdalena Vulpe, București, 1978.
234. Vasile Pușcaș, The Process of Modernization in Romania in the Interwar Period, "East European Quarterly", 1991, vol.XXV, Number 3, p.325-338.

235. Idem, Universitate. Societate. Modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj, 1919-1940, Cluj-Napoca, 1995.
236. Mihai Racovițan, Alexandru Vaida-Voevod și Conferința de pace de la Paris (1919-1920), 1996, Teză de doctorat.
237. Raffay Ernő, Erdély 1918-1919, Budapest, 1988.
238. Svatava Rakova, U.S. Central European Policy (November 1918 - June 1919), "Historica" (Praha), 1983, 12, p. 119-181.
239. Boris Rangheț, Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial (1916-1920), Cluj-Napoca, 1975.
240. Andrei Rădulescu, Unificarea legislativă, București, 1927.
241. Vasile Râmneanțu, Ocupația militară sârbească în județul Timiș-Torontal (1918-1919), "Banatica", 1995, 13, p.383-395.
242. Karl M.Reinerth, Die Deutschen Siebenbürgens zwischen den Weltkriegen, "Siebenbürgische Semesterblätter" (München), 1990, 4, Heft 1-2, S.32-51.
243. România în războiul mondial 1916-1919. Documente. Anexe, București, 1934.
244. România și primul război mondial. Coordonatori: Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobricescu, Horia Dumitrescu, Focșani, 1998, 505 p.
245. Romsics, Ignác, Graf István Bethlens Konzeption eines unabhängigen oder autonomen Siebenbürgen, "Ungarische Jahrbuch", 1987, Bd.15, S.74-93.
246. Harald Roth, Abschliessender Bericht des Deutsch-Sächsischen Nationalrats für Siebenbürgen (5 Novembre 1919), "Siebenbürgische Semesterblätter", 1992, 6, Heft 1, p.55-56.
247. Idem, Deutsch-Sächsischer Nationalrat für Siebenbürgen 1918/1919, München, 1993.
248. Joseph Rothschild, East Central Europe between the Two World Wars, 1974.
249. Joseph S.Roucek, Contemporary Romania and her Problems. A Study in Modern Nationalism, Stanford University Press, 1932.
250. Alexandru Roz, Aradul - cetatea Marii Uniri, Cluj-Napoca, 1993.
251. O.Sachelarie, Al.Valentin Georgescu, Unirea din 1918 și problema unificării legislației, "Studii. Revistă de istorie", 1968, 11, nr.6, p.1185-1198.
252. C.Sassu, Românii și ungerii. Premize istorice, București, 1944.
253. Gerges Scella, Le Pacte des Nations et sa liaison avec Le Traité de Paris, Paris, 1919.
254. K.E.Schnell, Aus meinem Leben, Kronstadt, 1934.
255. Das Schulwesen der Volksgruppen in Siebenbürgen unter Magyaren und Rumänen, București, 1940.
256. Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, Documente privind istoria României între anii 1918-1944, București, 1995.
257. Romulus Seișanu, Principiul naționalităților, București, 1996.
258. Idem, Transilvania, 1941.
259. R.W.Seton-Watson, Histoire des Roumains. De l'époque roumaine à l'achèvement de l'unité, Paris, 1937.
260. Idem, Treaty revision and the Hungarian Frontiers, London, 1934.
261. Siebenbürgen, (Culegere de studii), vol.I-II, București, 1943.
262. Siklos A., The Hungarian Soviet Republic and the National and Nationality Question, "Acta Historica" (Budapest), 1971, 17, nr.1-2, p.73-84.
263. Georges Sofronie, L'autodetermination des Roumains de Transylvanie en 1918 comme fondement juridique de l'unité nationale, Bucarest, 1944.
264. Idem, Le Principe des nationalités et les traités de paix de 1919/1920, Bucarest, 1937.
265. James Smallwood, Banquo's Ghost at the Paris Peace Conference. The United States and the Hungarian Question, "East European Quarterly", 1978, volume 12, Number 3, p.289-307.
266. Sherman David Spector, România și Conferința de Pace de la Paris, Diplomația lui I.C.Brătianu, Iași, Institutul European, 1995.

267. Ion Stanciu, Statutul juridic al populației evreiești din România în perioada 1878 - septembrie 1940, "Revista istorică", 1992, 3, nr.3-4, p.329-343.
268. Sever Stoica, Alba Iulia în umbra Trianonului, Cluj, 1929.
269. Vasile Stoica, Suferințe în Ardeal, 1916.
270. Dumitru Suciu, From the Union of the Principalities to the Creation of Greater Romania, Cluj-Napoca, 1993.
271. I.D.Suciu, Unitatea poporului român. Contribuții bănățene, Timișoara, 1980.
272. Szélpál A., Les 133 jours de Béla Kun, Paris, 1949.
273. D.Șandru, Reforma agrară din 1921 în România, București, 1975.
274. Gheorghe Șora, Vasile Goldiș, O viață de om așa cum a fost, Timișoara, 1993.
275. Guilelm Șorban, Administrația Ardealului. Studiu, Dej, 1921.
276. Marcel Știrban, Din istoria României 1918-1921. Probleme ale vieții politice, economice și sociale, Cluj-Napoca, 1987.
277. Idem, Integration of Transylvania within the Unitary Romanian State 1918-1940, "Transylvanian Review", vol.II, no.3, Winter 1993, p.32-54.
278. Idem, Legislația agrară privind arendările forțate din Transilvania 1920-1921, "Marisia", 1975, 5, p.283-312.
279. Idem, Legislația privind reforma agrară din Transilvania 1918-1921, "Marisia", 1976, p.387-430.
280. Idem, Problema arendărilor forțate din Transilvania în anii 1919-1921, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj", 1973, 16, p.279-299.
281. Marcel Știrban, Gheorghe Iancu, Documente privind legislația agrară din anii 1919-1920 referitoare la Transilvania, "Revista arhivelor", 1976, 63, nr.1, p.28-35.
282. Friedrich Teutsch, Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk, Bd.4, 1868-1919, Hermannstadt, 1926.
283. Idem, Die Siebenbürger Sachsen in der letzten fünfzig Jahren, 1868-1919, Hermannstadt, 1926.
284. Oswald Teutsch, Der Anschluss 1919 an Rumänien, În: Epoche der Entscheidungen. Die Siebenbürger Sachsen im 20. Jahrhundert. Hg Oskar Schulster, Köln, Wien, 1983.
285. V.V.Tilea, Acțiunea diplomatică a României nov.1919 - martie 1920, Sibiu, 1925.
286. Tokody Gyula, Deutschland und die ungarische Räterepublik, Budapest, 1982.
287. Glenn E.Torrey, General Berthelot and Romania. Mémoires et correspondance 1916-1919, New York, 1987.
288. Idem, Romania and World War I, Jan - Oxford - Portland, 1999.
289. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928, vol.I-iii, București, 1929 (Culegeri de studii).
290. La Transylvanie, Paris, 1946.
291. Gheorghe Tulbure, Cuvinte din Bihor, Oradea, 1923.
292. Țighilu Iolanda, Considerații asupra căilor ferate particulare din România, "Revista istorică", 1990, 1, nr.7-8, p.725-741.
293. Alexandru Vaida-Voevod, Memorii, vol.I-IV. Editate de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, 1994, 1995, 1997, 1998.
294. Louis Varjassy, Révolution, bolchévisme, réaction (Histoire de l'occupation française en Hongrie en 1918-1919), Paris, 1924.
295. Vasile Vesa, Romanian American Spiritual Interferences in Fundamental Acts of the Great Union in 1918, "Transylvanian Review", vol.II, no.3, Winter 1993, p.24-31.
296. Ch.Vilain, Les quatre armistices de 1918, Paris, 1968.
297. Aurel Vlad, Răspuns și lămuriri, Orăștie, 1920.
298. Monica Vlaicu, Das Kulturamt der Deutschen in Grossrumänien, "Siebenbürgische Semesterblätter" (München), 1993, 7, Heft 1-2, S.102-110.
299. Ernst Wagner, Geschichte der Siebenbürgen Sachsen. Ein Überblick, Thaur bei Innsbruck, 1990.

300. Idem, Weitere Betrachtungen über die Beschlüsse von Karlsburg, "Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde", 1987, 10, Heft 1, p.170-175.
301. Vasile Mircea Zaberca, Româniile din Banatul iugoslav și Marea Unire. Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, Timișoara, 1995.
302. Idem, Satul bănățean. Realități economico-sociale 1895-1945, Reșița, 1990.
303. Janus Zarnovsky, November 1918, Warschau, 1984.
304. Die Zeit in der Zeitung. Beiträge zur Rumäniendeutschen politischen Publizistik, Cluj-Napoca, 1977.
305. Szuppán Ferenc Tibor, The Hungarian Soviet Republic and the British Military Representatives, April-June 1919, "The Slavonic and East European Review", 1969, vol.XLV, Number 108, p.198-218.

Note

-
1. Pástor, Péter, "The Transylvanian Question in War and Revolution", În *Transylvania. The Roots of Ethnic Conflict*. Edited by John F.Cadzow, Andrew Ludany, Louis J.Elteto, The Kent State University Press, 1983, p.170.
2. I.Bordea, Din mărețele zile ale neamului. Unirea în Ardeal, București, 1919, p.20; Ion Clopoțel, Revoluția din 1918 și unirea Transilvaniei - 1 Decembrie 1918, Cluj, 1928.
3. "The Assembly passed a resolution calling for unification with the Regat but most important conditions were attached", Barbara Jelavics, History of the Balkans, vol.II, London, New York, 1984, p.155. Atât în ediția în l.germană, Kurze Geschichte Siebenbürgens, sub redacția lui Köpeczi Béla, Budapest, 1988, p.648 cât și în ediția în l.franceză Histoire de la Transylvanie, 1992, p.612, se vorbește despre unirea Transilvaniei cu România cu condiții.
4. "In a word, these new States do not owe their existence to the Treaties or to the Allies but to the efforts and will of their own peoples", R.W.Seton-Watson, Treaty Revision and the Hungarian Frontiers, London, 1934, p.20; Idem, Histoire des Roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité, Paris, 1973, p.593. Vezi și articolul său *Austria-Hungary. The Legal Factors the Dual Monarchy*, În Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, R.W.Seton Watson și românii. R.W.Seton-Watson and Romanians, vol.II, București, 1988, p.743-745.
5. Vezi pentru detalii, Ștefan Pascu, C.G.Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitate națională*, Cluj-Napoca, 1980, p.167-210.
6. Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea 1919/1920, p.219 (În continuare: D.A.D.); Jean Bernachot, *Les Armées françaises en Orient après l'armistice de 1918*, vol.I, *L'Armée française d'Orient. L'Armée de Hongrie (11 novembre 1918 - 10 septembre 1919)*, p.263-272.
7. Gheorghe Iancu, "Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918-1919)", *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, 1973, 16, p.260; Idem, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, 1985, p.15-16; Idem, *The Ruling Council. The Integration of Transylvania into Romania 1918-1920*, Cluj-Napoca, 1995, p.35. Într-o scrisoare din 24-29 septembrie 1919 trimisă de la Paris de către Alexandru Vaida-Voevod lui I.Maniu, el aprecia instituirea Consiliului Dirigent ca un act de înțelepciune politică, menționând că "cehii și iugoslavii regretă foarte mult că ei nu s-au gândit să organizeze Consiliul Dirigent în teritoriile unite", Arhivele Naționale ale României, Direcția județeană Sibiu, *fond Al.Vaida-Voevod. Corespondență*. (În continuare: Sibiu. Scrisoare din); Liviu Maior, Alexandru Vaida-Voevod între Belvedereși Versailles (Însemnări, memorii, scrisori), 1993, p.264. În acest volum mai sunt publicate scrisorile Vaida-Voevod către Maniu din 20 martie și 14 aprilie 1919.
8. Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, Inv.m.168, Proces verbal al Consiliului Dirigent din 2 decembrie 1918 (În continuare: Proces verbal din).
9. *Unirea* (Blaj), nr.26 din 14 decembrie 1918.
10. *Românul* (Arad), nr.23 din 11 februarie 1919.
11. *Acțiunea română* (Iași), nr.569 din 16 decembrie 1918.
12. *Patria* (Sibiu), nr.11 din 27 februarie 1919.

-
13. *Unirea*, nr.27-28 din 15 decembrie 1918.
14. **1918. Bihorul în epopeea Unirii. Documente.** Coordonator Ioan Chira, Oradea, 1978, p.261 (În continuare: 1918 Bihorul)
15. Vezi textul în limba maghiară, I.Clopoțel, p.151. Vezi și James Smallwood, Banquo's Ghost at the Paris Peace Conference. The United States and the Hungarian Question, *East European Quarterly*, 1978, Volume 12, Number 3, p.290.
16. **1918 la români**, Vol.II, București, 1983, p.1209.
17. Decretul-lege nr.3631 din 11/24 decembrie 1918, *Monitorul Oficial* nr.212 din 13/26 decembrie 1918, p.3749 (În continuare: M.O.)
18. Decret-lege nr.3632 din 11/24 decembrie 1918, M.O., din 13/26 decembrie 1918, p.3750.
19. Ion Calafeteanu, Recunoașterea statutului de aliat al României de către Marile Puteri în ajunul Conferinței de Pace de la Paris, *Revista arhivelor*, 1978, 55, nr.3, p.284. Vezi și Arhivele Naționale ale României București, Direcția Arhivelor Istorice Centrale, fond *Microfilme* S.U.A., rola 659 A, cadru 8 (În continuare D.A.I.C., fond).
20. Gheorghe Iancu, "Der Leitende Regierungsrat und die Integration der Verwaltung und die Institutionen Transylvaniens in den rumänischen nationalen Einheitsstaat, În *Nouvelles études d'histoire*, vol.VI/2, Bucarest, 1980, p.119-130; Idem, "Establishing of the Romanian State Life in Transylvania after the Great Union of 1918", În: *Nouvelles études d'histoire*, vol.VIII, București, 1990, p.221-235.
21. Consilierii speciali au fost propuși de către Resorturi Consiliului Dirigent, care la rândul său a înaintat aceste propuneri ministerelor, după a căror aprobare, ei au fost numiți prin decrete-legi. Consilieri speciali ai Transilvaniei au fost: Mihai Popovici, pe lângă Ministerul de Interne, Caius Brediceanu, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, Sever Dan, pe lângă cel de Finanțe, Emil Monția, pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Zaharia Munteanu pe lângă Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, general de brigadă Alexandru Hanzu pe lângă Ministerul de Război. Mai târziu a fost numit pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului Augustin Paul.
22. Poetul socialist din Cluj Emil Isac a plecat la începutul lunii martie 1919 în Elveția pentru a informa cercurile socialiste internaționale cu privire la rolul socialiștilor români în unirea Transilvaniei cu România. El a găsit la Berna o agenție de publicitate "La nouvelle hongroise", care făcea propagandă maghiară - D.A.I.C., fond *Alexandru Vaida-Voevod*, dosar 35, f.1. R.W.Seton-Watson remarca același fenomen în mai 1919: "The Magyars, failing in their repeated attempts to hoodwink public opinion in Western Europe on the subject of their treatment of the non-Magyar races of Hungary, have since the armistice resorted to new tactics. They have flooded Switzerland with propagandist literature in favor of Hungarian territorial integrity, and have in particular mobilised the Protestant Churches of Hungary to address pathetic appeals to their fellow-Protestants in other countries. These appeals, which lie before us and which are full of gross perversions of historical facts, have none the less deceived a number of eminent British divines (including the Bishops of Oxford and Winchester, the Dean of Westminster, and several Free Church leaders)", *Magyar Propaganda against Romania, În The New-Europe*, 1 mai 1919, apud Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R.W.Seton-Watson și românii (R.W.Seton-Watson and the Romanians)*, Vol.II, București, 1988, p.160.
23. D.A.I.C., fond *cît.*, dosar 36, f.2.
24. Proces verbal din 7 noiembrie 1919.
25. Sibiu, Scrisori din 11 martie, 31 martie, 21 mai 1919 trimise de Vaida-Voevod lui Iuliu Maniu.
26. Secretarii generali au fost: Ioan Boeriu la Armată și Siguranță Publică, Leo Bohățiel la Comunicații, Lucian Borcia la Președinție, Caius Brediceanu la Externe, Ionel C.Comșa la Comerț, Silviu Dragomir la Propaganda ziaristică, Onisifor Ghibu la Învățământ, Ion Lapedatu la Finanțe, Ioan Lupaș la Culte, Biserica Ortodoxă, Alexandru Marta la Justiție, Constantn Missits la Alimentare, Alexandru Rusu la Culte, Biserica greco-catolică, Iuliu Moldovan la Ocrotiri sociale, Valer Moldovan la Organizare, Eugen Munteanu la Industrie, Victor Onișor la Interne, Vasile C.Osvadă la Agricultură. Gh.Iancu, *Contribuția...*, p.47.
27. Aurelian R.Ionașcu, "Problema unificării legislației civile în cuetarea juridică românească (1919-1941)", *Pandectele române*, 1942, 21, partea a IV-a, p.147; O.Sachelarie, Al.Valentin Georgescu, "Unirea din 1918 și problema unificării legislației. *Studii, Revistă de istorie*, 1968, 11, nr.6, p.1185-1198; Camil Negrea, *Evoluția legislației în Transilvania de la 1918 până astăzi*, Sibiu, 1943.
28. "*Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent*", nr.6, 27 ianuarie 1919, p.25 (În continuare: Gazeta oficială).
29. Textul jurământului era "Eu, X.X. jur că voi fi credincios lui Ferdinand I regele României și Consiliului Dirigent, că voi păstra legile și ordinațiunile țării, că voi asculta de superiorii oficiului meu, că datorințele împreunate cu oficiul meu, le voi împlini cu

conștiințiozitate punctuoasă, că voi promova binele țării și al cetățenilor, și că voi păstra secretul oficios. Așa să-mi ajute Dumnezeu!".

30. Mikó Imre, Huszonkét év. Az erdély magyarság politikai története 1918, December 1-től 1940 Augusztus 30-ig, Budapest, 1941, p.16-17.

31. Vezi datele pe ani, începând cu 1918, *Ibidem*, p.17.

32. *Gazeta oficială*, nr.6 din 1919, p.28.

33. *Octavian Goga în corespondență*, Vol.I. Ediție de Daniela Poenaru, București, 1975, p.116.

34. Sibiu. Scrisori din 29 februarie, 11 martie, 12 martie, 20 martie, 8 aprilie 1919 ale lui Vaida către Maniu. Scrisorile lui Caius Brediceanu către Maniu din 14 martie, 10 aprilie 1919.

35. T.Hăgan, I.S.Mureșan, V.Achim, V.Căpălnean, *Maramureșul și Unirea (1918)*, Baia Mare, 1968, p.102.

36. Gheorghe Iancu, *Marele Sfat Național...*

37. Idem, *The Ruling Council*, p.68-94.

38. Sextil Pușcariu, *Memorii*, Ediție de Magdalena Vulpe, București, 1978, p.500.

39. Mikó Imre; Raffay Ernő, Erdély 1918-1919, Budapest, 1988; Romsics Ignác, "Graf István Bethlens Konzeptions eines unabhängigen oder autonomen Siebenbürgen", în *Ungarn Jahrbuch*, 1987, Band 15; Histoire de la Transylvanie; Kurze Geschichte Siebenbürgens; Erdély története. Harmadik Kötet 1830-tól napjainkig. Szerkesztette Szász Zoltán, Budapest, 1987, p.1723; Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, Bucarest, 1934, p.147-151.

40. Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, Bd.4, 1868-1919, Hermannstadt, 1926; Rudolf Brandsch, *Akten zur Geschichte des Deutschtum in Südosten aus den Jahren 1918 und 1919*, Volk in Osten (Bukarest), 1943, Heft 1/3, S.20-29; Carol Göllner, "Die Stellungnahme der Siebenbürger Sachsen zur Vereinigung Transylvaniens mit Rumänien (1910)", *Forschungen zur Volks und Landeskunde*, 1966, 9, nr.2, S.29-38 (În continuare: *Forschungen*); Monica Vlaicu, "Die Sachsen und die Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien im Jahr 1918", *Forschungen*, 1978, 21, nr.2, S.21-26; Ernst Wagner, "Weitere Betrachtungen über die Beschlüsse von Karlsburg", *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 1987, 10, Heft 1, S.170-175; Cornelius R.Zach, "Der Status der Siebenbürger Sachsen in Rumänien - Gesetzliche Verankerung und Wirklichkeit, în *Aspekte ethnischer Identität*, herausgegeben von Edgard Hosch und Gerhard Seewan, München, 1991, S.233-239; Vasile Ciobanu, "Die rumänische Presse über die Zustimmung der Deutschen aus Rumänien zur Grossen Vereinigung von 1918", *Forschungen*, 1988, 31, nr.2, S.5-18; Harald Roth, "Abschlissender Bericht des Deutsch-sächsischen Nationalrats für Siebenbürgen (5. November 1919)", *Siebenbürgische Semesterblätter*, 1992, 6, Heft 1, S.55-66; Idem, *Der Deutsch sächsische Nationalrat für Siebenbürgen 1918/1919*, München, 1993, 128 S. Cu o lista bibliografică; Arhivele Naționale ale României, Direcția județeană Cluj, fond *Valeriu Braniste*, Inv.III, dosar 39; Gheorghe Iancu, "Der deutsche Konsul in Kronstadt über die Verhältnisse in Rumänien (Dezember 1918 - Dezember 1919)", *Siebenbürgische Semesterblätter* (München), 1993, 5, Heft 1-2, S.111-128; Idem, *The Ruling Council*, p.70-78.

41. Sever Bocu, *La Question du Banat, Roumains et Serbes*, Paris, 1919, p.22; William Marin, *Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni*, Timișoara, 1978; Michael Kausch, *Schicksalswende im Leben der Banaten Deutschen Volkes*, vol.I, Temeschburg, 1939; Gheorghe Iancu, "Die politische Haltung der Banater Schwaben im Jahre 1919. În: *Kulturraum mittlere und untere Donau: Traditionen und perspectiven des Zusammenlebens*. Spațiul cultural al Dunării mijocii și inferioare: tradiții și perspective ale conviețuirii, Reșița, 1995, S.199-203.

42. Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie (1866-1919). De l'exclusion à l'émancipation*, Editions de l'Université de Provence, 1979, p.272-275; Idem, *L'Emancipation des Juifs de Roumanie (1913-1919)*, Montpellier, 1992, p.187-238; Livia Bitton, "The Zionist Movement in Transylvania", în *Memorial Volume for the Jews of Cluj-Kolozsvár*, edited by Moshe Carmilly-Weinberger, New York, 1988, p.277-279; Ion Stanciu, "Statutul juridic al populației evreiești din România în perioada 1878 - septembrie 1940", *Revista istorică*, Serie nouă, 1992, 3, nr.3-4, p.332-333; Gh.I.Bodea, "Jewis Political Life and Press in Transylvania between the Two World Wars", *Studia Iudaica (Cluj-Napoca)*, 1991, 1, p.88-93; Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1994)*, Cluj-Napoca, 1996.

43. Județele, înainte comitate, pe care le includem în noțiunea de Transilvania: Alba Inferioară, Arad, Bichiș, Bihor, Bistrița-Năsăud, Brașov, Caraș-Severin, Cenad, Cojocna, Făgăraș, Hunedoara, Maramaureș, Mureș-Turda, Odorhei, Sălaj, Sătmar, Sibiu, Solnoc-Dăbâca, Timiș, Târnava Mare, Târnava Mică, Torontal, Trei-Scaune, Turda-Arieș, Ugocea. Ele erau conduse de prefecti (comiți supremi), reprezentanți ai guvernului. Administrația era condusă de subprefect (vice-comite). Orașele cu drept de

municipii au fost: Arad, Cluj, Satu Mare, Timișoara, Târgu Mureș, Victor Onișor, "Principii de organizare a Ardealului", *Arhiva pentru știință și reformă socială*, 1920, 2, nr.1-3, p.1-24.

44. J.Bernachot, vol.I,p.29

45. Jan Oponensky, *La Fin de l'Autriche et la genèse de l'État tchecoslovaque*, Prague, 1928, p.199.

46. Pástor Péter, "The Vix Mission in Hungary 1918-1919. Re-examination", *Slavic Review*, 1970, vol.29, no.3, p.486.

47. Jean Bernachot, vol.I, p.29.

48. C.A.Macartney, A.W.Palmer, *Independent Eastern Europe*, London, 1962, p.119-120.

49. Jean Bernachot, vol.I, p.29; Koloman Gajan, "Masaryk. Beneš und Kramář und ihre Einflusnahme auf die Gestaltung der Friedenverträge, în *Versailles-St.Germain-Trianon. Unbruch in Europa vor fünfzig Jahren*, R.Oldenbourg, München, Wien, 1971, S. 30-31.

50. Ormos Mária, *From Padua to the Trianon*, Budapest, 1990, p.113. Pentru evenimentele din Slovacia, p.104-113.

51. J.Bernachot, Vol.I, p.237-238.

52. Pástor P., *The Vix Mission*, p.485.

53. Raffai E., p.172.

54. Pástor P., *The Transylvanian Question*, p.172.

55. *1918 la români*, vol.III, p.88.

56. Mikó I., p.11-12.

57. Glenn E.Torrey, *General Berthelot et la Roumanie. Mémoires et correspondance 1916-1919*, New York, 1987, p.202-203.

58. J.Bernachot, Vol.I, p.33; Raffai E., p.190, 193.

59. Gh.Iancu, G.Cipăianu, *La consolidation de l'Union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Témoignages français*, Bucarest, 1990, p.218-244.

60. Mikó I., p.15-16; Erdély Magyar Evkönyv 1918-1919. Szekeydik Sulyok István, László Fritz, p.238.

61. J.Bernachot, Vol.I, p.34.

62. Pástor P., *Transylvania*, p.174.

63. Ormos M., p.130.

64. Pentru ambele acțiuni, Gheorghe Iancu, *Establishing...*, p.228.

65. *România în relațiile internaționale*. Coordonatori: Leonid Boicu, Vasile Cristian, Gheorghe Platon, Iași, 1980, p.440.

66. *1918 la români*, Vol.II, p.4.

67. Textul în *1918 la români*, Vol.III, p.256-257; Ormos Mária, *Még egyszer a Vix jegyzékrol*, *Századok* (Budapest), 1979, nr.2, p.325-331.

68. Textul Notei prezentate de Vix și răspunsul lui Károlyi Mihály, președintele provizoriu al Republicii, În: *1918 la români*, Vol.III, p.258-261; Károlyi Mihály, *Az új Magyarországért. Valogatott irások és beszédek*, Budapest, 1968, p.295-296.

69. Textul raportului, D.A.I.C., fond *Microfilme S.U.A.*, rola 604, cadre 602-604; Gh.Iancu, *The Ruling Council*, p.118-119; Idem, *Establishing*, p.23.

70. Harold Nicholson, *Peacemaking*, London, 1937, p.292-308; Pierre Mantoux, *Les Délibérations du Conseil des Quatre 24 mars - 28 juin 1919. Notes de l'officier interprète*, Paris, 1955, p.98; Ormos M., p.224-234.

71. G.D.Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei. 1919-1920*, București, 1920; Ioan Țepelea, *1919-1920. O campanie pentru liniștea Europei. Bilanțuri paradoxale*, Cluj-Napoca, 1996.

72. Raportul din 23 mai 1919, *1918 la români*, vol.III, p.374-375.

73. S.Pușcariu, p.499.

74. Cele mai multe numiri de prefecți s-au făcut în prima etapă, și au avut în vedere cele 15 județe aflate sub controlul nemijlocit al Consiliului Dirigent. La propunerea șefului Resortului de Interne, la 29 decembrie 1918, au fost numiți prefecții: Octavian Vasu (jud.Făgăraș), Nicolae Comșa (jud.Sibiu), Toma Vasinca (jud.Hunedoara), Ioan Pop (jud.Alba), Zosim Chirtop (jud.Turda-Arieș), Gavril Tripon (jud.Bistrița-Năsăud), Dionisie Roman (jud.Tîrnava-Mare). În cursul lunii ianuarie 1919 au fost numiți: Marcian Căluțiu (jud.Tîrnava-Mică), Ioan Vescan (jud.Mureș-Turda), Simion Tămașiu (jud.Cojoacna), Teodor Mihali (jud.Solnoc-Dăbîca), toți în data de 11 ianuarie, Silviu Moldovan (jud.Ciuc), în 9/22 ianuarie, George Baiulescu (jud.Brașov), Nicolae Vecerdea (jud.Trei-Scaune).

În cea de a doua etapă s-au făcut numirile pentru județele: Sălaj (George Pop), Sătmar (Alexandru Racoți), Bihor (Ioan Ciordaș) și Arad (Iustin Marșieu) în data de 14/27 martie 1919. În 28 aprilie 1919 a fost instalat ca prefect al județului Maramureș, Vasile Chiroiu.

Și, în sfârșit, în intervalul mai-iulie, în 5 mai s-a numit Ioan Marcus, ca delegat al Consiliului Dirigent pentru preluarea puterii și organizarea serviciilor publice în județul Bichiș, la 12 iunie Gheorghe Popoviciu, în aceeași calitate pentru județul Cenad, iar la 25 iulie Aurel Cosma pentru județul Timiș-Torontal. Mult mai târziu, la 4 februarie 1920, a fost numit prefect al județului Odorhei, cu data de 1 noiembrie 1919, delegatul de până atunci, Valer Neamțu. Procesele verbale din zilele respective.

Dacă pe cei amintiți i-am constituit într-o listă - în care să-l includem și pe George Dobrin prefectul județului Caras-Severin, numit probabil în mai 1919 - a primilor prefecți români din Transilvania, vom constata că în decursul existenței Consiliului Dirigent, lista a înregistrat câteva modificări, determinate în general de demisiile unor prefecți, sau de exemplul singular, dar deosebit de dureros și regretabil, al uciderii lui I.Ciordaș, prefectul județului Bihor, de elemente iresponsabile și dușmănoase cauzei poporului român. Consiliul Dirigent, luând act la 4 mai 1919 cu consternare și cu indignare de uciderea lui Ciordaș și a tovarășului său, Bolcaș, l-a numit în aceeași zi pe Coriolan Pop ca prefect al județului Bihor.

75. J.Bernachot, Vol.I, p.43

76. Raportul din 20 aprilie 1919. Armata română a intrat în Oradea la 20 aprilie 1919. Roman R.Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926; *1918 Bihorul*; Liviu Borcea, *Agonia. Oradea în 1919. File dintr-un jurnal posibil, (Oradea, ianuarie - aprilie 1919)*, Oradea, 1992; Cornel Grad, "Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române în comitatele Sătmar, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919)", *Acta Musei Porolissensis*, 1981, 5, p.507-555

Armata română a intrat în Satu Mare în 19 aprilie 1919. În 26 aprilie Iuliu Maniu a ajuns aici și a condus operațiunea de instituire a vieții de stat românești în oraș. Vezi, "Intrarea triumfală a armatei române în Sătmar în 19 aprilie 1919", *Satu Mare*, nr.30-31, 35 din 1919; *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru fărîrea statului național unitar român*. Ediție de Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasile Marinescu, București, 1989, p.523, 525-530.

Pentru evenimentele din Sălaj vezi, Cornel Grad, "Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a județului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului național unitar român (ianuarie - aprilie 1919)", *Acta Musei Porolissensis*, 1982, 6, p.251-252; Gh.Iancu, *Contribuția...*, p.142-148.

În 28 aprilie 1919 Vasile Chiroiu a depus, la Sighet, jurământul de prefect al județului Maramureș, *Sfatul* (Sighet), din 30 aprilie 1919.

77. George Cipăianu, Gheorghe Iancu, "Nouvelles contributions concernant l'institution de l'administration roumaine dans le Banat (1919)", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, 1985-1986, 27, p.457-474; Ioan Munteanu, Vasile M.Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara, 1992; Gh.Iancu, *Contribuția*, p.148-157; Idem, *The Ruling Council*, p.133-145.

⁷⁸ Vezi demersurile inițiate de Otto Roth în vederea menținerii Banatului în cadrele statului maghiar, Ion Munteanu, *Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial*, "Apulum", 1997, 34, p.568-570.

⁷⁹ La 31 ianuarie și apoi la 1 februarie 1919, primul ministru român I.I.C. Brătianu s-a pronunțat în fața Consiliului celor Patru pentru ca întreg Banatul să revină României, în conformitate cu Tratatul din anul 1916 și cu Hotărârea de Unire de la 1 decembrie 1918.

La prima întrunire a "Comisiei pentru studierea problemelor teritoriale legate de România" din 8 februarie 1919 s-a discutat și chestiunea Banatului. Brătianu și-a expus punctul de vedere în fața Comisiei la 22 februarie 1919, iar delegații sârbilor, care se pronunțau pentru împărțirea Banatului, la 25 februarie.

Experții au stabilit o linie de împărțire a Banatului la 18 martie 1919. Finalmente, la 21 iunie 1919, Consiliul celor Patru a decis împărțirea Banatului între România și Iugoslavia, stabilind frontierele între cele două țări. Vezi pe larg, Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris*, Iași, Institutul European, 1995, p.101-104, 125, 149-152, 176-177,

191.

⁸⁰ Vezi pentru acțiunile șvabilor, care s-au pronunțat constant pentru menținerea integrității Banatului și, în final, pentru încadrarea lui în statul român, Gheorghe Iancu, *Die politische Haltung der Banater Schwaben im Jahre 1919*, în *Kulturraum mitteln und untere Donau: Traditionen und Perspektiven des Zusammenlebens. Spațiul cultural al Dunării mijlocii și inferioare: Tradiții și perspective ale conviețuirii*, Reșița, 1995, S.199-203.

81. J.Bernachot, Vol.I, p.52-55, 62-65; *Drapelul* (Lugoj), nr.7 din 30 ianuarie, nr.8 din 1 februarie 1919.

82. Ivo I.Lederer, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference*, New Haden and London, 1963, p.97, 123, 237, 243, 273, 276, 279; V.V.Tilea, *Acțiunea diplomatică a României. nov.1919 - ,artie 1920*, Sibiu, 1925, p.138-140; Anexe Harta nr.2.

83. I.Lederer, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference*, New Haven Paris and London, 1963, p.97,123,237,243,273,276,279.

84. D.A.I.C., fond *Microfilme Franța*, rola 305, cadre 128, 129.

85. G.Cipăianu, Gh.Iancu, p.469-470.

86. Ibidem, p.463.

87. Ibidem, p.470.

88. Gh.Iancu, *The Ruling Council*, p.139.

89. D.A.I.C., *fond cit.*, Franța, rola 305, cadre 130-131.

90. G.Cipăianu, Gh.Iancu, p.464.

91. D.A.I.c., *fond.cit.*, Franța, rola 305, cadre 130-131.

92. Ibidem, rola 303, cadru 390.

93. Raportul prefectului județului Caraș-Severin din 31 mai 1919 adresat Consiliului Dirigent, Arhivele Naționale ale României, Direcția județeană Cluj, fond *Valeriu Braniște*, Inventar nr.2, act 127.

94. G.Cipăianu, Gh.Iancu, p.467.

95. Ibidem, p.472-474. Anexa nr.3.

96. D.A.I.C., fond *cit.*, Franța, rola 303, cadru 132.

97. Vezi rapoartele săptămânale ale postului militar francez din Timișoara, martie-iulie 1919; Ibidem, rola 99, cadre 645-764; Die von den Serben requirierten Werte des Temesvarer Museum unauffindbar, *Temesvarer Zeitung*, nr.59 din 14 martie 1933.

98. Varjassy Louis, *Révolution, réaction (Histoire de l'occupation française en Hongrie en 1918-1919)*, Paris, p.43; *Aradul și lupta pentru eliberare socială și națională*, vol.II (1850-1919), Ediție de Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, Mircea Timbuș, Arad, 1980; Alexandru Roz, *Aradul - cetatea Marii Uniri*, Timișoara, 1933.

99. D.A.I.C., *fond cit*, Franța, rola 99, cadre 163-164.

100. J.Bernachot, Vol.I, p.109.

101. *1918 la români*, Vol.III, p.353-354.

102. Gh.Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent*, p.168-179; Arhivele Naționale ale României, Direcția județeană Cluj, fond Curtea de Apel Cluj. Prezidențiale, Inv. 375, dosare 1-5/1919.

103. Gh.Florescu, "Partidele politice în alegerile parlamentare din 1919", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>*, Iași, 1972, 9, p.313-332; Gheorghe Iancu, "Campania electorală pentru alegerile parlamentare din 1919 în circumscripțiile Transilvaniei", *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, 1973, 18, fasc.1, p.91-120; Idem, "Desfașurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripțiile Transilvaniei", *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historia*, 1974, 19, fasc.1, p.100-131; Ioan Scurtu, "Political Parties in Romania after Parliamentary Elections (1919-1937)", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>*, Iasi, 1980, 7, p.63-69; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, Vol.II, *1918-1933*, București, 1986, p.232-244.

104. Vezi Gh.Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent*, p.183-306; Idem, *The Ruling Council*, p.162-232. Vezi și titlurile pe aceste teme din Lista bibliografică.

4.3. ARMATA ROMÂNĂ ÎN PROCESUL REALIZĂRII ȘI CONSOLIDĂRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR (1918 — 1920)

4.3.1. Contextul politic și militar în momentul reintrării armatei române în primul război mondial

În contextul aspirațiilor și luptei concrete a popoarelor din centrul și estul Europei pentru făurirea sau reîntregirea statelor lor naționale, exemplul românilor, inclusiv a celor din teritoriile aflate încă sub stăpânire străină nu s-a lăsat așteptat. La Chișinău, la 27 martie/9 aprilie 1918, la Cernăuți la 14/27 octombrie și, respectiv, la 15/28 noiembrie 1918 și, apoi, la Alba Iulia la 18 decembrie/1 decembrie 1918, s-au consumat momentele cele mai semnificative în plan politic ale unui proces menit să-i adune pe toți românii între granițele statale firești, de drept, naționale.

Una dintre consecințele la care a condus prima mare conflagrație din istoria omenirii, de mare însemnătate pentru țările europene, a fost aceea a destrămării imperiilor rus, german și austro-ungar. Noua situație creată în plan geo-politic a oferit bunăoară șanse mari și statelor desprinse din monarhia austro-ungară pentru a-și decide singure calea de urmat, fie prin constituire în state naționale proprii, de sine stătătoare, fie prin alipire la teritoriile etnice de care țineau, în mod firesc, cum a fost cazul Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Bucovinei și Basarabiei, ai căror reprezentanți au votat la Adunarea istorică de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918) unirea cu Regatul Român și, deci, făurirea României Mari.

Importanta hotărâre de la Alba Iulia a românilor, care a dus la crearea Consiliului dirigent, cu rol de guvern provizoriu¹ pentru Transilvania și celelalte ținuturi care se uniseră cu Regatul României, a dat deplină îndreptățire politică și morală acțiunilor românești de la sfârșitul anului 1918 și începutul anului 1919.

Așa zisa neutralitate “*cu arma la picior*”, în care România s-a aflat în primii doi ani ai conflagrației, ce începuse la 28 iulie 1914, n-a putut fi menținută decât până în vara anului 1916, când, sub presiunea situației de pe front, în general favorabilă Puterilor Centrale și noilor lor aliați, Imperiul Otoman, din noiembrie 1914, și Bulgaria, din octombrie 1915², a fost semnat **Tratatul de alianță și Convenția Militară dintre România Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia** (Prin **Tratatul politic** garantându-se integritatea teritorială a României, dreptul de a uni teritoriile locuite de românii din Austro-Ungaria în schimbul obligației de a declara neîntârziat război părților în cauză, în timp ce prin **Convenția Militară** se preciza obligația ca atacul românesc să se producă până la 15/28 august 1916, direcția sa principală fiind prin Transilvania către Budapesta; alte prevederi se refereau la obligația părților de a nu încheia pace separată, drepturi egale la preliminarile și tratativele de pace. Totodată, prin Convenția Militară se precizau condițiile de cooperare cu Antanta, sub raport logistic și operativ, încât să nu fie în nici un fel afectată independența și suveranitatea României³.

În pofida evoluției evenimentelor militare după intrarea României în război, deci după eșecul campaniei armatei române din 1916 și succesul celei din 1917, ca și după izolarea totală și pacea rușinoasă de la București, din 7 mai 1918⁴, Decizia Regatului Român de a se alătura Puterilor Aliate în primul război mondial — decizie luată după îndelungi negocieri — a constituit baza de plecare și în discuțiile respectiv declanșarea acțiunilor comune, cu Aliații din toamna anului 1918. Reintrarea în tabăra Puterilor Aliate și Asociate, prin declanșarea și desfășurarea celei de-a doua mobilizări a armatei române, a relansat practic efortul românesc în direcțiile stipulate de **Tratatul Politic** și

Convenția Militară încheiate între 4/7 august 1916, inclusiv privitor la dreptul de a uni teritoriile locuite de români în fostele granițe ale Imperiului Austro-Ungar.

La începutul lunii octombrie 1919, Puterile Centrale au realizat faptul că armatele lor ajunseseră într-o situație disperată (în vest, victoria Aliaților pe Somme, iar în sud spargerea frontului bulgar de către armatele conduse de generalul Luis Franchet d'Esperey)⁵ și au cerut președintelui american Woodrow Wilson, să intervină în vederea încheierii urgente a unui armistițiu. Prăbușirea imperiilor centrale era atunci doar o chestiune de timp și, apoi, când aceasta s-a și realizat, o nouă amenințare a apărut la orizont: bolșevismul. Un pericol sesizat îndeosebi de *francezi și care a condus la măsuri în consecință din partea Aliaților*, fiind vizate teritoriile foste sub dominația austro-ungară⁶.

Semnălul pentru reluarea ostilităților de către români n-a întârziat să apară. Primul mesaj a fost cel adus de Victor Antonescu grație survolării liniilor adversarului, la 21 octombrie, după care au urmat altele două din partea generalului H.M.Berthelot, cel care condusese, în primăvara anului 1917, misiunea franceză de ajutor pentru România, în primul rând acesta îndemnându-i pe români să intre în acțiune fără a mai pierde o clipă, iar în al doilea rând făcându-le cunoscută intenția sa de a trece Dunărea (în fruntea Armatei de Dunăre, pe care o comanda) cel mai târziu între 18 și 20 noiembrie⁷. Generalul francez transmitea la 30 octombrie ministrului de război al Franței că deși armata română a fost cât se poate de dezorganizată, o mobilizare energică poate pune pe picioare 6 divizii în 9 zile, alte două în 30 de zile sau șase săptămâni, precum și că *“Armament și muniție de infanterie există pentru 250.000 de oameni; armament și muniție de artilerie din plin pentru 10 divizii și 12 la nevoie”*⁸. Asemenea date, încurajatoare, aveau să facă o bună impresie la cabinetul lui George Clemenceau, căruia i se aduce la cunoștință, prin aceeași telegramă și interesul cu care a fost primită vestea acordului pentru reintrarea României în război⁹.

Comandantul armatei germane de ocupație (zona ocupată reprezenta cam două treimi din teritoriul Regatului Român), feldmareșalul Mackensen, care încă spera în realizarea unei acțiuni fulgerătoare asupra armatei române din Moldova, prin care să oblige autoritățile române aflate la Iași la o declarație de *“neutralitate necondiționată”*, înainte ca forțele Antantei să ajungă la Dunăre¹⁰, a fost obligat să reintroducă starea de asediu combinată cu raziile însoțite de represalii, întrucât trupele sale scăpaseră de sub control situația. Entuziasmul populației a fost stimulat și de faptul că Puterile Aliate și Asociate făcuseră cunoscut Puterilor Centrale, prin notele din 12 și 17 octombrie 1918, că armistițiile ce se vor încheia se vor baza pe dreptul la autodeterminare¹¹, ori într-o asemenea viziune șansele de revenire a României în tabăra Aliaților deveniseră foarte evidente.

Având deja **semnalele** din partea unora dintre membrii coaliției forțelor aliate, regele Ferdinand aprecia, într-o proclamație către români, faptul că situația concretă a desfășurării ostilităților militare din zona Balcanilor, a Europei Centrale și de Est, a creat posibilitatea realizării intereselor naționale. La 10 noiembrie, printr-o altă proclamație, de această dată adresată armatei, acesta cerea reintrarea în luptă întrucât trecerea trupelor aliate peste Dunăre impune *“ca o sfântă și patriotică datorie, să luăm iarăși arma în mână, să izgonim pe vrăjmașul cotropitor (...)*”. Ostașii erau chemați să realizeze *“visul de atâtea veacuri: Unirea tuturor românilor”* pentru care se luptaseră cu vitejie în campaniile din 1916 și 1917. *“Camarazii voștri de arme din biruitoarele armate franceze și engleze, care vin în ajutorul nostru — arăta regele — cunosc vitejia voastră de la Oituz, Mărăști și Mărășești; arătați-le că timpul de așteptare nu a putut să slăbească brațul ostașului român (...). Înainte deci cu vitejie strămoșească. Dumnezeu este cu noi”*¹².

Schimbările mari survenite la sfârșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie pe teatrele de acțiuni militare europene — armistițiul cu Turcia din 31 octombrie și cererea de armistițiu cu Austro-Ungaria, Armistițiul de la Vila Giusti (Padova) din 3 noiembrie au accelerat mult desfășurarea evenimentelor. Potrivit aprecierilor existente la nivelul Comandamentului Armatei de Orient, situația

pe ansamblul frontului autoriza *“orice îndrăzneală”*. Trebuie însă *“să se acționeze repede”* de către fiecare în cadrul planului de ansamblu trasat¹³. Obiectivele strategice ale Aliaților în Balcani și Europa de Est au avut în vedere rolul cooperării militare cu România, considerată ca un important factor în raportul de forțe din regiunea Dunării de Jos. Un asemenea obiectiv a fost valabil inclusiv după încheierea păcii înrobitoare din mai 1918, cu atât mai mult cu cât statul român își păstrase statutul de independență și dispunea de forțe considerabile (peste 170.000 combatanți în septembrie 1918)¹⁴ în teritoriul român neocupat, la toate acestea adăugându-se conduita fermă a suveranului României, care refuzase să sancționeze Pacea impusă de Puterile Centrale.

4.3.2. Acțiuni desfășurate de armata română înainte și după Armistițiul general și Convenția militară de la Belgrad din 13 noiembrie 1918

România a reintrat în război la 10 noiembrie 1918, cu o zi înainte de armistițiul general de la Tethondes, dar și cu trei zile înainte de semnarea Convenției militare de la Belgrad (13 noiembrie, ora 23,15)¹⁵, obligând armata germană de ocupație, aflată sub comanda feldmareșalului August von Mackensen, să părăsească teritoriile statului român. În pofida dificultăților în care se găsea țara și armata, ca urmare a efectelor păcii la care fusese constrânsă, lucrurile s-au derulat cu repeziciune și după 6 zile de la decretarea mobilizării, primele unități românești (Divizia 7 infanterie și Divizia 1 Vânători) treceau Carpații în Transilvania, înaintând spre linia de demarcație fixată pe cursul Mureșului prin Convenția de la Belgrad.

Convenția militară de la Belgrad a impus Ungariei, devenită republică la 31 octombrie, sub președinția contelui Mihaly Karolyi, să accepte ocuparea de către forțele aliate a unei fâșii mari din teritoriul sudic și estic. Toate trupele ungare trebuiau retrase dincolo de linia de demarcație. În ce privește România, tot prin Convenție, acesteia i se permisesse să ocupe jumătatea de est a Transilvaniei. Precizăm și faptul că România nu fusese invitată la negocierile armistițiului și că nici una dintre prevederi nu-i cerea să colaboreze la aplicarea clauzelor sale. Pe de altă parte, nici una dintre clauze nu-i interzicea să coopereze din punct de vedere militar¹⁶. Firește aspectul în cauză a fost sesizat de guvernul român și, desigur, cu încurajările generalilor francezi D’Esperey și Berthelot, trupele române intraseră în acțiune ocupând Transilvania de Est și Bucovina.

În pofida multor speculații, toate pe criterii neștiințifice, Convenția militară de la Belgrad în litera ei¹⁷, semnată din partea Aliaților de către voivodul Michits și generalul Henrys, iar din partea guvernului ungar de către ministrul de război Bela Linder, a dat posibilitate României de a-și realiza, într-o primă etapă, parte din pretențiile teritoriale acceptate și de Aliați prin tratatul secret din 1916. Fiind vorba nu de un tratat, ci de o Convenție militară, cu caracter vremelnic, era de așteptat ca în cele din urmă, fie și la Conferința de Pace de la Paris să se dea o reglementare oficială a frontierelor româno-ungare, în spiritul tratatului menționat. Faptul că se prevăzuse în Convenție posibilitatea modificării liniei de demarcație întărea convingerea că ulterior armata română va avea permisiunea de a intra în toate teritoriile revendicate. De altfel, se știe că generalul Louis Franchet d’Esperey spera să ocupe Budapesta cu ajutorul românilor, care erau încântați să-l ajute. Planul lui d’Esperey a fost anulat însă de Consiliul Suprem al Aliaților, la 22 decembrie 1918¹⁸.

Deși prețul cu care s-a realizat cea de a doua mobilizare a armatei române a fost extrem de mare, totuși, hotărâtor s-a dovedit a fi moralul ostașilor, de la soldat la general, de la soldat la conducătorul statului, regele Ferdinand. Odată cu mobilizarea, dar încurajat de evoluția evenimentelor, Marele Cartier General Român a ordonat și trecerea munților în Transilvania¹⁹, efectul fiind cel scontat.

În momentul decretării celei de-a doua mobilizări, armata română dispunea de 15 divizii de infanterie (diviziile 1 - 10 erau constituite din câte 2 brigăzi de infanterie, a câte două regimente fiecare, și un batalion de vânători; diviziile 11-15 erau alcătuite din câte 4 brigăzi de infanterie, a câte două regimente fiecare; la toate marile unități se adăuga câte o brigadă de artilerie și un batalion de pionieri), grupate în cinci corpuri de armată, de diviziile 1 și 2 cavalerie (o divizie de cavalerie fiind alcătuită din 3 brigăzi a câte două regimente fiecare), precum și de o serie de unități și subunități de diferite arme, constituite din comandamente speciale, care depindeau de Ministerul de Război. În total, armata română dispunea de 163.240 de combatanți, încadrați în 180 de batalioane, 260 de baterii și 98 de escadroane²⁰. În privința armamentului și a munițiilor situația era bună: cantitatea era suficientă și ea se afla în partea neocupată a țării, în Moldova (160 de baterii de câmp, 60 de obuziere de 105 și 120 mm — ceea ce satisfăcea bine nevoile a 18 divizii —; 32 de baterii grele, cu tunuri de 120, 150 și 155 mm și obuziere de 120 mm; 100 mortiere de tranșee de 58 mm, la care se adăugau 15 baterii de munte și un mare număr de mitraliere)²¹. În privința muniției, aceasta se estima că ar fi asigurat funcționarea armamentului la dispoziție pentru operații de durată a maximum 10 zile.

Situația politico-militară complexă din acea perioadă n-a îngăduit decât realizarea parțială a mobilizării, atât ca număr de mari unități, cât și ca efective. Din totalul de 15 divizii de infanterie și 2 divizii de cavalerie, au fost mobilizate doar 5 divizii (6, 7, 8, 13 și 14) care aveau efectivele de pace în teritoriul liber al Moldovei, la care se adaugă 2 divizii de cavalerie, precum și alte două divizii (9 și 10) care dispuneau la acea dată de efective întărite, chiar dacă aveau garnizoanele de reședință în teritoriul ocupat²². Aplicarea planului de mobilizare a avut în vedere atât nevoile reale de creștere a operativității în vederea coroborării acțiunilor proprii cu cele ale Armatei Aliate de Dunăre (compusă din 3 divizii, a 30-a franceză, a 16-a canadiană și a 27-a engleză), cât și, mai ales, concomitent cu revenirea unităților Corpului 3 Armată în Muntenia, trecerea primelor elemente ale armatei române din Moldova, dincolo de vechea frontieră, în Transilvania.

Avangarda Diviziei 7 (comandant generalul Traian Moșoiu) și-a primit și început misiunea în cea de a cincea zi de mobilizare. Ea primise misiunea ca alături de formațiile de grăniceri să pună stăpânire pe calea ferată de pe valea Mureșului și Oltului superior, împiedicând eventualele distrugerii ale lucrărilor de artă²³. Divizia 7 era alcătuită dintr-un regiment de infanterie, o baterie și un escadron călare și se afla la Piatra Neamț gata de marș. Ea urma a se concentra în zona Toplița, Ditrău, Gheorghieni, în timp ce Divizia 1 vânători (comandant generalul Aristide Leca) urma a se concentra în zona Brașov, între Comănești și Bran. Divizia 7 și-a executat marșul pe traseul Piatra Neamț - Prisecani - Borsec, Toplița - Ditrău, în timp ce Divizia 1 Vânători a înaintat pe direcția - Palanca - Miercurea Ciuc, distanța între cele două direcții de marș fiind de aproximativ 80 de kilometri²⁴.

Deplasarea forțelor române peste munți în Transilvania s-a executat în condiții meteo deosebit de grele (viscol, ger, drumuri dificile, posibilități de transport reduse, slabă aprovizionare și ca urmare a faptului că linia ferată de pe valea Troțușului era distrusă din timpul campaniei precedente iar cea de pe valea Bistricioarei era îngustă, cu o capacitate foarte redusă în privința satisfacerii nevoilor de transport militar. Operațiile celor două mari unități, destinate a acționa în Transilvania, s-au concretizat într-o primă etapă, în ocuparea localităților Miercurea Ciuc (Divizia 1 Vânători) și Gheorghieni (Divizia 7 Infanterie).

Concomitent cu derularea operațiunilor specifice de mobilizare a armatei de aplicare a planului de înaintare a unităților și marilor unități special destinate în Transilvania, și ocupare a teritoriului aflat la est de linia de demarcație, dar și de evacuare a teritoriului României de către trupele germane de ocupație, în Regat, în Transilvania și în celelalte provincii românești, populația a trăit cu maximă intensitate evenimentele politice subsumate efortului de reîntregire național statală, efort al cărui moment inițial l-a constituit inițiativa Consiliului Național Român Central, la Budapesta, la

18/31 octombrie 1918. Mutat ulterior la Arad, C.N.R.C. a desfășurat o vastă activitate politică în sensul menționat, realizându-și organe proprii, democratic alese, de conducere locală - consilii naționale comitatense, orășenești și comunale, dar și organe specifice de natură militară - gărzile naționale, de asemenea, la toate nivelele.

Reîntoarcerea în țară a peste 50.000 de ostași români din fosta armată austro-ungară a avut un rol benefic în organizarea gărzilor naționale de la orașe și sate, mai ales că pregătirea inițială pentru o astfel de misiune fusese realizată deja prin Senatul Militar Român constituit la Viena la 18/31 octombrie 1918²⁵, tot prin grija C.N.R.C., respectiv a delegatului acestuia Iuliu Maniu. Atât la Viena cât și la Praga aveau să fie realizate serioase acumulări în planul pregătirii politice și militare a tuturor românilor ce se întorceau de pe front la vetrele lor unde i-a așteptat, desigur, datorită înființării consiliilor naționale și gărzilor naționale românești.

Consilii și gărzi asemănătoare au fost create și de către maghiarii secui și sași și, ca aspect important, ele vor colabora cu cele românești, contribuind la păstrarea ordinii și siguranței publice²⁶.

În cursul lunilor octombrie, noiembrie și decembrie activitatea de înființare a consiliilor militare și gărzilor naționale a cunoscut o amploare deosebită. La Timișoara s-a constituit și un Consiliu permanent al ofițerilor și soldaților români, acesta având ca organ de conducere un Comitet executiv ales, în fruntea căruia se afla locotenent-colonelul Miron Serb²⁷. Asemenea exemple se regăseau și în ce privește celelalte garnizoane bănățene (Arad, Lugoj, Oravița) sau din fostul principat transilvan, din Bihor, Sătmăr sau Maramureș. La Cluj, de pildă, la 2 noiembrie a fost ales Senatul Național Român din Ardeal, avându-l în frunte pe Amos Frâncu, organism care avea și o secție militară.

Deși, inițial, guvernul de la Budapesta stabilise că aceste consilii și gărzi vor depune jurământul de credință față de autoritățile maghiare, ulterior s-a revenit²⁸ în sensul că jurământul să fie făcut față de Consiliile naționale aparținând fiecărei etnii. La o asemenea decizie au contribuit și dese acțiuni de protest, printre care trebuie prezentată și cea a ofițerilor români care au străbătut orașul intonând "Deșteaptă-te române!"²⁹.

În scopul coordonării și conducerii eficiente a activității gărzilor înființate, acestea au fost subordonate C.N.R.C. și Comandamentului militar din Arad³⁰.

După Basarabia și Bucovina, care hotărâseră încă la 9 aprilie și, respectiv, 28 noiembrie, unirea lor necondiționată cu Regatul Român, au urmat celelalte provincii românești Transilvania, Crișana, Maramureșul și Banatul, deziderat îndeplinit la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia. În aceeași zi de 1 decembrie, reîntra în București și regele, încadrat de regina Maria și suita sa, dar și de generalul francez Berthelot, omul providențial pentru români, cel care fusese mereu aproape de interesele românești pe tot parcursul importanțelor sale misiuni militare din timpul primului război mondial.

4.3.3. Armata română în Transilvania în spiritul și sprijinul hotărârii istorice de la 1 Decembrie 1918

Marea Adunare a românilor de la Alba Iulia s-a desfășurat în conformitate cu planurile stabilite de către organizatori. Deși armata română reușise să treacă Carpații cu o parte din forțele destinate a opera în Transilvania, acestea au fost dirijate spre cursul superior al Mureșului, pentru că în momentul desfășurării evenimentelor de la Alba Iulia să nu se poată spune că hotărârile adunării ar fi putut fi influențate de prezența armatei regale. Precizăm, totodată, și că între forțele române și locul de desfășurare a marelui forum național, se găseau în retragere, și trupele lui Mackensen (care, la o adică, ar fi putut și interveni pentru stoparea desfășurării evenimentelor), aspect ce demonstrează afirmațiile

tendențioase ale unor istorici străini potrivit cărora Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 s-ar fi înfăptuit sub presiunea armatei române³¹.

După cum se știe Actul Unirii de la 1 Decembrie 1918 a fost ulterior întărit și prin subscrierea la el a naționalităților conlocuitoare, chiar dacă unele cu rezerve sau numai parțial. Observația căpitanului american Nicholas Rosvelt, identifică o situație de fapt, aceea că românii și sașii au fost cu toții pentru unirea cu Regatul Român, dar că în ceea ce-i privește pe unguri atitudinile erau divergente. Funcționarii și marii proprietari de pământuri se declaraseră împotriva separării de Ungaria, în timp ce o altă parte a populației păruse dispusă să încerce o experiență sub administrația românească³².

După Decretul regelui Ferdinand de unire a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu Regatul Român, emis la 24 decembrie 1918, care stabilea și organizarea provizorie a acestor regiuni în sensul că serviciile publice rămâneau sub conducerea Consiliului Dirigent, în timp ce afacerile externe, armata, căile ferate, poșta-telegraful, telefoanele, finanțele, siguranța etc., reveneau guvernului de la București, s-a trecut la acțiunea propriu-zisă de organizare administrativă a acestor teritorii, numindu-se prefecți în cele mai multe județe precum și pe lângă primarii din marile orașe. Bruiajul și propaganda defăimătoare întreprinsă de cercurile conservatoare din administrația maghiară s-a intensificat. A fost nevoie de intervenția Consiliului Suprem Aliat, care a și trimis în regiunile transilvănene generalii francezi Petain și d'Esperey. Generalii francezi și-au făcut rapid o imagine reală asupra stărilor de lucruri din Transilvania (constatând și că populația din zonele ocupate de trupele maghiare era supusă unui regim de adevărată teroare), inclusiv privitor la starea de risc permanent creată de modul cum a fost fixată linia de demarcație prin convenția militară de la Belgrad, care era departe de a-i putea satisface pe români. Motivele constau în faptul că din punct de vedere etnic aceștia erau defavorizați apoi, pe de altă parte, în aceea că noile realități ale Europei, inclusiv hotărârea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș de a se uni cu Regatul român, în virtutea dreptului la autodeterminare, nu putea deveni efectivă atâta timp cât întinse teritoriile românești nu erau cuprinse încă în granițele hotărâte la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia. Nu întâmplător generalului Franchet d'Esperey a și declarat ulterior că respectul pe care-l are pentru integritatea teritoriilor locuite de maghiari nu poate însemna și hegemonia acestora în teritoriile locuite de majorități slave și române.

Urmare a raportului întocmit de generalii francezi, despre care fusese informat și guvernul de la Budapesta în mod oficial³³, Consiliul Suprem Aliat a decis în sensul de a permite trupelor române să depășească linia de demarcație³⁴. O comunicare a șefului Marelui Cartier General al armatei române, generalul Constantin Prezan, către Comandamentul Armatei Aliate de Dunăre, atrăgea atenția asupra nerespectării de către Ungaria a prevederilor Convenției de la Belgrad, în sensul unor mari mobilizări de trupe (contrar art.2), ca și asupra apelurilor imperative ale Consiliului Dirigent referitoare la "*intervenția imediată*" în regiunile de vest de Mureș. Le solicită acordul Aliaților pentru luarea în stăpânire a orașelor Sighetul Maramureșului, Baia Mare, Satu Mare, Carei, Dej, Cluj, "*în mod cu totul special*", Oradea și Arad.

Ordinul depășirii liniei de demarcație s-a dat cu mențiunea expresă a luării de măsuri pentru evitarea oricărui conflict armat³⁵, guvernul de la Budapesta fiind prevenit asupra necesității de a-și retrage trupele din zonele Dej, Gherla, Cluj, Turda și de către reprezentantul Înalțului Comandament Aliat, locotenentul colonel Ferdinand Vik.

Înaintarea trupelor române la vest de linia de demarcație s-a făcut pe măsura retragerii unităților maghiare. Marele Cartier General luase și măsura înființării unui comandament unic la Sibiu, numindu-l în fruntea acestuia pe generalul Traian Moșoiu, iar ca șef de stat major pe generalul Ștefan Panaitescu. Punctul de comandă al noului comandament era fixat la Sibiu, aspect nu tocmai întâmplător, dacă se au în vedere cel puțin două categorii de probleme: a) Poziția geografică a orașului

Sibiu, obstacolele naturale din zonă, îndeosebi marile râuri și, nu mai puțin, lanțurile muntoase care constituiau serioase avantaje în plan strategic și tactic pentru buna conducere a armatei române care acționa în Transilvania; b) Cadrul propice pentru colaborarea operativă a factorilor politici cu cei militari, creat de faptul că tot la Sibiu își avea reședința și Consiliul Dirigent. De altfel, Ordinul nr.807 din 10 decembrie 1918, emis de Marele Cartier General român, sub semnătura locotenent-colonelului Ion Antonescu motiva înființarea Comandamentului Trupelor române din Transilvania în sensul că acesta trebuia să asigure “o conducere unică” și să “ușureze raporturile dintre comandamente și autoritățile centrale alese la Alba Iulia”. Pe măsura desfășurării operative a activității noului Comandament după 24 decembrie, acesta va conlucra intens cu Consiliul Dirigent. Până la acel moment, înaintarea trupelor române la vest de linia de demarcație va conduce la luarea în stăpânire, rând pe rând a satelor și orașelor transilvănene³⁶: pe 15 decembrie Sighișoara, pe 16 Blajul, pe 17 Mediașul, pe 20 Reteagul, pe 21 Agârbiciu și Dejul, pe 22 Turda și Apahida, pe 23 Gherla. La 24 decembrie trupele române au intrat în Cluj, momentul fiind salutat cu satisfacție de populația de etnie românească și cu rezerve de cea maghiară, nelipsind nici momentele critice. De altfel, guvernul de la Budapesta răspunsese negativ la înștiințarea C.N.R.C. despre hotărârea Marii Adunări a românilor de la Alba Iulia, înștiințare realizată prin diplomatul român dr.Ioan Erdelyi³⁷. Mai mult, încă din 7 decembrie la Cluj, unde exista și o puternică garnizoană militară se instituise și un Comisariat guvernamental pentru așa numita **Ungarie de răsărit** care-l avea în frunte pe profesorul Apathy Istvan. Organismul menționat a început să funcționeze în a doua parte a lunii decembrie desfășurând o campanie de propagandă deosebit de virulentă la adresa României, a poporului și armatei române. Cu două zile înainte de intrarea trupelor române în Cluj profesorul Apathy organizase o adunare de protest³⁸ împotriva Unirii proclamate de români la Alba Iulia la 1 Decembrie și, evident, a înaintării armatei române la vest de linia de demarcație. Slaba participare la adunarea menționată, coroborată cu părăsirea în mare grabă a orașului de către cei 12.000 de soldați secui comandați de colonelul Kratochwie Karoly denotau o slabă aderență a populației de etnie maghiară la propaganda fanatică, șovină a oamenilor dirijați de Apathy. Printr-o fericită coincidență în momentul când la Cluj intrau ostașii armatei române, divizia a 7-a de sub conducerea generalului Constantin Neculcea, la Sibiu, generalul Traian Moșoiu era primit împreună cu statul său major, de către membrii Consiliului Dirigent. Așadar, în ajun de Crăciun, cea mai mare parte a Transilvaniei se afla în stăpânirea forțelor românești asigurate de Diviziile 7 infanterie, 1 și 2 vânători. Rețeaua de comunicații care lega văile Oltului și Jiului cu cele ale Mureșului și Târnavelor, precum și principalele noduri de comunicații C.F. și rutiere se aflau în posesia forțelor românești³⁹.

La 3 ianuarie 1919 efectivele combatante ale forțelor românești din Transilvania erau: 4.966 de oameni la Divizia 7 (4 regimente a 3 batalioane fiecare); 3.723 de oameni la Divizia a 6-a (3 regimente a 3 batalioane); 3.191 de oameni la Divizia 1 vânători (4 regimente a 2 batalioane)⁴⁰. Diviziile 2 vânători și, apoi 6 infanterie, intraseră în Transilvania în primele zile ale lunii decembrie și, respectiv, la începutul lunii ianuarie, făcând ca forțele de care dispunea armata română în Transilvania să devină semnificative, deși nu și suficiente pentru misiunea cu care fuseseră trimise de către Marele Cartier General român, de eliberare a teritoriului etnic românesc, pe de o parte și, asigurarea ordinii interne, pe de altă parte. Ca administrație, poliție și jandarmerie nu se organizase încă nimic până la acea dată, speranțele în această privință fiind legate de prezența armatei române, care nu avea încă nici un fel de dezlegare. Organizarea serviciilor (de artilerie, sanitar, veterinar și remontă, geniu și intendență), organizarea funcționării depozitelor de tot felul, înființarea unei secții tipografice și a unei companii telegrafice ș.a., au condus la creșterea capacității combative a trupelor din subordinea noului Comandament al Trupelor din Transilvania, sporind și siguranța populației confruntată din plin cu dezordinea pe care o produsese mulți dintre foștii luptători din armatele imperiale⁴¹.

În paralel cu măsurile de întărire a forțelor componente ale armatei regale care acționa în Transilvania, măsuri luate de Marele Cartier General român, Consiliul Dirigent a hotărât și a luat inițiativa creerii de unități speciale de armată, recrutate din teritoriul Transilvaniei și care erau destinate să înlocuiască gărzile naționale a căror capacitate de luptă și disciplină lăsa de dorit. A fost înființat Comandamentul general teritorial Sibiu, în fruntea căruia a fost numit generalul Ioan Boeriu. Decretul-lege din 7 februarie, urmat de alte decizii ministeriale a asigurat condițiile legale pentru punerea bazelor corpurilor 6 (diviziile 16, 17 și 20) și 7 (diviziile 18, 19 și 21) armată — într-o primă etapă, datorită resurselor slabe în oameni și materiale, fiind constituite doar diviziile 16 și 18, câte una de fiecare corp de armată⁴².

Din inițiativa Consiliului Dirigent a fost chemat sub arme și Corpul Voluntarilor Ardeleni, alcătuit în cursul anului 1917 din foștii prizonieri de origine română din Rusia. După 3 decembrie 1918 această formațiune a fost pusă la dispoziția Consiliului Dirigent. Pe măsura sosirii în țară a voluntarilor foști prizonieri în Rusia, aceștia erau chemați să sporească rândurile luptătorilor ardeleni, la care se mai adăugaseră și cei din legiunile care luptaseră în Italia, precum și ofițerii de rezervă din contingentele 1896, 1897 și 1898, ale căror cercuri teritoriale de recrutare se aflau în ținuturile eliberate deja⁴³.

Entuziasmul și hotărârea cu care s-a procedat la constituirea trupelor ardeleni au dat posibilitatea ca până la sfârșitul lunii martie 1919, acestea să cuprindă: Divizia 16 cu 306 ofițeri și 10.284 soldați, având în componență Batalionul 16 Vânători Miercurea Ciuc, Regimentul 18 Infanterie Dej, Regimentul 82 Infanterie Târgu Mureș, Regimentul 83 Infanterie Cluj, Regimentul 84 Infanterie Bistrița, Regimentul 31 Tunuri Cluj, Regimentul 32 Obuziere Cluj, Spitalul divizionar Bistrița; 2. Divizia 18 cu 368 de ofițeri și 10.842 soldați, având în componență Batalionul 18 Vânători Târgu Secuiesc, Regimentul 89 Infanterie Brașov, Regimentul 88 Infanterie Sibiu, Regimentul 36 Obuziere Sibiu, Batalionul pionieri Alba Iulia și Spitalul divizionar Brașov; 3. Trupe neindivizionate, cu 150 de ofițeri și 5.017 soldați, alcătuite din Regimentul jandarmi Brașov, Regimentul de jandarmi Cluj, Regimentul de jandarmi Arad (Deva), Compania sanitară Cluj cu Spitalul Cluj, Compania de subzistență Sibiu; 4. Trupe neorganice, dispunând de 320 de ofițeri și 8.400 soldați, din rândul cărora făceau parte Regimentul de Infanterie Beiuș, Regimentul de Infanterie "Horea" din Odorhei, Regimentul de Voluntari nr.1 "Avram Iancu" și Regimentul de Voluntari nr.2 "Alba Iulia"⁴⁴.

Atitudinea ezitantă a aliaților din perioada de pregătire a Conferinței de Pace dar și după începerea lucrărilor acesteia la 18 ianuarie, la Paris, a generat adesea complicații mari în evoluția evenimentelor politice și militare din zona de est și centrală a Europei. În ce-i privește pe români și statutul lor teritorial în conformitate cu prevederile Hotărârii istorice de la Alba Iulia din decembrie 1918, statut care urma a fi apărut în vederea consacrării sale internaționale definitive, aceștia prin Ion I.C.Brătianu, porniseră în demersurile lor de la recunoașterea Tratatului de alianță franco-anglo-ruso-italo-român din 4/17 august 1916.

Pe lângă prevederile tratatului amintit, se cereau, de asemenea, avute în vedere și Declarația guvernului Statelor Unite din 5 noiembrie 1918, Hotărârea Consiliului Național Român Central din 10 noiembrie 1918 comunicată guvernelor român, ungar, dar și țărilor aliate și, desigur, Hotărârea Adunării Naționale săsești din 8 ianuarie 1919 de la Mediaș.

La începutul anului 1919, România Mare nu avea frontierele recunoscute, era agasată de forțe ostile, atât din nord-vest cât și din nord-est, avea relații tensionate cu bulgarii și sârbii — care ocupaseră Banatul încă înainte de intrarea în vigoare a Convenției militare de la Belgrad⁴⁵ — și chiar mai mult, în mod paradoxal, în timp ce ostilitățile militare în cea mai mare parte a Europei încetaseră de câteva luni, ea continua să se afle într-o stare nedeclarată de război (despre care făcuse ample referiri șeful Marelui Cartier General român, într-un raport înaintat Ministrului de Război)⁴⁶.

O oarecare recunoaștere de către Aliați a situației speciale în care se afla România existase din moment ce la 15 decembrie 1918, cu acordul acestora, trupele române procedaseră la depășirea liniei de demarcație și, într-o primă etapă, luaseră sub stăpânire principalele orașe și un teritoriu însemnat din Transilvania, continuând ulterior, pe măsura retragerii forțelor ungare să înainteze până la vest de linia localităților Sighet, Baia Mare, Jibou, Zalău, Ciucea, Vârful Găina din Munții Apuseni, Zam, pe râul Mureș⁴⁷.

Încercările forțelor ungare, dirijate de la Budapesta, de a întârzia, stopa și pune piedici în calea înaintării armatei române s-au dovedit zadarnice. La fel de zadarnică s-a dovedit și propaganda bolșevică intensificată la maximum după intrarea armatei române în Transilvania (la aceasta contribuind și socialiștii români care se lăsaseră cumpărați de către unguri)⁴⁸. Mai mult, prezența trupelor române împiedicaseră operațiile diviziei de secui aflată sub comanda colonelului Kratochwill care vizaseră împiedicarea desfășurării Marii Adunări de la Alba Iulia⁴⁹, precum și posibilitatea proclamării așa-zisei Republici Secuiești⁵⁰ sau declanșarea grevei funcționarilor unguri care, la fel, ar fi vizat proclamarea Republicii Ardealului de către sindicatele muncitorești.

Oportunitatea înaintării armatei române până la linia Vest - Sighet, Vest - Zalău, Muntele Găina, localitatea Zam, fusese subliniată de șeful Marelui Cartier General român, care îi făcuse cunoscut Comandantului Armatei aliate de Orient că în baza autorizației date de acesta cu ocazia vizitei sale la București, trupele române au putut ocupa regiunea Dej - Cluj și să elibereze pe românii supuși unui sever regim de opresiune⁵¹, că în continuare ar fi necesară înaintarea trupelor române pentru a ocupa cât mai devreme posibil regiunea Arad-Oradea-Carei. Motivațiile pentru cele solicitate țineau de faptul că: a. Populația românească din aceste zone nu era sigură de viața și averea sa. Bande înarmate de unguri, sprijinite și de gărzile naționale maghiare, jefuiesc orașele și satele și omoară fără milă; b. Se propagă prin toate mijloacele bolșevismul, folosindu-se nemulțumirile locuitorilor, provocându-se foamete prin rechiziționarea și transportarea dincolo de Tisa a depozitelor și resurselor alimentare din regiunile Crișana și Maramureș. Totodată, se sublinia și faptul că înaintarea armatei române era și în spiritul armistițiului, deoarece trupele aliate aveau dreptul de a ocupa orice punct strategic de pe teritoriul Ungariei⁵².

Atingerea de către armata română a aliniamentului Munților Apuseni era de fapt rezultatul unor demersuri politice și militare care, pe de o parte, obligau la luarea în stăpânire a teritoriilor în care viața și averea românilor era serios pusă în pericol, iar pe de altă parte, impuneau măsuri ferme și operative din partea Aliaților pentru stoparea bolșevizării și asigurarea climatului de liniște atât de necesar desfășurării cu succes a lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris. Într-o atare situație, firește, Aliații n-aveau cum să nu țină seamă de faptul că numai acțiunile armatei române se puteau dovedi folositoare cauzei lor în această parte a Europei⁵³.

Privind atitudinea populației din Transilvania față de prezența armatei române, se poate ușor deduce și dintr-un document de la Legația Franței în România, datat "25 februarie 1919"⁵⁴, în care se arată că această prezență poate fi considerată ca în general "*bine văzută*", deoarece majoritatea este "*de rasă și sentimente românești*" și singurele elemente asupra cărora se poate menține rezerva sunt cele saxone, ungare și evreiești. În ce-i privește pe unguri, se poate aprecia că aceștia, care locuiesc în general în marile centre, sunt "*ireductibili*" și fățiș ostili unirii definitive a Transilvaniei cu România⁵⁵. Parte din populația maghiară din zonele aflate sub protecția română, a participat destul de frecvent la acțiunile "*de pedepsire a românilor*" la susținerea terorii împotriva acestora.

Informările asupra situației din Transilvania și Ungaria, informări fie directe, prin trimișii Aliaților în zonă, fie prin rapoartele înaintate de Consiliul Dirigent, au fost de natură să determine Conferința de Pace să decidă la 26 februarie 1919 în sensul realizării unei **Zone neutre** între forțele maghiare și cele române. Firește, zona neutră urma a fi ocupată de către trupele aliate. Limita

răsăriteană a zonei neutre era marcată de șoseaua Arad-Cenad, calea ferată Salonta-Oradea-Carei-Satu Mare (în localitățile menționate nefiind permisă prezența trupelor române sau ungare), în timp ce limita apuseană pornea de la Tisa, 5 km nord-est Vasarosnameny, trecând pe la 5 km vest Debrețin, pe la vest de localitatea Devavanyo și Gyoma și, apoi, pe la vest de Oroshaza, Hodmazovasarhely și Szeged. Trupele ungare urmau să se retragă la vest de linia apuseană a zonei neutre, operația trebuind să se încheie în cel mult zece zile, dându-se posibilitatea trupelor comandate de generalul Goudrecourt să ocupe această zonă⁵⁶.

Hotărârea Conferinței de Pace, care mai stabilea și că trupele române puteau ocupa noile poziții numai după retragerea celor maghiare sau alte detalii referitoare la “*materialul de război feroviar*” și la administrarea din zonele respective, a fost adusă la cunoștința părților română și ungară, reacțiile fiind evident contradictorii dar și de prevăzut. Dacă pentru partea română soluția era acceptată ca binevenită, de cealaltă parte, lucrurile au căpătat o notă de gravitate extremă. Președintele Republicii Ungare, contele Karolyi, a refuzat să se conformeze, motivându-și decizia prin încălcarea prevederilor Convenției militare de la Belgrad. Mai mult, acesta a demisionat împreună cu guvernul său, dând posibilitatea social-democraților și comuniștilor să preia puterea în Ungaria și să proclame Republica Ungară a Sfaturilor după modelul Sovietelor din Rusia. S-a considerat, desigur, că salvarea integrității teritoriale a Ungariei și revenirea la dimensiunile statale de dinainte de război, era sarcina prioritară pentru oricine ar ajunge la conducerea Ungariei.

Și cum la conducerea acestei țări a ajuns guvernul social-democratului Sandor Garbai, în care ministru de externe era Kun Bela (devenit adevăratul șef al statului), hotărârea Conferinței de Pace din 26 februarie a continuat să fie respinsă și considerată ca o abatere de la prevederile Convenției militare de la Belgrad. Orice încercare a Aliaților de dialog în vederea lămuririi situației s-a izbit de refuzul categoric al noului regim bolșevic de la Budapesta. Nici misiunea generalului Jean Cristiana Smuts⁵⁷, cunoscut și apreciat “*pacifist*”, ca o ultimă soluție încercată de Consiliul Suprem al Conferinței de Pace n-a fost în măsură să schimbe datele problemei, mai ales că la nivelul conducerii de la Budapesta, chiar vizita generalului Smuts și rezultatele acesteia erau considerate, după cum remarca și istoricul Ormoș Maria, ca un “*succes diplomatic*” al ungarilor în sensul că aceștia rămăseseră pe pozițiile inițiale⁵⁸. Dimpotrivă, guvernării de la Budapesta și-au continuat cu și mai mare îndârjire “*opera*” de făurire a Armatei Roșii ungare cu ajutorul căreia să poată redobândi ceea ce “*pierduseră*” după 13 noiembrie 1918. Iminența conflictului armat dintre România și Ungaria era deja prea evidentă în acele momente.

În condițiile în care dintre aliați, pentru a lupta împotriva ungarilor nu mai rămăseseră decât românii — pe sârbi neputându-se conta, conflictul lor cu italienii pentru Fiume și Dalmația luând proporții nebănuite — când în Ungaria Kun Bela trecuse la serioase măsuri de înarmare și mobilizare a unei armate noi cu care preconiza să-i atace pe cehoslovaci și români⁵⁹, hotărârea guvernului român de a declanșa ofensiva împotriva trupelor ungare la 16 aprilie a constituit singura șansă a depășirii de către Aliați a momentului critic creat de refuzul Ungariei de a-și retrage forțele la vest de zona neutră. La București — cum avea să scrie istoricul Gheorghe I.Brătianu — zarurile fuseseră aruncate⁶⁰. Era clar că, într-un fel, în acele momente, interesele Aliaților ajunseseră a se suprapune cu interesele României (care, desigur, recăpătase și calitatea de aliat!), mai ales că prin acțiunea militară a acesteia se asigura nu doar punerea în practică a unei hotărâri a Conferinței de Pace, ci și șanse sporite pentru lichidarea pericolului bolșevic din centrul Europei, de fapt, se asigura în ultimă instanță liniștea necesară desfășurării cu succes a forumului de pace de la Paris.

4.3.4. O campanie pentru liniștea Europei. Ofensiva din aprilie 1919 și luarea în stăpânire a teritoriului de la est de râul Tisa

După eșecul misiunii de mediere încercate de Aliați la începutul lunii aprilie, prin intermediul generalului Smuts, a devenit clar, că rezolvarea conflictului și realizarea în practică a celor hotărâte de Consiliul Suprem al Conferinței de Pace, la 26 februarie, se va putea împlini doar prin punerea în valoare a forței militare a părților. Prevăzând un asemenea deznodământ, Consiliul de Coroană al României, în baza solicitărilor permanente ale Consiliului Dirigent, decisese deja, încă din 12 aprilie, pornirea acțiunii ofensive a armatei române, prin care forțele ungare să fie respinse la vest de linia etnică românească (cea stabilită și prin tratatul din 1916 !). Firește, la o asemenea decizie contribuise și situația concretă din Ungaria, intervenită după proclamarea Republicii Ungare a Sfatului, o situație deosebit de confuză, prielnică marilor dezordini sociale⁶¹.

La cele expuse mai înainte trebuie adăugat și faptul că în teritoriile românești aflate încă sub controlul administrației ungare, se consumau adevărate cruciade împotriva locuitorilor de etnie românească, ajungându-se inclusiv la metoda trenurilor blindate, care făceau naveta între Arad și Zam, Arad și Brad, Timișoara și Făget. Un profund val de nemulțumire în rândul românilor au produs și veștile despre asasinarea avocaților dr.Ioan Ciordaș și dr.Nicolae Bolcaș din Beiuș, cât și a lui Nicolae Bogdan din Vașcău⁶². Era evident că situația concretă din zonele românești aflate sub controlul administrației și trupelor maghiare nu mai putea fi tolerată, că trebuie acționat pentru salvarea populației, a vieții și bunurilor acestora.

Doar în privința Banatului, partea din stânga Mureșului, lucrurile se prezentau altfel⁶³, adică mult mai confuz, deși față de momentul Convenției de la Belgrad se înregistrează ceva progrese. Sârbii, care profitaseră de rezoluția autorităților austro-ungare și ocupaseră în întregime zona Banatului, s-au retras ulterior, din ianuarie ei continuând să ocupe numai partea de sud-vest a comitatului Torontal, inclusiv Timișoara, până la linia de la care începea dispunerea trupelor aliate. În zonele evacuate de trupele sârbești au intrat trupele franceze (aparținând Diviziei XI Coloniale, conduse de colonelul Lemoigne). Evacuarea trupelor franceze și intrarea trupelor române în Banat avea să se poată realiza abia în iulie 1919, după ce Consiliul Suprem al Puterilor Aliate a decis în acest sens.

În ce-i privește pe Aliați, rezolvarea operativă a situației din Europa Centrală și de Est era de cea mai mare urgență. Comandantul Armatei aliate de Orient, generalul d'Esperey, după discuțiile avute cu conducerea armatei române la București, în prima parte a lunii aprilie, a luat decizia "*de a reglementa urgent problema*" în care scop a și convocat la Belgrad pe toți comandanții aliați, convocare la care din partea Marelui Cartier General român a participat lt.col.Ion Antonescu⁶⁴. Generalul d'Esperey a dat și o "*instrucțiune*", personală și secretă, voevodului Mișic, șef al Marelui Stat Major al armatei sârbe, ca și generalului Henrys, comandantul armatei franceze din Ungaria, în care fixa direcțiile ofensive spre Budapesta, prin cooperarea armatelor cehoslovace, române, sârbe și franceze. Soluțiile preconizate de Franchet d'Esperey au rămas firește de domeniul teoreticului, la fel ca și cele avansate de generalul englez Bridges⁶⁵, prin care se preconiza ca forțele aliate să ocupe Budapesta și celelalte orașe ungurești, iar dezarmarea și ocuparea, precum și dezarmarea acestei țări să fie asigurată în comun de către forțele participante la acțiune. Analizarea de către Conferința de Pace a soluțiilor menționate și, îndeosebi, faptul că nu s-au găsit și forțele concrete de realizare, s-a dat câștig de cauză acțiunii ofensive românești, acțiune încurajată și de către Aliați, mai ales că la 3 aprilie expira termenul dat părții maghiare pentru retragerea trupelor sale dincolo de limita vestică a zonei neutre. Însuși Clemenceau atrăsese atenția generalului d'Esperey că după examinarea modului cum a fost respectat termenul de evacuare, trebuie luate "*măsurile în consecință*"⁶⁶.

Marele Cartier General român a dispus, în vederea preconizatei ofensive, ca forțele proprii din Transilvania să fie împărțite în două mari grupuri, astfel: **Grupul de nord**, la comanda căruia a fost numit generalul Traian Moșoiu, avea sarcinile cele mai grele ale ofensivei dacă ținem seama de faptul că în zona sa de responsabilitate, ea trebuie dusă împotriva unităților de secui. Acest grup cuprindea *Detașamentul mixt General Olteanu*, în regiunea Sighet, constituit dintr-o brigadă de roșiori, două batalioane de infanterie și o baterie de artilerie; *Divizia 2 Cavalerie*, în regiunea Baia Mare; *Divizia 6 Infanterie*, în regiunea Zalău; *Divizia 6 Infanterie*, în regiunea Huedin-Ciucea, pe Valea Crișului Repede. Forțele menționate constituiau și linia întâi de operații, în timp ce în linia a doua a Grupului de Nord intra Divizia 16 ardelenescă, concentrată pe Valea Almașului, în spatele diviziei 7 și 6 infanterie. **Grupul de sud**, la conducerea căruia se afla noul comandant al Comandamentului Trupelor din Transilvania, generalul Gheorghe D.Mărdărescu (numit la 12 aprilie în această funcție), în sarcina căruia cădeau obiective de ofensivă mult mai ușoare. În compunerea acestui grup intrau Divizia 2 Vânători și Regimentul ardelenesc “Beiuș”, în linia întâi, Divizia 1 Vânători în linia a doua, Divizia 18 ardelenescă în linia a treia, ca rezervă generală (această unitate fiind dislocată în regiunea Cluj - Alba Iulia)⁶⁷.

În Transilvania se găseau în stare operativă 6 divizii de infanterie (două dintre acestea fiind nou create, nedispunând de artilerie) și 3 Brigăzi de cavalerie (care formau Divizia 2 cavalerie și Detașamentul General Olteanu), adică în total 64.000 de ostași, respectiv 64 de batalioane, 28 de escadroane și 45 de baterii de artilerie (artilerie divizionară cu încă 3 baterii în plus, 5 baterii de munte, 3 baterii călărețe și 2 baterii antiaeriene, 4 companii pionieri, plus 3 escadrile ale Grupului 5 de aviație)⁶⁸.

Diviziile de infanterie și de vânători aveau în compunere câte un escadron de cavalerie divizionară, 2 brigăzi de infanterie a câte 2 regimente (un regiment de infanterie era alcătuit din trei batalioane, iar unul de vânători din două batalioane, fiecare batalion având câte 3 companii de pușcași și una de mitraliere). De asemenea, în compunerea diviziilor de infanterie și de vânători mai intrau: 1 brigadă de artilerie, compusă dintr-un regiment de tunuri de câmp (având 6 baterii și 1 divizion de obuziere ușoare cu 2 baterii). La diviziile 1 și 2 vânători lipseau batalioanele de pionieri, ele având în schimb câte o secție de telegrafie cu fir și câte un post telefonic fără fir⁶⁹.

În ce privește diviziile ardelenesti 16 și 18, acestea nu dispunau în zonele de concentrare decât de regimentele de infanterie, celelalte unități din compunerea lor fiind în curs de organizare. Cât privește structura organizatorică a diviziei de cavalerie, în compunerea acesteia intrau 3 brigăzi de cavalerie a câte 2 regimente fiecare (un regiment cuprinzând 4 escadroane, un grup de mitraliere). În structura diviziei se mai aflau 1 divizion de artilerie călăreață (cu 3 baterii) și o companie de bicicliști.

Forțele ungare, aflate în plin proces de mobilizare și organizare a noilor structuri, aveau prezente la est de râul Tisa 7 divizii și o brigadă marină, cu un efectiv de 56.215 combatanți⁷⁰. Două divizii și o brigadă independentă se găseau în partea de nord-est a Transilvaniei. Caracterul eterogen al forțelor militare de care dispunea Ungaria se explica prin aceea că pe lângă vechile unități și mari unități care își păstrau alcătuirea și sistemul funcțional din timpul războiului (cum era cazul regimentelor de honvezi 12, 21, 24 și 39, a regimentelor de infanterie 33, 37 și 101 sau a batalioanelor de vânători 2 și 28), existau deja sau erau în curs de formare unități de voluntari ale Armatei Roșii ungare (“Sorde roșie” constituite din grupuri de bolșevici așa zisele bande înarmate, compuse din elemente șovine, cele care de regulă terorizau populația românească).

În preziua ofensivei române din aprilie, armata ungară dispunea în linia întâi de circa 20.000 de oameni, 72 guri de foc și 5 trenuri blindate⁷¹. Forțele menționate erau repartizate astfel: a) Pe valea Tisei, în fața Detașamentului mixt General Olteanu (Bg.5 roșiori - regimentele 2 și 7, un batalion din Regimentul 14 infanterie, 1 batalion Regimentul 81 de infanterie, aparținând Diviziei 16 ardelenesti, 1

baterie din Regimentul 4 artilerie), în zona de nord-est Sighet - Korosmezo, se aflau în jur de 3.000 de “bolșevici, unguri și ucrainieni, iar la vest de Sighet, până la Hust, Regimentul 1 secui cu un efectiv de 1.700 de combatanți și 4 guri de foc; b) Pe valea Someșului, în fața Diviziei 2 cavalerie (care avea în componere doar brigada 3 roșiori, dar primise ca întărire grupul 2 motomitraliere din Regimentul de vânători de munte, precum și o secție de autotunuri din Divizionul de artilerie antiaeriană), se aflau Regimentul 2 Secui și Regimentul 12 Honvezi, cu un efectiv de circa 2.400 de oameni, numeroase mitraliere, 6 guri de foc și un tren blindat; c) Pe valea Crasnei și în împrejurimi, în regiunea Tășnad - Șimleu, se afla o brigadă de honvezi formată din regimentele 23 și 32, cu un efectiv de 4.000 de oameni și 16 guri de foc; d) Pe valea Crișului Repede, în fața Diviziei 6 infanterie română, în regiunea Ciucea - Oradea, erau 8 batalioane din regimentele 3, 4 și 21 Honvezi și regimentele 37, 39 și 51 infanterie, cu un efectiv total de 5.000 de oameni (unitățile menționate formau împreună Brigada 39 infanterie ungară, care dispunea de 18 guri de foc și un tren blindat); e) Pe valea Crișului Negru, în regiunea Cristior-Vaşcău, se aflau regimentele 4 și 21 Honvezi și regimentele 37, 82 și 101 infanterie, cu 8 guri de foc și un tren blindat; f) Pe valea Crișului Alb, în regiunea Ciuci-Ineu, se afla o brigadă de infanterie în compunerea căreia intrau subunități din regimentele 2 Honvezi, 33, 46 și 31 infanterie, precum și Batalionul 28 vânători. Efectivul total al forțelor ungare de pe Valea Crișului Alb se cifra la 3.000 de oameni, acestea dispunând și de 20 de guri de foc, trei trenuri blindate și o escadrilă de 3 avioane.

La datele prezentate, referitoare la forțele ungare dispuse în prima linie a frontului, se mai adaugă cele referitoare la Centrele de recrutare de la Satu Mare (2.000 de oameni), Șimleu (1.000) și Oradea (6.000). În linia a doua armata ungară dispunea de circa 50.000 combatanți, 65 de guri de foc (la Bekescsaba, 25.000 combatanți și 50 guri de foc, la Gyula 2.000, la Kefegyhaza 15.000, la Kurtos 400, la Debrețin 1.200-3.000 și 15 guri de foc, la Carei 2.000 iar la Szolnok 2.000).

Disponând de 70.000 de combatanți, 137 guri de foc și 5 trenuri blindate și având în curs de organizare și mobilizare mari unități, în zona Budapesta (la centrul de recrutare pentru Armata Roșie ungară se înrolau deja peste 60.000 de noi incorporați)⁷², armata ungară reprezenta o forță consistentă de care marele Cartier General român și Comandamentul Trupelor Române din Transilvania a ținut seamă în elaborarea planurilor lor operative. În Comandamentele române, referitor la armata ungară, existau aprecieri potrivit cărora, de pildă, unitățile de infanterie ar fi bine echipate și înarmate, că acestea ar dispune de o mare cantitate de mitraliere și puști mitraliere, că artileria ar fi insuficientă și încă “*neconstituită în comandamente*”, că unitățile de artilerie nu se organizaseră, că instrucția și disciplina erau slăbite din cauza ideilor bolșevice, că doar unitățile de secui⁷³, erau cu adevărat disciplinate și foarte sigure în ce privește pregătirea lor militară. Se știe că, cel puțin în ce privește unitățile Armatei Roșii ungare, se practica “*voluntarismul*” la încorporare sau metoda “*alegerii*” comandanților de către trupă⁷⁴, fără a se ține seama de rigorile pregătirii profesionale militare.

Avantajele armatei ungare în fața preconizatei acțiuni ofensive a armatei române, în aprilie 1919, erau legate de faptul că aceasta se afla fixată în apărare, dispunând în unele zone (pe valea Crișului Repede, în zona Ciucea și pe valea Crișului Alb, în zona Vașcău-Cristior, îndeosebi la Dealul Mare)⁷⁵, de serioase lucrări genistice. Acest aspect era confirmat și de “Buletinele de informații”, acele rapoarte zilnice de la trupe către Marele Cartier General român.

Cât privește raporturile armatei române cu forțele armate ale Aliaților, acestea aveau un aspect specific: armata română păstra în întregime comandamentul ei, depinzând de Armata Aliată de Orient numai în problema coordonării acțiunilor sale ofensive împotriva forțelor ungare și defensive împotriva celor bulgare⁷⁶. Într-un număr din “Le Temps” din 30 martie 1919 fusese surprinsă complexitatea situației în care se găsea România după venirea la putere în Ungaria a social-democraților și comuniștilor, atrăgându-se atenția că erau iminente atacurile din est (bolșevici-ruși),

din sud (bulgari care-și păstrau depozitele de arme și muniții și cărora li se permitea să poarte puști și cartușe), din nord (bolșevici ucrainieni) și din vest (bolșevicii lui Kun Bela), că există riscul unei noi catastrofe⁷⁷.

Dacă pentru Ungaria o acțiune militară contra României era, în contextul politic și militar al anului 1919, total neinspirată, pentru România, țară făcând parte din tabăra Aliaților, situația avea cu totul alte coordonate: teritoriile ei, în parte, se aflau încă sub ocupația străină în pofida cursului evenimentelor care purtau girul principiilor Wilsoniene (unanim recunoscute de către Puterile Aliate și Asociate și, cu mici excepții, de către popoarele europene) și, apoi, singurele forțe capabile în acele momente să facă un efort militar pentru lichidarea bolșevismului din Ungaria erau doar cele românești. Într-o asemenea situație, firește, acordul Aliaților la acțiunea ofensivă din aprilie 1919 a armatei române n-a întârziat.

Planul de campanie⁷⁸ al armatei române elaborat de Comandamentul Trupelor române din Transilvania, avea ca principale obiective:

1. Ofensiva energetică spre vest, prin depășirea Munților Apuseni și atingerea, în prima fază, a liniei Huszt - Satu Mare - Carei - Oradea - Salonta, ulterior a liniei Gura Someșului - Debrețin - Oroshaza - Szeged și chiar dincolo de această linie, până la Tisa;
2. O acțiune hotărâtoare a Grupului de Nord, prin care:
 - a. Detașamentul mixt General Olteanu să respingă orice atac, care s-ar produce pe valea Tisei și să înainteze până la Huszt;
 - b. Divizia 2 cavalerie să păstreze împreună cu Brigada 2 Roșiori sectorul ocupat pe valea Someșului, făcând recunoașteri ofensive peste tot frontul pentru a fixa forțele inamicului în această parte până când Divizia 6 și Divizia 7, prin înaintarea lor, vor obține un succes hotărâtor asupra adversarului;
 - c. Străpungerea dispozitivului adversarului în zona de acțiune a Diviziilor 6 și 7, înaintarea Diviziei 7 având ca obiectiv cucerirea localității Carei, concomitent cu înaintarea Diviziei 6 pe valea Crișului Repede, având ca obiectiv cucerirea orașului Oradea.
3. Înaintarea Diviziei 2 Vânători pe văile Crișului Alb și Crișului Negru (cu coloana principală pe valea Crișului Alb), cu misiunea de a pune stăpânire pe ieșirea din defileul Ciuci și a ocupa localitățile Radna, Sebiș, Beiuș, servind drept pivot în timpul acțiunii hotărâtoare a Grupului de Nord.
4. Întrebuințarea rezervei generale, fie în sectorul Diviziei 2 vânători, fie în sectorul principal, după necesități.

Planul de campanie la care ne-am referit, a fost realizat pe baza concepției Marelui Cartier General român (concept elaborat de locotenent colonel Ion Antonescu)⁷⁹, el constituind principalul document operativ de conducere a ofensivei în funcție de care s-au fixat obiectivele pe unități și subunități în vederea îndeplinirii obiectivelor de ofensivă.

Dispozitivul de ofensivă al trupelor române a fost realizat în întregime până la 16 aprilie, ziua declanșării acesteia. Printr-o telegramă expediată din Paris Generalul Berthelot preciza că întrucât Hotărârea Conferinței de Pace din 26 februarie nu a fost modificată, românii sunt în drept în caz de atac al ungarilor, să riposteze și să procedeze la ocuparea zonei care le-a fost fixată până la limita de est a *zonei neutre*⁸⁰. Prin urmare, generalul francez își lua asupra sa, în calitate de comandant al Armatei Aliate de Dunăre (din care făcea parte și armata română) responsabilitatea acțiunilor ce urmau. De altfel Berthelot era și cel mai în măsură să vorbească în numele aliaților în acele momente.

Acțiunile de atac asupra posturilor românești înaintate și, în general, amplele mișcări de trupe, semnalarea lucrărilor intense la diferite amenajări genistice⁸¹, conduceau, în perioada premergătoare

ofensivei române, la concluzia că ungurii pregăteau ei înșiși o ofensivă. Desigur, ei nu erau străini de situație că, mai devreme sau mai târziu, românii singuri sau împreună cu Aliații vor trece la atac. Simțind parcă pregătirea ofensivei românești pe care ar fi voit să o anuleze sau cel puțin să o poată întârzia, în noaptea de 15 spre 16 aprilie, în urma unor pregătiri de artilerie, militari unguri au atacat posturile înaintate ale armatei române de pe valea Someșului, la Ciocârlău, la Tigani, în sectorul Diviziei 7, și respectiv, pe valea Crișului Repede, la Ciucea. Asemenea atacuri se semnalaseră mereu în perioada anterioară, numai în noua situație creată de iminenta trecere la ofensivă a a forțelor române, ele puteau constitui chiar motivația pentru acțiunea ofensivă a românilor.

Nu putem împărtăși părerea unor istorici români⁸², potrivit cărora ofensiva armatei române din aprilie ar fi fost în realitate o contraofensivă, ca răspuns la agresiunea armatei ungare, deoarece acest lucru nu poate fi susținut cu probe temeinice. Atacurile la care procedaseră forțele ungare nu pot fi cotate ca făcând parte dintr-o acțiune ofensivă, chiar dacă acestea au avut o intensitate deosebită și s-au produs în sectoare diferite ale frontului. Ele erau parte dintr-o acțiune continuă, de provocare⁸³, inițiată de regimul bolșevic de la Budapesta, dar nicidecum o acțiune ofensivă a armatei ungare. În intenția guvernanților de la Budapesta ar fi urmat mai mult ca sigur, ca în momentul în care Armata Roșie ungară ar fi ajuns la un stadiu adecvat de pregătire, aceasta să pornească la ofensivă contra românilor, să refacă teritoriile așa-zisei “*Ungarii istorice*”. A cataloga cele 3 atacuri disperate la dimensiunile unei acțiuni ofensive ungare, ni se pare o nereușită interpretare a acelei realități istorice, o slabă analiză din punct de vedere militar a unei situații cu un specific de aceeași natură. Iată, bunăoară, ce spunea un “Buletin de informațiuni”: În zilele de 14, 15 și în noaptea de 15 spre 16 aprilie inamicul a atacat în mai multe rânduri posturile noastre de la Dealul Pietriș (1 km est Ilsa), Giurteleu, satul și gara Țigani (Arieșeni) și dealul Scorjetului (7 km nord-est Ciucea)⁸⁴. Ori, asemenea date nu pot constitui argumente pentru a putea vorbi de o acțiune ofensivă a armatei ungare la 15 aprilie 1919.

Ofensiva armatei române a fost declanșată în noaptea de 15 spre 16 aprilie, la ora 3,00, pe toată întinderea liniei frontului, de la Hodou (la nord de Zalău), până la râul Mureș - un front de peste 200 km. În prim plan au fost angajate diviziile de atac românești, 7, 6 și 2 vânători. Pozițiile trupelor ungare, care erau dispuse de regulă în defileu, printre munți, beneficiau și de multe mitraliere, ceea ce le dădea o mare putere de rezistență. Ele au fost atacate însă cu avânt de soldații români care au înaintat în coloane de valoarea unui regiment fiecare.

În opinia comandanților unguri, defileul de la Ciucea, în valea Crișului Repede, și defileul de la Ciuci (Vârfuri), în valea Crișului Alb, erau socotite ca “*inexpugnabile*”⁸⁵. Luptele cele mai crâncene au fost purtate de trupele române pentru forțarea acestor defilee și ruperea frontului trupelor ungare din Munții Apuseni, în zilele de 16, 17 și 18 aprilie.

În cadrul Grupului de Nord, unde în linia întâi s-au aflat cele două divizii de infanterie, 7 și 6, acestea au acționat pe trei coloane (de nord, de centru și de sud) fiecare coloană având tăria a câte unui regiment. De pildă, Divizia 7 a fost organizată pe 3 coloane astfel: cea de nord avea în componență Regimentul 16 infanterie și 3 baterii de artilerie; cea de centru era formată din Regimentul 27 infanterie, 1 batalion din Regimentul 15 infanterie, 2 baterii de câmp și 1 baterie de obuziere; cea de sud era alcătuită din Batalionul 1 și 2 din Regimentul 16 infanterie și 1 baterie artilerie de munte⁸⁶.

Până în seara zilei de 17 aprilie forțele Diviziei 7 au cucerit cu coloana centrală, localitatea Borla, cu cea de sud localitatea Sălagiu, iar cu cea de nord localitatea Supurul de Jos, obligând forțele ungare să se retragă cu mari pierderi și în dezordine spre vest. Aliniamentele cucerite de Divizia 7 au creat posibilitatea intrării în acțiune a cavaleriei, însă Brigada 2 Roșiori, a început și o acțiune ofensivă la dreapta Diviziei 7, în scurt timp forțele acesteia ajungând pe aliniamentul localității Corund.

Cât privește Divizia 6, care acționa în defileul Ciucea, pe direcția Oradea, aceasta a trebuit să facă față puternicelor poziții de apărare ale Brigăzii 39 infanterie (Regimentul 39 infanterie și Regimentul 3 Honvezi). Acțiunea s-a realizat, la fel, pe trei coloane, din care cu cea de sud și cea de nord s-au realizat misiuni de învăluire, la distanță, a defileului, în timp ce cu forțele din coloana centrală s-a atacat de front. Pe timpul luptelor din sectorul Ciucea, după cum preciza “Buletinul de informațiuni” al Marelui Cartier General român, pe lângă unitățile ungare semnalate inițial, au mai fost identificate subunități și unități ale Armatei Roșii ungare (Regimentul 1 internațional, Regimentul 29 Honvezi) care se organizaseră în perioada premergătoare ofensivei române, la Budapesta⁸⁷.

Până la 17 aprilie, coloana de centru a Diviziei 6 (2 batalioane din Regimentul 10 infanterie, Regimentul 11 infanterie, 2 baterii de artilerie de câmp și 1 baterie de munte), a reușit “să curețe” defileul, forțele ungare concentrându-se în mare grabă către Vadul Crișului și Butan.

Grupul de Sud, care a ocupat un sector independent de Grupul de Nord, pe valea Crișului Alb, a atacat de front cu Divizia 2 Vânători în defileul Ciuci, folosindu-se de Regimentul 10 Vânători și Regimentul ardelenesc “Beiuși”, unități sprijinite de 5 baterii de câmp, una de obuziere și o secție de autotunuri. Concomitent cu atacul de front executat de ostașii Diviziei 2 Vânători (rolul principal revenindu-i Brigăzii 4 Vânători), au mai fost realizate trei manevre pentru întoarcerea pozițiilor ungare din defileul Ciuci⁸⁸. Una dintre manevre, executate pe la nordul defileului, de către 1 batalion din Regimentul 3 vânători, împreună cu un batalion din Regimentul “Beiuși”, sprijinite de 1 baterie obuziere și 1 baterie tunuri de câmp, a reușit doar după câteva ore să surprindă rezistența forțelor ungare din zona Magulicea - Vârfuri, permițând Regimentului 10 Vânători să pună stăpânire pe defileu⁸⁹. Pentru finalizarea operațiunii de eliberare a defileului Ciuci s-a constituit un detașament mixt, sub comanda colonelului Rosoviceanu, comandantul Regimentului 9 Vânători în componerea căruia au intrat Regimentul 9 Vânători, Batalionul 2 din Regimentul ardelenesc “Beiuși”, o baterie de câmp și una de obuziere. Detașamentul astfel constituit a avut misiunea de a nimici rezistența forțelor ungare de pe valea Crișului Negru, în zona Vașcău - Beiuși, ulterior să-și continue înaintarea către Tinca-Salonta. Rezistențele cele mai deosebite le-a întâmpinat Detașamentul în zona Dealul Mare (unde pe poziții se apărau cu înverșunare cadeții Școlii militare din Oradea, conduși de comandantul lor, căpitanul Rudolf Titl), precum și în zona localității Cărpinet⁹⁰, unde luptele au fost prelungite mult peste așteptări.

În ce privește organizarea frontului ungar și desfășurarea operațiunilor în zona de responsabilitate a Grupului român de sud, pot fi reținute cel puțin două aspecte: a) Întâia linie de apărare a forțelor ungare era situată la Vașcău, având un detașament de cadeți înaintat la Dealul Mare (cadeții aveau, spre nord, legătură cu o unitate de secui dispusă în zona localității Băița, iar spre sud aveau legătură cu trupele de la Ciuci - Hălmagiu prin “patrule călărețe”). Cea de a doua linie de apărare era stabilită la Beiuși, iar a treia la Oradea, unde era și un puternic centru de recrutare a unităților Armatei Roșii, ostașii acestor unități fiind instruiți în termen scurt și apoi trimiși pe front; b) În Bihor au operat, alături de unitățile de secui și unități ale Armatei Roșii ungare, precum și elevii Școlii militare din Oradea. Aceștia li s-a adăugat într-o mică proporție, unități trimise din Budapesta, formate în parte din prizonieri de război aduși din Rusia și Serbia⁹¹.

În momentul intrării în Beiuș a ostașilor din batalionul 2 (Regimentul ardelenesc “Beiuș”, adică cel care fusese pus în capul coloanei în semn de cinstită întrucât era cea dintâi unitate care a depus jurământul la mormântul lui Avram Iancu și și-a cucerit cu sânge dreptul de a purta acest nume), locuitorii acestuia se aflau în sâmbăta patimilor.

Pe Valea Crișului Alb, în aceeași perioadă, regimentele 2, 3 și 10 vânători care au înaintat pe ambele părți ale râului lichidând rezistențele ungare rând pe rând au ajuns să pună stăpânire pe localitatea Radna, acoperind astfel aripa stângă a Diviziei 2 vânători.

În linia mari, până la 18 aprilie, o primă etapă a ofensivei române era încheiată, frontul ungar fiind spart pe toată lungimea sa la contactul cu unitățile române care depășiseră linia înălțimilor mari dar și cea a lucrărilor genistice ungare, deschizând astfel poarta largă de intrare în șesul Crișanei⁹².

Privind întreaga organizare a ofensivei din aprilie, precum și dispunerea forțelor și mijloacelor proprii, Comandamentul Trupelor române din Transilvania luase în calcul și o serie de particularități strategice, de relief și de anotimp. Concret, s-a avut în vedere că la vest de Apuseni începând chiar cu crestele munților, Crișurile deschideau trei direcții prielnice pentru ducerea acțiunilor de luptă ofensivă⁹³. S-a avut în vedere și faptul că în zonă erau necesare unitățile de geniu, mai ales pentru cazul în care se puteau produce inundații, când putea deveni de strictă necesitate acțiunea de montare a unor poduri.

Atât Marele Cartier General român cât și Comandamentul Trupelor române din Transilvania, au avut în vedere la elaborarea documentelor lor operative, faptul că, în funcție de dispunerea elementelor orografice și hidrografice, indiferent dacă erau în discuție operații ofensive sau defensive, se conturau și directivele cele mai avantajoase⁹⁴, astfel: o direcție strategică, care stabilea întregul spațiu de la vest de arcul Carpaților până la Dunărea de mijloc, dată de linia localităților Odorhei, Cluj, Oradea, Marghita, Debrețin, Tiszofureg (capacitatea acesteia permitea desfășurarea acțiunilor de luptă de câte o grupare de forțe de valoare a 5, 6 divizii de infanterie), alta înscrisă în spațiul deschis de Poarta Mureșului, care asigura legătura dintre Podișul Târnavelor și Câmpia Tisei pe valea Mureșului (direcția Alba Iulia - Szeged, cu o capacitate evaluată la 3-4 divizii de infanterie).

Datele aduse în discuție au fost confirmate și pe timpul desfășurării primei etape a ofensivei române⁹⁵, cea care a constat în *spargerea frontului ungar și depășirea Munților Apuseni* “Valul celor cinci divizii românești”, care dislocaseră pozițiile de apărare ale trupelor ungare de la Tisa maramureșeană până la Mureș, obligându-le la o retragere adesea în debandadă.

Operațiunile de urmărire au continuat având ca obiectiv principal *luarea în stăpânire a liniei marilor centre de pe teritoriul etnic românesc* (Salonta, Oradea, Carei și Satu Mare). Detașamentul General Olteanu a intrat în lupte ulterior, a înaintat de-a lungul Tisei către localitatea Huszt, în timp ce Divizia 2 cavalerie s-a îndreptat cu una din brigăzi de-a lungul Văii Someșului, iar cu cealaltă, întărită cu infanterie și artilerie, a avansat pe Valea Crasnei, obiectivul ei fiind interceptarea liniei de cale ferată Carei-Satu Mare, tăindu-se posibilitatea retragerii trupelor ungare din Valea Someșului. În timp record, până la 19 aprilie, Detașamentul Olteanu a pus stăpânire pe localitatea Huszt, Divizia 2 Cavalerie pe Satu Mare, iar Divizia 7 infanterie, cu o parte din forțe, pe localitatea Carei. Într-un “Buletin de informațiuni” al Marelui Cartier General român se arăta că trupele ungare au fost obligate să părăsească localitățile menționate și să se retragă, pe mai multe coloane, în dezordine, spre vest⁹⁶.

Pe valea Crișului Repede grosul Diviziei 6, sub comanda generalului Holban, a continuat înaintarea pe ambele maluri, către Oradea, unul din marile centre care în opinia Consiliului Suprem Aliat de la Paris, trebuia să delimiteze la est zona neutră. Deja, la 19 aprilie orașele Salonta (la sud) și Marghita (la nord) fuseseră luate în stăpânire de către Detașamentul mixt al colonelului Rosoviceanu și respectiv, Regimentul 24 infanterie.

La Oradea, în sâmbăta dinaintea Sfintelor Paști dispăruse pur și simplu antagonismul de veacuri dintre români și unguri, valahul disprețuit devenind peste noapte “mântuitorul”⁹⁷. Populația maghiară, care se temea ca nu cumva trupele ungare ce se retrăgeau spre Tisa în derută, să nu se reîntoarcă, cerea românilor să plece în întâmpinarea armatei române, rugându-i pe comandanții acestora să grăbească intrarea în oraș.

Prima patrulă românească a intrat în oraș în dimineața zilei de 20 aprilie, străbătând în ovațiile spontane ale orădenilor prezenți pe străzi, P-ța Sfântului Ladislau, P-ța Teatrului și apoi strada principală până la gară⁹⁸.

Intrarea armatei române în localitatea Oradea, încheia cea de a doua etapă de ofensivă, concretizată în luarea în stăpânire a marilor centre din vestul românesc, cu importanta cale ferată care le lega. Deși guvernul român și armata sa nu doreau să intre în dezacord cu Instrucțiunile aliaților, era evident că oprirea și stabilirea în defensivă fără sprijinul unui obstacol natural, ar fi condus la nenumărate dezavantaje pentru ambele părți, și mai ales pentru români, dat fiind opțiunile belicoase ale guvernărilor bolșevici de la Budapesta.

Forțele ungare, deși serios decimate și dezorganizate s-au concentrat la nord de Debrețin și la sud de Bekescsaba, cu vădite intenții de organizare și întărire (se sconta desigur, pe completări cu forțe proaspete de la Budapesta și din alte centre de recrutare și mobilizare aflate dincolo de Tisa), erau cum stabilise Comisariatul ungar pentru război⁹⁹.

Deși, în acele momente, practic, armata română atinsese linia graniței etnice, deci, din punct de vedere al intereselor românești, operațiunile militare puteau fi oprite, totuși, Marele Cartier General a decis ca înaintarea să continue până la atingerea aliniamentului râului Tisa. Aceasta deoarece, regulile elementare de organizare și desfășurare ale războiului impuneau continuarea operațiunilor până la completa urmărire a adversarului și eventual, organizarea unei defensive pe un obstacol natural (în caz concret pe râul Tisa), limitând posibilitatea ca partea adversă să se poată reorganiza și, apoi, să poată ataca.

De faptul că linia râului Tisa era cea mai avantajoasă în acel moment pentru oprirea ostilităților, până când vor exista depline garanții despre lipsa intențiilor de atac ale armatei ungare, erau convinși nu numai oameni politici și conducătorii militari, ci de asemenea, chiar și cei ce-și asumaseră răspunderea de arbitri la Conferința de Pace de la Paris.

Întrucât spațiul acordat prezentării campaniei armatei române în Transilvania și Ungaria, în anul 1919, este limitat în economia lucrării de față, care se referă în special la Transilvania, în continuare vom prezenta doar o scurtă sinteză a operațiunilor militare, a etapelor principale ale acestora, până la căderea guvernării bolșevice de la Budapesta.

După depășirea de către armata română a liniei marilor centre de pe teritoriul etnic românesc, obiectivul următor stabilit de Comandamentul Trupelor din Transilvania, în baza deciziei Marelui Cartier General Român, a fost respingerea forțelor ungare la vest de râul Tisa și fixarea ulterior a marilor unități române. Următoarea etapă de ofensivă a fost *cea a luării în stăpânire a marilor centre de pe teritoriul Ungariei, Nyiregyhaza - Debrețin - Bekescsaba* etc. etapă încheiată după serioase confruntări în zona Debreținului și apoi Bekescsaba, la 26 aprilie¹⁰⁰. Un moment important al luptelor l-a constituit și operațiunea desfășurată de trei grupuri de forță române (Detașamentul General Olteanu, întărit cu trei batalioane de ardeleni și cu subunități din Divizia 1 Vânători, la nord, Divizia 2 Cavalerie, împreună cu Regimentul 16 Infanterie și grupul de motomitraliere al Diviziei 7 dinspre est, și Detașamentul Rotaru, format din patru batalioane și patru baterii din Divizia 7, care acționa dinspre Carei spre nord), care au reușit să lichideze Divizia de secui, împingând-o înspre Tisa, în regiunea Csep-Nyiregyhaza.

Șansele armatei ungare au fost legate de posibilitatea realizării unor capete de pod, de natură ofensivă, la Szolnok și Rakomaz (deși erau “amărâte”)¹⁰¹ dar asemenea șanse au fost spulberate, iar unitățile armatei ungare silite să se refugieze la vest de Tisa.

La nici 10 zile de la începerea ofensivei, forțele române depășiseră și linia marilor centre de pe teritoriul Ungariei, iar la 29 aprilie parte din unitățile din componerea Grupului de nord realizaseră joncțiunea, la flancul drept, cu trupele cehoslovace¹⁰². Ocuparea localității Karceg de către forțele Diviziei 7, a localității Kisujszallos de către forțele Diviziei 6, precum și a localităților Mesotun și Turkeve de către unități ale Diviziei 2 Vânători, a însemnat practic și încheierea disputei tactico-operative româno-ungare în favoarea armatei române. Ultima linie de rezistență a armatei ungare la est

de Tisa, cea din fața Szolnokului, a fost lichidată în ziua de 1 mai seara, când, de fapt, întregul mal stâng a ajuns în stăpânirea armatei române¹⁰³. Se încheia astfel cu succes și cea de a patra etapă a ofensivei, o etapă mai ușoară decât cele anterioare, dar la fel de importantă.

Deși Kun Bela, imediat după ce armata română a ajuns la Tisa, s-a grăbit să recunoască pretențiile teritoriale ale vecinilor Ungariei, inclusiv ale românilor, la scurt timp și-a schimbat planurile. După atacarea Cehoslovaciei, și ocuparea unei importante părți din această țară, inclusiv instaurarea unei Republici a Sfaturilor la Bratislava, la presiunile Aliaților, Armata Roșie ungară a început noi pregătiri. De astă dată în vederea atacării forțelor române aflate în Dispozitiv de acoperire (format din 3 sectoare, unul începând din nord, dela Vârful Stog până la Gura Someșului - acoperit de Detașamentul General Olteanu, al doilea, în continuare între Gura Someșului și localitatea Abodszalok, acoperit de Divizia 16 și, în fine, al treilea, între Abodszalok și Gura Mureșului, acoperit de Divizia 18¹⁰⁴ la est de râul Tisa.

Evoluția evenimentelor în zona Europei Centrale a evidențiat faptul că Aliații deși fuseseră serios ajutați prin acțiunea militară a României, din a doua parte a lunii aprilie, nu realizaseră, totuși pericolul mare pe care-l reprezenta continuitatea guvernării bolșevice de la Budapesta, pentru liniștea Europei abia ieșită din primul război mondial. Tergiversările în luarea unor măsuri ferme, în consens cu situația reală de pe frontul româno-ungar, măsurile pripite în unele cazuri (cum a fost și cea a "liniei Clemenceau")¹⁰⁵, au condus în cele din urmă la o situație mai mult decât complicată: întărirea foarte mult, din punct de vedere militar, a Ungariei bolșevice, imposibilitatea intervenției în forță a Aliaților, decât prin intermediul armatei române și, ceea ce era și mai grav, crearea pericolului iminent al atacării de către Armata Roșie ungară a forțelor române pe râul Tisa.

Lipsa de operativitate în analiza situației reale din Europa Centrală, dar și dificultățile mari ale ajungerii la soluții clare și eficiente, au făcut ca în momentul în care la Paris mareșalul Ferdinand Foch comunica delegației române că în lipsa unui consens al membrilor Consiliului Suprem Aliat (privind rezolvarea crizei din Ungaria), România și statele aliate ar trebui să caute a-și rezolva singure problemele militare ce li se pun, fără a lua însă atitudini ostile Antantei, care ar fi mulțumită să constate situația de fapt și să ia act de ele¹⁰⁶, pe frontul româno-ungar de pe Tisa tunurile să bubuie din nou¹⁰⁷.

4.3.5. Ofensiva Armatei Roșii ungare din iulie și contraofensiva armatei române de ocupare a Budapestei

În noaptea de 19 spre 20 iulie 1919, noua *armată națională* destinată a elibera Ungaria, cum obișnuia Kun Bela să numească Armata Roșie ungară, și-a început ofensiva pe Tisa, cu o vigoare deosebită, atacând cu trei grupări de forțe: una *de nord*, una *centrală* și o alta *de sud*, forțele principale fiind concentrate în sectorul central, având ca direcție de ofensivă linia operativă Szolnok-Oradea. Cu toate că în momentul începerii ofensivei Armata Roșie ungară era mult mai bine pusă la punct și înzestrată cu armament și muniții decât pe timpul ofensivei române din aprilie, planul Comandamentului ungar n-a putut fi realizat. Dacă în sectorul central forțele ungare au reușit să treacă Tisa și să înainteze spre est pe o adâncime de circa 60-70 km, în celelalte sectoare, de sud și de nord, obiectivele n-au mai putut fi realizate. Neținând seama de faptul că pe frontul de la Tisa se confruntau două grupări sensibil egale și, mai ales, nedând, importanța cuvenită studierii atente a posibilităților adversarului (în caz concret, al unei armate care beneficia de o experiență aparte dobândită în campaniile din 1916, 1917 și, evident, 1919 - ofensiva din aprilie), partea ungară s-a văzut pusă în dificultate la puțină vreme de la declanșarea ofensivei. La 25 iulie armata sovietelor ungare, în pofida forței cu care declanșase ofensiva ca și a rezultatelor deosebit de favorabile din primele 3 zile de

operațiuni, a trebuit să cedeze inițiativa și, să recunoască “*gravul ei eșec*”¹⁰⁸. În fond, în momentul începerii ofensivei, armata ungară beneficia de 100 batalioane de infanterie, 40 de escadroane de cavalerie, 800 mitraliere, 60 de baterii de artilerie și 9 trenuri blindate. Toate aceste forțe erau cuprinse în structura organică a 8 divizii și 3 brigăzi independente. Aceasta în timp ce armata română avea la dispoziție 92 de batalioane de infanterie, 58 escadroane de cavalerie, 80 de baterii de artilerie și două trenuri blindate. Forțele amintite erau în structura marilor unități, unități și subunități ce asigurau dispozitivul de acoperire, realizat cu Diviziile 1 și 6 din zona rezervelor. Ulterior în componența dispozitivului de acoperire intraseră și alte forțe, precum Divizia 2 Cavalerie și Divizia 2 Vânători. Acțiunea Grupului de Manevră român, avându-l în frunte pe generalul Traian Moșoiu, grup intrat în luptă la câteva zile după declanșarea ofensivei, a condus la o încercuire a forțelor ungare care înaintaseră spre est în sectorul Szolnok¹⁰⁹, făcând ca acestea să intre în panica totală, să nu se mai poată regrupa, să se retragă în disperare către Szolnok cu resturile de unități și subunități scăpate din încercuire. Întrucât, din dispoziția Comandamentului ungar, după trecerea pe celălalt mal al trupelor ungare podurile peste râul Tisa au fost distruse, armata română și-a creat o pauză de odihnă și ajustare, înainte de a trece la urmărirea și lichidarea adversarului.

La 3 august 1919, s-a consemnat intrarea în Budapesta a primelor subunități ale armatei române iar a doua zi au intrat unitățile și subunitățile din compunerea Diviziei 1 Vânători. Budapesta și o mare parte a teritoriului Ungariei au intrat astfel în regim de ocupație, cu toate că Aliații făcuseră serioase demersuri pentru a împiedica intrarea armatei române în Budapesta¹¹⁰. De altfel, se pare că Antanta ar fi preferat ca din momentul demisiei guvernului Garbai-Kun (la 1 august 1918), ostilitățile să înceteze, lucru care nu mai era nicidecum posibil în condițiile în care, în repetate rânduri, armata română fusese surprinsă tocmai de neputința Aliaților de a se pune de acord între ei și, desigur, de noile “*inițiative*” ale lui Kun Bela.

Ocuparea de către armata română a capitalei și a unei însemnate părți din teritoriul Ungariei, începută la 3 august 1919 și încheiată în noiembrie, același an, s-a deosebit radical de orice alte “*regimuri de ocupație*” cunoscute în decursul istoriei. Elocventă pentru redarea spiritului care a guvernat atitudinea și comportamentul militarilor armatei române în perioada de ocupație, este aprecierea ministrului Al.Vaida Voievod, potrivit căreia deși a fost vorba de ocupația militară pur și simplu, se poate conchide, prin mărturii numeroase, că a fost vorba de o altfel de ocupație, una gândită în sens constructiv, astfel încât învinsul de ieri să fie văzut și dorit în postura prietenului de mâine¹¹¹.

Cât privește revenirea armatei române în țară, acest lucru s-a realizat după o serioasă pregătire și numai după ce statul ungar a fost ajutat să se organizeze, să-și refacă propriile structuri politice, economico-administrative și militare. În momentul când reorganizarea armatei și a forțelor de ordine ungare a fost realizată, existând certitudinea că forțele nou constituite sunt capabile să asigure ordinea și liniștea în această țară, armata română a procedat la retragerea pe etape în teritoriul de la est de Tisa, iar după semnarea Tratatului de Pace cu Ungaria, în interiorul noilor granițe fixate prin prevederile acestuia.

Pentru România, înfăptuirea unității sale național-statale, proclamată la 1 Decembrie, 1918, la Alba Iulia, avea să-și dobândească consacrarea internațională prin sistemul de tratate din 1919-1920 (Tratatul de Pace dintre Ungaria și Puterile Aliate și Asociate a fost semnat la 4 iunie 1920), deci, după ce, provocată în repetate rânduri de Ungaria, armata română a ajuns să pună stăpânire pe capitală și o parte din teritoriul acestei țări. Tributul de sânge al armatei române din 1919, se cifrează la 69 de ofițeri morți, 111 răniți și 8 dispăruți, iar din rândul trupei la 3.556 de morți, 5.500 de răniți și 2.377 de dispăruți. În ce privește efortul material el se cifrează la 19.618.731.355 lei, 6.811.471.263 franci și 1.692.892 coroane.

Campania militară a României împotriva Ungariei, acțiune provocată de aceasta din urmă, a reprezentat, ca desfășurare, dar și ca finalitate, una dintre cele mai strălucite pagini ale istoriei militare românești, fapt semnalat și de către mulți teoreticieni și istorici ai fenomenului militar, care au remarcat și cele două mari dimensiuni ale acesteia, una de interes național românesc, și alta, de interes european. De pildă, colonelul francez Bujac, scria cu admirație despre “*strălucita campanie*”, punând totodată în evidență și că “*sora latină a Franței*” nu și-a risipit în zadar “*sacrificiile consimțite și prelungite până în august 1919*”. Dimensiunea europeană a acțiunii militare a României, recunoscută la timpul respectiv în toate mediile politice și diplomatice occidentale, s-a concretizat în lichidarea bolșevismului din Ungaria, dar și în redarea pentru Aliați a liniștei atât de necesare punerii la punct și semnării tratatelor de pace prin care practic, primul război mondial a putut fi considerat ca și încheiat.

Note

¹ Gh.Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la Consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, p.16, 17, 18, 20.

² Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, 1994, p.14.

³ Ibidem.

⁴ Sherman David Spector, *România la Conferința de Pace de la Paris*, ediția română, Iași, 1995, p.49-51.

⁵ Ioan Țepelea, 1919, *O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj-Napoca, 1995.

⁶ Gheorghe I.Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui I.C.Brătianu*, București, 1939, p.13.

⁷ Ibidem, p.31.

⁸ Arhivele Statului, București, fond *Microfilme*, Franța, rola 187, c.261-263.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Hautman a.D.Max Luyken, *Generalfeldmarechall von Mackensen von Bucarest bis Saloniki*, München, 1920, p.19.

¹¹ Gheorghe Iancu, *Contextul internațional al pregătirii Marii Adunări Naționale de la 1 Decembrie 1918*, în lucrarea *Istoria României, Pagini transilvănene*, București, 1994, p.35.

¹² Ibidem, p.354.

¹³ Generalul Jean Bernachot, *Les armes francais en Orient apres l'armistice de 1918*, vol.II, L'Armee francaise d'Orient (28 octobre 1918 - 25 ianuarie 1920), Paris, 1970, p.20.

¹⁴ Ioan Țepelea, op.cit., p.21.

¹⁵ Sherman David Spector, op.cit., p.60.

¹⁶ Ibidem, p.61.

¹⁷ *Documents Diplomatiques francais sur l'histoire du bassin des Carpates 191801932, volume I. Octobre 1918-aout 1919*, Budapest, 1993, p.68-70 (doc.33.)

¹⁸ Sherman David Spector, op.cit., p.84; de văzut și U.S.Foreign Relations, P.P.C.II, p.214-216; la fel și I.Țepelea, 1919-1920, *O campanie pentru liniștea Europei, Bilanțuri*

¹⁹ Col.dr.Gheorghe Romanescu, Col.dr.Gheorghe Tudor, col.(r.) Mihai Cucu, Col.Ioan Popescu, *Istoria Infanteriei Române*, vol.II, București, 1985, p.149.

²⁰ D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.64; vezi și I.Țepelea, 1919, *O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj-Napoca, 1995, p.26.

-
- ²¹ Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II, 1.2583, c.481-494; rola P.II 5161, c.475-476.
- ²² I.Țepelea, op.cit., p.27.
- ²³ Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II, 1.2579, c.295-296 (ordin de operații 303/5/18 nov.1919. (A se vedea și c.293 (Ordin de operații 166) 1/14 nov.1918; telegrame adresate comandanților diviziilor 7 și respectiv 1 vânători). A se vedea și c.294 (Jurnalul de op.al Div.7 infanterie, fond 513, dos.3, p.271, precum și fond *Microfilme*, rola P.II.5.219., c.300-653. Pentru Div.1 Vânători, idem, rola P.II, 5.191, c.9-61.
- ²⁴ D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.128; vezi și I.Țepelea, op.cit., p.39.
- ²⁵ Gabriel Țepelea, *Gânduri la 1 Decembrie, Ziua Unirii*, în revista "Aletheia" nr.7/1997, p.6.
- ²⁶ D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.90.
- ²⁷ *1918 la români, Documentele Unirii*, vol.VII, Doc.nr.51.
- ²⁸ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru reîntregirea României*, vol.2, București, 1989, p.401.
- ²⁹ Iulia Mezei Câmpeanu, *Luptători români ardeleni*, Cluj, 1935, p.84.
- ³⁰ Potrivit statutului publicat în ziarul "Românul", în gărzile naționale erau primiți numai elemente de cea mai mare încredere, indiferent de neam și religie. Gărzile rurale erau structurate pe principiul teritorial, în fiecare comună cu majoritatea românească trebuind să ființeze o gardă națională ale cărei efective nu puteau depăși 5% din numărul locuitorilor comunei. Comandantul era (de regulă) ofițer sau (în lipsa acestuia) subofițer. Toți membrii Gărzilor Naționale trebuiau să poarte brancardă tricoloră pe brațul stâng pe care avea înscrisă denumirea exactă a formațiunii căreia-i aparținea. Odată puse bazele Comandei Supreme a Gărzilor Naționale Românești, la 11 iunie, la Arad, s-a constituit și un stat major în fruntea căruia a fost desemnat maiorul Al.Vlad. Către sfârșitul lunii noiembrie numărul gărzilor va ajunge la 8-10.000 ("Românul" Arad, Anul VII, nr.1/26 oct./8 nov.1916, p.3; vezi și Arhivele M.Ap.N., fond Marele Cartier General, dosar nr.2022, p.122).
- ³¹ Ioan Țepelea, op.cit., p.41.
- ³² *Popers Relating to the Foreign Relations of the United States*, Paris Peace Conference 1919, vol.XII, Washinton, 1947, p.409.
- ³³ Battany T., *Beszamolom*, vol.II, p.19 apud Șt.Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p.389.
- ³⁴ General Jean Bernacot, *L'Armee du Danube, L'Armee française d'Orient (28 octobre 1918-25 janvier 1920)*, Paris, 1970, passim.
- ³⁵ *România în anii primului război mondial*, vol.2, p.649.
- ³⁶ Lt.colonel Constantin Drăgănescu, *Campaniile din 1848/49 și 1919 în Transilvania și Ungaria*, București, 1930, p.101; Arh.M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II.2.2196, c.109; Preda V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.135-136; I.Țepelea, op.cit., p.54.
- ³⁷ D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.114.
- ³⁸ Ibidem, p.114 și 138.
- ³⁹ Ibidem, p.139.
- ⁴⁰ Arhivele M.Ap.N., fond Marele Stat Major, Serviciu istoric, dosar 120, p.4; I.Țepelea, op.cit., p.55.
- ⁴¹ I.Țepelea, 1919, *Sur les fronte de l'Europe Nouvelle*, Oradea, 1996, p.59.
- ⁴² Ibidem, p.60; vezi și I.Clopoțel, *Lupta pentru democrație în România de la Actul Unirii încoace*, Brașov, 1921, p.5.
- ⁴³ Ibidem, p.56; vezi și "Gazeta oficială", publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, nr.7/1 februarie 1919, p.38.
- ⁴⁴ Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II.5.161, c.120; vezi și D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.154, 155, 156 și 157 (constituirea diviziilor ardelenene) sau "Gazeta Oficială" publicată de Consiliul Dirigent nr.6/14/27 ian.1919, p.28; se mai poate consulta și Arhiva M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II.5.188, c.705-710.
- ⁴⁵ Sherman David Spector, op.cit., p.104; vezi și Gh.Iancu, *Contextul internațional al pregătirii Marii Adunării Naționale de la 1 Decembrie, Istoria României. Pagini Transilvănene*, Cluj-Napoca, 1994, p.313.

-
- ⁴⁶ Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II.1.2578, c.577-579.
- ⁴⁷ General G.D.Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*, București, 1021.
- ⁴⁸ Marele Cartier General, Secția II informații, “Buletin de informațiuni” nr.28 din 4/17 dec.1918.
- ⁴⁹ General Traian Moșoiu, *Ocuparea Budapestei - în legătură cu operațiunile militare din Ardeal, 1918-1919*, Șimleul Silvaniei, 1922, p.4.
- ⁵⁰ Ibidem.
- ⁵¹ 1918, *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe, 1916-1918*, vol.III, București, Doc.nr.474.
- ⁵² Ibidem.
- ⁵³ I.Țepelea, 1919. *O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj-Napoca, 1995, p.63.
- ⁵⁴ Gh.Iancu, G.Cipăianu, *La consolidation de l'Union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Temoignages francaise*, București, 1990, p.223.
- ⁵⁵ Ibidem.
- ⁵⁶ I.Țepelea, op.cit., p.67.
- ⁵⁷ Ibidem.
- ⁵⁸ Ormoș Maria, *Padovatol Trianonind 1918-1920*, Budapesta, 1983, p.252.
- ⁵⁹ C.Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol.2, București, 1989, p.442; vezi și Harold Nicolson, *Pearcemoking 1919*, London, 1934, p.300.
- ⁶⁰ Gh.I.Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței lui I.C.Brătianu*, București, 1939, p.56.
- ⁶¹ Tibor Hajdu, *Michael Nerolyi and the Revolution of 1918-1919*, în “Acta Historica” nr.3-4/1964, p.351-571.
- ⁶² I.Țepelea, op.cit., p.67.
- ⁶³ I.Țepelea, op.cit., p.67.
- ⁶⁴ Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II, 5161.
- ⁶⁵ Ibidem, rola P.II, 1279, c.575-576.
- ⁶⁶ 1919. *Desăvârșirea unității naționale-statale ...*, Doc.573.
- ⁶⁷ C.Kirițescu, op.cit., p.423.
- ⁶⁸ Arhivele M.Ap.N. fond *Microfilme*, rola P.II.2.2196, c.202-240; vezi și D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.212.
- ⁶⁹ Ibidem.
- ⁷⁰ *Magyarország Hadtortenete*, Budapest 1965, p.211-216, vezi și Liptoi Ervin, *Voroskatonak elore! A Magyar Voros Hadsereg harcai 1919*, Budapest, 1979, p.87.
- ⁷¹ Generalul Gheorghe D.Mărdărescu, op.cit., p.44.
- ⁷² Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II.5.212, c.519-521 și rola P.II.1.250,c.728-734.
- ⁷³ Idem, rola P.II.219, c.769-776; rola P.II.1.2579, c.593-597; rola P.II.2.2194, c.664-666.
- ⁷⁴ 1919. *Desăvârșirea unității naționale statale*, vol.III, Doc.nr.563.
- ⁷⁵ Marele Cartier General, secția a II-a Informații, Buletin de Informații nr.147/15 aprilie 1919.
- ⁷⁶ Arhivele Statului, București, fond *Microfilme*, Franța, rola P.II.5.161, c.89-90.
- ⁷⁷ *Expose sur les operations de L'armee romaine en Hongire apres la 3 novembre 1918 (Guerre de 1919 et les Eveniment qui ont ete la cause)*, Paris, 1922, p.9.

-
- ⁷⁸ Generalul Gheorghe D.Mărdărescu, op.cit., p.40.
- ⁷⁹ Ion Antonescu, *Citiți, Judecați, Cutremurați-vă*, București, 1991, p.15.
- ⁸⁰ *Exposee sur les operations de l'armee*, p.33.
- ⁸¹ Marele Cartier General, secția II Informații, "Buletin de informații" nr.151 din 19 aprilie 1919.
- ⁸² D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.207. Lucrarea în cauză are încă multe merite în vederea unei pagini de istorie glorioasă a poporului român și în general se respectă adevărul istoric, fiind scrisă cu simțul respectului pentru adevărul istoric.
- ⁸³ I.Țepelea, op.cit.pag.104.
- ⁸⁴ Marele Cartier General, secția II Informații, "Buletin de Informațiuni" nr.149 din 17 aprilie 1919.
- ⁸⁵ Constantin Kirițescu, op.cit., p.424.
- ⁸⁶ Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II, 5.192, c.432-437.
- ⁸⁷ Marele Cartier General, Secția Ii informații, "Buletin de Informațiuni" nr.149 din 17 aprilie 1919.
- ⁸⁸ Arhivele M.Ap.N, fond *Microfilme*, rola P.I. 5.192, c.588-589.
- ⁸⁹ Ibidem, rola P.II, 5.126, c.255-261.
- ⁹⁰ I.Țepelea, op.cit., pag.109.
- ⁹¹ Ibidem.
- ⁹² Ibidem, p.437.
- ⁹³ D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, op.cit., p.217.
- ⁹⁴ Ibidem.
- ⁹⁵ I.Țepelea, 1918-1920. *O campanie pentru liniștea Europei - Bilanțuri paradoxale. Cluj-Napoca*, 1996, p.54-55.
- ⁹⁶ Liviu Borcea, *Agonia*, Oradea, 1992, p.112.
- ⁹⁷ Marele Cartier General, secția II informații, Buletin de informațiuni, nr.153 din 21 aprilie 1919.
- ⁹⁸ Ibidem, p.196; vezi și I.Țepelea, op.cit., p.57.
- ⁹⁹ Colonel Bujac, *Campagnes de l'Armee roumain 1916-1919*, Paris, 1993, p.12.
- ¹⁰⁰ C.Kirițescu, op.cit., pag.429; vezi și I.Țepelea, op.cit., p.61.
- ¹⁰¹ *A Voros Hadsereg noproja*, Budapesta, 1974, p.1037.
- ¹⁰² C.Kirițescu, op.cit., p.431.
- ¹⁰³ I.Țepelea, op.cit., p.67.
- ¹⁰⁴ Generalul Gheorghe D.Mărdărescu, op.cit., p.69-73; vezi și Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II, 5212, c.725.
- ¹⁰⁵ I.Țepelea, *Linia "Clemenceau" în contextul politico-militar internațional din vara anului 1919*, în rev. "Alethia" nr.6/1996,p.62.
- ¹⁰⁶ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, E.2, partea a II-a, vol.58, f.127; vezi și *Documents diplomatique francais*, p.760, Doc.nr.745, an.A).
- ¹⁰⁷ I.Țepelea, *Contextul politic și militar în care s-a produs ofensiva ungară din iulie 1919. Desfășurarea ei*, în rev.Alethia nr.3/1994, p.29.
- ¹⁰⁸ Col.Bujac, op.cit., p.194.
- ¹⁰⁹ C.Kirițescu, op.cit., p.455.
- ¹¹⁰ Guido Romanelli, *Nell Ungaria de Bela Kun e durante l'ocupazione militare rumene*, Udine, 1964; vezi și Arhivele M.Ap.N. fond *Microfilme*, rola P.II, 5.169, c.820-822.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

a. Arhive

1. Arhivele Ministerului Apărării Naționale, fondul Comandamentului Trupelor din Transilvania, dosar 55, 63 și 75 (“Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania”, Registrul istoric, 16 aprilie - 30 august 1919); “Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania”, vol.I; fondul Marele Cartier General, dos.178/1918; fondul Marele Stat Major, Serviciul istoric, dosar 120, 126, 131/1918; 217 A, 254 A, 341, 1770; Fondul Microfilme, rola P.II, 1.2579, 1.2585, 1.2614, 1.2634, 2.2194, 2.2197, 5.161, 5.170, 5.192, 5.193, 5.214, 5.219; fondul 948/52, dos.162, 162 A, 254 A; fondul 949/52, dos.943.
2. Arhivele Ministrului Afacerilor Externe, fondul Paris, vol.44 (partea I-a și a II-a), 53; fondul 71/1914 E.II, partea i, vol.151, 162; fondul 71/1914 E.II, partea i-a, vol.29, 37, 58, 192; fond 71/1922 E.II, vol.152; fondul Londra, vol.33 (nenumarat).
3. Arhivele Statului București, Fondul Microfilme Franța, rola 99, 161, 167, 187; rola 632; fondul Microfilme Ungaria, rola 391; fondul Microfilme Belgia, rola 12, c.356; fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dos.1, 2 și 3/1919, și 2/1922; fondul Argentoianu, D.M., fond 624-656; fondul Alexandru Vaida Voievod, dos.301.
4. Arhivele Statului Oradea, fondul Colecția de documente, dos.157 și 190

b. Colecții și publicații de documente

1. Colecția ordonanțelor date de Comandamentul Trupelor din Transilvania, Sibiu, 1920.
2. Documents on British Foreign Policy, First series, vol.6 și London, 1985.
3. Documente ale Unirii (1600-1918), București, 1984.
4. Marele Cartier General, Secția II Informații “Buletin de Informațiuni” nr.24-259 (perioada 30 noiembrie - 13 decembrie 1918 - 5 august 1919).
5. Muzeul de istorie al Transilvaniei, Înv.M.-168, Proces-Verbal al Consiliului Dirigent din 10 decembrie 1918.
6. Documents diplomatiques francais sur l’histoire du basin des Carpates 1918-1932, vol.I, octobre 1918 - aout 1919, Budapest, 1933.
7. La Roumanie devant la Congres de la Paix. Reproduseri după volumul 57 din Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914 E.2, partea a II-a, fila 1-75.
8. Marea Unire a românilor în narrative, București, 1984.
9. România Documentele Unirii, 1918, București, 1994.

-
10. 1918. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. Documente interne și externe, vol.III, IV, 1986.
 11. 1918 la români. Documentele Unirii, vol.X, București, 1989.
 12. Ziarul "Românul" și Marea Unire, București, 1988.
 13. Magyarország 1918/1919, Események, kepek, dokumentumok, Budapesta, 1978.
 14. Kun Bela, Valogatott irasok es beszede, Budapesta, 1975.

c. Memorii, amintiri, discursuri, jurnale personale

1. General Henri Berthelot and Romania; memoires et corespondance 1916-1919, New York, 1987.
2. Bohm Vilmos, Ket forradalom tuzeben, Budapest, 1926.
3. Roman Ciorogariu, Zile trăite, Oradea, 1926.
4. George Clemenceau, Măreția și amărăciunea unei victorii. Memorii, București, 1924.
5. Radu Cosmin, Români la Budapesta, vol.L (Dezrobotarii), vol.II (în capitala lui Bela Kun), București, 1920.
6. Contribuții la istoria unirii, 1918-1919, Jurnal de Traian Mager, Arad, 1939.
7. I.C.Duca, Portrete și amintiri, București, 1990.
8. Nicolae Iorga, Memorii, vol.II, 1939.
9. Kun Belane, Kun Bela, Emlekezesek, Budapest, 1966.
10. Kun Balane, Kun Bela, 1969.
11. Kun Bela, Szocialista Forradalom Magyarorszagon, Budapest, 1979.
12. Erich von Ludendorff, Amintiri de război, vol.2, București, 1924.
13. Alexandru Marghiloman, Note politice 1897-1924, vol.III 1917-1918, București, 1927.
14. Iuliu I.Mezei Câmpeanu, Luptători români ardeleni, Cluj, 1933.
15. Karolyi Mihaly, Pentru noua Ungarie (scrieri alese și discursuri 1918-1919), Budapesta, 1968.
16. Karolyi Mihaly, Hit., illuziok nelkul, Budapest, 1920.
17. General Traian Moșoiu, Ocuparea Budapestei în legătură cu operațiunile militare din Ardeal, 1918-1919, Șimleul Silvaniei, 1919.
18. Nagy Karoly, dr.A.Csornei ellenforradalom, Sopron, 1926.
19. Nagy Karoly, dr.A.Kapuvári ellenforradalom, Zalaegerszeg, 1929.
20. Guido Romanelli, Nell, Ungaria di Bela Kun e durante l'occupazione militare rumena, Udine, 1964.
21. R.Recouly, Le Memorial de Foch, Mes entretiens avec le marechal, Paris, 1953.
22. Comte de Saint-Aulaire, Cofession d'un vieux diplomate, Paris, 1953.
23. Gabriel Țepelea, Amintiri și evocări, București, 1993.
24. Alexandru Vaida Voievod, Memorii, Cluj-Napoca, 1994.
25. Ferdinand I, Cuvânt pentru întregirea neamului românesc, București, 1994.
26. Voros Konyv 1919, Lakitelek, 1993.

d. Periodice

1. "Universal", București
2. "Cele trei Crișuri", Oradea
3. "Gazeta oficială", Sibiu
4. "Glasul Ardealului", Cluj
5. "Românul", Arad
6. "Gazeta Transilvaniei", Brașov
7. "Szabadsag", Oradea
8. "Az Ujsag", Budapesta
9. "Szolnoky Munkas"
10. "Veros Ujsag", Budapest
11. "Veszpremi Hirlap"
12. "Magyar Alfold" (Kecskemet)

II. LUCRĂRI GENERALE

1. Ion Rusu Abrudeanu, România și războiul mondial. Contribuții la studiul istoriei războiului nostru, București, 1921.
2. Tiron Albani, Douăzeci de ani de la unire. Monografie comemorativă a Unirii, vol.I, Oradea, 1938.
3. Constantin Aldea, Basarabia până în anul 1920, Pagini dintr-o istorie zbuciumată, București, 1933.
4. Victor Atanasiu, Atanasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M.Oprea, Paul Oprescu, România în primul război mondial, București, 1979.
5. Locotenent-colonel Radu Băldescu, Războiul național. Operațiile din anii 1917, 1918 și 1919, Sibiu, 1993.
6. C.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisuc, România și conferința de pace de la Paris (1918-1920), Cluj-Napoca, 1983.
7. Gheorghe I.Brătianu, Acțiunea politică a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui I.C.Brătianu, București, 1939.
8. Colonel Bujec, Campagnes de l'armee roumaine 1916-1919, Paris 1933.
9. Gheorghe Buzatu, România și trusturile petroliere internaționale până la 1929, Iași, 1981.
10. Ion Clopoțel, Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România, Cluj, 1926.
11. Generalul G.A.Dabija, Armata română în războiul mondial 1916-1918, vol.III, București, 1934.
12. Ives de Daruver, Le destin dramatique de la Hongrie. Trianon ou la Hongrie ecartelee, Paris, 1971.
13. Valeriu Florin Dobrinescu, România și Ungaria de la Trianon la Paris, București, 1996.
14. Mircea Dogaru, De la Esculeu la Alba Iulia. Un mileniu de istorie românească în cronistica și istoriografia ungaro-germană, București, 1993.

-
15. Petru Dejeu, Așezăminte culturale din Municipiul Oradea și județul Bihor, Oradea, 1926.
 16. Jasz Deszo, A sok kozul egy, Budapest, 1977.
 17. Florin Dobrinescu, Gh.Nicolaescu, Plata și răsplata istoriei, Ion Antonescu, militar și diplomat (1914-1920), Iași, 1944.
 18. Locotenent-colonel Alexandru Duțu, Constantin Botoran, Mihai Retegan, Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare, București, 1933.
 19. Garami Erno, Forrongo Magyarorszag, Leipzig-Wien, 1922.
 20. Gheorghe Iancu, Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului unitar (1918-1920), Cluj-Napoca, 1985.
 21. Căpitan State Ionescu, Activitatea internațională a României, București, 1933.
 22. Oszkar Jeszi, The Dissolution of the Habsburg Monarchy, Chicago, 1927.
 23. Nicolae Iorga, Subt trei regi. Istorie a unei lupte, a unui ideal, moral și național, București, 1932.
 24. Gyula Juhasz, Hungarie and Forreign Policy (1919-1945), Budapest, 1979.
 25. Constantin Kirițescu, Istoria războiului pentru întregirea României, vol.II, București, 1989.
 26. Bogdan Krizman, The Belgrade Armistice of 13 November 1918 în “The Salonik and East European Review”, vol.XLVII, nr.110/1970.
 27. Fagarassy Laszlo, A Magyarorszagi Tanacskozartarasasag Katonai ossze, Budapest, 1988.
 28. Ivo Lederer, Yugoslavia at the Paris Peace Confrence New Haven and London, Yale Universitu Press, 1963.
 29. Barkoczy - Klopsch Bela, Makensen vezertabornagy hadseregenek atvonulasa Maggarorszagon az osszemlas utan, Budapest, 1923.
 30. Gyorgy Litvan, Documente des relations franco-hongroises des annes 1917-1919. Acta Historica, Academiae Scientiorum Hungaricae, 1975.
 31. Erich Ludendorff, Conduite dela guerre et politique, Paris, 1922.
 32. I.Lupaș, Istoria unirii românilor, București, 1993.
 33. Haptman a D.Max Luyken, Generalfeldmarchall von Makensen von Bucarest bis Saloniki, Munchen, 1920.
 34. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, România după Marea Unire, vol.II, București, 1986.
 35. Ioan Munteanu, Vasile M.Zbârcea, Mariana Sârbu, Banatul și Marea Unire, 1918, Reșița, 1922.
 36. Frederic C.Nanu, Politica externă a României, 1919-1933, Iași, 1933.
 37. Stelian Neagoe, Istoria unirii românilor, București, 1986.
 38. Ștefan Pascu, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român, Cluj, 1968.
 39. Ștefan Pascu, C.Gh.Marinescu, Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitate națională, Cluj-Napoca, 1980.
 40. P.E.Papp, Din trecutul Bihorului. Pagini de glorie și jertfă, Beiuș, 1928.
 41. Mircea N.Popa, Primul război mondial 1914-1918, București, 1979.
 42. R.A.Reiss, Austro-Ungarii și felul cum au făcut războiul în Serbia, Paris, 1915.

-
43. Pierre Remonvain, L'Armistice de Rhetondes, Paris, 1968.
 44. Colonel Dr.Gh.Romanescu, colonel dr.Gheorghe Tudor, colonel (r) Mihai Cucu, colonel Ioan Popescu, Istoria infanteriei române, vol.II, București, 1985.
 45. Ioan Scurtu, Alba Iulia 1 Decembrie 1918, București, 1988.
 46. Scherman David Spector, Romania at the Paris Peace Conference, a Study of the Diplomacy of I.C.Brătianu, New York, 1962.
 47. Ioan Stanciu, Aliați fără alianță, România și S.U.A. 1914-1920, București, 1992.
 48. Gheorghe Sora, Vasile Goldiș, O viață de om așa cum a fost, Timișoara, 1993.
 49. E.Taylor, La chute des empires, Paris, 1964.
 50. V.V.Tilea, Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 - martie 1920, Sibiu, 1925.
 51. Charles J.Vopika, Secrets of the Balkanus. Seven Years of a Diplomatist Life in the Storm Center of Europe, Chicago, 1921.
 52. R.W.Seton-Watson, Treaty Rescission and the Hungarian Frontiers, London, 1934.
 53. x x x, Armata Română și Marea Unire, Cluj-Napoca, 1993.
 54. x x x, Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900-1918), București, 1964.
 55. x x x, Istoria militară a poporului român, vol.V, București, 1988.
 56. x x x, Istoria României. Pagini transilvănene, Cluj-Napoca, 1994, sub redacția lui Dan Berindei.
 57. x x x, Istoria Transilvaniei, vol.III, Budapesta, 1986.
 58. x x x, Iuliu Maniu în fața istoriei, București, 1963.
 59. x x x, Justice for Hungaru - Review and Criticism of the Effect of Treaty of trianon, London, 1928.
 60. x x x, La grande encyclopedie, vol.II, Paris, 1971.
 61. x x x, Magyarorszag Hadtortenete, vol.II, Budapest, 1985.
 62. x x x, Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, Paris Peace Conference, 1919, vol.XII, Washington, 1947.
 63. x x x, România în anii primului război mondial, vol.II, București, 1987.
 64. x x x, Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918, București, 1987.
 65. x x x, Afirmarea statelor naționale unitare din centrul și sud-estul Europei (1921-1923). Coordonatori Viorica Moisuc și Ion Calafeteanu, București, 1979.

III. LUCRĂRI SPECIALE

1. Bertrand Auerbach, L'Autriche et la Hongire pendant la Guerre depuis des hostilites jusqua la chute de la monarchie (aout 1914 - nevembre 1918), Paris, 1925.
2. Liviu Borcea, Agonia, ianuarie-aprilie 1919, Oradea, 1992.
3. General Jean Bernachot, Les armeas francaises en orient apres l'armistice de 1918, vol.I și II, Paris, 1970.
4. Wilhelm Bohm, Im kreuzfener Zweier Revoluționen, Munchen, 1924.
5. Gheorghe Cipăianu, La răscruce (toamna anului 1917 - primăvara lui 1918). Marea Britanie și încheierea de către România a unei păci separate, Oradea, 1993.

-
6. N.P.Comnen, *Le Bolchevisme en Hongrie*, în revista "Europa și neamul românesc" nr.217-218, Anul XIX, Roma 1990.
 7. I.C.Drăgan, *Trianon*, în revista "Europa și neamul românesc", Anul XIX, Roma, 1990.
 8. Locotenent-colonel Constantin Drăgănescu, *Comaniile din 1848-1849 și 1918-1920 în Transilvania și Ungaria*, București, 1930.
 9. Locotenent-colonel Constantin Drăgănescu, *Spicuri din războiul României cu Ungaria, din anul 1919*, în "România militară" nr.1-2/1943.
 10. Gheorghe Iancu, Gheorghe Cipăianu, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Temoignages francais*, București, 1990.
 11. Hajdu Tibor, *A Maggarorszagi tanacsoktarsasag*, Budapest, 1969.
 12. Hetes Tibor, *Stormfeld Aurel*, Budapest, 1967.
 13. Liptai Ervin, *Voroskatonak elore*, Budapest, 1960.
 14. Liptai Ervin, *Voroskatonak elore! A Maggar Voros Hadsereg-harca 1919*, Budapest, 1979.
 15. general G.D.Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*, București, 1921.
 16. G.Mărdărescu, *Răspuns unui jurnal nediplomatic al generalului de Divizie Harry-Hill Bandoltz, membru american al misiunii militare interaliate în Ungaria (1919-1920)*, București, 1920.
 17. Mile Bjelac, *Napori na osposobja vanju vojnica snaga Kraljevstvo SHS u vrijeme medunorodnog Konstituiranja drzove 1918/19. Izbor iz grad Arhiva Ministarstvo Vojnskih Poslova Frankuske u Perizu*, în "Vojnoistorijski Glasnik", Anul XXXVII nr.2 (mai-august), 1986.
 18. Liviu Maior, *Alexandru Vaida Voevod între Belvedere și Versailles*, Cluj-Napoca, 1993.
 19. Milko I., *Huszonket ev az erdely Maggarorszag tortenetebol 1918, dec.1940 aufusztus 30 ig*, Budapest, 1941.
 20. Armos Maria, *Podvatol Trianoning 1918-1920*, Budapest, 1983.
 21. Jan Opocenszy, *Der Untergang und die Entstehung des Tschechoslovakischen Stades*, Prag, 1928.
 22. Jaszi Oszkar, *Revolution and Counter in Hungary*, London, 1924.
 23. Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, London 1934.
 24. Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania Armatei Române din 1918-1919*, București, 1994.
 25. I.Țepelea, *Armata Română în Ungaria (august-noiembrie 1919)*, în "Ceisia" (Anuarul Muzeului Țării Crișurilor), Oradea, 1995.
 26. I.Țepelea, 1919. *O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj-Napoca, 1995.
 27. I.Țepelea, *Ofensiva armatei române din aprilie 1919 și utilitatea realizării acoperirii pe Tisa. Contextul politic și militar în care s-a produs ofensiva ungară din iulie 1919, Desfășurarea ei. Armata română la Budapesta (august-noiembrie 1919)*, în revista "Aletheia" nr.1-2/1993 și 4/1994.
 28. I.Țepelea, 1919. *Sur les fronts de l'Europe nouvelle*, Oradea, 1996.

-
29. I.Țepelea, 1919-1920. O campanie pentru liniștea Europei. Bilanțuri paradoxale, Cluj-Napoca, 1997.
 30. I.Țepelea, Republica celor 133 de zile, Iași, 1998.
 31. x x x, A Voros Hadsereg naploja, Budapest, 1974.
 32. x x x, A magyarorszagy forradolmak kronikaja, 1918-1919, Budapest, 1969.
 33. x x x, A History of the Peace Conference of Paris, vol.I-IV, London, 1920.
 34. x x x, În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor, București, 1969.
 35. x x x, Expose sur les operations de l'armee roumaine en Hongrie apres le 3 novembre 1918 (Guerre de 1919) et les evenements qui ont ete la cause, Paris, 1922.
 36. x x x, Pagini de glorie de la Tisa la Budapesta, București, 1921.

4.4.CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS (1919-1920). RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII TRANSILVANIEI, BANATULUI, CRIȘANEI ȘI MARAMUREȘULUI CU ROMÂNIA

La 18 ianuarie 1919, în Sala Oglinzilor de la Versailles, președintele Franței, Raymond Poincaré, a deschis lucrările Conferinței de Pace care trebuia să pună capăt unui război îndelungat și nimicitor. Interesele popoarelor față de importanta reuniune internațională se datora și faptului că, spre deosebire de reuniunile internaționale de acest gen precedente, lucrările și hotărârile Conferinței de la Paris urmau să fie îndrumate de principii democratice - așa se angajaseră Marii Aliați - și, datorită faptului că la Paris se stabileau bazele unui nou cadru internațional în care urma să se dezvolte omenirea în perioada următoare.

Îndatoririle Conferinței erau deosebite: trasarea noilor frontiere ale statelor; restaurarea vieții economice într-o mare parte a Europei; vindecarea rănilor pricinuite de război; reparații de război pentru statele aliate ale căror teritorii au fost teatre de război; stabilirea echilibrului politic și militar european; preîntâmpinarea violării dreptului internațional prin tendințe revizioniste și revanșarde; înființarea Societății Națiunilor cu misiunea de a asigura tuturor statelor garanții mutuale pentru independența lor politică și integritatea lor teritorială. Popoarele considerau că înaltul for de la Paris era chemat nu numai să recunoască stările de lucruri după dezmembrarea imperiilor multinaționale și constituirea unui șir de state independente și suverane, dar avea și menirea de a îndrepta inechitățile, de a repara distrugerile, de a asigura progresul pașnic al umanității - cu atât mai mult cu cât Puterile Aliate și Asociate au declarat că recunosc dreptul legitim al popoarelor la unitate național-statală în granițele lor etnice, egalitatea în drepturi, respectarea independenței și suveranității naționale.

România a participat la lucrările Conferinței de Pace după ce luptase în războiul mondial pentru dezrobirea teritoriului național, pentru unirea cu țara a teritoriilor românești din Austro-Ungaria, în coaliția Antantei și la cererea acesteia, iar condițiile participării ei au fost stabilite în Tratatul încheiat cu Franța, Anglia, Rusia și Italia la 4/17 august 1916. România a făcut mari sacrificii în război, umane și materiale, își respectase, cât a depins de ea, obligațiile asumate în tratate și convenții, fapt recunoscut și de personalități politice ale vieții internaționale¹; opt sute de mii de oameni din armată, (circa 335.000), și din populația civilă au fost uciși de inamic sau au fost secerăți de epidemii și de foamete, respectiv 11 % din populația țării.

România se prezenta la Conferința de Pace cu încredere în opera de justiție ce urma să fie înfăptuită. Ea aducea spre recunoaștere internațională hotărârile istorice ale poporului român, proclamate solemn și definitiv în Adunările de la Chișinău (27 martie), Cernăuți (28 noiembrie) și Alba Iulia (1 Decembrie 1918). Conferința de Pace de la Paris nu era în situația de a crea un stat român unitar, pe acesta îl înfăptuise poporul român. Conferința a fost chemată să dea consacrare juridică noului statut teritorial și politic, prin recunoașterea principiului autodeterminării naționale și nu să facă României un dar.

Declarațiile făcute nu cu multă vreme înaintea deschiderii Conferinței de Pace de către înalți responsabili politici din statele Antantei erau favorabile și încurajatoare pentru România. Astfel, Stephen Pichon, ministrul de externe al Franței, a declarat că "între România și Franța există un contract pe care nimeni nu-l va putea distruge; ca și aliații noștri - a afirmat el - nu vom abandona România, care s-a legat de noi pentru apărarea dreptului. Ne-a devenit astfel sacră și am luat față de ea

angajamente pe care nu putem să nu le îndeplinim..."². La rândul său, ministrul englez de externe, Arthur Balfour, i-a scris la 18 noiembrie 1918 lui Tache Ionescu că la Conferința de Pace guvernul său "va acorda întreaga sa simpatie, ca și sprijinul său pentru principiul general privind unificarea României"³. Îmbucurător a fost și mesajul publicat la 6 noiembrie 1918 de secretarul de stat american, Robert Lansing, în care se afirma între altele: "guvernul Statelor Unite se interesează de aspirațiile poporului român, atât ale aceluia din exterior, cât și ale aceluia din limitele regatului. A fost martorul luptelor, suferințelor și al sacrificiilor românilor pentru cauza eliberării de sub jugul dușmanilor și al opresorilor, în spiritul unității naționale și conform aspirației românilor de pretutindeni. Guvernul Statelor Unite simpatizează profund aceste idei și nu va neglija, de a-și exercita influența la momentul oportun, astfel ca justele drepturi politice și teritoriale ale poporului român să fie obținute și asigurate împotriva oricărei agresiuni străine"⁴.

Asemenea atitudini oficiale, urmate imediat după încheierea armistițiului de întrebări în legătură cu precizarea revendicărilor României⁵ întăreau încrederea că sancționarea pe plan internațional a unității naționale nu va întâmpina dificultăți serioase.

Spre sfârșitul anului 1918, când începuseră pregătirile pentru Conferința de Pace, în anumite cercuri din statele aliate și asociate, apăruseră însă și idei foarte periculoase, care ar fi putut exercita o anumită influență la forumul păcii. Se afirma, de pildă, că suprimarea Imperiului habsburgic va avea drept rezultat "balcanizarea" Europei centrale⁶, adică o stare de haos și dezordine în toate sferile de activitate. De asemenea, înainte de deschiderea Conferinței, Puterile Aliate i-au reproșat României - la început chiar guvernul francez, prin comunicarea făcută de ambasadorul său la Iași, Saint-Aulaise, că prin încheierea armistițiului și apoi a păcii separate cu Puterile Centrale (7 mai 1918) au fost încălcate stipulațiile Tratatului de alianță din 4/17 august 1916, care prevedea obligația tuturor părților "să nu încheie pace separată sau pacea generală - decât în unire și în același timp" (art.5), ca atare considerând că România nu mai era o țară aliată, ci una "neutră", tratatul de alianță devenise caduc. Aceasta în pofida faptului că Aliații cunoșteau condițiile grele în care România a fost nevoită să înceteze temporar lupta, iar guvernele Franței, Angliei, SUA și Italiei au declarat public, în mai multe rânduri, că nu recunosc valabilitatea aceluia tratat impus României. În plus, România a reluat acțiunea militară contra Puterilor Centrale înainte de semnarea armistițiului cu Germania, aflându-se alături de Aliați în lupta împotriva dușmanului comun înainte de capitularea Puterilor Centrale. Acest argument esențial a fost folosit cu consistență de diplomația românească, I.I.C. Brătianu și generalul Coandă insistând asupra faptului că tratatul cu Puterile Centrale a fost doar o suspendare a luptelor, România reintrând în acțiune la primul apel al aliaților, în pofida împrejurărilor excepțional de grele⁷ de atunci. Acțiunea Franței, în primul rând prin ministrul Andre Tardieu, a fost hotărâtoare în lămurirea situației. Guvernul francez a propus celorlalte guverne aliate de "a trata România ca aliată" și în această calitate de a fi reprezentată la negocierile de pace, în aceleași condiții ca și puterile aliate mici; propunere acceptată de celelalte puteri aliate.

Pe de altă parte, odată cu convenția de încetare a ostilităților, semnată la 13 noiembrie 1918 cu Ungaria, la care România nu a participat, se crease o evidentă încălcare a Tratatului de la 4/17 august 1916. Șeful Marelui Stat Major, generalul C.Prezan, informa că "ținuturile românești revendicate de noi au fost tăiate în două printr-o linie cu totul nenaturală, care nu corespunde nici considerațiilor de ordin etnic, geografic și economic și nici drepturilor recunoscute de aliați prin tratatele anterioare"⁸.

În momentul începerii Conferinței nimeni nu bănuia că România și celelalte state mici și mijlocii vor avea de întâmpinat numeroase dificultăți, impuse chiar de către foștii lor aliați, în recunoașterea drepturilor lor istorice legitime. Marile Puteri au împărțit statele admise la Conferință în două categorii: "state cu interese generale", acestea fiind Marile Puteri învingătoare, și "state cu interese limitate" sau "speciale", adică țările mici și mijlocii. Principiile umaniste și democratice

proclamate în timpul războiului cu privire la "pacea întemeiată pe principiile eterne ale echității", "garanția mutuală a independenței politice și integrității teritoriale deopotrivă statelor mari și mici" au fost date uitării. Președintele W.Wilson a încercat să mascheze această politică discriminatorie sub pretextul că efortul militar cel mai mare și mai eficient a fost suportat de Marile Puteri, omițând însă să adauge că primele victime ale războiului declanșat de puterile imperialiste fuseseră tocmai țările mici, că teritoriile lor deveniseră teatru de operațiuni militare și zonă de ocupație, cu imensul cortegiu de nenorociri și distrugeri; nu lua în considerație nici faptul că războiul dus de aceste state mici, printre care Serbia, România, Belgia, era exclusiv un război de eliberare națională sau de apărare și nu de anexiuni teritoriale pe seama altora, inamici sau terți. În același context (ședința plenară din 31 ianuarie 1919 a Conferinței de Pace), președintele SUA a încercat să justifice și rolul de judecători al Marilor Puteri față de partenerii lor mai mici, invocând răspunderea ce revenea acestora în aplicarea și garantarea tratatelor care urmau a fi încheiate la Conferință⁹.

Organul de conducere a fost, la început, Consiliul Suprem, în care intrau reprezentanții Angliei, Franței, SUA, Italiei și Japoniei. Incepând din martie 1919, acest consiliu s-a divizat în "Consiliul șefilor de state", cu denumirea oficială "Consiliul Celor Patru" sau "Cei Patru Mari" (Japonia participând doar la discutarea problemelor ce o interesau direct) și "Consiliul miniștrilor de externe", cu denumirea oficială "Consiliul celor cinci" sau "Cei Cinci Mari" (Franța, Anglia, SUA, Italia, Japonia)¹⁰. În realitate, "Consiliul Celor Patru", ale cărui lucrări se desfășurau în spatele ușilor capionate, s-a erijat în organ cu drept absolut în luarea tuturor deciziilor importante, instituindu-și controlul suprem asupra negocierilor de pace. "Consiliul Celor Patru": prim-ministrul Franței, G.Clemenceau, președintele SUA, W.Wilson, premierul britanic, Lloyd George și cel al Italiei, Orlando și-a însușit puteri dictatoriale.

Recunoscându-i-se României de către Marile Puteri statutul de țară aliată și, ca atare, fiind invitată să participe la Conferință, delegația română a avut prima confruntare cu "Cei Patru Mari" pe tema reprezentării sale în ședințele plenare, unde a fost nedreptățită fiind admisă doar cu doi delegați plenipotențieri, față de Belgia și Serbia care aveau câte trei. De asemenea, Consiliul Suprem a stabilit comisii și subcomisii pentru examinarea tuturor chestiunilor - 58 la număr - formate din experți pe probleme și domenii, concluziile și rapoartele acestora urmând să fie supuse Consiliului Suprem. În ședințele sale din 17 și 25 ianuarie 1919 Consiliul hotărâse, cu ușile închise, reprezentarea Statelor Aliate și Asociate în cadrul acestor organisme de lucru. Delegația română constata cu regret că România - ca și alte state mici asociate - nu era reprezentată în mai multe comisii ce urmau să dezbată probleme ce o interesau direct. Primul delegat al României, Ion I.C. Brătianu, a protestat împotriva neadmiterii României în Comisia pentru instituirea Ligii Națiunilor; la 27 ianuarie el se întâlnea cu reprezentanții altor națiuni nemulțumite de componența acestei comisii chemate să pună bazele unei organizații internaționale care să garanteze pacea și securitatea popoarelor. În fața acțiunii unite a mai multor state, Marile Puteri au fost nevoite să admită includerea în această comisie a reprezentanților mai multor state, printre care și România.

4.4.1. Discuții în Consiliul Suprem privind granița de vest a României

Încă de la începutul Conferinței devenise fapt evident că interesele vitale ale țărilor mici constituite în state unitare, naționale, independente prin victoria principiului naționalităților, aveau să fie cu greu luate în considerare și respectate de către Marile Puteri. Abia sosit la Paris, din discuțiile particulare pe care le-a avut în cursul lunii ianuarie 1919 cu reprezentanți ai Puterilor Aliate, Brătianu

și-a putut da seama că Tratatul din 1916 nu va fi respectat, implicit nici frontierele promise prin el României.

Luând singuri deciziile și în problemele teritoriale "Cei Patru Mari" au hotărât ca în cadrul comisiei **Chestiuni teritoriale** (președinte Andre Tardieu - Franța), care urma să discute și să soluționeze una dintre cele mai importante și complexe probleme, mai cu seamă în zonele unde în decursul timpului alături de popoarele autohtone se așezaseră și alte neamuri, să funcționeze mai multe **comitete** grupând specialiști în afacerile țărilor ale căror frontiere urmau să fie delimitate, anume ale Cehoslovaciei, Poloniei, României, Iugoslaviei (Regatul sârbo-croato-sloven), Belgiei, Danemarcei. Comitetul pentru problemele României și Iugoslaviei avea ca președinte pe Andre Tardieu, iar pentru studierea chestiunilor teritoriale legate de România, Consiliul Suprem a numit opt experți, la 3 februarie 1919. Cei numiți erau Sir Eyre Crowe și Allen W.A.Leeper pentru Marea Britanie, Andre Tardieu și Jules Laroche pentru Franța, Giacomo de Martino și contele Vannutelli-Rey pentru Italia, Clive Day și Charles Seymour pentru Statele Unite¹¹. În nici unul din aceste comitete nu au fost admiși reprezentanții statelor în cauză, membrii acestora fiind desemnați în mod exclusiv din rândul Marilor Puteri, ceea ce explica unele neînțelegeri în privința trasării frontierelor noilor state, a criteriilor luate în considerare la stabilirea acestora, chiar și fricțiuni între reprezentanții statelor ce s-au format sau s-au întregit pe ruinele imperiilor.

Ca urmare a neacceptării de către Consiliul Suprem al Conferinței a participării experților statelor direct interesate la dezbaterile problemelor teritoriale, probleme cărora li s-a afectat o mare parte din timpul Conferinței, lucrările au înaintat destul de greu.

Pentru o cât mai corectă reglementare a chestiunilor care se ridicau după prăbușirea imperiilor multinaționale, Rusia și Austro-Ungaria, guvernele Marii Britanii, Franței și Statelor Unite au apelat la cele mai de seamă personalități științifice din țările respective în scopul de a realiza studii profunde asupra realităților din această parte a lumii, de a formula concluzii și a face recomandări factorilor de decizie din cele trei mari state cu privire la soluționarea problemelor complexe pe care acestea le implicau. Acești oameni de știință au fost incluși în diverse comisii și comitete ale Conferinței de Pace, îndeosebi în comitetul ce se ocupa cu problemele teritoriale; ei au desfășurat o activitate laborioasă, furnizând informația necesară, bazată în bună măsură pe documentare la fața locului și au propus soluții întemeiate pe realitățile etnice, istorice, lingvistice, economice, militare, strategice, geografice ș.a. Concluziile și recomandările respectivilor experți bine informați și obiectivi, au stat la baza deciziilor "Consiliului Celor Patru" în privința trasării și definirii noilor frontiere.

Îndeosebi spre sfârșitul conflagrației, când Marile Puteri Aliate - ne referim la SUA și Anglia - au abandonat ideea menținerii, într-o formă sau alta, a integrității Austro-Ungariei, rapoartele experților, în ce privește de pildă România - au recunoscut dreptul poporului român la unitate național-statală pe baza principiului naționalităților.

Comisia americană de investigare (Inquiry Commission), instituită de președintele Woodrow Wilson pentru a remedia informația insuficientă a Washingtonului în problemele europene, și-a început activitatea de documentare în vasta problematică a realităților din centrul și sud-estul Europei în anul 1917, sub coordonarea colonelului Mandell House¹². Numeroase studii întocmite de Inquiry Commission analizau multiplele aspecte ale problemei naționale românești, conținând date extrem de interesante și aprecieri conforme adevărului istoric cu privire la situația fiecărei provincii românești care până în 1918 s-a aflat sub dominație străină, dar și asupra istoriei adevărate, în evoluția sa, a poporului român în ansamblu. Cele două rapoarte principale pe baza cărora a fost definită poziția delegației americane la Conferința de Pace au fost realizate de Charles Seymour pentru problemele privind Austro-Ungaria și Clive Day pentru problemele balcanice. Recomandările Comisiei Inquiry, prezentate președintelui Wilson în ianuarie 1919, stipulau acordarea Transilvaniei României, cu

excepția orașelor cu majorități maghiare Satu Mare, Oradea și Arad, împărțirea Banatului pe o bază etnică, cu accent pe criteriile economice și politice, apartenența la România a unor părți etnic românești din Crișana și Bucovina ș.a.m.d. Propunerile făcute demonstau că SUA ignorau Tratatul din august 1916, ele nerecunoscând tratatele secrete încheiate înainte de intrarea lor în război¹³.

Pentru oficialii politici britanici Departamentul de Informații Politice al Forreing Office-ului, condus de Sir William George Tyrrell, a redactat renumitele **Manuale ale Păcii**, editate de George Walter Prothero. De altfel, Tyrrell propunea încă în august 1916, când era secretarul lui Sir Edward Grey, dezmembrarea Monarhiei habsburgice, iar Prothero recomanda în 1917 ca Ungaria să fie obligată să cedeze României 3 milioane de români care trăiau la vest de Carpați¹⁴. Propunerile experților englezi au fost definite mai clar în toamna anului 1918, când Forreing Office-ul a recomandat ca România să obțină întreaga Transilvanie, ca Banatul să fie împărțit - cu o frontieră mai favorabilă României decât Serbiei -, ca Bucovina să fie divizată între România și un stat rutean etc.¹⁵ Ulterior, delegația britanică și-a revizuit programul, pentru a-l pune în concordanță cu cel al americanilor și propuneau tratarea maghiarilor conform principiilor aplicabile României.

În Franța, Comitetul de studii organizat de guvern, a schițat un plan pentru stabilirea frontierelor, care a fost întocmit de André Tardieu și Emmanuel de Martonne, un expert în etnografia Europei Centrale și de Est. Pentru România recomandările au fost schițate de Emmanuel de Martonne, secretar al Comitetului. El i-a preferat pe români în privința Transilvaniei și Crișanei, cu garantarea de către statul român a drepturilor minorităților în eventualitatea dobândirii regiunilor locuite de majorități maghiare, iar în privința Banatului a propus două soluții, una favorabilă Serbiei, alta României.

Când, la 11 februarie 1919, președintele Conferinței de Pace, G. Clemenceau, a cerut Comisiei teritoriale să examineze de îndată frontiera româno-ungară, Tardieu, președintele Comisiei, se baza implicit pe validitatea Alianței din 1916. Italienii, care împărțeau aceeași convingere, propuneau la 11 februarie să acorde României o frontieră de-a lungul Tisei, chiar dacă Brătianu nu pretinsese atât de mult teritoriu pur maghiar. Vannutelly-Rey a motivat propunerea ce dezavantaja sub raport etnic pe unguri prin aceea că România și nu Ungaria era statul aliat. Francezii au fost mai realiști, recomandând ca orașele Oradea și Satu-Mare să fie date României; ambele erau importante noduri feroviare, vitale pentru prosperitatea românilor. Americanii insistau ca ele să rămână Ungariei, respingând ideea unei frontiere bazate pe criterii economice și au sugerat ca România să-și construiască propriile-i linii ferate, paralele cu cele lăsate Ungariei. Experții britanici s-au raliat celor francezi și italieni, fiind clar că nu ar fi existat nici o legătură de cale ferată între sudul și nordul Transilvaniei, dacă linia nu era acordată României. Impedimentul era că linia ferată traversa și retraversa frontierele internaționale între Satu-Mare, Oradea și Arad. În final disputa a fost lăsată în seama specialiștilor în căile ferate.

Hotărârea Comisiei teritoriale a fost unanimă în a-i refuza României comitatul ungar Bekes și cea mai mare parte a comitatului ungar Cianad, nerespectându-se alianța din 1916, care promisese României întreg Cianadul. I se refuzau României gurile Mureșului și o frontieră cu Ungaria de-a lungul întregului curs al Tisei, de la Szeged în sud la Vásáros-Namény în nord.

Situația era complicată și confuză și datorită convenției de la Belgrad, încheiată între reprezentanții guvernului lui Mihály Károlyi (separat de armistițiul cu Austro-Ungaria) și ai generalului Franchet d'Esperey, comandantul frontului aliat din sud, prin care se lăsa sub ocupație ungară estul Transilvaniei până la încheierea păcii. Atrocitățile comise de trupele și bandele ungare înarmate în zona de est, cărora le-au căzut victime mulți români, fiind pus în pericol însuși actul unirii, l-au determinat pe Brătianu să preseze, cerând Alianților să permită înaintarea trupelor române, peste linia de demarcație fixată prin convenția de la Belgrad, ceea ce s-a și întâmplat începând din ianuarie 1919. Pe de altă parte guvernul român nu era angajat față de Convenția de la Belgrad, România

neparticipând la semnarea ei și generalului d'Esperey îi lipsea autoritatea de a opri ofensiva românilor. Până la urmă experții militari de la Versailles au propus o zonă neutră între trupele române și cele ungare, acceptată de Consiliul Suprem. Apariția bolșevismului în Europa Centrală, ascensiunea lui periculoasă în Ungaria și posibilitatea unui ajutor direct din partea Rusiei sovietice, au început să îngrijoreze factorii de decizie ai Conferinței. Mareșalul francez Foch a și propus un plan militar, înaintat Consiliului, de eradicare a bolșevismului, urmând să se recurgă îndeosebi la folosirea forțelor armate ale statelor din Europa Centrală și de Est, între care și România. În ziua de 25 februarie consilierii militari ai Aliatilor au discutat planul lui Foch, generalul Coandă declarând că România este pregătită de o eventuală campanie împotriva Rusiei, prin Polonia, care urma să fie baza acțiunii. De aceea, Foch a subliniat că era important ca liniile de cale ferată care traversau Ungaria și Slovacia să fie puse sub controlul României, statul aliat cel mai apropiat¹⁶.

Aprobând zona neutră, Puterile Aliate și-au exprimat acordul ca România să ocupe o linie care reprezenta o frontieră etnică adecvată, dar care era mai scurtă cu 45 de mile decât frontiera promisă în 1916. Această reglementare era presupusă ca o soluție temporară, până la stabilirea graniței permanente între România și Ungaria.

Dificultățile au fost sporite de criza din Ungaria. Consiliul Suprem, reafirmând ordinul ce impunea zona neutră, el a fost transmis președintelui Ungariei, Károlyi, la 20 martie, acesta recurgând la o lovitură de teatru, cedând puterea unei coaliții a socialiștilor de stânga și a comuniștilor, ultimii conduși de Béla Kun. Béla Kun era la fel de hotărât ca și Károlyi să păstreze o Ungarie nedivizată, iar la Paris toți erau conștienți că România este singura țară din Europa Centrală și de Est capabilă să restabilească ordinea în Ungaria.

În loc de a suprima mișcarea bolșevică prin forță, Wilson manifestând o puternică opoziție față de intervenția în Ungaria, Consiliul a hotărât, la 29 martie, să trimită la Budapesta o misiune condusă de generalul sud-african Jan Christian Smuts, pentru a discuta cu Béla Kun propunerea de a accepta cele "patrusprezece puncte" wilsoniene drept o bază a păcii; ceea ce a provocat obiecțiile ministrului francez de externe, Stephen Pichon, decis să susțină revendicările României și, desigur, reacția promptă a lui Brătianu, care se temea de o posibilă invitație pentru regimul lui Kun să trimită o delegație de pace la Paris și, mai grav, Consiliul să consimtă la denunțarea promisiunilor teritoriale formulate în Tratatul din 1916.

Comisia teritorială a înaintat Consiliului Suprem raportul care delimita frontierele României la 6 aprilie 1919, înainte cu patru zile de atacarea pozițiilor românești de către forțele armate ale lui Béla Kun, urmată de ofensiva românească, începută la 16 aprilie și încheiată cu pătrunderea trupelor române pe teritoriul ungueresc al zonei neutre, oprindu-se pe Tisa¹⁷. Raportul a fost completat după două luni de discuții, dar "Cei Patru Mari" l-au transmis Consiliului Miniștrilor de Externe, ai căror membri nu l-au examinat decât la 8 mai. Până când "Cei Patru Mari" s-au hotărât să examineze raportul asupra României, situația politică din Europa Centrală și de Est suferise schimbări atât de violente, încât ele puneau în primejdie stabilirea frontierei româno-ungare propuse. Nodurile feroviare Arad, Satu-Mare, Oradea, și Carei, acordate Ungariei de americani, au fost atribuite României la insistența britanicilor și francezilor. În recomandările britanicilor au primat criteriile economice, în cele ale francezilor criteriile strategice, România având nevoie de linii neîntrerupte pentru scopuri de apărare. Italienii au propus frontiere mai largi pentru România, De Martino și Vannutelli-Rey insistând pentru cele promise în 1916, însă au fost în minoritate.

Comisia Teritorială Centrală a aprobat frontierele la 15 aprilie. României nu i s-a asigurat o legătură feroviară directă cu Polonia, delegatul italian retrăgându-și cerea după ce alți membri au fost de acord să micșoreze partea din Banat, care revenea Serbiei și să ofere României încă o porțiune din teritoriile respective. Unsprezece din cele cincisprezece comitate ce formau Transilvania și Crișana

au fost atribuite României. Toată Transilvania era atribuită României, dar noua frontieră era mai mică decât cea promisă prin alianța din 1916¹⁸. La 12 mai, Consiliul Celor Patru a aprobat frontiera româno-ungară, comunicată șefului delegației române la 10 iunie 1919.

Delimitarea graniței dintre România și Serbia în Banat a întâmpinat, de asemenea, numeroase dificultăți. Take Ionescu, președintele Consiliului Național al Unității Române de la Paris, care până la reintrarea României în război fusese recunoscut de Aliați drept singurul for ce reprezenta pe toți românii, a înțeles că, date fiind interesele comune și nevoia solidarizării viitoarelor state naționale ce aveau să succeadă imperiului dualist, pentru a face să fie recunoscute drepturile lor legitime, a militat pentru ideea cooperării și susținerii reciproce între români, polonezi, iugoslavi, cehi, slovaci și greci atât la Conferința de Pace, cât și după ce ea se va fi încheiat. În această idee el s-a înțeles cu fruntașul politic sârb Pašic, încă în 1918, asupra viitoarei frontiere dintre România și Serbia. Take Ionescu a intrat astfel într-o serioasă neînțelegere cu I.I.C.Brătianu și cu grupările politice al căror exponent acesta era, care voia să se prezinte la Conferința de Pace de pe poziția respectării totale a Tratatului din 1916. Fiecare era convins că servea mai bine interesele țării dacă aplica, cu intransigență, la Conferință propria sa concepție pentru a obține recunoașterea actului istoric al unității naționale, ceea ce nu a putut face posibilă - deși ar fi fost salutar - participarea celor doi oameni politici în delegația României, la Conferința de Pace¹⁹. Brătianu cerea întregul Banat, promis de Aliați în 1916, consideră că existența unei granițe naturale puternice cu statele slave, Dunărea și Nistrul, era o necesitate strategică pentru România. Pretenția Serbiei de a-și asigura un cap de pod pentru protejarea Belgradului era, după părerea sa, o acțiune ofensivă și nu de apărare. Nikola Pašic și Milenkó Vešnic, reprezentanți ai sârbilor, au rămas intransigenți în privința sârbilor din Banat, invocând între altele, faptul că Serbia a fost implicată de la începutul războiului, nu a pus condiții precum a făcut România și că, în pofida situației sale dramatice, nu și-a trădat loialitatea și nu a semnat o pace separată; de fapt, ei sunt surprinși că România este considerată țară aliată. În înaintarea lor, trupele franceze au fost însoțite în Banat, inclusiv în Timișoara, de cele sârbești, constatându-se și cazuri când cele din urmă au comis acte de violență împotriva românilor.

La 18 martie 1919, după trei săptămâni de dezbateri, experții au trasat o linie de demarcație care nu satisfăcea nici una dintre părți. României i s-a respins pretenția asupra întregului Banat: i s-au acordat numai două treimi, fără acces la Tisa; Regatului sârbo-croato-sloven i-a revenit o treime din Banat, englezii, francezii și americanii neascunzându-și admirația față de rolul eroic al sârbilor în război. Se spera că cele două state vor ajunge la o înțelegere privind respectarea celor vreo 75000 de români pierduți în favoarea Serbiei și a celor 65000 de sârbi ce urmau a fi încorporați României.

În ceea ce privește Maramureșul, locuit de ruteni și români, Sighetul Marmației și împrejurimile sale, locuite în majoritate de români, au fost promise României prin Tratatul din 1916. La Conferința de Pace, Brătianu, mizând pe răsturnările din Rusia și ieșirea ei din război și pe creșterea sentimentului naționalist al ucrainenilor, a încercat să obțină mai mult, cerând linia de cale ferată dintre Sighetu Marmației și Kolomeea din Galiția de est, încât România să aibă legătură directă cu Polonia care, spera el, va încorpora Galiția de est. Comisia asupra chestiunilor teritoriale ale Cehoslovaciei recomandase deja atribuirea către cehi a Maramureșului de la nord de Tisa, pretins de aceștia, considerând că rutenii vor fi protejați de autonomie de către cehi, slavi ca și ei. Doar experții italieni au susținut cererile României. În virtutea criteriului etnic, doar o treime a Maramureșului, cu Sighetu Marmației, a fost atribuit României, restul revenind Cehoslovaciei, iar la insistența americanilor Ungaria urma să rețină o treime din comitatul Satu Mare, la sud-estul Maramureșului.

4.4.2.Despre activitatea delegației României la Conferința de Pace

Delegația României la Conferința de Pace de la Paris a fost formată din Ion I.C.Brătianu, primul ministru, șeful delegației, Nicolae Mișu, ambasador la Londra, Victor Antonescu, ministrul român la Paris, Alexandru Vaida Voevod, ministru fără portofoliu din partea Consiliului Dirigent al Transilvaniei (însoțit și el de oameni politici și experți propuși de Consiliul Dirigent), generalul C.Coandă, C.Diamandy, fostul ministru la Petersburg. Delegația era însoțită de consilieri tehnici și specialiști în chestiuni juridice (Ef.Antonescu, C.Antoniade, M.Djuvara); militare (colonel Toma Dumitrescu); economice și financiare (G.Caracostea, dr.Creangă, Gh.Crișan; N.Flondor, D.Gheorghiu, D.Marinescu, Ionel Mocsoni, dr.G.Moroianu, dr.L.Mrazec, Eug.Neculce, Mihai Șerban, G.Popescu, N.Ștefănescu, Ion Tănăsescu, Ion Pelivan); etnografice și geografice (Canis Brediceanu, dr.Coltor, Alex. Lapedatu, Arhip Roșca, Vasile Vitenco, Tr.Vuia) ș.a. Secretariatul delegației era încredințat lui Constantin Brătianu. Atașați pe lângă președintele delegației erau numiți Aurel Vasiliu, secretar al Legației române la Paris și I.I.Pleșa, șeful cabinetului ministrului afacerilor străine²⁰.

România a reușit să fie reprezentată în următoarele comisii și subcomisii pe probleme: Comisia pentru instituirea Societății Națiunilor (C.Diamandy); Responsabilitățile războiului (S.Rosenthal); Reparații (G.Danielopol și E.Neculce); Regimul internațional al porturilor, al căilor navigabile și căilor ferate (N.Mișu și N.Ștefănescu); Financiară (V.Antonescu); Economică (E.Pangratti, E.Neculce); Aeronautică (col.Toma Dumitrescu). Ca și alte state mici, nu avea însă delegați nici în Consiliul Suprem, nici în comitetele care se ocupau cu problemele teritoriale, militare sau cele care au discutat chestiunea protecției minorităților. România conta totuși pe prietenii pe care-i avea în diferite comisii. Astfel, în Comisia teritorială, prezidată de Andre Tardieu, ca și în alte comisii, avea prieteni îndeosebi printre delegații francezi și italieni.

Sosit la Paris, I.I.C.Brătianu are întâlniri și discuții cu G.Clemenceau, Philippe Berthelot, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine al Franței și cu titularul acestuia, S.Pichon, A.Tardieu, secretar general al Conferinței de Pace; Harold Nicholson, expert în probleme balcanice al Marii Britanii, lord Arthur J.Balfour, ministrul englez de externe; col. E.M.House, consilier al președintelui Wilson, Clive Day, Charles Seymour, Douglas Hohnson, experți americani în problemele sud-est europene, Robert Lansing, secretarul de stat al SUA, W.Wilson, președintele Statelor Unite; Sidney Sonino, ministru al afacerilor externe al Italiei și cu primul ministru italian, V.E.Orlando; cu reprezentanții Iugoslaviei (sau Regatului Sârbo-croato-slove), Greciei, Poloniei, Cehoslovaciei; cu Eduard Rotschild, președintele Consiliului Evreiesc din Paris și Izrael Levy, marele rabin.

Primele două expuneri oficiale ale delegației române au avut loc la 31 ianuarie și 1 februarie 1919²¹. Prezentând actele de unire ale tuturor provinciilor românești și încheind cu proclamația de unire a Consiliului național săsesc de la Mediaș din 8 ianuarie 1919, Brătianu a ținut să sublinieze că românii și celelalte populații din aceste provincii și-au exercitat dreptul suveran de a dispune de propriul lor destin, exprimând libera lor voință de a se uni cu România. Deci Tratatul din 1916 fusese întărit prin voința unanimă a națiunii române²².

Tot atunci, și pentru a curma reproșurile pe care ni le-au făcut Aliații, primul ministru român a clarificat cauzele care au determinat pacea silită de la București, reamintind că reprezentanții Antantei la Iași au recunoscut că o acțiune militară a României nu mai era posibilă în circumstanțele din acea perioadă²³. Guvernul a încunoștințat însă imediat pe Aliați că va conserva armata pentru reluarea operațiunilor la momentul oportun. Brătianu a considerat-o ca o întrerupere temporară a luptei ce urma să reînceapă; dovadă faptul că nu s-a încetat nici un moment colaborarea cu reprezentanții civili și

militari ai Aliaților acreditați la Iași²⁴. În orice caz, s-au lămurit atunci pe deplin împrejurările care au impus Pacea de la București, ea neputând opri țara să reia armele chiar în momentul când statele Antantei au cerut intervenția militară a României.

În consecință, șeful delegației române a insistat pentru respectarea integrală a Tratatului din 1916.

Arătăm că în delegația română a fost inclus și un reprezentant al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, dr. Alexandru Vaida Voevod. Trebuie să subliniem faptul că Partidul Național Român a sprijinit până în ultimul moment - prin Consiliul Dirigent și miniștrii delegați în guvernul central-tactic al lui I.I.C. Brătianu. El a dat acest concurs ca un colaborator onest și loial, cu toate că erau mai mulți dintre conducătorii ardeleni și bănățeni care s-au convins încă în primăvara anului 1919 de necesitatea schimbării tacticii pentru a se obține mai mult²⁵. Totuși acele propuneri nu au fost puse în aplicare, pentru a nu îngreuna situația lui Brătianu, primul reprezentant oficial al țării. De altfel și Vaida Voevod, politician versat, membru marcant al delegației, a colaborat strâns și pozitiv cu Brătianu, deși i-a fost destul de dificil datorită fermității marelui bărbat politic.

Hotărârile de unire au revendicat mai mult teritoriu decât Tratatul din 1916. Așa s-a votat unirea Basarabiei istorice, spre vest "Banatul întreg" și "tot teritoriul locuit de români" din Crișana, Bihor, Sătmar și Maramureș. Tratatul din 1916 ne recunoștea dreptul asupra următoarelor teritorii din Austro-Ungaria (art.4): Banatul întreg cu gurile Mureșului, orașele și satele Orosháza, Bichis-Ciaba, Vásárosnemény, gurile Someșului, o parte redusă din Maramureș și Bucovina până la confluența Ceremușului cu Prutul, adică fără nordul acestei provincii; de Basarabia nu putea fi vorba în acest tratat. Transilvănenii au ținut să se identifice cu pretențiile justificate ale guvernului de la București, fără să le micșoreze când erau exagerate prin tratat, dar îndreptându-le când nu erau deplin asigurate, ca de exemplu în Maramureș. Aceeși atitudine au urmat-o și frunțașii politici bucovineni²⁶.

Scrisorile lui Vaida Voevod adresate de la Paris lui Iuliu Maniu în cursul anului 1919, împreună cu o parte din cele opt caiete de **Memorii** ale sale, cuprinse în importantul **fond Alexandru Vaida Voevod** aflat la Arhivele Statului din Sibiu ne formează o imagine asupra problemelor de maximă dificultate cu care s-au confruntat Brătianu și ceilalți membri ai delegației României, probleme care se cereau soluționate cu rapiditate și în folosul cauzei pe care o reprezentau. Nu arareori în scrisorile sale Vaida exprimă critici față de desfășurarea lentă și complicată a lucrărilor Conferinței și față de situația inechitabilă rezervată țărilor mici, dificultățile de care se loveau. Nu era ușor să se omogenizeze un asemenea "parlament internațional" nici din punct de vedere al intereselor economice și politice, nici al concepțiilor despre pace și viitorul lumii postbelice. La care se adaugă un alt neajuns, anume că mulți dintre "ambasadorii păcii" nu cunoșteau în amănunt realitățile asupra cărora aveau să hotărască. După părerea lui Vaida, două erau cauzele principale ale ritmului lent în care se desfășura Conferința: divergențele de interese dintre Marile Puteri: "Englezii și americanii au obținut tot ce au vrut: mărire și coloniile sunt ale lor și concurența nemțească astfel nimicită. Francezii își văd periclitată roadele victoriei prin bolșevism, imposibilitatea de a storce datoriile din Germania, se tem de o viitoare Germanie unitară, renăscută. Englezii și americanii voiau să-i pună pe nemți în situația de a produce spre a-i storce apoi cu încetul, creditând între timp pe francezi, italieni și Europa sărăntoacă pentru a-i îndatora"²⁷. Franța crea greutăți Italiei, Anglia nu voia ca Franța să redevină o mare putere continentală, Italia pentru a-și întări interesele în zona Mediteranei trata când cu unul, când cu altul dintre statele vecine și avea deja tendința de a se apropia de Germania și Japonia. Pe de altă parte, ținând "la prestigiu cu aerul că s-ar pricepe la toate chestiile, dar mai ales americanii, dar și englezii n-au habar de raporturile sociale, politice și economice de pe continentul nostru. Informația de azi te pomenenști că o răstoarnă pe cea de ieri, cea de mâine pe cea de azi. Nu reaua voință față de noi, ci

suma tuturor acestor insuficiențe produc zăpăceala ale cărei jertfe suntem noi, polonezii, cehoslovacii, iugoslavii și grecii, dar și italienii și francezii"²⁸.

În cursul negocierilor, delegația română a putut să constate că unele chestiuni care interesau în cel mai înalt grad România s-au discutat și soluționat fără participarea sa. S-a ajuns până acolo încât delegaților români și ai altor state mici interesate li s-a înmănat textul Tratatului cu Germania "chiar în ora când îl primeau și delegații germani", neavând posibilitatea să-l studieze și să-și prezinte observațiile în cunoștință de cauză. La Tratatul cu Germania pe România o priveau reparațiile pentru pagubele imense suferite sub ocupație și în această chestiune nu și-a putut face multe iluzii, fiind pusă în stare de inferioritate față de Aliați, revenindu-i din suma totală a reparațiilor ce trebuiau plătite de Germania, fixată de Conferința de la Londra (28 martie-5 mai 1921) la 132 miliarde mărci aur, doar 1 % (aproximativ 1,3 miliarde, sumă din care a primit doar o mică parte)²⁹. Cu referire expresă la România, tratatul prevedea, în art. 259, aliniatul 6, obligația ca Germania să renunțe la Tratatul de la București din 7 mai 1918.

La 28 iunie 1919, în sala Oglinzilor de la Versaille, delegația română, formată din Ion I.C.Brătianu și generalul C.Coandă, a semnat Tratatul de pace cu Germania³⁰.

Om politic cu experiență îndelungată, acumulată în mișcarea națională și în înfruntările din parlamentul Ungariei, cunoscut în multe cercuri politice, Vaida Voevod și-a asumat răspunderi de mare complexitate, secondând sau înlocuind deseori pe primul delegat la ședințele plenare sau pe comisia, susținând cauza românească la numeroasele întâlniri și discuții cu diplomații și experții prezenți la Conferință, sau coordonând activitatea consilierilor și experților români. S-a implicat în organizarea întâlnirilor între experții români, cehoslovaci, iugoslavi și polonezi, în care, excluzându-se chestiile teritoriale, s-au discutat cele ce priveau pe toți moștenitorii Austro-Ungariei: despăgubiri de război, datoriile, probleme militare ș.a. Experții din Comisia de reparații de război, G.Danielopol și E.Neculce, împreună cu Vaida au depus eforturi ca România să primească din partea Aliaților credite pentru refacerea economică și a transporturilor grav afectate de război, locomotive, camioane, semințe, zahăr pe seama armatei, dată fiind starea de război cu Ungaria, tensiunile cu Serbia din cauza Banatului, situația nesigură de la Nistru. Ca reprezentant al Transilvaniei, Vaida îi cere în mai multe rânduri lui Maniu ca, separat, Consiliul Dirigent să-i înainteze comenzi speciale spre a putea cumpăra bunuri și produse pentru Transilvania. A propus constituirea unei bănci în SUA împreună cu americanii "pentru a se aduna banii românilor de acolo", întrucât mulți din cei peste 100000 de români din fosta Austro-Ungarie emigrați în SUA și Canada înainte de 1918 și-au manifestat intenția de a reveni acasă, în România Mare. "De la 100000 de oameni, luând în acții și depuneri câte 100 dolari; înseamnă un capital de 100 milioane. Acești bani trebuiesc pentru a cumpăra mărfuri din America și ar face schimbul în lei celor care se reîntorc. Americanii au acceptat"³¹. Vaida se interesează de repatrierea grabnică a prizonierilor români din Siberia, avansând și numele emisarilor care ar perfectă repatrierea. Propune pentru nou înființata Universitate românească din Cluj aducerea ca profesori a unor oameni de știință ardeleni care activau în străinătate - între care și savantul Victor Babeș și salarizarea lor corespunzătoare.

Pentru delegația română de mare utilitate era constituirea unui birou de propagandă; organizarea și coordonarea funcționării activității de propagandă, care s-a dovedit a fi foarte eficientă în apărarea și afirmarea drepturilor României pe parcursul desfășurării Conferinței de Pace, a constituit principala componentă a activității lui Vaida în cadrul delegației României. Era deosebit de necesară această activitate, întrucât factorii de decizie ai Conferinței primeau deseori informațiile despre realitățile din centrul și sud-estul Europei din surse ostile României. Un alt considerent era acela că presa occidentală era o forță care și-a pus amprenta asupra lucrărilor Conferinței; pentru România fiind

de un interes major ca informațiile, comentariile și analizele făcute de influentele ziare occidentale să fie cât mai verificate; trebuia, în primul rând, contracarată.

Este incontestabil faptul că dintre toate provinciile la care Ungaria trebuia să renunțe, Transilvania a focalizat în cel mai înalt grad interesele și eforturile guvernelor ungare din anii 1918-1920, care s-au străduit prin toate mijloacele s-o mențină în frontierele Ungariei. Adesea ele au recurs la cointeresarea materială și morală a emigrației ungare și a unor persoane cu influență în viața politică și economică a țărilor anglo-saxone, fără a neglija mijloacele politice și militare³². De altfel, pentru unele cercuri financiare și politice din Occident, legate prin interese de fosta monarhie dualistă, în ce privește Europa Centrală era încă o axiomă că "dacă Austria nu ar fi existat, ea ar fi trebuit inventată", în sensul că acest conglomerat care a fost Austro-Ungaria ar fi însemnat un factor esențial al unei așa-zise stabilități politice și prosperități economice în centrul și sud-estul Europei. Placa turnantă a propagandei Ungariei era Elveția, unde guvernul ungar a organizat o agenție de publicitate la Berna, "La nouvelle hongroise", condusă de Adam de Blazewski, cu mai mulți colaboratori. Se adăugau oficinele de propagandă ale ungarilor din Anglia și Statele Unite. Dintr-o scrisoare trimisă de Emil Isac, aflat la Berna, lui Iuliu Maniu, aflăm că "ungurii cheltuiesc și azi milioane aici. Maiorul Radu, aflat aici, mi-a dat o colecție întregă de pamflete injurioase la adresa românilor. Poate le vom utiliza"³³.

Conștient de necesitatea stringentă a unui birou de propagandă românesc, nu numai pentru perioada pe care o traversau, dar și pentru că în viitor "propaganda în străinătate trebuie să formeze obiectul unei preocupări permanente a guvernelor noastre... Epoca de tulburare prin care trece Europa și mai ales primejdiile ce ne pot încă amenința în viitorul apropiat ne impun această datorie de a cultiva atmosfera bună în Apus pentru noi", Vaida a reușit, cu oarecare dificultăți, legate mai ales de modul economic cu care gospodărea puținele resurse financiare de care dispunea, să-l convingă pe Brătianu să-și dea acordul pentru organizarea unui birou de presă și propagandă în Elveția și a altuia chiar la Paris; cel din Elveția era condus de publicistul Comen, căruia Vaida i-a pus la dispoziție câțiva dintre colaboratorii săi personale: Ghiță Pop, Iosif Șchiopul, Crășmaru, un timp pe Emil Isac, iar cel din Paris i-a fost încredințat lui Mircea Djuvara³⁴.

Pe de altă parte s-a urmărit penetrarea în presa occidentală, căci "Redacțiile și publiciștii elvețieni și antantiști se entuziasmează de adevărul cauzei noastre numai dacă îi ungi - sunt ca ceasornicul - vorba lui Caragiale"³⁵. Publiciștii români lucrează articole pentru "Illustration", pentru presa engleză despre pretinsele persecuții românești contra bisericilor protestante maghiare. Un articol al lui I.Șchiopul apărea în "Times", altul i-a fost încredințat lui Scotus Viator, altul destinat să apară în "New Europe", alte două în "Le Rappel" și "La Roumanie". La Zürich, Emil Isac conferea cu ziarele elvețiene, cu directorul lui "Neue Zürcher Zeitung", relatându-i pe larg chestiunea română, "el habar neavând ce se întâmplă la noi. S-a mirat de alipirea sașilor la România și a promis că n-o să mai tolereze minciunile presei maghiare... La Zürich m-am înțeles cu directorul lui "Schweizerischen Telegraph Agentur", care e gata pentru 400 de franci elvețieni să publice lunar orice telegramă trimisă de guvernul român. E.Isac se angajează că va încerca "tot posibilul pentru a combate în ziarele socialiste propaganda ticăloasă revoltătoare a canaliilor ungurești. Chiar azi am terminat apelul ce-l predau mâine la biroul Internaționalei"³⁶ (Socialiste - M.R.). Fruntașii socialiști Ion Flueraș, Enea Grapini, Eleonora Lemeni, Emil Isac au sosit la Paris, pentru a discuta cu directorul ziarului "L'Humanite", organul comuniștilor francezi, deputatul socialist (cu alură bolșevică) Marcel Cachin, foarte ostil României, mai cu seamă după intervenția armatei române în Ungaria sovietelor, reușind să determine schimbarea tonului respectivului ziar față de problemele românești³⁷. Vaida s-a dus personal și la directorul cotidianului de mare tiraj și influență "Le Temps", expunându-i situația din Transilvania și a obținut favoarea publicării de articole și informații despre problemele românești.

Numeroase informații și știri despre și în favoarea României au apărut în "Le Matin", "Petit Journal", "Excelsior". Publiciștii români din cele două birouri de presă și propagandă au extras insultele din ziarele ungurești la adresa Puterilor Antantei, Ion Pilat le-a tradus în limba franceză și au editat un volum, împodobit cu tricolorul ungar, intitulat "Les Magyars peints par eux memes". Tot pentru propagandă a întocmit Canis Brediceanu harta etnografică, statistică și de comunicații a Banatului, pe o hartă de corespondență dublă, ambele lucrări difuzate cu precădere în cercurile diplomatice de la Conferința de Pace, agențiilor de presă și marilor cotidiene; în vreme ce profesorul Ioan Coltor lega în Italia prietenii cu oameni politici și de cultură italieni influenți³⁸.

O veche prietenie de la Paris, Viena și Londra, anterioară anului 1918, care îl lega pe Vaida Voevod de directorii marilor ziare engleze "The Times" și "New Europe", Wickham Steed și Seton Watson (Scotus Viator), valoroși prieteni ai poporului român, a fost folosită. Sprijinul celor doi prestigioși publiciști englezi, care s-au și documentat în România și cărora delegația română le-a furnizat numeroase informații, a fost salutar pentru România, ca și al lordului Northcliffe, proprietarul unui influent trust de presă.

Delegația română a folosit în acțiunile sale de propagandă cu mult succes personalități culturale aflate în capitala Franței, distingându-se efortul Elenei Văcărescu în a face cunoscute realitățile românești.

4.4.3.Semnarea Tratatului de pace cu Austria

Ca și Tratatul de pace cu Germania, cel cu Austria - care a interesat România în mai mare măsură - a fost negociat de Marile Puteri în același spirit, fără consultarea statelor direct interesate, pe care practic, le-au pus în fața faptului împlinit. Delegația română, personal primul ministru, au precizat că România nu va accepta o frontieră în Bucovina care ar lipsi-o de o graniță comună cu Polonia, cerând Marilor Puteri să recunoască unirea Bucovinei cu România în granițele sale istorice, arătând că Bucovina a fost întotdeauna o provincie românească; Austria în mod samavolnic a făcut colonizări de străini într-un teritoriu ce făcea parte din patrimoniul neamului românesc și, în sfârșit, că "marea majoritate a populației din întreaga Bucovină a proclamat la 28 noiembrie 1918 unirea definitivă și fără nici o condiție cu România, a întregii provincii în granițele sale istorice până la Nistru".

În proiectul de tratat cu Austria care, la insistențele delegațiilor română, polonă, sârbă, cehoslovacă și greacă, prin nota verbală adresată la 29 mai 1919 președintelui Conferinței de Pace, G.Clemenceau, le-a fost prezentat acestora în rezumat, sub pretextul grijii față de drepturile minorităților naționale, exclusiv din statele din centrul și sud-estul Europei, Marile Puteri încercau să-și asigure posibilitatea de a interveni în treburile interne ale țării, edificator fiind articolul 5, partea a III-a, secțiunea a IV-a (devenit articolul 60 în redactarea finală), care prevedea următoarea obligație: România aderă la inserțiunea într-un tratat cu principalele Puteri Aliate și Asociate a dispozițiilor pe care aceste puteri le vor judeca necesare pentru a ocroti în România interesele locuitorilor care diferă de majoritatea populației de rasă, limbă sau religie". Incontestabil că nici un stat suveran nu putea consimți la o atare imixtiune în treburile sale interne. La fel de nejustificat Aliații cereau ca România să adere, de asemenea, "la inserțiunea într-un tratat cu Puterile Aliate și Asociate a dispozițiilor pe care aceste puteri le vor socoti necesare spre a ocroti libertatea tranzitului și un regim echitabil pentru comerțul celorlalte națiuni"³⁹. Prin urmare, timp de cinci ani, într-o perioadă când greutățile economice generate de război trebuiau depășite prin eforturi susținute, Marile Puteri, îndeosebi SUA, voiau să-și impună controlul economic în România. În plus, proiectul Tratatului cu Austria impunea României și celorlalte state succesoare plata unei importante părți a datoriei de stat a fostei Monarhii austro-ungare, precum și alte sarcini financiare, sub pretextul sporurilor teritoriale obținute⁴⁰.

Luând cunoștință de proiectele celor două tratate, ce aduceau o gravă atingere suveranității României, Brătianu i-a cerut lui G.Clemenceau, "în numele guvernelor Greciei, Poloniei, sârbo-croato-slovenilor, Cehoslovaciei și României" dreptul de a examina tratatul înainte de a-l adopta și de a fi înmănat delegației austriece⁴¹, era o nouă confruntare a lui Brătianu cu "Cei Patru Mari".

În această situație delegația română a depus mari eforturi de a solidariza statele mici aliate din centrul și sud-estul Europei în fața presiunilor Marilor Puteri. Este prima încercare de a constitui sistemul politic ce s-a numit mai târziu Mica Înțelegere. Vaida, care avea legături cu liderii mișcărilor naționale din noile state, ce datau din perioada premergătoare anului 1918, l-a convins cu ușurință pe Brătianu asupra necesității solidarizării "moștenitorilor" Austro-Ungariei, în vederea apărării în comun a intereselor lor, trecând fără mari dificultăți peste diferendele ce se mențineau. Motivul care a grăbit încheierea prelușurilor în fapt ale Micii Înțelegeri a fost șirul de umilințe la care erau supuși "cei mici", din partea Marilor Puteri. Cu toate acestea, când, în ședința plenară a Conferinței din 31 mai 1919, Brătianu a încercat să facă un demers comun cu reprezentanții țărilor interesate, declarând că nu vor asista la remiterea tratatului către delegația austriacă, deoarece nu au fost consultați asupra clauzelor pe care le conținea acest tratat - nu a avut succes. Reprezentanții Greciei, Cehoslovaciei și Poloniei au considerat inoportună prezentarea unui astfel de demers "care ar nemulțumi marile puteri"⁴². De altfel, Polonia și Cehoslovacia își datorau existență politică Marilor Puteri, depindeau de bunăvoința lor, iar Grecia aștepta tot din partea acestora împlinirea ambițiilor ei teritoriale; iar solidaritatea cu Serbia, care avea în comun cu România tradiția existenței ca stat independent, era stânjenită de spinoasa problemă a graniței Banatului. Ca atare, guvernul român prin reprezentanții săi la Conferința de Pace a inițiat singur o bătălie aspră în jurul regimului minorităților, al cărei obiectiv era salvagardarea independenței și suveranității țării, refuzând, din aceleași rațiuni supreme, clauzele referitoare la tranzit și comerțul exterior al României.

Începuse atunci la Paris pentru premierul român - arată Nicolae Iorga - momentul de mare umilință "îndurată cu dinții strânși de mânie"⁴³. Încă de pe 27 mai, în scrisoarea adresată lui Philippe Bethelot, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine al Franței, șeful delegației române i-a declarat categoric că "România nu ar putea în nici un caz admite intervenția guvernelor străine în aplicarea legilor ei interioare"; el arăta că România a asigurat egalitate completă de drepturi și libertăți politice și religioase tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de neam și religie, referindu-se la art.1 al Decretului-lege 2085 din 22 mai 1919. Însă, la 2 iunie 1919, când delegațiile au fost convocate la Saint-Germain ca să asiste la înmânarea proiectului de Tratat cu Austria, reprezentanții României au constatat că textul art.5 nu fusese cu nimic modificat. De această dată delegația română a fost mai rezervată, după protestul vehement din 31 mai, dar a depus un protest la secretariatul Conferinței, prezicând că-și menține rezervele conținute în declarațiile sale și propunerile făcute în ședința interaliată din 31 mai 1919⁴⁴.

Obiecții cu privire la proiectul Tratatului cu Austria, ca și la proiectele tratatelor speciale au formulat și delegații Poloniei, Cehoslovaciei, Iugoslaviei și Greciei, dar cu o moderație și prudență care pun mai bine în relief demnitatea și fermitatea cu care delegații români și-au susținut punctul de vedere.

Dirigitorii Conferinței de Pace au fost totuși nevoiți să cedeze în câteva probleme; în urma precizării făcute de I.I.C. Brătianu că România nu va accepta o frontieră în Bucovina care ar lipsi-o de delimitare a frontierelor și în Consiliul Suprem s-a recunoscut legitimitatea actului de la 28 noiembrie 1918. Delimitarea liniei de frontieră între România și Polonia s-a făcut la conferința de la 2 iulie 1919 a delegațiilor Puterilor Aliate și Asociate. Prin Tratatul de la Sevres, din 10 august 1920 dintre principalele Puteri Aliate și Asociate, pe de o parte, și Polonia, România, Regatul sârbo-croato-sloven și Cehoslovacia, pe de altă parte, granița româno-polonă s-a stabilit definitiv⁴⁵. Dificilă se prezenta și

problema dezarmării. Fiind convocați Brătianu, Venizelos (grec), Vešnic (sârb), Paderewski (polon) și Beneš (ceh) de către Consiliul Celor Patru în ziua de 5 iunie 1919, președintele american Wilson a cerut limitarea armamentelor, fixând pentru țările Europei Centrale și de Est, învinse sau învingătoare - cele din urmă aliate ale Marilor Puteri -, efective armate și cantități de armament și tehnică militară apropiate; ceea ce a determinat o acțiune concertată a reprezentanților Poloniei, României, Cehoslovaciei, Iugoslaviei și Greciei, care au expus motivele pentru care țările lor nu puteau dezarma atât timp cât situația lor se deosebea radical de cea a învinșilor, cu precădere - în cazul în speță - de cea a Austriei. Brătianu a formulat principiul potrivit căruia numai Societatea Națiunilor putea reglementa această problemă, ridicându-se din nou împotriva tendinței Marilor Puteri de a-și impune punctul de vedere față de noile state. În fond, România se afla în conflict deschis la două dintre granițele sale, cu Ungaria și Ucraina, în legătură cu care Conferința nu hotărâse nimic precis până în acel moment. Din multitudinea problemelor discutate în legătură cu Tratatul cu Austria, cea a dezarmării a fost singura în care "Cei Patru", nu fără o evidentă iritare, au fost nevoiți să "țină seama de obiecțiile reprezentanților celor cinci state". "Observațiile statelor din Europa Centrală - declara Clemenceau - îmi par justificate din toate punctele de vedere. Cred că acum suntem cu toții de acord"⁴⁶. Antipatia conducătorilor supremi ai Conferinței de Pace pentru Brătianu a fost exprimată însă foarte precis și imediat, în discuția lor din 6 iunie. Clemenceau sugera că Brătianu ar părăsi puterea, urmându-i de îndată replica lui Lloyd George: "Nu sunt prea afectat. Aș vrea să văd aici pe Take Ionescu, sau un alt om care să se plaseze pe un punct de vedere occidental"⁴⁷.

Situația s-a încordat și mai mult când, la 10 iunie, Consiliul Celor Patru a convocat delegații statelor din Europa Centrală pentru a le comunica frontierele cu Ungaria, fixate de Comisia teritorială și supuse Consiliului miniștrilor de externe ai Marilor Puteri și Consiliului Suprem, din nou fără a fi consultate statele direct interesate. Constatând că în ceea ce privește România, Tratatul din 1916 încă odată nu a fost respectat, Brătianu a cerut un răgaz pentru a informa guvernul și pe rege. În aceeași zi delegațiile României, Poloniei, Regatului sârbo-croato-sloven și Cehoslovaciei înaintau președintelui Conferinței un memoriu în care respingeau obligațiile impuse de a suporta în mod proporțional o parte a datoriei externe a fostei monarhii dualiste, nu doar pentru că sarcinile impuse depășeau posibilitățile lor economice și financiare, ci mai ales pentru faptul că "Naționalitățile eliberate din vechiul imperiu al Austro-Ungariei nu sunt și nu pot fi făcute responsabile de actele de război pe care acest imperiu le-a comis și nici de sarcinile financiare pe care acest război le-a impus"⁴⁸.

Între timp I.I.C. Brătianu respinsese și încercările marilor trusturi internaționale de a acapara bogățiile petroliere ale României. Această atitudine a șefului delegației române, de a nu abdică în nici un fel de la apărarea suveranității și independenței României nu putea fi admisă de Marile Puteri, care, deși oficial proclamau egalitatea între statele mari și mici, creând împreună cu ele Societatea Națiunilor, nu și-au părăsit practica de a-și impune voința de mare putere. Ca atare, "Cei Patru Mari" au ajuns la concluzia că primul delegat al României trebuia înlăturat; devenise deranjant.

În fața poziției intratabile a Marilor Puteri și apreciind gravitatea situației - aproape nici una din problemele și observațiile delegației române negăsind audiență la factorii de decizie ai Conferinței - Brătianu, după ce, la 28 iunie, și-a pus semnătura pe Tratatul cu Germania, a părăsit Parisul la 2 iulie 1919, delegându-l pe N.Mișu și Alex.Vaida Voevod ca delegați, cărora le-a dat instrucțiuni să nu semneze Tratatul cu Austria și Tratatul cu privire la ocrotirea minorităților. Înainte de a părăsi Parisul, premierul român a depus pe masa Conferinței un amplu memoriu intitulat **România în fața Congresului de Pace**. Cele patru capitole ale memoriului prezentau pe larg raporturile dintre România și Puterile Aliate și Asociate pe toată perioada războiului și în timpul Conferinței de Pace. Printre altele, se arăta că "România se prezenta la Conferința de Pace ca aliată fidelă și devotată a puterilor Antantei", în timp ce acestea îi impuneau "obligații umilitoare care aduceau

atingere suveranității sale" și-i compromiteau liniștea internă și dezvoltarea economică."Prin urmare, România nu putea adera la cele două tratate ce i se prezentau"⁴⁹.

În drum spre București, după părăsirea Parisului, Brătianu a făcut o vizită la Sibiu, unde a avut discuții cu membrii Consiliului Dirigent. Dacă discuțiile au relevat deosebirile de vederi în unele probleme fundamentale, în schimb fruntașii politici transilvăneni au promis sprijin lui Brătianu care propunea Consiliului Dirigent acceptarea tacticii de rezistență. Aceeași atitudine a adoptat-o și Vaida Voevod când, însoțindu-l la gară pe primul ministru la plecarea sa din capitala Franței, mărturisea zărilor francezi expresiunea nemulțumirii și îngrijorării sale⁵⁰.

La 12 septembrie 1919, guvernul liberal I.I.C. Brătianu a demisionat, motivând că nu-și poate pune semnătura pe un tratat "incompatibil cu demnitatea și independența națională"⁵¹. Noul guvern, prezidat de generalul Arthur Văitoianu, unul din stâlpii rezistenței, nu era nici el pregătit să semneze cele două tratate; de fapt, noul guvern era dirijat în acțiunile sale de Brătianu.

Tensiunea între România și Consiliul Suprem al Conferinței de Pace a atins punctul culminant în prima jumătate a lunii noiembrie. Temându-se că rezistența României față de principiul ocrotirii minorităților - în fond, acesta nu trebuia impus României, care rezolvase chestiunea - și atitudinea ei generală față de Conferință vor influența și atitudinea altor țări, Consiliul Suprem a remis la 15 noiembrie 1919 un ultimatum guvernului român ce prevedea ca, în timp de opt zile, România să accepte "fără discuție, fără rezerve și fără condiții" decizia Consiliului Suprem "de a semna tratatul cu Austria și tratatul minorităților". În cazul unui refuz se va notifica României "să-și recheme imediat delegații săi de la Conferința de Pace", iar țările care făceau parte din Consiliu "își vor retrage misiunile diplomatice de la București"⁵². În prealabil, însă, Consiliul Suprem dăduse unele semnale în ce privește posibilitatea acceptării discutării și anulării unora din detaliile Tratatului special, pentru a obține semnătura României pe Tratatul cu Austria. Misiunea diplomaților englezi sir George Clerk și Allen Leeper la București din septembrie, precum și negocierile dintre reprezentanții celor patru Mari Puteri la București și guvernul român au fost de natură să sugereze Consiliului Celor Patru, că cele două paragrafe ale preambulului Tratatului special în care se condiționa independența României prin invocarea Tratatului de la Berlin din 1878, precum și art.10, 11 și 12 care acordau drepturi speciale minorității evreiești, secuilor și sașilor din România, "ar putea fi ușor modificate sau omise fără a altera caracterul și forța tratatului"⁵³. Se făceau concesii (de formă) pentru a salva menținerea principiului privind controlul din partea Marilor Puteri, principiu ce fusese deja impus Poloniei și Cehoslovaciei prin Tratatul de la Versailles și Austriei prin Tratatul de la Saint Germain. La 27 noiembrie 1919, acest principiu urma să fie impus și Bulgariei prin semnarea Tratatului de la Neuilly-sur-Seine, tratat pe care România nu l-a semnat odată cu aliații tocmai din cauza nerecunoașterii acestui principiu.

Guvernul Văitoianu a înmănat răspunsul său la ultimatumul Consiliului Suprem din 15 noiembrie prin nota din 28 noiembrie, făcând un ultim apel la Aliați, cerându-le să-și dea acordul asupra declarației României din 5 noiembrie, prin care se arăta gata să semneze Tratatul cu Austria, dar prin semnătura sa "România nu înțelegea să adere la stipulațiile care ar putea să atenteze la suveranitatea și independența sa statală". Exprimându-și din nou dorința de a menține solidaritatea cu aliații săi, guvernul român cerea o prelungire a termenului ultimatumului din noiembrie, singurul "care ar putea să angajeze eventual viitorul țării"⁵⁴.

În urma primelor alegeri parlamentare care au avut loc în România Mare, în noiembrie 1919, la care a participat și populația din provinciile unite cu țara, la 3 decembrie s-a format guvernul "blocului parlamentar", compus din partidul lui N.Iorga, Partidul țărănesc și partidele naționale din Ardeal, Bucovina și Basarabia, regionale încă, guvern condus de Alexandru Vaida Voevod.

Guvernul Vaida Voevod, care se bucura de simpatia Aliatilor, a obtinut operarea unor modificari ce constau in suprimarea tuturor referirilor la Tratatul de la Berlin si la independenta conditionata a Romaniei, a art.10 si 11 care stipulau privilegiile speciale pentru minoritatea evreiasca, iar in introducerea la Preambul se preciza ca acest tratat "nu era impus, ci discutat si convenit" intre Marii aliați și România, ceea ce anula caracterul obligatoriu al acceptării anticipate a oricărei clauze despre care se vorbea în art.60 al Tratatului cu Austria. Propunerile românești s-au concretizat și în reformularea art.59 care, în textul inițial nu recunoștea în mod expres Bucovina ca teritoriu aparținând României, fruntariile fiind acum cele specificate în Hotărârea din 28 noiembrie de Unire cu România⁵⁵.

Ca urmare, guvernul Vaida a autorizat pe reprezentanții Aliatilor la București să comunice la Paris că România va semna cele două tratate. În ziua de 10 decembrie 1919, delegatul României la Conferință, generalul Coandă, își punea semnătura pe Tratatul cu Austria, Tratatul minorităților și pe Tratatul cu Bulgaria, ultimul fiind condiționat de semnarea primelor două.

4.4.4. Tratatul de Pace cu Ungaria de la Trianon - 4 iunie 1920

Din ansamblul problemelor ce interesau România se detașa, prin importanța sa fundamentală, problema recunoașterii internaționale a operei de unitate națională înfăptuită de poporul român în 1918, de o maximă însemnătate fiind, desigur, încheierea Tratatului cu Ungaria.

Spre sfârșitul anului 1918, când procesul de destrămarea Monarhiei austro-ungare se apropia de final, guvernul de la Budapesta, condus de Karolyi Mihaly, care la 16 noiembrie a proclamat Republica Ungară, a anunțat reforme democratice menite să salveze integritatea Austriei Mari și să obțină sprijinul puterilor occidentale, concomitent cu desfășurarea unei intense activități diplomatice având ca obiectiv principal păstrarea Transilvaniei, sau a unei mari părți din această provincie, în granițele statului ungar. El a reușit ca în Convenția de armistițiu (separat de Austria), semnată la Belgrad la 31 octombrie/13 noiembrie 1918 între reprezentanții ai generalului Franchet d'Esperey, comandantul șef al forțelor aliate din sud-estul Europei și Ungaria să fixeze o linie de demarcație între România și Ungaria pe cursul Mureșului, păstrând astfel sub dominație ungară o mare parte din ținuturile românești stăpânite anterior - o parte a Transilvaniei (de vest), Banatul, Crișana și Maramureșul. Această linie de demarcație nu ținea seama de Tratatul din august 1916 dintre România și Puterile Antantei și, prin urmare, valabilitatea ei a fost negată de guvernul român și de Consiliul Național Român Central din Transilvania, care nu fuseseră invitate la Belgrad. Pe aceeași linie, sfidând Hotărârea de Unire exprimată de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, a declarat că nu recunoaște decizia de unire și nici autoritatea Consiliului Dirigent asupra teritoriilor de la vest de linia Mureșului. Era încă un indiciu clar al intențiilor Ungariei. Astfel, atmosfera de tensiune politică și militară dintre România și Ungaria a continuat să se agraveze în prima parte a anului 1919, când Conferința de Pace era în plină desfășurare. Ea era amplificată de actele de teroare săvârșite de trupele ungare de ocupație, de jandarmeria și bandele maghiare asupra populației românești și de provocările asupra pozițiilor armatei române.

Ori, în privința teritoriilor unite cu România, atitudinea autorităților române, a delegației țării la Conferința de Pace, era fără echivoc. Vaida, într-o discuție cu ministrul de externe al Franței, St.Pichon, la care participau și primul delegat român, Brătianu, și generalul Coandă, declara că "românii sunt aliați, dar maghiarii sunt tratați ca aliați, iar noi ca dușmani". "Proclamarea Unirii e emanația voinței întregului nostru neam și a fost unanimă - continuă Vaida Voevod, reprezentantul Consiliului Dirigent în delegația română -, sașii, găsind o garanție pentru libertatea limbii și confesiunii lor în hotărârile din Alba Iulia, s-au unit și ei. La solemnitatea înmânării actului Unirii

noastre au asistat toți reprezentanții diplomați ai Alișilor. "Dar ce vĂzurĂm? KĂrolyi a jucat un joc dublu... Maghiarii ne ucid și batjocoresc frații și pĂrĂnșii...Ei trimit trenuri blindate sub ochii francezilor ca sĂ ne terorizeze...Ei organizeazĂ bande care ucid și jefuiesc, prezentĂnd ofișerilor englezi, francezi etc., care nu ne cunosc limba, astfel lucrurile cĂ noi am fi comis atrocitĂșile. Cu aceleași știri fabricate prin falsificĂri ei umplu strĂinĂtatea". Miniștrului Pichon, Ăn discușia amintitĂ, "BrĂtianu i-a prezentat punctul de vedere romĂnesc, stĂruind pentru Ănaintarea trupelor și evacuarea Banatului de sĂrbi. A fost dur și hotĂrĂt...BrĂtianu a Ăntrebat ce-ar face Franșa dacĂ ar fi trebuit sĂ se opreascĂ Ănaintarea francezilor Ăn Alsacia - Lorena și dincolo de linia de ocupare v-ar ucide frații?". Iar Vaida a expus cum mama președintelui Consiliului Dirigent (Iuliu Maniu - n.a.) și președintele Marii AdunĂri Nașionale sub a cĂrui conducere s-a proclamat unirea (Gheorghe Pop de BĂsești - n.a.) sunt expuși bandelor maghiare, prin atrocitĂșile comise și mizeria financiarĂ, iar comisiile ofișerilor englezi, francezi sunt conduse de maghiari, pe cĂnd noi nu putem controla falsurile maghiare". Ăn Comisia de 10 pentru delimitarea frontierelor "BrĂtianu a vorbit 2 ore (preșida Tardieu Ăn locul lui Clemenceau) susșinĂnd admirabil punctul de vedere romĂnesc Ăn toate chestiile: afirmarea tratatului, chestia Banatului, necesitatea de a ocupa tot teritoriul ungureșc revendicat de noi"⁵⁶. Iar Ăntr-un banchet oferit Ăn onoarea sa de Louis Barthou (fost prim-ministru), BrĂtianu Ăn discursul sĂu a "reclamat Ăntregul Banat, RomĂnia de la Nistru pĂnĂ la Tisa Ăn granișa naturalĂ integralĂ a DunĂrii"⁵⁷.

FĂș de situașia creatĂ Ăn Transilvania reacșia factorilor de decizie politicĂ și militarĂ de la București a fost promptĂ. La cererea Consiliului Dirigent și cu aprobarea Comandamentului trupelor aliate de la Salonic și a Consiliului militar interaliat de la Versailles, Marele Cartier General al armatei romĂne a ordonat trupelor din Transilvania (Divizia 7 infanterie și Diviziile 1 și 2 vĂnĂtori), sĂ depĂșeascĂ "linia Mureșului" și sĂ Ănainteze spre vest, la 29 ianuarie 1919 linia de demarcașie stabilindu-se la marginea de vest a Munșilor Apuseni, de unde puteau respinge mai ușor contraatacurile armatei ungare. O lunĂ mai tĂrziu Consiliul Suprem și Consiliul militar interaliat puneau Ăn vedere guvernului ungar, ca pĂnĂ la stabilirea de cĂtre Conferinșa de Pace a frontierei definitive romĂno-ungare, sĂ-și retragĂ armata Ăn termen de 10 zile pe aliniamentul vest de VĂsĂrsmamĂny, DevĂvĂnya, Gyoms, OroshĂza, Szeged, concomitent trupele romĂne urmĂnd sĂ elibereze teritoriile romĂnești de la vest de Munșii Apuseni aflate ĂncĂ sub stĂpĂnire ungarĂ"⁵⁸.

Ăntr-adevĂr, Ăn cursul lunii februarie 1919, la propunerea președintelui Comitetului pentru afacerile romĂnești, AndrĂ Tardieu, un strașnic filoromĂn, fusese trimisĂ spre studiu problema dispunerii trupelor aliate Ăn Transilvania, cu o referire specialĂ la crearea și controlul unei zone neutre Ăntre cele douĂ pĂrș, romĂnĂ și ungarĂ"⁵⁹. Ăn baza datelor culese de experși, la 17 februarie Comitetul ajungea la concluzia cĂ stabilirea respectivei zone neutre, care sĂ fie ocupatĂ de trupele aliate, trebuia sĂ fie examinatĂ și definitivatĂ de reprezentanșii militari ai consiliului Suprem de rĂzboi de la Versailles"⁶⁰.

Ăntr-o notĂ ĂnmĂnatĂ președintelui Conferinșei de Pace, la 9 februarie 1919, șeful delegașiei romĂne adusese la cunoșșinșĂ "uneltirile ungurești Ăn teritoriile romĂnești din Transilvania", care creaserĂ "o stare de lucruri de o gravitate crescĂndĂ", solicitĂnd "mĂsuri militare urgente", spre "a se asigura protecșia concetĂșenilor noștri dezarmaș"⁶¹. La 21 februarie BrĂtianu va Ănainta o notĂ ministrului francez al afacerilor strĂine, St.Pichon, ca și lui A.Tardieu și colonelului House, Ăn care se specifica: "E necesar Ăn mod urgent a lĂsa ca trupele romĂne sĂ ocupe teritoriile revendicate de RomĂnia Ăn Ungaria, unde guvernul din Budapeșta provoacĂ dezordini și organizeazĂ bolșevismul. AceastĂ agitașie, care se produce cu toatĂ victoria Antantei, provoacĂ Ăn Transilvania și Ăn Regatul romĂn decepșii și descurajare Ăn momentul cĂnd mizerii de ordin material cer de la poporul romĂn o mare energie moralĂ"⁶². Ăn opinia premierului romĂn, "constituirea unei zone neutre Ăn aceste regiuni

ar masca răul și, departe de a-l împiedica, l-ar încuraja căci emisarii bolșevismului maghiar nu vor putea fi împiedicați prin procedee de neutralitate lipsite de interes⁶³.

La 24 februarie 1919, în ședința Consiliului Suprem de Război de la Versailles, delegatul român, ministrul de stat Alexandru Vaida Voevod, a prezentat următoarea notă: "Atunci când contele Károlyi a semnat condițiile de armistițiu cu generalul Franchet d'Esperey, el nu l-a putut încheia la fel și pentru teritoriile românești din Ungaria, care participaseră la constituirea guvernului provizoriu al românilor din Transilvania și a căror autonomie fusese recunoscută de guvernul de la Budapesta, prezidat de contele Károlyi. În momentul în care acesta obținuse la Belgrad, contrar articolelor 3 și 17 ale armistițiului general, recunoașterea dreptului de a administra prin autoritățile ungare teritoriile fostei Ungarii, el nu putea administra o populație care deja se declarase pentru guvernul constituit la Alba Iulia. La fel, în momentul în care cehoslovacii fuseseră autorizați să nu ia în considerație dispozițiile acordului de la Belgrad, cu o autoritate de fapt și de drept, aceste considerații nu mai puteau fi invocate față de români pentru a contrazice clauzele armistițiului general. Pentru aceste motive și pentru a opri propaganda periculoasă executată sub auspiciile guvernului de la Budapesta în ținuturile românești neocupate de trupele Regatului, este urgent să se facă înaintarea trupelor române până la limita de demarcație a acestor teritorii"⁶⁴.

La 26 februarie, Biroul Conferinței de Pace a discutat raportul pe care reprezentanții Consiliului suprem interaliat l-au prezentat, în urma deciziei adoptate cu o zi înainte, în legătură cu fixarea zonei intermediare din Transilvania între forțele române și ungare. În documentul respectiv se sublinia: "După ce au luat la cunoștință de hotărârea adoptată de primii-miniștri ai puterilor Aliate și Asociate la reuniunea lor din 19 februarie (...). După ce au audiat în ordine pe: generalul român Coandă, asupra situației referitoare la aceste probleme; colonelul român [Toma] Dumitrescu, asupra condițiilor strategice necesare pentru a pune armatele române în poziția de a se apăra împotriva oricăror eventuale agresiuni comise de trupele ungare; dr.Vaida, ministru român, asupra situației generale interne din Transilvania; generalul Henrys, comandantul-șef al Armatei franceze din Orient; generalul Charpy, șeful Statului Major al Comandamentului general suprem al armatelor aliatare din Orient, asupra posibilității ocupării de către aceste armate a zonei neutre ce urmează să fie stabilite; sunt de acord asupra principiului ca propunerile pe care le vor prezenta conferinței primilor miniștri să se refere numai la măsuri provizorii de ocupație, fără a afecta în nici un fel atribuirea definitivă a regiunilor ocupate"⁶⁵.

Aceste propuneri erau aprobate în aceeași zi, extinzând teritoriul acordat Comandamentului român, noua linie de demarcație urmând ruta feroviară Satu-Mare - Oradea - Arad.

Guvernul ungar condus de Dénes Berinkey - Károlyi devenise între timp președintele Ungariei - a refuzat să se supună hotărârilor forurilor de la Paris; în ziua de 20 martie, colonelul Vix, reprezentantul militar al Aliaților la Budapesta, a înmănat contelui Károlyi somația de a-și retrage trupele pe noua linie de demarcație, ce urma să pună la adăpost populația românească a Munților Apuseni de atacurile și atrocitățile comise de trupele și bandele înarmate maghiare, bolșevice sau naționaliste. Dar, în aceeași seară, s-a produs o lovitură de teatru: Károlyi, care prevăzuse o asemenea eventualitate, a cedat puterea în Ungaria unui guvern format din socialiști și comuniști, având ca președinte pe Gárbai Sándor și ministru de externe pe Béla Kun (acesta din urmă deținea în fond puterea - M.R.), care a proclamat Republica Ungară a Sfaturilor (28 martie 1919). Prin această manevră politică cercurile conducătoare de la Budapesta sperau că printr-o înțelegere între Bela Kun și Lenin s-ar putea obține reanexarea Transilvaniei la Ungaria.

Realitatea este că un timp Marile Puteri, urmărindu-și în primul rând propriile interese, tindeau să considere evenimentele militare din centrul Europei un gen de conflict local și se arătau prea puțin interesate de modul în care frontierele aveau să respecte sau nu cerințele impuse de actele

de autodeterminare. Altfel nu ne putem explica, decât luând în considerare și insuficienta cunoaștere de care dădeau dovadă conducătorii Americii și Angliei în realitățile politice, istorice și geografice din zona în discuție, acceptarea uneltirilor emigrației ungare din țările anglo-saxone în contra României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, încercările de tratative cu Bela Kun, care la un moment dat se pare că urma să fie invitat la tratative, în speranța nutrită de Marile Puteri că bolșevismul va putea fi izolat și anihilat pe cale pașnică, intenția de creare a unei "republici" a Banatului, ca stat tampon între Ungaria, România și Iugoslavia, vehicularea, la un moment dat, a readucerii unui Habsburg pe tronul Austriei și Ungariei, imputările făcute de "Cei Mari" în primul rând României, dar și celorlalte state noi din jurul Ungariei de vinovăție pentru starea de anarhie și bolșevism din această țară ș.a.m.d.

Cu atât mai mult delegația română a trebuit să-și intensifice eforturile pentru a face cunoscute realitățile istorice și de a apăra interesele drepte ale României. Vaida îi comunică lui Maniu că a obținut învoirea lui Brătianu "să compunem o delegație de gazetari de la marile ziare pentru anchetarea atrocităților maghiare". Delegația urma să fie însoțită de George Moroianu, care avea foarte bune relații cu mari ziare engleze, iar Vaida sugera ca ea să fie bine primită, inclusiv cu un banchet la Săliște și să viziteze satele, inclusiv din zona Secuimii, în care românii au căzut victime terorismului și masacrelor bandelor maghiare. Cere neapărat să i se trimită colecția ziarelor "Világh" și "Ujság" (din Cluj), "fotografiile cu români spânzurați, îngropați până în gât; declarații de la Ferencz Ioszf și de la episcopii reformați că nu au fost nici când închiși, de se poate verifica cu notarul public. Și de la Majláth (episcopul romano-catolic de Alba Iulia - M.R.). Ungurii lucrează pe tema aceasta în mitinguri în Anglia și cu memorii în America și îndeosebi la Wilson că am închide și am fi închis acei vlădici și că am fi intoleranți. Îmi trebuie de urgență, ca să nu ne impună control internațional în chestiile confesiunilor". Cere și ziarul unguerești care batjocoreau "Franța degenerată", Anglia "hrăpăreață" și "bluff"-ul american în 1914-1918 pentru că ar prinde bine să-i contracarăm pe unguri când vor veni la Paris"⁶⁶. Cu satisfacție îl anunță Vaida pe Maniu că biroul de presă din Berna (organizat de Vaida) lucrează excelent, toate ziarurile elvețiene îi stau la dispoziție. "De asemenea, agențiile **Reuter**, **Hanas** și **Radio** care le publică toate știrile trimise. Din sursa acestor agenții se adapă presa mondială. Aproape tot ce găsești referitor la chestia noastră...sunt date de noi, iar în timpul mai nou luate în mare parte după știrile plasate la marile agenții prin biroul nostru din Berna"⁶⁷.

La Conferința de Pace, reprezentanții României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei cereau cu insistență acestui for să impună Ungariei recunoașterea drepturilor istorice legitime de autodeterminare ale popoarelor respective și de dezvoltare în cadrul statelor naționale etnice, libere. Delegația română observa cu îngrijorare misiunea încredințată generalului sud-african Smuts în vederea trasării unei linii de demarcație între Ungaria și România, mai ales că la 8 februarie 1919 se întrunise Comisia, însărcinată cu examinarea revendicărilor românești. La 22 februarie este invitat Brătianu pentru a expune punctul de vedere al României. Discuțiile au continuat până la 28 martie, când s-au luat decizii în privința frontierelor dintre România, Iugoslavia și Ungaria, cu unele abateri de la Tratatul din 1916. La 10 aprilie - desigur delegația română încă nu era conformată, conform procedurii "Celor Mari" - Vaida îi trimitea lui Maniu harta cu frontierele propuse de "Comisia de 10" prezidată de Tardieu; revine în mai multe rânduri cu informații îngrijorătoare, întrucât au fost luate în discuție mai multe variante. "La nord-vest trece până din jos de Salonta Mare, de-a lungul căii ferate, la o distanță de 3-20 km de ea. În apropierea orașelor Sătmar, Oradea distanța e mai mare până la graniță. De la Nădlac spre vest la 15-20 km, cade punctul graniței pe malul drept al Mureșului. Apoi urmează castrarea Torontalului de sus și a Timișului de jos. La cererea sârbilor, care au alergat la Pichon, Clemenceau etc., Comisia de 10 a făcut o corectură prin care Vârșețul și Biserica Albă revine sârbilor și Baziașul nouă. Ce ușurință criminală determină soarta a zeci de mii de familii, semănând germenii viitoarelor războaie. Intervenții s-au făcut, dar trebuie fapte. Pentru aceasta trebuie trimisă o

delegație de slovaci din comitatul Bichis (din Ungaria) cu un memorandum cu mii de semnături prin care să ceară alipirea la România. Trebuie convinși ungurii dintre munți și Tisa, oferindu-le parlament (local), arătându-le că dările de pământ sunt mai mici în România, că vor avea sare, fier, lemne. Din Banat să vină deputații de români ca să ceară evacuarea trupelor franceze, de asemenea și cei din Timiș și Torontal, să vină șvabi care în numele tuturor să ceară ca Vârșețul, Biserica Albă, tot Timișul și Torontalul să fie date României. Mă tem să nu fim din nou trași pe sfoară de unguri, înduplecându-i pe francezi și englezi să ne impună condiții criminale. Voi să nu vă învoiți să retragem trupele până când nu se va clarifica și-n Banat și Arad situația definitivă. Și de la Tisa nu înainte de recoltă"⁶⁸.

De un real folos pentru delegația română la Paris - cel puțin în ce privește atmosfera din jurul ei - a fost turneul reginei Maria la Paris și Londra. "...Femeia asta extraordinară a făcut cât nu puteau face sute de diplomați. Locomotive au plecat spre țară și un vagon de echipamente"⁶⁹.

La 12 aprilie, o delegație de oameni politici din Transilvania, condusă de Vasile Lucaciu, a sosit în Elveția, protestând împotriva misiunii lui Smuts. Delegația s-a prezentat la legațiile aliate și a remis un aide-memoire ce a fost transmis, telefonic, președintelui Wilson. Punctul principal al acestui aide-memoire era sintetizat astfel: "În judecățile ce se emit în problema românească există, din nefericire, tendința de a uita adesea că, independent de tratatele încheiate între România și guvernele aliate, poporul român, care formează majoritatea în provinciile în chestiune, s-a atașat, în mod spontan, Regatului României, prin actul solemn de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918". "Unirea acestor provincii cu România - se sublinia în document - este justificată din punct de vedere juridic prin voința liber exprimată a tuturor locuitorilor din aceste teritorii. Dreptul internațional clasic, ca și principiile formulate de președintele Wilson, sunt perfect aplicabile în cazul nostru"⁷⁰.

Preocupate în acel moment de perfectarea Tratatului de pace cu Germania, puterile Antantei au hotărât, la 26 februarie 1919, ca până la stabilirea graniței definitive româno-ungare, să se creeze o zonă neutră. Ulterior, la intervențiile repetate ale delegației române pe lângă "Cei Patru Mari", s-a hotărât ca armata română să-și fixeze pozițiile pe aliniamentul căii ferate Arad-Oradea Mare-Carei-Satu Mare, lăsând însă orașele respective, chipurile sub controlul trupelor aliate, în fond sub ocupație inamică, retragerea armatei ungare dincolo de această "Zonă neutră"; fixată arbitrar și demobilizarea unei mari părți a ei. Ungaria a refuzat sistematic să se conformeze, guvernul bolșevic al lui Béla Kun redeschizând ostilitățile militare împotriva României și Cehoslovaciei, mizând și pe sprijinul Armatei roșii ucrainiene, declarând totodată, că se consideră în stare de război cu "toate statele vecine de la care are ceva de revendicat"⁷¹. În noaptea de 15/16 aprilie 1919, guvernarea nouă a Ungariei a ordonat trupelor sale să atace unitățile militare românești pe valea Someșului, la Ciucea și Țigani, în scopul reanexării Transilvaniei.

Din Înalt ordin, comandamentul trupelor române din Transilvania, având în frunte pe generalul Gh.Mărdărescu și la Secția de operații pe locot-colonelul Ion Antonescu, a elaborat un plan care prevedea "ofensiva energetică spre vest având ca obiectiv principal slobozirea armatei inamice, aruncând-o dincolo de Tisa". Contra-ofensiva trupelor române a început la 16 aprilie și s-a dezvoltat cu succes, la 1 mai atingând cursul Tisei pe întreaga lungime a frontului; au făcut joncțiunea cu trupele cehoslovace în zona Munkács, zădărniciind astfel încercarea trupelor ungare de a lua contact cu detașamentele armate ale Ucrainei și Rusiei Sovietice. Temându-se de o eventuală înaintare a armatei române spre Budapesta, Béla Kun a adresat la 30 aprilie o telegramă guvernelor român, cehoslovac, iugoslav și celui al SUA, din care spicuim: "...Guvernul trecut n-a admis propunerile dvs., menținându-se pe baza așa-zisului drept istoric, care își trage dreptul oprimirii viitoare din oprimirea din trecut. În prima zi a venirii noastre la putere noi am renunțat la acest principiu. Am declarat în repetate rânduri în modul cel mai solemn că nu ne menținem pe principiul integrității teritoriale, iar acum vă aducem la cunoștință acest lucru și în mod direct, anume că recunoaștem fără nici o rezervă

toate pretențiile dvs. teritoriale⁷². Guvernul României nu a dat răspuns, considerând că nu se poate sta de vorbă cu bolșevicii de la Budapesta. S-a ținut cont, în atitudinea adoptată, de înțelegerea perfectată între timp între Lenin și Bela Kun de a-și acorda ajutor reciproc împotriva României. La 1 și 2 mai 1919 guvernele Rusiei Sovietice și Ucrainei Sovietice au dat un ultimatum Guvernului român, cerând evacuarea în 24 de ore a Basarabiei și Bucovinei.

În această chestiune sfaturile pe care Vaida i le dădea lui Iuliu Maniu erau categorice: "Chestia avansării trupelor române este tot mai actuală. Aliații-s în impas (Cei Patru). Le-ar fi indiferent cine ar semna în numele Ungariei. Am reușit prin presă și discuții să creez o atmosferă contra lui Károlyi și a membrilor din guvernul acesta tragi-comic. Nu mișcați frontul cât timp Aliații nu garantează participarea cu un contingent corespunzător, că vor recunoaște formal Basarabia ca aparținătoare României, că după ocuparea Budapestei și formarea unui guvern democratic, dezarmarea Ungariei va fi în grija ei (a Antantei - M.R.). Necunoscând ei oamenii și stările de lucruri din Ungaria, să fie încredințată Consiliului Dirigent, recte guvernului român aranjarea cu ungarilor a componenței guvernului maghiar. Pradă de război. Ar fi bine crearea unui guvern maghiar care să renunțe pentru noi la Banat și Bichis. Mare lucru ar fi ca maghiarii să se declare prin guvernul ei pentru un dualism cu România. Nu trebuie pentru asta cruțate nimic (vorbe, promisiuni, bani). Brătianu i-a depeșat lui Pherekyde să nu facă nimic fără a te consulta cu privire la maghiari. La negocieri, și unul, doi ardeleni (V.Bontescu, Erdélyi, Goldiș). Conducerea ofensivei nu o cedați lui Franchet d'Esperey, rezervați-o pentru Marele Cartier General Român; depeșe adresată miniștrilor aliați la București cu rugarea să le transmită șefilor lor la Paris. Pregătiți armata ardeleană prin recruți nedemoralizați de bolșevism și război. Pregătiți jandarmeria. Să fim pregătiți pe când va izbucni criza mare sau fiasco-ul Conferinței. Să fim singurul stat cu o armată tare, disciplinată și însuflețită. În urma referatelor gazetarilor (care au fost în documentare în zonă - n.a.), Tardieu, pus pe gânduri, ne-a făcut avansuri, zicând că dacă ne târguim am putea câștiga acces la Tisa în Banat..."⁷³

Ca urmare a acestei situații grave, Vaida Voevod, după ce delegația română se asigurase de înțelegerea și sprijinul unor cercuri militare ale Antantei, în frunte cu mareșalul francez Foch (care ne-a fost deosebit de favorabil), cunoscător perfect al situației din zonă, adjunctul acestuia, generalul Maxime Weygand și mai vechiul prieten al românilor, generalul H.M.Berthelot, îndemna la înaintarea trupelor române, pentru că numai respinși ungarilor "s-ar îndrepta situația României nu numai acasă, ci și aici pentru că acestei Conferințe, "la vieille dame", numai faptele îi impun"⁷⁴.

Între timp, guvernul de la Budapesta își echipase și dotase o nouă armată - 9 divizii complete - bine înarmată, dispunând de imensul arsenal de război rămas pe teritoriul Ungariei de la fosta armată austro-ungară, plus cel abandonat de armata germană a lui Mackensen, armată ce includea și brigăzi roșii internaționale, atacă din nou România în noaptea de 19/20 iulie 1919. Armata ungară a forțat Tisa și a pătruns circa 50 km în dispozitivul armatei române pe direcția Debrețin-Oradea. Noul focar de război izbucnit prin atacarea României și Cehoslovaciei de către Ungaria, faptul că Lenin îi comunica acestuia "că se avea în vedere ca, prin Basarabia, Bucovina și Galiția, să se întindă o mână de ajutor Republicii Sovietice Ungare", a alarmat Consiliul Suprem. Dacă până în acest moment se punea problema dacă România a violat sau nu linia de demarcație, prin depășirea ei de către trupele române, acum Consiliul Suprem a cerut reprezentanților militari⁷⁵ să analizeze posibilitatea unei acțiuni militare contra Ungariei, cu participarea trupelor române, sârbe și franceze. În fapt, armata română a fost singura care a acționat. La 24 iulie ofensiva ungară a fost oprită și Comandamentul român a trecut la contraofensivă printr-o operațiune de învăluire dublă pe direcția Szolnoc. Capul de pod din această localitate a fost lichidat și în noaptea de 29/30 iulie trupele române au trecut Tisa și într-un iureș de neoprit (cu toate notele de avertisment ale Consiliului Suprem adresate guvernului român de a opri ofensiva, Brătianu fiind însă de negăsit - plecat pe front - iar

legăturile radio și telefonice întrerupte de la București vreo trei zile - M.R.) în 3-4 august au intrat în Budapesta. Deoarece o parte a trupelor ungare reușiseră să se retragă la vest de Dunăre, din considerente strategice Comandamentul român a înaintat unele unități peste fluviu pentru a pune la adăpost grosul trupelor române rămase în Budapesta. În prealabil, delegația română a cerut Alițiilor echipamente, despăgubiri de război din partea Ungariei, încheierea păcii cu Ungaria numai după ce în această țară se va instaura un guvern democratic. Pe de altă parte, retragerea trupelor aliate la începutul lunii iulie a permis trupelor române să preia sub control întreg teritoriul românesc până la granița cu Regatul sârbo-croato-sloven⁷⁶.

Cu puțin timp înainte situația din nou se încordase între delegația română și Consiliul Suprem, la 10 iunie fiind convocate delegațiile statelor naționale din Europa Centrală pentru a fi informate în legătură cu frontierele cu Ungaria. Deciziile Comisiei teritoriale fuseseră supuse Consiliului miniștrilor de externe ai Mariilor Puteri, iar statele interesate, ca de obicei, nu fuseseră consultate. A doua zi, la 11 iunie, Pichon, Lansing, Balfour, Sonnino și Makino (miniștrii de externe ai celor cinci Mari Puteri), de față fiind și Tardieu, au prezentat hărțile cu hotarele ce se fixaseră. Brătianu a putut constata din nou că în ceea ce privea România, în pretențiile sale referitoare la granița de vest, Tratatul din 1916 nu fusese respectat, României fiindu-i impusă granița fixată de "Cei Patru Mari", deși la 13 iunie ministrul de externe al Marii Britanii, Balfour, a expus situația graniței fixate: "granițele fixate sunt bune în timp de pace. Sunt însă unele linii de cale ferată care traversează de mai multe ori aceste frontiere. Regimul lor de funcționare putea fi ușor reglementat în timp de pace, dar nu și în timp de război. Deliberând, Consiliul Suprem a ajuns singur la ideea de a face modificări, convingându-se că românii aveau dreptate, însă n-a vrut să-i dea satisfacție lui Brătianu". A fost încă unul din motivele pentru care Brătianu a fost nevoit să părăsească Conferința de Pace.

În august, atmosfera din nou s-a tensionat; Consiliul Suprem, după ce experții militari au elaborat planul de luptă și ceruse trupelor române să intervină în Ungaria, reproșa României prin notele din 4,5,6,7 și 9 august 1919 de a nu fi respectat Convenția de la Belgrad din noiembrie 1918. Guvernul a dat imediat indicații delegației române să facă precizarea că, "în numele conferinței" se ceruse armatei române să coopereze militar cu Aliții contra Ungariei, iar la 12 august a răspuns la notele Consiliului Suprem, arătând că "nu putea să prevadă că se consideră încă existent de către Conferința păcii armistițiul din noiembrie 1918 după ce a primit de la aceeași Conferință invitația de a coopera la o acțiune militară contra armatei ungare⁷⁷.

Prevăzând iminenta demisie a lui I.I.C. Brătianu ca șef al guvernului, întrucât România (dar și Iugoslavia) a refuzat să semneze Tratatul cu Austria la 10 septembrie 1919, iar între lunile iulie-noiembrie s-a desfășurat un "război al notelor" cu caracter ultimativ și al memoriilor explicative din partea oficialităților României, care au inițiat o politică de rezistență, Vaida Voevod își precizează poziția: dacă va fi numit din nou ministru fără portofoliu și delegat pentru Conferință în noul guvern, când se va ajunge la semnarea tratatului el va protesta ca șef al delegației Consiliului Dirigent al românilor din Transilvania, Banat și părțile românești ale fostei Ungarii, prin care va declina solidaritatea semnării tratatului de pace, revendicând Banatul și-și va da demisia ca delegat. "Prin aceasta ne-am rezervat dreptul de a revendica la timpul potrivit Banatul... Cade Clemenceau și va veni Briand, Barthou sau Viviani, toți prieteni ai noștri. Foch ne susține mult și cuvântul lui e greu". E de părere că nici Maniu, nici el nu pot fi de acord să semneze o pace cu abdicarea de la dreptul României asupra Banatului⁷⁸.

După formarea cabinetului Vaida, care personal era agreat în cercurile Conferinței de Pace, lucrările pentru definitivarea Tratatului cu Ungaria au prezentat mai puține dificultăți, deși problemele erau complexe și complicate și au solicitat o activitate îndelungată și laborioasă comisiei de experți. Frontiera între Ungaria și România fusese acceptată de Consiliul Suprem încă la 13 iunie 1919, iar

decizia în acest sens fusese la rândul ei publicată⁷⁹, astfel încât asupra acestei chestiuni nu se mai puteau produce decât unele modificări de detaliu. La 12 octombrie 1919, Conferința Păcii trimisese României o notă specială prin care îi comunica⁸⁰, în mod oficial, decizia de la 13 iunie. Deși această linie de frontieră nu era cea specificată în Tratatul de alianță dintre România, Franța, Rusia, Anglia, Italia din august 1916, deși se deosebea în mai multe locuri de precizările făcute în Hotărârea de la Alba Iulia, ea corespundea în esență principiului etnic și, drept urmare, guvernul român a acceptat-o.

Cunoscând ce importanță are în tratativele diplomatice internaționale cuvântul dat de un prim-ministru, ca și faptul că se bucura de simpatie în rândul factorilor de decizie ai Conferinței, care-l apreciau ca un om politic modern, Vaida Voevod s-a hotărât să reprezinte personal interesele României la Conferința de Pace, cel puțin până la rezolvarea problemelor principale; în ianuarie 1920 el sosea la Paris.

Prezența primului ministru român în capitala Franței era necesară, înfrângerile suferite de Ungaria în luptele cu armata română și ocuparea unei părți a țării vecine determinând cercurile conducătoare de la Budapesta - dată fiind eșuarea mijloacelor de forță - să recurgă la o abilă campanie diplomatică și la o periculoasă acțiune de propagandă antiromânească desfășurată concertat la Londra, Paris, Washington și Roma. Se încerca să se demonstreze cercurilor politice occidentale nedreptatea ce s-ar face Ungariei obligând-o să semneze un tratat ce ar reduce-o cu două treimi din teritoriu și populație, că s-ar da o lovitură nimicitoare rolului civilizator al Ungariei în centrul Europei, transferându-se puterea și influența în zonă unor popoare de rasă și civilizație inferioară. Credem că nu întâmplător în lunile august-noiembrie 1919 între Consiliul Suprem și guvernul român a avut loc un schimb de note cu privire la situația din Ungaria.

Au fost aduse guvernului român acuze că intenționează să excludă Puterile Aliate și Asociate de la reglementarea diferendului cu Ungaria; că face abuzuri în acțiunea de recuperare a utilajelor și materialului de război și de cale ferată ridicate de armata ungară din România în perioada ocupației din 1916-1918, că trupele române de ocupație terorizează și înfometează populația ungară; că imense cantități de grâne, furaje, animale sunt ridicate și transportate în România ș.a.m.d. Guvernul român a respins aceste acuzații și a arătat că acțiunea militară i-a fost impusă, că el dorește dezarmarea Ungariei, instaurarea în această țară a unui regim democratic, pacificarea centrului Europei, iar achizițiile efectuate reprezentau "numai o minimă parte din bogățiile luate de unguri pe timpul cât ei au ocupat România. O notă înaintată Consiliului Suprem de către delegația română la 10 octombrie 1919, intitulată **Rechizițiile în Ungaria și la Budapesta**, expunea problemele ce decurgeau din ocupația Ungariei de către armata română. Iar după mai 1920 o amplă sinteză despre acțiunea armatei române de la intrarea în Budapesta la 3 august 1919 și până la evacurarea Ungariei de către forțele române a fost înaintată Conferinței de Pace⁸¹.

În realitate, perioada în care trupele române s-au aflat pe teritoriul Ungariei s-a caracterizat prin eforturile Comandamentului român pentru "garantarea siguranței, liniștii, avutului și vieții cetățenilor", aceștia fiind datori "să păstreze liniștea, ordinea și să respecte legile țării, precum și ordonanțele ce se vor da"⁸², fapt atestat de numărul mic de incidente sângeroase înregistrate pe toată perioada ocupației. Pe timpul misiunii sale în Ungaria armata românească a ajutat la reorganizarea administrației, la menținerea ordinii, la aprovizionarea populației cu alimente și carburanți, la repunerea în funcțiune a fabricilor, la reluarea activității de către instituții, fapt pentru care cei ce au cunoscut situația sau au beneficiat de acest ajutor au adus mulțumiri comandanților, subliniind comportamentul lăudabil al subunităților și militarilor români. Sunt relevante, în acest sens, declarațiile primarului Budapestei, dr. Body Theodor, ministrului ungar al aprovizionării, Károlyi Erkely, ziarului "Nemzeti Ujsag", ale experților militari și diplomaților aliați în misiune în Ungaria, între care sir George Clerck, emisarul Consiliului Suprem la Budapesta⁸³.

La Paris, premierul Vaida Voevod și-a creat sau și-a continuat legăturile prețioase cu bărbații de stat francezi. A vizitat și Londra, unde urmau să se continue lucrările Conferinței de Pace în primăvara anului 1920, intenționând să viziteze și Roma, pentru a încerca să împrăștie și acolo atmosfera nefavorabilă ce ne-o crease propaganda ungară.

La 1 decembrie 1919, Clemenceau invita guvernul ungar să-și trimită delegați la Conferința de Pace. Condușă de versatul om politic, contele Appónyi Albert, delegația ungară sosea la Paris la 7 ianuarie 1920. Fostul ministru al Cultelor și Instrucțiuni publice, din guvernele ungare de dinainte de 1918, renumit prin legile sale școlare de maghiarizare din 1907 și prin crearea "Zonei culturale" la granița cu România în 1917, era însoțit de 7 comisari generali, 6 comisari, 38 experți specialiști în probleme românești și croate, 6 consilieri politici, 14 secretari, 13 secretari generali și 2 secretari generali adjuncți. Între secretarii generali se numărau conții Bethlen István și Teleki Páll, politicieni de elită.

În expunerea pe care a făcut-o în fața Consiliului Suprem la 16 ianuarie 1920, contele Appónyi a contestat legitimitatea Hotărârilor de autodeterminare a națiunilor oprimate din fosta Austro-Ungarie și a susținut organizarea unor "plebiscite" în toate regiunile care s-au desprins de Ungaria, unindu-se în state naționale unitare⁸⁴. Ideea nu era nouă; era susținută însă de acele cercuri care regretau dispariția imperiilor multinaționale și încercau să facă presiuni pentru modificarea tratatelor de pace.

Zeci de note, memorii și anexe au fost înaintate de delegația ungară Conferinței de Pace, majoritatea referindu-se la Transilvania. Evident, teza fundamentală era aceea a necesității refacerii vechiului regat ungar, considerat ca singura formă de stat viabilă în centrul Europei. În memoriul intitulat **Responsabilitatea națiunii maghiare în război** se pretindea, în pofida tuturor faptelor, că în regatul ungar nu a existat o problemă națională și că "revoluția spontană a naționalităților" din Ungaria a fost consecința influenței nefaste a situației din Austria. Aruncând toată răspunderea asupra Austriei în ce privește declanșarea războiului, desființarea dualismului și destrămarea "regatului milenar" ungar, se arăta că Austria era un conglomerat de teritorii diferite", pe când Ungaria a fost de la origini "un stat unitar", fără a se aminti politica sistematică de deznaționalizare și maghiarizare. De asemenea, în **Memorii asupra Transilvaniei** și în memoriul intitulat **În loc de unul, trei state multinaționale**, delegația lui Appónyi acuza România, Cehoslovacia și Iugoslavia de imperialism, pentru că "în virtutea principiului naționalităților", aceste state ar fi acaparat "teritoriul milenar al Ungariei", încercând, prin întoarcerea realităților istorice pe dos, să acrediteze ideea că realizarea unității naționale și politice a României însemna crearea unui stat multinațional⁸⁵. Se contesta și frontiera româno-ungară, iar în nota sa, **Combaterea românilor cu privire la statistica naționalităților**, delegația ungară a susținut că nu românii formează majoritatea populației în Transilvania, ci maghiarii. Folosindu-se de statistica întocmită adhoc în 1918, evident falsificată - prezentată de Jászi Oskár la tratativele de la Arad - Ungaria voia să convingă Marile Puteri că structura populației pe naționalități prezentată de România nu reflectă adevărul. Potrivit statisticii ungare depusă la dosar, populația Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului era de 6.800.000 locuitori, din care numai 2.900.000 români, restul de 3.900.000 fiind "unguri și sași". Ori, ultimul recensământ oficial realizat în Ungaria dualistă, în 1910, cifrează totalul populației la 5.263.602 locuitori și, în plus, statistica ungară din 1910 confirma numărul românilor, dar nu s-a îndrăznit să se arate câți maghiari erau în Transilvania, fără sași, mai ales că sașii aderaseră deja la Unirea cu România⁸⁶. Notele Ungariei și documentele anexate au fost studiate de Conferința de Pace timp de două luni, fără participarea statelor interesate: România, Cehoslovacia și Regatul sârbo-croato-sloven.

Manevrele delegației ungare aveau însă puține șanse de reușită. Răspunzând în numele ministrului englez de externe Balfour, lordul Cranford, informând asupra modului în care Conferința

de Pace a studiat atent întreaga documentație prezentată de contele Appónyi, arăta: "Nu pot admite nici o clipă că tratatul de pace cu Ungaria ar fi fost redactat în vreun spirit de nedreptate față de un dușman învins, numai în scopul de a împăca statele ce au luptat și au suferit cu noi în timpul războiului. Nu cred că ar fi drept a se acuza nici aceste state de o asemenea politică, în pofida suferințelor de mai multe secole"⁸⁷.

În această perioadă s-au strâns și mai mult legăturile între România, Cehoslovacia și Regatul sârbo-croato-sloven, ceea ce a dat o întreită valoare eforturilor depuse pentru încheierea mai grabnică a Tratatului de la Trianon. Elocvent este în acest sens un raport al dr.I. Cantacuzino din delegația României⁸⁸, în care se sublinia faptul că delegații statelor menționate erau "pătrunși de necesitatea de a se prezenta ca un bloc nu numai față de puterile inamice, dar mai ales față de marile puteri aliate; înmănunchind o forță de patruzeci de milioane de oameni, având mereu o poziție unitară, noi am luat inițiativa de a nu face demersuri, de a nu prezenta note Conferinței decât în numele celor trei state"⁸⁹. În primul memoriu comun adresat Conferinței de Pace la 20 februarie 1920, delegațiile celor trei țări au dat în vileag inconsistența argumentelor meșteșugite ale contelui Appónyi, susținând de pe această bază poziția lor față de intrigile și falsurile diplomatice și propagandistice ale regimului horthyst (instaurat în ianuarie-martie 1920). Memoriul comun al celor trei delegații a urgentat lucrările în finalizarea Tratatului cu Ungaria.

Strămutarea lucrărilor Consiliului Suprem și Consiliului miniștrilor de externe la Londra era socotită de delegația ungară în avantajul său, dispunând aici de o puternică officină de propagandă. Pentru contracararea acțiunilor ungare, Vaida și-a exercitat și influența personală, plecând la Londra, însoțit de Canis Brediceanu, cele două vizite făcute la invitația guvernului englez, între 28 ianuarie - 3 februarie și 22 februarie - începutul lunii martie 1920, fiind bine pregătite de V.Boerescu, ministrul român la Londra, V.V.Tilea din cadrul ambasadei, George Moroiianu, precum și de influenții publiciști și oameni politici englezi Wickham Steed și Seton Watson, al căror sprijin pentru cauza românească a fost remarcabil.

În timpul contactelor sale diplomatice din capitala Marii Britanii, Vaida a făcut dovada indiscutabilelor calități de om politic decis să pună interesele statului național deasupra regionalismului, prezentându-se cu multă demnitate în relațiile cu oamenii politici ai vremii⁹⁰.

Aprecieră presei engleze din epocă i-au fost deosebit de favorabile, iar rezultatul vizitelor premierului român la Londra pot fi considerate fructuoase. Afirmăția este susținută de articolele apărute în principalele cotidiene engleze: "Premierul român la Londra. Un lider al mișcării de eliberare" ("The Times", 29 ianuarie 1920); "Premierul român" ("The Observer", 2 februarie 1920); "Vizitatorul nostru român" ("Daily Chronicle", 29 ianuarie 1920). Vaida oferă interviuri bine apreciate, la "Daily Telegraph": "Statul român nu poate tolera ca sub mantaua religioasă să se răspândească, sau să se predice de pe amvon idei politice subversive, făcând propagandă pentru integritatea Ungariei vechi"; la "Machester Guardian": "Am refuzat să primesc comisia internațională de anchetă. Nu suntem o țară cucerită, ca plângerile în contra noastră să fie cercetate de Conferința din Paris. De ce să apărăm înaintea Conferinței ca un criminal pe banca acuzaților? Ce rușine"⁹¹.

Vaida este primit de primul ministru, Lloyd George, de A.Short, ministrul de interne și de lordul G.N.Curzon, noul ministru de externe, de arhiepiscopul de Canterbury, de cardinalul Bourne, șeful Bisericii romano-catolice, de Copland Bowie, șeful Bisericii unitariene, de dr.Meyer, șeful disidenților din Biserica anglicană, de Mozes Gaster și dr.Herz, reprezentanții evreilor, pe care îi câștigă pentru cauza României, spulberând informațiile primite de aceștia de la capii bisericilor minorităților din România cu privire la intoleranța și persecuțiile religioase practicate de statul și guvernul român împotriva minorităților. România va garanta și prin noua Constituție diferitelor confesiuni deplină libertate, asigurată deja prin cea veche de la 1866 și prin Hotărârile de la Alba Iulia,

le-a vorbit despre tradiționala toleranță care-i caracterizează pe români. Guvernul român va pretinde însă diferitelor confesiuni să recunoască, în schimbul autonomiei, unirea Ardealului cu România și să fie loiale față de țară și rege, ne mai folosind organizațiile lor religioase pentru scopuri politice. Franchetea și sinceritatea lui Vaida, discuțiile îndelungate, argumentația clară, încrederea pe care a știut să o inspire au convins și au liniștit atât pe capii confesiunilor din Anglia, cât și pe factorul cel mai important, premierul Ll.George, care a devenit un apărător al românilor. Din nou la Paris, unde delegația română are discuții cu Clemenceau, Pichon, Tardieu, Berthelot, cu ziariști⁹².

La solicitarea expresă a premierului englez, ca omologul său român să revină la Londra pe când vor sosi aici delegații unguri comunicându-i și data (11 februarie), Vaida Voevod sosește din nou la Londra în ziua de 22 februarie 1920. Motivele pentru care Ll. George a insistat ca Vaida să fie de față la Conferința din Londra erau două: el știa că astfel se va "trata pacea mai repede" și pentru că dorea să aibă lângă el un perfect cunoscător al chestiunilor ungare, spre a-l consulta. Intenția sa este dovedită de toastul pe care l-a ținut pentru primul ministru român la dejunul din 29 ianuarie: "Sper că putem conta la sprijinul României în năzuințele ce ne stau înaintea. Dr.Vaida ne poate foarte mult ajuta și nădăjduiesc că o va face, cu privire la chestiunile care sunt în legătură cu Ungaria și Rusia"⁹³.

Prezența sa la Londra era cu atât mai necesară întrucât încă din decembrie 1919 ministrul român în Anglia, Vasile Boerescu, informase despre tendința unor cercuri politice britanice de a impune statelor limitrofe cu Ungaria concesiuni economice, "care ar putea anula aproape" rezultatele Tratatului de la Saint-Germain. Era un nou moment dificil; cercurile politice ungare au recurs la o nouă diversiune, lansând planul unei **Confederații danubiene**. Sub ipostaza unei organizări economice comune se ascundeau amenințătorii germeni ai unei acțiuni ce putea submina suveranitatea națională a Iugoslaviei, României și Cehoslovaciei. Acest plan a părut seducător multor politicieni englezi, mai ales că Ungaria oferise capitalului englez atât participarea, cât și controlul industriilor și al căilor ferate. În schimb, guvernul ungar cerea ca cele trei state succesoare să se oblige la furnizarea materiilor prime necesare industriei, garantând și tarife speciale pe căile de comunicație, care urmau să fie stabilite de o comisie mixtă cu sediul la Budapesta⁹⁴. La rândul său, guvernul francez încuraja aspirațiile economice ungare, deoarece un grup de industriași francezi, în frunte cu Societatea Creuzot, primiseră de la Budapesta promisiunea că vor obține spre exploatare rețeaua căilor ferate ca și reglementarea cursului Dunării și a canalelor Dunăre-Tisa⁹⁵. Promotorul acestei poziții era Maurice Paleologul, secretar general la Ministerul Afacerilor Străine al Franței, sprijinit de însuși Raymond Poincaré. Planul lui Paleologul a provocat îngrijorare, dar delegațiile română, cehoslovacă și iugoslavă s-au opus cu fermitate prin acțiuni concertate și tendințele manifestate de Paleologul au început să dispară, mai ales după demisia sa din cabinetul francez. La 24 februarie 1920, Vaida îi telegrafia lui N.Iorga, președintele Camerei: "Vom combate orice tendință de creare a unei Confederații danubiene. Deși ungurii activează cu toate forțele în acest scop o vom paraliza cu succes"⁹⁶. Observăm cum, dintr-un adrept cunoscut al federalismului și al confederației înainte de 1918 - poziție lesne explicabilă, fiindcă o susținuse într-un alt context istoric - după evenimentele care au condus la formarea României Mari, Vaida devine un adversar implacabil al acestor teorii, considerate de el ca fiind periculoase pentru statul român unitar și nu numai pentru el.

La 3 martie 1920 se întrunesc la Londra membrii Consiliului Suprem și ai Consiliului miniștrilor de externe: Ph.Berthelot și Paul Cambon (Franța); Ll.George și lord Curson (Marea Britanie); Francesco Nitti, noul prim-ministru și V.Scialoja, noul ministru de externe (Italia) și viconte Chindo (Japonia), pentru a lua în discuție Tratatul cu Ungaria. Ultimul obstacol ce stătea în calea realizării intereselor naționale ale României a fost și el înlăturat, în urma promisiunii ferme pe care Vaida i-a făcut-o lui Ll.George că retragerea trupelor române din Ungaria, deja ordonată, va fi în

curând încheiată, doar lipsa de carburanți și dificultățile retragerii în plină iarnă producând o oarecare întârziere.

Francesco Nitti, primul ministru al Italiei, influențat de anumite cercuri ungare, cât și de unele germane, a propus, cu acest prilej, revizuirea hotărârii de la 13 iunie 1919 a Conferinței, privind frontierele Ungariei⁹⁷. Delegația franceză s-a opus cu fermitate acestei bizare cereri formulate de primul ministru italian, iar la intervenția lui Vaida prietenii din Anglia ai României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei au publicat, la 4 martie, în marele cotidian "The Times", discuțiile din Consiliul Suprem relevând ciudata atitudine a lui Nitti⁹⁸. S-a produs mare vârlvă la ideea revizuirii unei hotărâri luate de Conferință, fapt ce a servit cauza României și a celorlalte state succesoare ale Austro-Ungariei. De aceea, la 8 martie, când discuțiile au fost reluate în Conferința miniștrilor de externe și a ambasadurilor, conferința prezidată de lordul Curzon, a decis să nu intevină nici o revizuire, nici în clauzele teritoriale, nici în alte clauze ale tratatului⁹⁹.

În lunile care au urmat până la semnarea Tratatului de la Trianon - din 13 martie 1920 Vaida Voevod nu mai era prim-ministru și nici în delegația României la Conferința de Pace - noua delegație română, având în componența sa un membru de valoare lui Nicolae Titulescu, a obținut modificarea alineatului 5 din articolul 181 al proiectului de Tratat cu Ungaria, care afirma (la cererea ambadorului SUA la Paris, Wallace) că România ar fi întreprins după 3 și 13 noiembrie 1918 "operații care au avut loc fără consimțământul aliaților"¹⁰⁰, susținându-se, așadar, ilegitimitatea operațiunilor militare ale României împotriva Ungariei. Noul text al art.181 sublinia că operațiile s-au întreprins "cu asentimentul aliaților", chestiunea fiind rezolvată în favoarea României.

De asemenea, au fost anihilate ultimele încercări ale delegației ungare de a mai schimba ceva în favoarea Ungariei, recurgând la alte intrigi, directe sau prin intermediari, pentru a zădărnici pronunțarea unei decizii drepte la Conferința de Pace. Răspunsul la acțiunile delegației ungare l-au dat atât N.Titulescu, prin vasta argumentație istorică și juridică folosită, cât și delegațiile Regatului sârbo-croato-sloven (N.Pašić), Greciei (E.Venizelos) și Cehoslovaciei (E.Beneš), care au înaintat Consiliului Suprem și Consiliului miniștrilor de externe un amplu și documentat memoriu în care se demonstra lipsa de temei a revedincărilor delegației ungare.

La 6 mai 1920, Conferința de Pace, după ce studiasse, vreme de două luni, prin comisiile sale specializate, documentația delegației conduse de contele Áppónyi, a remis acesteia o scrisoare de răspuns, semnată de președintele Conferinței, Al. Millerand. Arătându-se că "le-a fost imposibil Puterilor să adopte vederile acestei delegații", în scrisoare se făceau referiri ample la "partea de răspundere ce incumbă Ungariei în dezlănțuirea războiului mondial și în genere în politica imperialistă urmată de dubla monarhie", la criza puternică internă determinată de politica dusă față de naționalități. Respingându-se ideea organizării unui plebiscit în fostele teritorii stăpânite de Ungaria, se sublinia că "voința popoarelor s-a exprimat în zilele din octombrie și noiembrie 1918, atunci când dubla monarhie s-a prăbușit și când populațiile îndelung asuprite s-au unit cu frații lor: italieni, români, iugoslavi și cehoslovaci. Evenimentele care s-au produs de la această dată constituie tot atâtea dovezi noi ale sentimentelor naționalităților altădată supuse coroanei Sf.Ștefan. Dispozițiile tardive luate de guvernul ungar pentru a da satisfacție aspirațiilor de autonomie ale naționalităților, nu pot crea iluzii, ele nu schimbă cu nimic adevărul istoric esențial, anume că, timp de ani numeroși, toate străduințele politicii ungare au tins să înăbușe vocile naționalităților"¹⁰¹. Se preciza că hotarele stabilite nu vor fi modificate și guvernul ungar era invitat să semneze tratatul așa cum este¹⁰². Refuzând să semneze tratatul de pace, delegația ungară condusă de contele Appónyi și-a dat demisia, la 16 mai 1920. A doua zi, contele Teleki, ministru de externe, a remis președintelui Millerand o notă în care anunța că, totuși, Ungaria va semna tratatul de pace.

La 4 iunie 1920, la Marele Trianon, Franța, Anglia, SUA, Italia, Japonia, România, Regatul sârbo-croato-sloven, Cehoslovacia și alte nouă state, pe de o parte, și Ungaria, pe de altă parte, reprezentată de G. de Benard și A. de Tordá, au semnat Tratatul de pace. În numele României, Tratatul de la Trianon a fost semnat de dr.I.Cantacuzino și N.Titulescu. Parlamentul României a ratificat Tratatul de la Trianon la 17 august (Senatul) și 26 august (Camera Deputaților) 1920.

Tratatul de pace cu Bulgaria, prin care se reconfirma frontiera româno-bulgară astfel cum ea fusese stabilită prin Tratatul de pace de la București din 10 august 1913 (art.27, pct.5)¹⁰³, a fost ratificat de România la 20 septembrie 1920.

La 10 august 1920, la Sevres, delegația română formată din N.Titulescu și D.Ghika (ministrul român la Paris), a semnat Tratatul de pace cu Imperiul Otoman, prin care acesta a recunoscut noile frontiere ale statului național unitar român.

Tot la 10 august 1920 s-a semnat Tratatul între Marile Puteri Aliate și Asociate și România, Regatul sârbo-croato-sloven și Cehoslovacia (Polonia nu l-a semnat), privitor la anumite fruntarii ale acestor state. Din punct de vedere practic, acest tratat stabilea hotarele dintre România și statele vecine prietene, succesoare ale fostului Imperiu austro-ungar¹⁰⁴. Ulterior, în cadrul statelor Micii Înțelegeri - România, Cehoslovacia, Iugoslavia - tratatul a fost pus în funcțiune, în conformitate cu înțelegerile dintre cele trei țări prietene, care și-au reglementat singure liniile de frontieră.

Dintre toate tratatele pe care le-a semnat, ca participantă la Conferința de Pace de la Paris, pentru România cea mai mare importanță l-a avut Tratatul de la Trianon cu Ungaria. La Trianon s-a oficializat juridic, din punct de vedere internațional, statul național ungar, redimensionat prin voința popoarelor la proporțiile sale firești, etnice. Prin tratat Ungaria declara că recunoaște independența și primește fruntariile statelor întregite sau constituite în 1918 în granițele stabilite. Prin articolul 45, Tratatul de la Trianon recunoaște valabilitatea juridică internațională a Unirii Transilvaniei cu România, stipulând următoarele: "Ungaria renunță în ceea ce o privește în favoarea României la toate drepturile și titlurile ei asupra vechii monarhii austro-ungare situate dincolo de frontierele Ungariei, astfel cum sunt ele fixate în Art.27, Partea II (Frontierele Ungariei) și recunoaște prin prezentul Tratat sau prin orice alte tratate încheiate în vederea reglementării actualelor chestiuni - ca făcând parte din România"¹⁰⁵.

Frontierele stabilite prin Tratatul de la Trianon au fost cercetate pe teren de o Comisie de delimitare, formată din reprezentanții Franței, Marii Britanii, Italiei și Statelor Unite, ai României și Ungariei¹⁰⁶.

Conferința de Pace nu a atribuit României nici un metru patrat din teritoriul Ungariei, nu i-a făcut un dar, ca țară învingătoare în război, ci a luat act de o realitate peste care nu se putea trece. A confirmat dreptatea istorică pe care înșiși românii o săvârșiseră la Alba Iulia 1 Decembrie 1918.

Note

¹. V.V. Tilea, **Acțiunea diplomatică a României. Noiembrie 1919 - martie 1920**, Sibiu, 1925, p.14-15.

². Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (prescurtat A.M.A.E.), fondul nr.71, vol.184, radiogramele nr.169, 170, 171 din 13/26 ianuarie 1918, semnate Victor Antonescu, către Ion I.C. Brătianu, Iași.

³. **Ibidem**, telegrama nr.3318/15 noiembrie 1918 st.v. de la legația din Paris, semnată Cretzeanu.

⁴. **Ibidem**, fond nr.71/1914-1918, dosar nr.302, radiograma nr.3161/27 oct./9 nov. 1918 de la legația din Paris, semnată Cretzeanu, către Ministerul Afacerilor Străine, Iași. Transmite mesajul lui Robert Lansing publicat la 6 nov. 1918 la Washington.

-
- ⁵. Cf.Eliza Campus, **Din politica externă a României 1913-1947**, Edit. Politică, București, 1980, p.188.
- ⁶. Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat (A.B.C.S.), fond Saint-Georges, dosar nr.497, memoriu al lui Take Ionescu privind fondarea Micii Înțelegeri; E.Campus, **op.cit.**, p.190.
- ⁷. Arhiva Bibliotecii Academiei Române (A.B.A.), fond dr.C. Angelescu, mapa nr.21, radiograma nr.3348/4 dec. 1918 de la legația din Paris, semnată Cretzeanu.
- ⁸. A.M.A.E., fond nr.71/1914, E.2, partea a II-a, nr.1667/6 ian. 1919, nota Marelui Cartier General către Președinția Consiliului de Miniștri, semnată de generalul Prezan.
- ⁹. M.Djuvara, **Trebuia oare să semnăm tratatul cu Austria?**, Imprimeriile "Independența", București, 1919, p.47-63.
- ¹⁰. Robert Lansing, **The Peace Negotiations: A personal Narrative**, Houghton Mifflin Co., Boston, 1921, p.218-219; cf. Sherman David Spector, **România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C.Brătianu**, Institutul European, 1995, p.99.
- ¹¹. C.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisuc, **România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților**, Edit.Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p.284 și urm.; Sherman David Spector, **op.cit.**, p.125-168.
- ¹². În problemele Austro-Ungariei și Balcanilor, experți în comisie erau: Clive Day, șeful departamentului de științe economice de la Universitatea Yale; Charles Seymour, profesor de istorie la aceeași universitate; Will S.Monroe, profesor de istorie la Școala normală din Montclair (New Jersey); Douglas W.Johnson, profesor de geografie la Universitatea Columbia; Mark Jefferson, profesor de geografie la Școala normală din statul Michigan; Allen A.Young, profesor de științe economice la Universitatea Cornell; Albert Lybyer, profesor de istorie la Universitatea din Michigan; cf.C.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisuc, **op.cit.**, p.288.
- ¹³. Recomandările se găsesc în **Outline of Tentative Report and Recommendations prepared by the Intelligence Section with Instructions for President Wilson and the Plenipotentiaries**, 21 ianuarie 1919, compilate de David Hunter Miller și Allen A.Young (Miller, **Diary**, IV, p.219, 233-235, 245, 253, 273).
- ¹⁴. Vezi Sherman David Spector, **op.cit.**, p.157.
- ¹⁵. Aceste recomandări au fost colaționate din următoarele: **Peace Handbooks**: No.1, **Austria-Hungary**; No.5, **Bukovina**; No.6, **Transylvania and the Banat**; No.7, **Hungarian Ruthenia**; No.15, **History of the Eastern Question**; No.23, **Rumania**; No.51, **Bessarabia**. Prothero, în prefața volumului ce includea toate cele 162 de Manuale ale păcii, a afirmat că ele au fost folosite de delegația britanică pentru stabilirea configurației finale. Manualele au fost publicate în 1920, informația la Sherman David Spector, **loc.cit.**
- ¹⁶. Lloyd George, **Memoirs of the Peace Conference**, I, p.242-243.
- ¹⁷. Pe larg la Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, **În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919**, Edit. Enciclopedică, București, 1994, p.207-249.
- ¹⁸. Sherman David Spector, **op.cit.**, p.149.
- ¹⁹. Cf.Eliza Campus, **op.cit.**, p.193; se confirmă și din scrisorile trimise de Alex.Vaida Voevod, membru al delegației române, lui Iuliu Maniu, Arhivele Statului Sibiu (prescurtat A.S.S.O), fond Alexandru Vaida Voevod.
- ²⁰. A.M.A.E., fond Conferința de Pace de la Paris; vezi și **Guerre europeene**, p.61.
- ²¹. Sherman David Spector, **Roumania at the Paris Peace Conference, a study of the diplomacy of Ion I.C.Brătianu** **Bookman Associates**, New York, 1962, p.81-85, cf.E.Campus, **op.cit.**, p.196.
- ²². A.M.A.E., fondul nr.71/1914, E2, partea a II-a Conferința Păcii, **La Roumanie devant le Congres de la paix. Ses revendications territoriales**. Memoire presente a la Conference dans la seance du 29 Janvier, 1919; **La Roumanie devant le Congres de la paix**. Memoire presente a Conference dans sa seance du 1-er Fevrier 1919; Gh.Brătianu, **Acțiunea politică și militară a României în 1919. În lumina corespondenței diplomatice a lui Ioan I.C.Brătianu**, "Cartea Românească", București, 1939, p.35-36.
- ²³. A.M.A.E.,fond nr.71/1914, E2, memoriul citat de la 1 febr.1919.
- ²⁴. **Ibidem**.

-
- ²⁵. Între ei și Alex.Vaida Voevod, dar unele observații și critici la adresa tacticii urmate de Brătianu la Conferința de Pace le face după încheierea acesteia. Vezi dr.Alex.Vaida Voevod, **Chestia Banatului. Discurs pronunțat în ședința Adunării Deputaților din 25 decembrie 1923**, Imprimeria Statului, București, 1924.
- ²⁶. Gh.Brătianu, **op.cit.**, p.10-11.
- ²⁷. A.S.S., fond Alexandru Vaida Voevod. Corespondența lui Vaida Voevod cu Iuliu Maniu în probleme politice, anul 1919. Scrisorile din 20 februarie, 20 martie, 2 aprilie 1919.
- ²⁸. **Ibidem**, scrisoarea din 29 martie 1919.
- ²⁹. Emilian Bold, **De la Versailles la Lausanne (1919-1932)**, Edit.Junimea, Iași, 1976, p.28-200 și urm.
- ³⁰. **Tratat de pace între Puterile Aliate și Asociate și Germania și Protocolul, semnate la Versailles la 28 iunie 1919**, București, Imprimeria Statului, 1920. A fost ratificat de România la 9 aprilie 1920.
- ³¹. A.S.S., fond Alexandru Vaida Voevod. Corespondență Vaida Voevod - Iuliu Maniu, scrisoarea din 2 aprilie 1919.
- ³². "**Le Temps**" din 8 martie 1919.
- ³³. A.S.S., fond Alexandru Vaida Voevod; scrisoarea lui Emil Isac către I.Manu, Berna, 8 martie 1919.
- ³⁴. **Ibidem**, scrisoarea lui Vaida din 11 martie 1919.
- ³⁵. **Ibidem**, scrisoarea din 2 aprilie 1919.
- ³⁶. **Ibidem**, E.Isac către I.Manu, 8 martie 1919.
- ³⁷. **Ibidem**, Corespondență Vaida Voevod - Iuliu Maniu.
- ³⁸. **Ibidem**, fond Alexandru Vaida Voevod, Memorii, caiet 2, partea a II-a, p.51-100.
- ³⁹. Gh.Brătianu, **op.cit.**, p.74.
- ⁴⁰. M.Djuvara, **op.cit.**, p.17-18.
- ⁴¹. A.M.A.E., fond 71/1914, E2, partea I-a, vol.180 (Protocolul nr.7, Ședința plenară din 29 mai 1919); M.Djuvara, **op.cit.**, p.44-46.
- ⁴². Gh.Brătianu, **op.cit.**, p.76-77.
- ⁴³. Nicolae Iorga, **Supt trei regi**, p.313.
- ⁴⁴. Cf.C.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, **op.cit.**, p.355-356.
- ⁴⁵. Apud Ion Nistor, **Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studii și documente**, vol.I, Așezământul Ion I.C.Brătianu, "Cartea Românească", București, 1928, p.74, 207, 199.
- ⁴⁶. Vezi pe larg E.Campus, **op.cit.**, p.205-206.
- ⁴⁷. Paul Mantoux, **Les deliberations du Conseil des quatres**, vol.II, Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1955, p.332; E.Campus, **loc.cit.**
- ⁴⁸. A.M.A.E., fond 74/1914, E2, vol.180, partea I-a, fila 202 (Memoriu adresat lui G.Clemenceau de către șefii celor patru delegații la 10 iunie 1919).
- ⁴⁹. Cf.Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **De la statul geto-dac la statul român unitar**, Edit.Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p.676.
- ⁵⁰. Gh.Brătianu, **op.cit.**, p.98.
- ⁵¹. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **Viața politică în România 1918-1921**, ed.a II-a, Edit.Politică, București, 1976, p.109.
- ⁵². Cf.C.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisuc, **op.cit.**, p.381.
- ⁵³. **Ibidem**, p.380.
- ⁵⁴. I.Russu-Abrudeanu, **România și războiul mondial. Contribuțiuni la istoria războiului nostru**, București, 1921, p.316-322.

-
- ⁵⁵. V.V.Tilea, **op.cit.**, p.30-33; vezi și C.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisuc, **op.cit.**, p.382-384.
- ⁵⁶. A.S.S., fond Alexandru Vaida Voevod. Corespondență Vaida Voevod - Iuliu Maniu, scrisoarea din 20 februarie 1919.
- ⁵⁷. **Ibidem**, scrisoarea din 11 martie 1919.
- ⁵⁸. Locot. col. Alesandru Duțu, Constantin Botoran, Mihai Retegan, **Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare. O abordare mai puțin cunoscută**, București, 1993, p.36.
- ⁵⁹. **1918. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională**, vol.III, **Documente interne și externe, august 1918 - iunie 1919**, București, 1986, doc.nr.542.
- ⁶⁰. **Ibidem**.
- ⁶¹. Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, **În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919**, p.160; vezi și Mihai Racovițan, **Alexandru Vaida Voevod între Memorand și Trianon. 1892-1920**, Edit.Sirius, București, f.a., p.241-262.
- ⁶². I.Russu-Abrudeanu, **op.cit.**, p.373-374.
- ⁶³. **Ibidem**; Mihai Racovițan, **op.cit.**, p.246.
- ⁶⁴. Arhiva Ministerului Apărării Naționale (abreviat Arh.M.Ap.N.), fond Microfilme, rola P II, 5, 161, c.119; vezi și **1918. Desăvârșirea unității național-statale...**, vol.III, doc.nr.533.
- ⁶⁵. **Expose sur les operations de l'armee roumaine en Hongrie**, p.17; cf. D.Preda, V.Alexandrescu, C.Prodan, **op.cit.**, p.161.
- ⁶⁶. A.S.S., fond Alexandru Vaida Voevod. Corespondență Vaida Voevod - Iuliu Maniu, scrisoarea din 11 martie 1919.
- ⁶⁷. **Ibidem**, scrisoarea din 14 aprilie 1919.
- ⁶⁸. A.S.S., fond citat, scrisoarea din 7 aprilie 1919.
- ⁶⁹. **Ibidem**, scrisoarea din 10 aprilie 1919.
- ⁷⁰. A.B.C.S., fondul Saint-Georges, XCVII/2, Bulletin de Bureau de la presse roumaine, Berne, le 12 avril 1919. **Les roumains de Transylvanie et la mission du general Smuts**.
- ⁷¹. A.M.A.E., fond Paris, dosar 54.
- ⁷². **1919. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională**, vol.III, **Documente interne și externe**, p.329-330, doc.nr.595.
- ⁷³. A.S.S., fond citat, scrisoarea din 21 mai 1919.
- ⁷⁴. **Ibidem**, scrisoarea din 20 aprilie, 1919.
- ⁷⁵. Disponem, în copie, de planurile de operații ale marelui mareșalului F.Foch.
- ⁷⁶. Ion Clopoțel, **Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România**, Edit.revistei "Societatea de mâine", Cluj, 1926, p.167-168.
- ⁷⁷. Cf.E.Campus, **op.cit.**, p.209.
- ⁷⁸. A.S.S., fond Alexandru Vaida Voevod. Corespondență Vaida Voevod - Iuliu Maniu, scrisoarea din 18 iunie 1919.
- ⁷⁹. Cf.E.Campus, **op.cit.**, p.219.
- ⁸⁰. V.V.Tilea, **op.cit.**, p.50.
- ⁸¹. Arh.St.București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Miscellanea, dos.11/1918, f.26-39 (orig.fr.).
- ⁸². Gh.Mărdărescu, **Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei 1918-1920**, Cartea Românească, București, 1922, p.164.
- ⁸³. Pe larg la Ad.Duțu, C.Botoran, M.Retegan, **op.cit.**, p.42-44.
- ⁸⁴. Arhiva Istorică Centrală (prescurtat A.I.C.), fond Ministerul Propagandei Naționale, vol.77. Cf.c.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisuc, **op.cit.**, p.388.

-
- ⁸⁵. A.M.A.E., Franța, Serie A, Paix, 1914-1920, Hongrie, vol.121-122.
- ⁸⁶. M.Mușat, I.Ardeleanu, **De la statul geto-dac la statul român unitar**, p.688.
- ⁸⁷. **Ibidem**, p.688-689; vezi și C.Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisuc, **op.cit.**, p.391.
- ⁸⁸. V.V.Tilea, **op.cit.**, p.57.
- ⁸⁹. A.M.A.E., fond Paris. Conferința de Pace, dosar nr.55.
- ⁹⁰. Relatarea personală despre episodul londonez, sau perioada când deține calitatea de prim-ministru, contactele diplomatice, preocupările pentru problemele de ansamblu ale României postbelice sunt cuprinse în trei caiete de **Memorii**, aflate în Arhivele Statului din Sibiu, fondul Alexandru Vaida Voevod, pachet 2, caiet 1, caiet 2, partea I-a și a II-a, precum și în cartea amintită a lui V.V.Tilea.
- ⁹¹. Vezi pe larg la V.V.Tilea, **op.cit.**
- ⁹². Ștefan Pascu, **Făurirea statului național unitar român**, vol.II, Edit.Academiei, București, 1983, p.260.
- ⁹³. "**The Times**" din 30 ianuarie 1920; cf.V.V.Tilea, **op.cit.**, p.59.
- ⁹⁴. V.V.Tilea, **op.cit.**, p.52-53.
- ⁹⁵. Cf.E.Campus, **op.cit.**, p.222.
- ⁹⁶. A.M.A.E., fond nr.71/Anglia, dos.nr.39, telegrama nr. 2531-203/24 februarie 1920 semnată Vaida Voevod, către N.Iorga.
- ⁹⁷. A.M.A.E., fond 237, dos.517, telegrama 1907/15 aprilie 1920, de la legația din Roma, semnată E.Lahovary. Arată că Nitti este favorabil Ungariei și chiar Germaniei, raportul delegației române la Conferința din 14 aprilie 1920, semnat D.Ghika.
- ⁹⁸. V.V.Tilea, **op.cit.**, p.76.
- ⁹⁹. **Ibidem**, p.81-82.
- ¹⁰⁰. Cf.E.Campus, **op.cit.**, p.226.
- ¹⁰¹. A.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale, vol.77.
- ¹⁰². **Ibidem**.
- ¹⁰³. **Tratat de pace între Puterile Aliate și Asociate și Bulgaria și Protocol semnate la Neuilly-sur-Seine la 27 noiembrie 1919**, București, Imprimeria Statului, 1920.
- ¹⁰⁴. Alex.Vianu, Zorin Zamfir, C.Bușe, Gh.Bădescu, **Relații internaționale în acte și documente 1917-1939**, Edit.Didactică și Pedagogică, București, 1974, p.40,42.
- ¹⁰⁵. **Tratat de Pace între Puterile Aliate și Asociate și Ungaria.Protocol și declarațiuni din 4 iunie 1920 Trianon**, București, 1920; Savel Rădulescu, **Traite de paix de Versailles. Traite de Trianon**, București, 1923.
- ¹⁰⁶. V.V.Tilea, **op.cit.**, p.49.

